

HASAN ALİ TOPTAŞ'IN ROMANLARINDAKİ TÜMCELERİN
YAPI, ANLAM VE GÖREV YÖNÜNDEN BETİMLEMELİ (TANIMLI)
DİLBİLGİSİ YÖNTEMİNE GÖRE SÖZDİZİMSEL (TÜMCEBİLGİSEL)
İNCELENMESİ

SEDEF GÜLYAPRAĞI

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ

UŞAK

Temmuz, 2019

HASAN ALİ TOPTAŞ'IN ROMANLARINDAKİ TÜMCELERİN
YAPI, ANLAM VE GÖREV YÖNÜNDEN BETİMLEMELİ (TANIMLI)
DİLBİLGİSİ YÖNTEMİNE GÖRE SÖZDİZİMSEL (TÜMCEBİLGİSEL)
İNCELENMESİ

SEDEF GÜLYAPRAĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2019

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

HASAN ALİ TOPTAŞ'IN ROMANLARINDAKİ TÜMCELERİN YAPI, ANLAM VE GÖREV YÖNÜNDE BETİMLEMELİ (TANIMLI) DİLBİLGİSİ YÖNTEMİNE GÖRE SÖZDİZİMSEL (TÜMCEBİLGİSEL) İNCELENMESİ

SEDEF GÜLYAPRAĞI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2019

Danışman: Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ

Hazırladığımız çalışma "Hasan Ali Toptaş'ın Gölgesizler, Uykuların Doğusu, Sonsuzluğa Nokta, Heba, Kuşlar Yasına Gider, Kayıp Hayaller Kitabı isimleriyle yazılan 6 Romanındaki Tümceler, Yapı, Anlam ve Görev Yönünden Betimlemeli (Tanımlı) Dilbilgisi Yöntemine Göre Sözdizimsel (Tümcebilgisel) İncelenmesi" isimli çalışmadır. Hasan Ali Toptaş'ın bahsedilen romanlarındaki cümleler Hikmet Dizdaroğlu'nun Tümcebilgisi eserindeki çözümlerden yola çıkılarak tasnif edilmiştir. Betimlemeli (tanımlı) dilbilgisi yöntemine göre yapılan incelemeyle Hasan Ali Toptaş'ın romanlarının bu tasnife gayet uygun olduğu çalışma süresinde görülmüştür. Gerek cümle zenginliği gerek cümlelerin söz dizimi çeşitliliği bağlamında Hasan Ali Toptaş'ın incelenmeye değer eserler ortaya koymakta başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Yüksek lisans tezinin, Türk dilinin ve yazarımızın daha iyi anlaşılmasına olumlu katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: *Tümcebilgisi, Dizdaroğlu, sentaks, inceleme, sözdizimsel*

ABSTRACT

THE RESEARCH OF SENTENCES İN THE NOVELS OF HASAN ALİ TOPTAŞ ACCORDİNG TO THE DESCRIPTİVE GRAMMAR İN TERMS OF STRUCTURE, MEANİNG AND ROLE.

SEDEF GÜLYAPRAĞI

Department of Turkish Language and Literature at
Social Sciences Institutes Usak University, July 2019
Adsivor: Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ

This study, which is prepared as a master thesis is a study called "Syntactic Examination of Sentences in terms of structure meaning and function according to descriptive grammar method in Hasan Ali Toptaş's six books: Gölgesizler, Uykuların Doğusu, Sonsuzluğa Nokta, Heba, Kuşlar yasına Gider, Kayıp Hayaller Kitabı." Sentences in which Hasan Ali Toptaş's mentioned novels are classified based on analyzes from the work of Hikmet Dizdaroğlu's Tümcebilgisel. During the study, it has been seen that examination which made according to descriptive grammar method are quite convenient for Hasan Ali Toptaş's novels. It has been observed that Hasan Ali Toptaş is successful to revealing Works to wortg examine both in terms of richness of sentences and variety of syntax. We hope that master thesis will contribute positively to the typology of Turkish syntax.

Key Words: *Sentence information, Dizdaroğlu, syntax, examination, syntactic.*

UŞAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim / Ana Sanat Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 134008025 .No'lu öğrencisi Sedef GÜLYAPRAĞI'nın "Hasan Ali TOPTAŞ'ın Romanlarındaki Tümcelerın Yapı, Anlam ve Görev Yönünden Betimlemeli (Tanımlı) Dilbilgisi Yöntemine Göre Sözdizimsel (Tümcebilgisel) İncelenmesi" adlı tezi .... /.... / ..... tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman	: Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ	
Üye	: Doç. Dr. Meriç GÜVEN	
Üye	: Doç. Dr. Cüneyt AKIN	
Üye	:	
Üye	:	

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bir dilde bulunan kelimelerin grup veya cümle oluşturacak şekilde bir araya gelmelerinin kurallarını, cümledeki grupların cümle ve söz içindeki görevlerini, birbiriyle olan ilişkilerini ve cümlenin yapısını inceleyen dil bilgisi dalına söz dizimi denir. Dilbilimciler tarafından “nahiv”, “sentaks”, “tümce bilgisi” gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır.

Dil bir sistemdir. Bu sistem belirli kurallar çerçevesinde oluşmuştur. Bu kurallar esas alınarak tümcenin sıralaması oluşturulur. Kurallar dillere göre farklılıklar gösterse de söz dizimi açısından bazı ortaklıklar görülebilir. Fakat farklılıklara rağmen her dilin kendi içinde bir söz dizimi yapısı vardır. Türkçede söz diziminin en belirgin özelliği, cümlede ana unsurun genellikle sonda bulunmasıdır. Bununla ilgili farklı bakış açıları çeşitli araştırma kitaplarında karşımıza çıkmaktadır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışma Hasan Ali Toptaş’ın altı romanındaki (Heba, Gölgesizler, Uykuların Doğusu, Kuşlar Yasına Gider, Sonsuzluğa Nokta, Kayıp Hayaller Kitabı) tümcelerin yapı, anlam ve görev yönünden Betimlemeli(Tanımlı) dil bilgisi yöntemine göre sözdizimsel incelemesidir. Bu çalışma yapılırken Hikmet Dizdaroğlu’nun “Tümcebilgisi” kitabındaki sınıflamalar esas alınmıştır. Altı romandaki cümleler görev ve anlam bağlamında betimlemeli biçimde incelenmiştir. Çalışmamızda bazı cümleler Hikmet Dizdaroğlu’nun ”Tümcebilgisi” kitabındaki gibi ayrıntılı şekilde çözümlenmiştir.

Türkçe cümle yapısının oluşumuna ve gelişimine katkı sağlamak amacıyla farklı bir bakış açısı ile cümleler ayrıntılı olarak tasnif edilmiştir. Bu tezin her bir safhasının hazırlanmasında yardımını esirgemeyen çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet AKÇATAŞ’a teşekkür ederim.

UŞAK-2019
SEDEF GÜLYAPRAĞI

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Sedef DEVİREN

Doğum Yeri ve Tarihi: İzmir 12. 02. 1992

Lisans Öğretimi: Uşak Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğretimi: Uşak Üniversitesi

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri:

İş Deneyimi:

Çalıştığı Kurumlar: Mersin Sınav Kurs

Adana Erkan Temel Lisesi

İletişim

e-posta adresi: sedefdvrn@outlook.com

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZGEÇMİŞ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xix
HASAN ALİ TOPTAŞ'IN ÖZGEÇMİŞİ	xx
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
1. TÜMCE	9
İKİNCİ BÖLÜM.....	14
2. TÜMCENİN ÖGELERİ.....	14
2.1. TÜMCENİN TEMEL ÖGELERİ.....	15
2.1.1. Yüklem	15
2.1.1.1. Yüklem Türleri.....	15
2.1.1.1.1. İki Sözcüklü Yüklem.....	15
2.1.1.1.2. Yinelenmiş Yüklem.....	16
2.1.1.1.3. Pekiştirilmiş Yüklem.....	17
2.1.1.1.4. Ortak Yüklem.....	17
2.1.1.2. Yüklem Olan Dilbilgisi Birlikleri	19
2.1.1.2.1. Sesler	19
2.1.1.2.2. Heceleler	19
2.1.1.2.3. Takılar	19
2.1.1.2.4. Ekler	19
2.1.1.2.5. Adlar	19
2.1.1.2.6. Ad Tamlamaları.....	20
2.1.1.2.7. Sıfatlar	20
2.1.1.2.8. Sıfat Tamlamaları.....	21
2.1.1.2.9. Adıllar.....	21
2.1.1.2.10. Belirteçler	22
2.1.1.2.11. İlgeçler.....	22
2.1.1.2.12. Bağlaçlar.....	22

2.1.1.2.13. Ünlemler	23
2.1.1.2.14 Yansımalar	23
2.1.1.2.15 İkileme ve İkizlemeler	23
2.1.1.2.16. Eylemler	23
2.1.1.2.17. Eylemsiler	24
2.1.1.2.17.1. Eylemlikler	24
2.1.1.2.17.2. Ortaçlar	24
2.1.1.2.17.3. Ulaçlar	24
2.1.1.2.18. Sözcük Öbekleri	25
2.1.1.2.19. Deyimler	25
2.1.1.2.20. Atasözleri	26
2.1.1.2.21. Tümceler	26
2.1.1.3. Yüklemin Tümcedeki Yeri	26
2.1.1.4. Yüklemin Düşmesi	26
2.1.2. Özne	27
2.1.2.1 Özne Türleri	27
2.1.2.1.1. Gerçek Özne	28
2.1.2.1.2. Sözde Özne	28
2.1.2.1.3. Örtülü Özne	29
2.1.2.1.4. Ortak Özne	29
2.1.2.1.5. Seslenmeli Özne	29
2.1.2.1.6. Açıklamalı Özne	30
2.1.2.1.7. Yinelenmiş Özne	30
2.1.2.1.8. Pekiştirilmiş Özne	30
2.1.2.1.9. Kalıplaşmış Özne	31
2.1.2.2. Özne Olan Dilbilgisi Birlikleri	31
2.1.2.2.1. Sesler	31
2.1.2.2.2. Heceler	31
2.1.2.2.3. Takılar	31
2.1.2.2.4. Ekler	32
2.1.2.2.5. Adlar	32
2.1.2.2.6. Ad Tamlamaları	32
2.1.2.2.7. Sıfatlar	32

2.1.2.2.8. Sıfat Tamlamaları.....	33
2.1.2.2.9. Adıllar.....	33
2.1.2.2.10. Belirteçler.....	34
2.1.2.2.11. İlgeçler.....	34
2.1.2.2.12. Bağlaçlar.....	34
2.1.2.2.13. Ünlemler.....	34
2.1.2.2.14. Yansımalar.....	34
2.1.2.2.15. İkileme ve İkizlemeler.....	34
2.1.2.2.16. Eylemler.....	35
2.1.2.2.17. Eylemsiler.....	35
2.1.2.2.17.1. Eylemlikler.....	35
2.1.2.2.17.2. Ortaçlar.....	35
2.1.2.2.17.3. Ulaçlar.....	35
2.1.2.2.18. Sözcük Öbekleri.....	35
2.1.2.2.19. Tümceler.....	36
2.1.2.3. Özneye İlgili Özellikler.....	36
2.1.2.4. Özne İle Yüklem Kaynaşması.....	38
2.1.2.5. Öznenin Yazımı.....	38
2.1.2.6. Özne İle Yüklem Arasında Uygunluk.....	41
2.1.2.6.1. Tekillik, Çoğulluk Bakımından Uygunluk.....	41
2.1.2.6.1.1. Birinci Tekil Kişilerde Özne-Yüklem Uygunluğu.....	41
2.1.2.6.1.2. İkinci Tekil Kişilerde Özne-Yüklem Uygunluğu.....	42
2.1.2.6.1.3. Üçüncü Tekil Kişilerde Özne-Yüklem Uygunluğu.....	42
2.1.2.6.2. Kişi Bakımından Uygunluk.....	44
3.1. TÜMCENİN YARDIMCI ÖGELERİ.....	46
3.1.1. Nesne.....	46
3.1.1.1. Nesne Türleri.....	46
3.1.1.1.1. Yapılarına Göre Nesne Türleri.....	46
3.1.1.1.1.1. Belirtisiz Nesne.....	47
3.1.1.1.1.2. Belirtili Nesne.....	47
3.1.1.1.2.1. Ortak Nesne.....	47
3.1.1.1.2.2. Açıklamalı Nesne.....	48
3.1.1.1.2.3. Yinelenmiş Nesne.....	48

3.1.1.2. Nesne Olan Dilbilgisi Birlikleri	49
3.1.1.2.1. Sesler	49
3.1.1.2.2. Heceleler	49
3.1.1.2.3. Takılar	49
3.1.1.2.4. Ekler	49
3.1.1.2.5. Adlar	49
3.1.1.2.6. Ad Tamlamaları.....	50
3.1.1.2.7. Sıfatlar	50
3.1.1.2.8. Sıfat Tamlaması.....	50
3.1.1.2.9. Adıllar.....	51
3.1.1.2.10. Belirteçler	51
3.1.1.2.11. İlgeçler.....	51
3.1.1.2.12. Bağlaçlar.....	52
3.1.1.2.13. Ünlemler	52
3.1.1.2.14. Yansımalar	52
3.1.1.2.15. İkileme ve ikizlemeler	52
3.1.1.2.16. Eylemler	52
3.1.1.2.17. Eylemsiler.....	53
3.1.1.2.17.1. Eylemlikler	53
3.1.1.2.17.2. Ortaçlar	53
3.1.1.2.17.3. Ulaçlar	54
3.1.1.2.18. Sözcük Öbekleri	54
3.1.1.2.19. Deyimler	54
3.1.1.2.20. Atasözleri	54
3.1.1.2.21. Tümceler.....	55
3.1.1.3. Nesneyle İlgili Özellikler	55
3.1.2. Dolaylı Tümleç.....	57
3.1.2.1. Dolaylı Tümleç Türleri.....	57
3.1.2.1.1. Yapılarına Göre Dolaylı Tümleç Türleri.....	57
3.1.2.1.1.1. Yönelme Tümleçleri.....	57
3.1.2.1.1.2. Kalma Tümleçleri.....	59
3.1.2.1.1.3. Çıkma Tümleçleri.....	59
3.1.2.1.2. Kullanımlarına Göre Dolaylı Tümleç Türleri	61

3.1.2.1.2.1. Ortak Dolaylı Tümleç.....	61
3.1.2.1.2.2. Açıklamalı Dolaylı Tümleç.....	62
3.1.2.1.2.3. Yinelenmiş Dolaylı Tümleç.....	62
3.1.2.2. Dolaylı Tümleç Olan Dilbilgisi Birlikleri.....	63
3.1.2.2.1. Sesler.....	63
3.1.2.2.2. Heceleler.....	63
3.1.2.2.3. Takılar.....	63
3.1.2.2.4. Ekler.....	63
3.1.2.2.5. Adlar.....	63
3.1.2.2.6. Ad Tamlamaları.....	64
3.1.2.2.7. Sıfatlar.....	64
3.1.2.2.8. Sıfat Tamlamaları.....	64
3.1.2.2.9. Adıllar.....	65
3.1.2.2.10. Belirteçler.....	65
3.1.2.2.11. İlgeçler.....	65
3.1.2.2.12. Bağlaçlar.....	65
3.1.2.2.13. Ünlemler.....	66
3.1.2.2.14. Yansımalar.....	66
3.1.2.2.15. İkileme ve İkizlemeler.....	66
3.1.2.2.16. Eylemler.....	66
3.1.2.2.17. Eylemsiler.....	66
3.1.2.2.17.1. Eylemlikler.....	66
3.1.2.2.17.2. Ortaçlar.....	67
3.1.2.2.17.3. Ulaçlar.....	67
3.1.2.2.18. Sözcük Öbekleri.....	67
3.1.2.2.19. Deyimler.....	67
3.1.2.2.20. Tümceler.....	67
3.1.2.3. Ad Tümcelerinde Dolaylı Tümleç.....	68
3.1.2.4. Dolaylı Tümleçlerle İlgili Özellikler.....	68
3.1.3. Belirteç Tümceleri.....	69
3.1.3.1. Belirteç Tümceli Türleri.....	70
3.1.3.1.1. Anlamlarına Göre Belirteç Tümceli Türleri.....	70
3.1.3.1.1.1. Zaman Belirteci Tümceli.....	70

3.1.3.1.1.1. Zaman Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri.....	70
3.1.3.1.1.1.1. Adlar.....	70
3.1.3.1.1.1.2. Ad Tamlamaları.....	70
3.1.3.1.1.1.3. Sıfatlar.....	71
3.1.3.1.1.1.4. Sıfat Tamlaması.....	71
3.1.3.1.1.1.5. Belirteçler.....	71
3.1.3.1.1.1.6. İlgeçler.....	71
3.1.3.1.1.1.7. İkileme ve İkizlemeler.....	72
3.1.3.1.1.1.8. Eylemsiler.....	72
3.1.3.1.1.1.9. Sözcük Öbekleri.....	73
3.1.3.1.1.1.10. Deyimler.....	73
3.1.3.1.1.1.11. Tümceler.....	73
3.1.3.1.1.2. Durum Belirteci Tümleçleri.....	73
3.1.3.1.1.2.1. Durum Belirteci Tümleyici Olan Dilbilgisi Birlikleri..	74
3.1.3.1.1.2.1.1. Adlar.....	74
3.1.3.1.1.2.1.2. Sıfatlar.....	74
3.1.3.1.1.2.1.3. Sıfat Tamlamaları.....	74
3.1.3.1.1.2.1.4. Belirteçler.....	74
3.1.3.1.1.2.1.5. İlgeçler.....	74
3.1.3.1.1.2.1.6. Yansımalar.....	75
3.1.3.1.1.2.1.7. İkileme ve İkizlemeler.....	75
3.1.3.1.1.2.1.8. Eylemsiler.....	76
3.1.3.1.1.2.1.9. Sözcük Öbekleri.....	77
3.1.3.1.1.2.1.10. Deyimler.....	77
3.1.3.1.1.2.1.11. Tümceler.....	77
3.1.3.1.1.3. Nicelik Belirteci Tümleçleri.....	77
3.1.3.1.1.3.1. Nicelik Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri	77
3.1.3.1.1.3.1.1. Sıfatlar.....	77
3.1.3.1.1.3.1.2. Sıfat Tamlamaları.....	78
3.1.3.1.1.3.1.3. Belirteçler.....	78
3.1.3.1.1.3.1.4. İlgeçler.....	78
3.1.3.1.1.3.1.5. Sözcük Öbekleri.....	78
3.1.3.1.1.4. Yer Belirteci Tümleci.....	79

3.1.3.1.1.4.1. Yer Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri	79
3.1.3.1.1.4.1.1. Sıfatlar	79
3.1.3.1.1.4.1.2. Belirteçler	79
3.1.3.1.1.5. Soru Belirteci Tümleçleri	80
3.1.3.1.2. Kullanımlarına Göre Belirteç Tümleci Türleri.....	82
3.1.3.1.2.1. Ortak Belirteç Tümleci.....	82
3.1.3.1.2.2. Açıklamalı Belirteç Tümleci.....	82
3.1.3.1.2.3. Yinelenmiş Belirteç Tümleci	83
3.1.3.1.3. İlgeç Öbeği Yapısında Belirteç Tümleçleri.....	83
3.1.3.1.3.1. İlgeç Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri.....	83
3.1.3.1.3.1.1. İlgeçler.....	83
3.1.3.1.3.1.2. Bağlaçlar.....	87
3.1.3.1.3.1.3. Ulaçlar	87
3.1.3.1.3.1.4. Deyimler, Deyim Niteliğindeki Sözler.....	88
3.1.3.1.3.1.5. Tümceler, Tümce Niteliğinde Sözler	88
3.1.3.1.3.2. Kullanımlarına Göre İlgeç Tümleci Türleri	88
3.1.3.1.3.2.1. Ortak İlgeç Tümleci	89
3.1.3.1.3.2.2. Açıklamalı İlgeç Tümleci.....	89
3.1.3.1.3.2.3. Yinelenmiş İlgeç Tümleci	89
3.1.3.1.3.3. İlgeç Tümleçleriyle İlgili Özellikler.....	89
3.1.3.2. Belirteç Tümleçleriyle İlgili Özellikler	90
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	92
4. TÜMCE TÜRLERİ	92
4.1. YÜKLEMİN CİNSİNE GÖRE TÜMCE TÜRLERİ.....	92
4.1.1. Ad Tümcesi	92
4.1.1.1. Ad Tümcelerinin Koşaç Almayışı.....	93
4.1.1.2. Yüklemelerin Zamanlarına Göre Ad Tümceleri.....	93
4.1.1.3. Ad Tümcesi Kuran Dilbilgisi Birlikleri	94
4.1.1.4. Ad Tümcelerinin Özellikleri	95
4.1.2. Eylem Tümcesi	95
4.1.2.1. Yalın Zamanlı Eylem Tümceleri.....	95
4.1.2.1.1. Bildirme Kipleriyle Kurulu Olanlar	95
4.1.2.1.2. İsteme Kipleriyle Kurulu Olanlar.....	97

4.1.2.2. Bileşik Zamanlı Eylem Tümceleri	98
4.1.2.3. Eylemlerde Zaman Ve Anlam Kayması.....	102
4.1.2.3.1. Yalın Zamanlı Eylemlerde Zaman ve Anlam Kayması	103
4.1.2.3.1.1. Bildirme Kiplerinde.....	103
4.1.2.3.1.2. İsteme Kiplerinde	105
4.1.2.3.2 Bileşik Zamanlı Eylemlerde Anlam Kayması.....	107
4.2. YAPILARINA GÖRE TÜMCE TÜRLERİ.....	107
4.2.1. Yalın Tümce	107
4.2.1.1. Yalın Tümce Türleri.....	107
4.2.1.1.1. Yüklemelerin Cinsine Göre Yalın Tümceler	107
4.2.1.1.2. Öğelerin Dizilişine Göre Yalın Tümceler	108
4.2.2. Bileşik Tümce	108
4.2.2.1. Bileşik Tümce Türleri	110
4.2.2.1.1. Girişik Tümce.....	110
4.2.2.1.1.1. Girişik Tümcelerle İlgili Özellikler.....	114
4.2.2.1.2. Kaynaşık Tümce.....	115
4.2.2.1.3. Koşul (Şart) Tümcəsi	117
4.2.2.1.3.1. Koşul Tümcésinin Anlam Özellikleri	120
4.2.2.1.4. İlgı Tümcəsi.....	121
4.2.2.1.4.1. İlgı Tümceleriyle İlgili Özellikler	122
4.2.2.1.5. Katmerli Bileşik Tümce	124
4.3. BAĞLANIŞLARINA GÖRE TÜMCE TÜRLERİ SIRALI TÜMCE	124
4.3.1. Bağımsız Sıralı Tümce.....	124
4.3.2. Bağımlı Sıralı Tümce.....	129
4.3.3. Açıklamalı Sıralı Tümce	133
4.3.4. Karma Sıralı Tümce	135
4.4. KURULUŞLARINA GÖRE TÜMCE TÜRLERİ	138
4.4.1. Düz Tümce	138
4.4.2. Devrik Tümce	139
4.4.2.1. Devrik Tümce Türleri.....	141
4.4.2.2. Devrik Tümcelerin Anlam ve Anlatım Özellikleri	142
4.4.3. Ayraç Tümcəsi.....	143
4.4.3.1. Aratümcéli Ayraç Tümcəsi	143
4.4.3.2. Arasözlü Ayraç Tümcəsi.....	143

4.4.3.3. Bağlaçlı Ayraç Tümcəsi.....	144
4.4.3.4. Devrik Ayraç Tümcəsi.....	145
4.4.4. Kesik Tümce.....	146
4.4.4.1. Kesik Tümce Türleri.....	147
4.5. ANLAMLARINA GÖRE TÜRME TÜRLEİ.....	148
4.5.1. Olumlu Tümce.....	148
4.5.1.1. Olumlu Ad Tümcəsi.....	149
4.5.1.2. Olumlu Eylem Tümcəsi.....	150
4.5.2. Olumsuz Tümce.....	150
4.5.2.1. Olumsuz Ad Tümcəsi.....	150
4.5.2.2. Olumsuz Eylem Tümcəsi.....	151
4.5.3. Soru Tümcəsi.....	152
4.5.3.1. Soru Bildiren Dilbilgisi Birlikleri.....	152
4.5.3.2. Soru Türleri.....	153
4.5.3.3. Sorunun Tümce Ögeleriyle İlişkisi.....	154
4.5.3.4. Yüklemlerin Cinsine Göre Soru Tümceleri.....	155
4.5.3.4.1. Sorulu Ad Tümceleri.....	155
4.5.3.4.2. Sorulu Eylem Tümcəsi.....	155
4.5.3.5. Soru Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	155
4.5.3.6. Soru Tümcelerinin Yazımı.....	158
4.5.4. Buyruk Tümcəsi.....	159
4.5.4.1. Buyruk Tümcəsi Kuran Kipler.....	160
4.5.4.2. Buyruk Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	161
4.5.4.3. Buyruk Tümcelerinin Yazımı.....	162
4.5.5. Ünlem Tümcəsi.....	163
4.5.5.1. Ünlem Tümcəsi Kuran Dilbilgisi Birlikleri.....	163
4.5.5.2. Ünlem Tümcəsi Türleri.....	164
4.5.5.3. Ünlem Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	164
4.5.5.4. Ünlem Tümcelerinin Yazımı.....	166
4.5.6. Dilek Tümcəsi.....	167
4.5.6.1. Dilek Tümcəsi Türleri.....	167
4.5.6.2. Dilek Tümcelerinin Anlam Özellikleri.....	168
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	169
5. TÜRMEİN ÇÖZÜMLENMEİ.....	169

5.1. Ögelerin Bulunması.....	169
5.1.1. Yüklem Bulunması.....	169
5.1.2. Öznenin Bulunması.....	169
5.1.2.1. Eylem Tümcelerinde Öznenin Bulunması.....	169
5.1.2.2. Ad Tümcelerinde Öznenin Bulunması.....	173
5.1.3. Nesnenin Bulunması.....	173
5.1.3.1. Eylem Tümcelerinde Nesnenin Bulunması.....	173
5.1.3.2. Ad Tümcelerinde Nesnenin Bulunması.....	174
5.1.4. Dolaylı Tümcenin Bulunması.....	175
5.1.4.1. Eylem Tümcelerinde Dolaylı Tümcenin Bulunması.....	175
5.1.4.2. Ad Tümcelerinde Dolaylı Tümcenin Bulunması.....	176
5.1.5. Belirteç Tümcenin Bulunması.....	177
5.1.5.1. Zaman Belirteci Tümlerinin Bulunması.....	177
5.1.5.2. Durum Belirteci Tümlerinin Bulunması.....	177
5.1.5.3. Nicelik Belirteci Tümlerinin Bulunması.....	177
5.1.5.4. Yer Belirteci Tümlerinin Bulunması.....	177
5.1.5.5. Soru Belirteci Tümlerinin Bulunması.....	178
5.1.5.6. Ortak Belirteç Tümcenin Bulunması.....	178
5.1.5.7. Açıklamalı Belirteç Tümlerinin Bulunması.....	178
5.1.5.8. Yinelemiş Belirteç Tümcenin Bulunması.....	178
5.1.5.9. Karma Belirteç Tümcenin Bulunması.....	178
5.2. TÜMCELERİN ÇÖZÜMLENMESİ.....	179
5.2.1. Olumlu Tümcelerin Çözümlemesi.....	179
5.2.1.1. Olumlu Ad Tümcelerinin Çözümlemesi.....	179
5.2.1.2. Olumlu Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi.....	181
5.2.2. Olumsuz Tümcelerin Çözümlemesi.....	181
5.2.2.1. Olumsuz Ad Tümcelerinin Çözümlemesi.....	181
5.2.2.2. Olumsuz Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi.....	183
5.2.3. Soru Tümcelerinin Çözümlemesi.....	185
5.2.3.1. Sorulu Ad Tümcelerinin Çözümlemesi.....	185
5.2.3.2. Sorulu Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi.....	186
5.2.4. Buyruk Tümcelerinin Çözümlemesi.....	187
5.2.5. Ünlem Tümcelerinin Çözümlemesi.....	188
5.2.6. Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi.....	189

5.2.6.1. Dilek’li Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi.....	189
5.2.6.2. İstek’li Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi.....	189
5.2.6.3. Koşullu Dilek Tümcesi.....	190
5.2.7.1. Yalın Tümcelerin Çözümlemesi.....	191
5.2.7.1. İçinde Eylemsi Bulunmayan Yalın Tümcelerin Çözümlemesi.....	191
5.2.7.2. İçinde Eylemsi Bulunan Yalın Tümcelerin Çözümlemesi.....	191
5.2.8. Bileşik Tümcelerin Çözümlemesi.....	192
5.2.8.1. Girişik Tümcelerin Çözümlemesi.....	192
5.2.8.2. Kaynaşık Tümcelerin Çözümlemesi.....	192
5.2.8.3. Koşul Tümcelerinin Çözümlemesi.....	194
5.2.8.4. İlgî Tümcelerinin Çözümlemesi.....	194
5.2.8.5. Katmerli Bileşik Tümcelerin Çözümlemesi.....	195
5.2.9. Sıralı Tümcelerin Çözümlemesi.....	196
5.2.10. Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi.....	202
5.2.11. Devrik Tümcelerin Çözümlemesi.....	205
5.2.12. Kesik Tümcelerinin Çözümlemesi.....	206
KARŞILAŞTIRMALI CÜMLE İNCELEMESİ.....	218
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	223
KAYNAKÇA.....	225

KISALTMALAR

- (≠) : İncelenen eserlerde rastlanmayan (Diğer kaynaklardan verilen örnek cümleler)
- : Eylem kök veya gövdesi
- +
- b. t. : Belirteç Tümleci
- b’li i. t. : Belirtili İsim Tamlaması
- b’siz i. t. : Belirtisiz İsim Tamlaması
- G. : Gölgesizler
- H. : Heba
- KHK. : Kayıp Hayaller Kitabı
- KYG. : Kuşlar Yasına Gider
- Ø : Sıfır Biçim Birim (yazıda gösterilmeyen ancak gerçekte var olan dil birliklerini ifade eder.)
- SN. : Sonsuzluğa Nokta
- TDK : Türk Dil Kurumu
- UD. : Uykuların Doğusu
- Vb. : Ve benzeri

HASAN ALİ TOPTAŞ'IN ÖZGEÇMİŞİ

1958'de Denizli'nin Çal ilçesine bağlı Baklan kasabasında doğdu. Maliyede veznedarlık ve icra memurluğu yaptı. Toptaş, okuma yazma bilmeyen annesinin çok iyi bir hikâye anlatıcısı olduğunu söyler. Yazara göre annesi, Hatice kod adlı bir Şehrazat'tır. Babasının ise çok az konuştuğunu, yüz hatları ve göz rengiyle İrlandalı yazar Samuel Beckett'e benzediğini söyler. "*Ben, Beckett ve Şehrazat'ın evliliğinden doğmuş bir çocuğum.*" der. Hasan Ali Toptaş'ı edebiyat eserleriyle tanıştıran, ilkokul 3. sınıfa giderken nahiyeye gelen emekli bir posta memuru Mehmet Ali Amca, poğaça ve gazozun yanında kitap da satmaktadır. Konuşan Katır isimli ilk kitabını ondan satın alır ve tesadüf eseri hikâye kahramanının ismi de Hasan'dır. Sonsuzluğa Nokta kitabının ilk bölümünde Mehmet Ali Amca'yı selamlamıştır. 13 yaşındayken arkadaşı Hamdi Kâhya ile kimse onları anlamasa da bir roman oluşturmaya çalışırlar. Hasan Ali yazarken, arkadaşı onun yazdıklarını okuyarak defteri resimlerle süsler. Toptaş, bu ilk romana Orhan Kemal'in etkisiyle başladığını, çocukça bir heves olduğu için de tamamlayamadığını söyler.

İlk öykü kitabı "*Bir Gülüşün Kimliği*" 1987'de, ikinci öykü kitabı "*Yoklar Fısıltısı*" 1990'da yayımlandı. "*Ölü Zaman Gezginleri*" adlı öykü dosyasıyla 1992 yılında Çankaya Belediyesi ile Damar edebiyat dergisinin düzenlediği yarışmada birincilik ödülü aldı. Aynı yıl "*Sonsuzluğa Nokta*" adlı yayımlanmamış romanıyla Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği yarışmada mansiyon aldı. 1994'te "*Gölgesizler*" adlı yayımlanmamış romanıyla Yunus Nadi Roman Ödülü'nü aldı. "*Bin Hüzünlü Haz*" adlı romanı 1999 Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü'ne, "*Uykuların Doğusu*" adlı romanı ise 2005 Orhan Kemal Roman Armağanına değer görüldü. Yazarın Almanya, Finlandiya, Güney Kore, Hollanda, İsveç ve Fransa'da yayımlanan "*Gölgesizler*" adlı romanı 2009'da Ümit Ünal tarafından aynı adla filme çekildi. "*Yalnızlıklar*" adlı eseri de önce Hollanda'da, daha sonra da Tiyatro oyun evi tarafından Türkiye'de tek kişilik oyun olarak sahnelendi. Yazarın 2013'te yayımlanan "*Heba*" adlı romanı 2013 Sedat Simavi Ödülü'ne değer görüldü.

ESERLERİNDEN BAZILARI

ÖYKÜ: Bir Gülüşün Kimliği, 1987;Yoklar Fısıltısı, 1990;Ölü Zaman Gezinleri, 1991;Geçmiş Şimdi Gelecek, 2016;Gecenin Gecesi, 2017

ROMAN: Sonsuzluğa Nokta, 1993;Gölgesizler, 1995;Kayıp Hayaller Kitabı, 1996;Uykuların Doğusu, 2005;Heba, 2013;Kuşlar Yasına Gider, 2016

ŞİİR: Yalnızlıklar, 1993

DENEME: Harfler ve Notalar, 2007

GİRİŞ

Dil, insanlar arasında etkileşimi sağlayan en geniş ve açık ifadesini cümlelerde bulan bir bildirim aracıdır. İş ve oluşun, eylemin, duygu ve düşüncenin anlatımı dillerde hep cümlelerle sağlanır. Cümlelerin zengin ve çeşitli olması, dillerin gelişimde önemli bir etkidir. Dilin gelişimin ortaya konmasında ise önemli bir ölçüttür. Köklü ve büyük bir dil olan Türkçe, yüzyıllar içerisindeki kullanılışları ile zengin bir cümle birikimine sahiptir. Eski Türkçeden bugünkü Türkiye Türkçesine kadar farklı alanlar ve dönemlerde meydana getirilen eserler, bu zenginlikleri ortaya koyacak örneklerle doludur. Bununla birlikte, Türkçede bu zenginliği tam anlamıyla gösterecek ve Türkçenin cümle yapısını ortaya koyacak ölçüde cümle bilimsel çalışma yapıldığı söylenemez. Yine de süreç içinde cümle üzerinde yapılan lisansüstü çalışmalar, içlemin zenginleşmesine katkılar sağlamakla birlikte farklı yazarlar ve eserler üzerindeki çalışmaların azlığı bu konuda daha çok ve daha özgün çalışmalar yapılmasının gerekli ve önemli olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmalarımızın sonucunda eserleri üzerinde lisansüstü bir çalışma olmayan ve eleştirmenlerce olumlu görüşler alan (örneğin, Frankfurter Allgemeine Zeitung, “Sadece Hasan Ali Toptaş okumak için bile Türkçe öğrenmeye değer.” ifadelerini kullanmıştır.) Hasan Ali Toptaş’ın romanları üzerinde cümle bilimsel çalışma yapılmasının faydalı olacağı kanaatine vardık. Kaynak tespiti aşamasında bu değerlendirmeyi de dikkate alarak yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmada onun Heba, Gölgesizler, Uykuların Doğusu, Kuşlar Yasına Gider, Sonsuzluğa Nokta, Kayıp Hayaller Kitabı romanlarını seçtik ve böylece eserlerdeki cümleleri yapı, anlam ve görev yönünden cümle bilimsel olarak inceleyecek bir çalışmanın içine girdik. Çalışmamıza model olacak ve inceleme sırasında yararlanacağımız kayna keser taraması sırasında ise, her biri ayrı bir kıymet ifade eden cümle bilgisi kitaplarının yanında, Hikmet Dizdaroğlu’nun Cümle Bilgisi kitabının da *doğrudan* model alınıp üzerinde herhangi bir yüksek lisans çalışması yapılmadığını belirledik. (*tezimin hazırlık sürecinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde Ahmet Akçataş yönetiminde 40 kadar eser üzerinde bu kitaptan yararlanılarak lisans çalışması yapıldığını öğrendim.*) Bu amaçla romanlardaki cümleleri, üzerinde herhangi bir lisansüstü çalışma yapılmamış, bir cümle bilgisi kitabının ışığında incelemenin faydalı olacağını düşündük. Cümleleri, model olarak belirlediğimiz, Hikmet Dizdaroğlu’nun “Cümle Bilgisi”, TDK Yayınları, Ankara, 1976 kitabından yararlanarak inceledik. Çalışmamızın giriş ve

sonuç kısımlarında çeşitli dilbilimcilerin de görüşlerinden faydalandık ve bunları belirttik.

Çalışmamız, cümlenin düşünce ve metin işlevleri göz önünde bulundurularak ve cümlenin yapı anlam ve görev öğelerinin birbirini bütünleştiren özelliğine dikkat edilerek hazırlanmıştır. Çalışmada, örnek olarak seçtiğimiz cümleler Hikmet Dizdaroğlu'nun "Cümle Bilgisi" kitabında zikrettiği biçime göre çözümlenmiş ve her cümle türü ile ilgili en az birer örnek verilerek hikâyelerdeki cümlelerin özellikleri ortaya konulmuştur. Betimlemeli (tanımlı) dilbilgisi yöntemine göre söz dizimsel(cümle bilgisel) incelenmenin uygulandığı çalışmada öğeler bulunup isimlendirilmiştir. Öğelerin türleri, kullandıkları dilbilgisi birlikleri ve özellikleri belirtilmiş; cümlelerin yüklem cinsine göre, anlamlarına göre, kuruluşlarına göre, sıralanışlarına göre ve yapılarına göre hangi tip cümleler olduğu belirtilmiştir.

Çalışma giriş, inceleme ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Girişte kısaca çalışmanın amacı, sınırı kapsamı, yöntemi açıklanmış; Türkçe cümle bilgisi özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan ve inceleme adı verilen: Birinci bölümde Dizdaroğlu'nun görüşlerinden hareketle cümle kavramı, cümlenin nitelikleri, öğelerin cümlede yer alış sırası ve cümledeki sözcük sayılarından bahsedilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde cümlenin temel öğeleri özne ve yüklem, yardımcı öğeleri nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci ve ilgeç tümleci (belirteç tümleci üst başlığında "ilgeç öbeği yapısında belirteç tümleçleri" olarak) anlamlarına, yapılarına ve kullanımlarına göre değerlendirilmiş ve her bir öğe "öğeler olan dil birlikleri" başlığı altında örneklendirilmiştir. Dördüncü bölümde; yapılarına göre, bağlantılarına göre, anlamlarına göre, yüklem yerine göre ve yüklem cinsine göre cümle türleri gösterilmiştir. Beşinci bölümde öğelerin bulunması ve Dizdaroğlu'nun Tümcebilgisindeki yöntemine göre romanlardan seçilen örnek cümleler üzerinde ayrıntılı cümle çözümlenmeleri ve yine romanlardan seçilen örnek bir cümle üzerinde dilcilerle göre karşılaştırmalı cümle çözümlenmesi yapılmıştır. Sonuç bölümünde çalışmadan elde edilen netice bir takım verilerle ortaya konarak çalışma üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Dilciler genel olarak cümleyi özne, yüklem, nesne, yer tamlayışı ve zarf unsurlarından oluşan bir dil birliği, cümleye ilave edilen unsurları da cümle dışı unsur kabul ederler. Muharrem Ergin, cümle öğelerini fiil, fail, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf, Tahir Nejat Gencan özne, yüklem ve tümleç (1. Düz Tümleç 2. Dolaylı Tümleçler 3. İlgeç Tümleçleri 4. Belirteç Tümleçleri) olarak belirler. Dizdaroğlu

cümleyi, ana öğeler ve yardımcı öğeler olarak iki başlık altında incelemiştir. Bu sebeple biz de çalışmamızda öncelikle cümlenin ana öğeleri olan yüklem ve özne üzerinde durduk.

Fiilin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen ad; bir oluş veya kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şey olarak tanımlanan özne, yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde ve yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde olan; diğerlerinde ise yapan unsurdur.(Karahan 1999: 49)Öznenin esas özelliği daima yalın durumda olmasıdır. Ancak özne, iyelik ekleri ve çoğul eklerini alabilir. Fiil çatılarının değişikliği farklı özne türlerinin ortaya çıkmasına etken olmuştur. Bu bakımdan özneler, belirli özne, belirsiz özne, sözde özne gibi yapılarla sahip olurlar.(Hatipoğlu 1972: 110)Yüklem, cümlede eylem, oluş, durum, istek bildiren dilbilgisi birliğinin görev adıdır. Cümle, en kısa tanımıyla, bir yüklememektir; çünkü yüklem, tek başına bir cümle kurabilir. İş, hareket, oluş, durum yüklemle sağlanır.(Karahan 1999: 46-59)Ergin, yüklem için fiil tabirini kullanmakta ve isim cümlelerinde yüklem, fiil cümlelerinde fiil tabirini kullanmak daha yerinde olur demektedir.(Ergin 2002: 401-403)Cümlede yüklem, çekimli bir fiil veya ekfiille çekimlenmiş bir isimden oluşur. Türkçede esas öğenin yardımcı öğeden sonra gelmesi kuralına uygun olarak, yüklem genellikle cümlenin sonunda bulunur ve atasözlerinde, şiir dilinde ve günlük konuşmalarda ise yüklem yeri değişebilir. Yüklem sayısı, cümle sayısını gösterir. Fakat bazı cümlelerde yüklem bulunmayabilir ya da yazı da gösterilmeyebilir. Böyle cümleler kesik cümlelerdir. Bu tür cümlelerde yüklem açıktan gösterilmese de anlam, yüklem gerek duyulmayacak kadar açıktır ve okuyucu onu kafasında tamamlayabilir. Yüklem bir kelimedenden oluşacağı gibi kelime grubu da yüklem olabilir.

Daha sonra cümlenin yardımcı öğeleri olan nesne, dolaylı tümleç, belirteç tümleci ve ilgeç tümlecini inceleme altına aldık. Nesne; cümlede yapılan işten etkileneni gösteren öğedir. İsim görevinde bulunan her türlü kelime veya kelime grubu nesne görevinde kullanılabilir. Nesnelere, bir harekete konu oldukları için isim cümlelerinde pek bulunmazlar. Yapısında yüklem hal eki olan nesnelere “belirtili nesne”, yüklem hal eki olmayan nesnelere ise “belirsiz nesne” dir. Belirsiz nesne, genel bir varlığı karşılar. Belirtili nesnelere cümle içerisinde belirli bir yeri yoktur, fakat belirsiz nesne daima yüklem önünde yer alır. Belirsiz nesne ile yüklem arasında “da, de, dahi, bile” gibi kuvvetlendirme edatları ve soru eki dışında genellikle başka bir unsur giremez. Dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı-isimleme);

cümlede yaklaşma, bulunma, uzaklaşma durumlarını bildirerek yüklemi tamlayan unsurdur. Dolaylı tümleç, yükleme, yaklaşma (-a/-e), bulunma (-da/-de, -ta/-te), uzaklaşma (-dan/-den, -tan/-ten) ekleri ile bağlanan kelime ve kelime gruplarıdır. İsim cinsinden her kelime ve kelime grupları dolaylı tümleç (yer tamlayıcısı görevinde) bulunabilir.(Karahan 1999: 46-59)Zarf tümleci; cümlede yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve şart bildirerek yüklemi bu yönlerden tamamlayan cümle unsurudur. İsimler eksiz veya yön, vasıta, eşitlik ve bazı hal ekleri ile fiiller de zarf fiil ekleri ile zarf tümleci görevinde bulunurlar.

Bir cümlede aynı veya farklı türde birden fazla zarf tümleci bulunabilir. Ama farklı türde zarfların bir arada bulunduğu cümlede, genellikle zaman zarfı tümleci diğer zarf tümleçlerinin önünde yer alır. Miktar bildiren zarf tümleçleri ise yüklem hemen önünde yer alır. Türkiye Türkçesinde “zarf tümleci” için “zarf”(Karahan 1999: 49) , “zarflama”(Banguoğlu 1995: 530), “belirteç tümleci”(Gencan 2001: 102), gibi değişik terimler de kullanılmıştır.

İsim cümlesi; yüklemi ad, ad soylu sözcük ya da sözcük öbeği olan bağımsız yargılı anlatıma denir. İsim çekim eklerini alan her türlü kelime, yüklem olması halinde cümle isim cümlesi olur. İsim cümlesinde en az kullanılan unsur, yaklaşma ve uzaklaşma halindeki yer tamlayıcısı ve nesnedir. İsim cümlelerinin olumsuz şekli ise “yok” kelimesi ve “değil” edatıyla yapılır.(Hatipoğlu 1972: 174)

Eylem cümlesi; yüklemi çekimli bir fiil veya fiil grubu olan cümle türüdür. Her türlü iş, oluş, hareket fiil cümlelerinin yardımıyla yapılır. Gramer kitaplarımızda yapılarına göre cümlelerin sınıflandırılmasında bir birliktelik yoktur. Yapılarına göre cümleleri Karahan 4, Hengirmen 4, Gülensoy 15, Banguoğlu 2, Ergin 2, Ediskun 3, Hatipoğlu 4, Delice 3, Dizdaroğlu 2 gruba ayırmışlardır. Cümle içerisinde yer alan isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiillere bağlı olarak yapılarına göre cümlelerle ilgili olarak farklı cümle çeşitleri de ortaya konulmaktadır. Leyla Karahan, yapılarına göre cümle çeşitlerinden, eserinin ilk baskısında bir bölüm olarak bahsederken eserin sonraki baskılarında bu bölümü çıkarmıştır. Eserin önceki baskılarında yapılarına göre cümleler “basit, birleşik, sıralı ve bağlı” olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir. Bu tasnifte de -sA'lı şart cümleleri birleşik cümleler içerisinde işlenmiştir. (Karahan 1993: 61) Mehmet Hengirmen yapılarına göre cümleleri, Türkçe Dilbilgisi adlı eserinde dört bölümde incelemektedir. Bunlar “yalın cümleler, bileşik cümleler, sıralı cümleler a) bağımlı sıralı, b) bağımsız sıralı, girişik cümleler” dir. Mehmet Hengirmen fiilimsilerle kurulan birlikleri ve -sA ekli kelimeleri de bileşik cümle

grubunda göstermektedir. (Hengirmen 2002: 349) Tuncer Gülensoy Türkçe El Kitabı adlı eserinde yapılarına göre cümleleri on beş bölümde incelemiştir. Eserinde “Cümleler, yapı, yargı ve yüklem türlerine göre başlıca üç bölümde incelenir.” dedikten sonra yapı bakımından cümle türlerini yalın, birleşik/bileşik, temel, yan, bağlaçla, dilekli, şartlı, edatlı, sorulu, ikilemeli, ara, girişik, sıralı, devrik ve kesik olmak üzere on beş gruba ayırmıştır. Tuncer Gülensoy tarafından fiilimsilerle kurulan yapılar girişik cümle ve -sA'lı yapılar da şart cümlesi olarak kabul edilmektedir. (Gülensoy 2000: 435-439) Muharrem Ergin yapılarına göre cümleleri basit ve birleşik olarak iki gruba ayırır, sonra, birleşik cümleleri de üç grupta değerlendirir ve “Türkçede: şartlı birleşik cümle ve k'li birleşik cümle olmak üzere başlıca iki çeşit birleşik cümle vardır.” der. Bunlara iç içe birleşik cümleyi de ilave eder. (Ergin 2002: 404) Haydar Ediskun yapılarına göre cümleleri basit cümle, birleşik cümle ve şart bileşik cümleleri olmak üzere üçe ayırmıştır. Ancak birleşik cümlelerden bahsederken bir birleşik cümlede bir ya da yeteri kadar yan cümlecik yan yargının bulunması gerektiğini söylediğinden sonra bir yan cümlecikğin yüklemi ya bir fiilimsi ya ek fiil ulanmış isim soyundan bir kelime ya da çekimli bir fiil olur. (Ediskun 1988: 381) diyerek sıfat fiil, zarf fiil ve isim fiilli grupları yan cümlecikli birleşik cümle örnekleri olarak göstermiştir. Vecihe Hatiboğlu yapılarına göre cümleleri dört grupta sınıflandırmıştır. Bunlar "yalın cümle, birleşik cümle, girişik cümle ve sıralı cümle"lerdir. Vecihe Hatiboğlu birleşik cümle bölümünde “bağlaçla, dilekli, koşullu, ilgeçli, olumsuzluk koşaçlı, sorulu, ikilemdi, kalıplaşmış yan cümleli” olmak üzere sekiz tür birleşik cümleden bahsetmektedir. Girişik cümle başlığı altında da fiilimsilerle kurulan birlikleri de cümle kabul etmektedir. (Hatipoğlu 1972: 153) Yukarıdaki açıklamalar ve örnekler göre Vecihe Hatiboğlu'nun ortaç, ulaç ve eylemlikler ile bunlarla kurulan birliklerin birleşik cümlelerde kullanılan yancümleler meydana getirdiğini kabul ettiğini göstermektedir.

Yalın cümle; Yapısında isim veya fiil cinsinden tek tek yüklem bulunan cümlelerdir. Basit cümleyi belirleyen, yüklem dışındaki unsurların varlığı ve sayısı değil, içinde birçok kelimenin yer aldığı cümleler, tek yüklem taşıdıkları için basit cümlelerdir. Zarf-fiil, sıfat-fiil, isim-fiil veya bu tür kelimelerden yapılmış bir kelime grubu bulunan cümleler de “basit cümle” dir. Çünkü bu yapıdaki kelime ve kelime grupları yargı bildirmezler. (Karahana 1999: 61) Türkiye Türkçesinde, zarf-fiil, sıfat-fiil ve isim-fiil ile kurulan cümlelerin basit veya bileşik cümle olması konusu tartışmalıdır. Türkiye Türkçesi dilbilgisi kitaplarının çoğunda bu yapı birleşik cümle

içerisinde gösterilmiştir. Muharrem Ergin ve onu takip eden Leyla Karahan ve Metin Karaörs gibi dilcilerin eserlerinde basit cümle olarak gösterilmiştir.

Girişik bileşik cümle; fiilimsinin yer aldığı bölüme yan cümle asıl yüklem bulduğu bölüme de temel cümle denir. Girişik cümleyi, birleşik cümle olarak kabul edenler fiilimsilerle kurulan cümlecikleri yan cümle olarak kabul ederler. Banguoğlu, Bilgegil, Gencan, Ediskun, Hatiboğlu, Gülensoy, Kükey, Dizdaroğlu ve Hengirmen girişik cümlelerin ad-eylemler, ortaçlar, ulaçlardan herhangi biriyle kurulabileceğini örneklerle göstermişlerdir. Bu yazarlarımız, bir temel cümle ile birlikte bir veya birkaç yan cümleden kurulan cümleye “girişik cümle” olarak tabir etmişlerdir. Atabay, Özel ve Çam ise fiilimsilerden yalnızca bağ-fiilleri ile girişik cümle kurulabileceğini söyleyerek, sıfat-fiiller ve ad-fiillerin yan cümle oluşturmayacağını belirtmişlerdir. (Atabay 1981: 109) Muharrem Ergin, “Türk Dil Bilgisi” adlı eserinde girişik cümleye yer vermemiştir. Karahan ve Karaörs de çalışmalarında girişik cümleye yer vermemişlerdir.

Kaynaşık cümle konusunda ise dilciler arasında bir anlaşma yoktur. Çoğu araştırmacı bu konuyu iç içe birleşik cümle başlığı altında ele almıştır. Kaynaşık cümlelerde temel cümle, genellikle de-eylemine dayalıdır.

Şart (koşul cümlesi); Temel cümlelerin bir işaret cümlesiyle tamamlandığı cümlelerdir. Şart cümleleri temel cümleye bağlı olarak yargı bildirirler. Diğer türlü şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bu tür cümleler temel cümlenin içinde veya başında yer alır. (Karahan 1999: 384) Şartlı bileşik cümlede yardımcı cümle olan şart cümlesi önce, temel cümle sonra gelir ve bu da, Türkçenin asıl unsurun yardımcı unsurdan sonra gelmesi prensibine uygundur. Neticede temel unsurun sonra gelmesi yüklemnin sonra gelmesidir. (Ergin 2002: 405)

Türkçenin zengin zarf-fiil ve sıfat-fiil sistemine sahip bulunması, bir ana fikir etrafında bütünleşen yardımcı fikirlerin, en geniş ve karışık ifadelerin tek yüklemle, sade cümleler içinde toplanmasına olanak sağlamaktadır. Türkçe cümle yapısında, ki’li birleşik cümlelerdeki yardımcı cümlelerin yerini birtakım kelime grupları tutmaktadır. Bunlar fiil isimleri üzerine kurulan fiil grubu, sıfat-fiiller üzerine kurulan sıfat-fiil grubu ve zarf-fiil üzerine kurulan zarf-fiil gruplarıdır. Bu grupları yapan ana unsur, grubun sonunda yer alan fiil ismi, sıfat-fiil İlgili cümlesi; Ki’li birleşik cümlelerin Türkçe cümle düzenine sokulması daima mümkündür ve zarffiillerdir. (Yelten 2005: 48)

Leyla Karahan ilgi cümlesini “bağlı cümle” başlığı altında incelemiş ve bağlı cümleleri ki’li bağlı cümleler, diğer bağlama edatlarıyla kurulan bağlı cümleler olarak incelemiştir. Tek başına yargı bildiren bağımsız cümlelerin “ki” bağlama edatı ile bağlanması sonucu oluşan cümleler “ki’li bağlı cümleler” dir. Bu cümlede yer alan yardımcı cümle, temel cümleyi genellikle nesne ve zarf görevleriyle tamamlar. Yine cümlede temel cümle başta, yardımcı cümle ise sonda bulunur. Bu durum Türk cümle yapısına aykırıdır. (Karahan 1999: 64-65) Muharrem Ergin, ki’li bağlı cümleyi, birleşik cümle içinde ele almış ve “ki’li birleşik cümle” olarak adlandırmış, Vecihe Hatipoğlu, “Ki’li bağlı cümleleri” “bağlaçla yan cümle”adı altında ele almıştır.

Bağlanışlarına göre cümle türlerini; sıralı cümle (bağımlı, bağımsız, açıklamalı, karma) başlığı altında inceledik. Ancak Vecihe Hatipoğlu cümle türlerinin sınıflandırmasında cümleleri yapı, yargı ve yüklem bakımından üç bölümde incelemekte; sıralı cümleleri “Yapı Bakımından Cümle Türleri” başlığı altında ele almaktadır. Vecihe Hatipoğlu bağımlı ve bağımsız sıralı cümleleri tanımlarken, öğelerin ortak olup olmaması durumunu esas almışlardır. Ancak Hikmet Dizdaroğlu öğeleri esas almamakta virgül ya da noktalı virgül ile bağlananlara bağımsız, bağlaçlarla bağlananlara da bağımlı sıralı cümle demektedir. Vecihe Hatipoğlu sıralı cümleyi, “Anlam yakınlığı ile bağlanmış cümleler” şeklinde tanımlayarak bağımlı ve bağımsız sıralı cümle diye iki grupta inceler. (Hatipoğlu 1972: 143-144)

M. Kaya Bilgegil “Türkçe Dilbilgisi” adlı eserinde cümleleri öğelerinin dizilişine, yüklemelerine, anlamlarına ve yapılarına göre sınıflandırmaktadır. Yapılarına göre cümle çeşitlerini basit ve bileşik cümle diye iki temel gruba ayırmakta, sıralı ve bağlı cümleleri bileşik cümle içinde değerlendirmektedir. Sıralı cümleleri “aynı unsur veya anlam ilgisinin ortak veya farklı görevle birden ziyade cümlede art arda yer alması” olarak tanımlamakta; aralarındaki ilginin bağlaç ya da bağlaç görevindeki fiilimsilerle sağlandığı sıralı cümleleri bağlı cümle olarak değerlendirmektedir. (Bilgegil 1963: 90)

Sıralı cümleler iki veya daha fazla kelimedenden oluşur ve cümleler, birbirinden virgül veya noktalı virgülle ayrılır. Bu cümle yapısında bulunan cümlelerin hepsi yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabilirler. Sıralı cümleyi oluşturan bağımsız cümleler, ortak cümle unsurları, ortak kip ve şahıs ekleriyle aralarındaki

anlam ilişkisini sağlarlar. (Karahan 1999: 66) Basit, birleşik ve bağlı cümleler bir araya gelerek sıralı cümleyi oluşturabilir. Metin içinde değişik sebeplerle arka arkaya sıralanan cümleler tahlil edilirken ayrı ayrı ele alınır. (Yaman 2000: 273)

Sıralı cümleleri “Bağımsız Önerme” başlığı altında inceleyerek, “başı başına bir cümle olduğu halde bir bağlaç ile ya da virgöl, noktalı virgöl gibi bir imle bir cümleye bağlanana bağımsız önerme denir.” şeklinde tanımlayan Tahir Nejat Gencan daha sonra bunu sıra ve bağlı önermeler diye iki grupta ele almaktadır. Tahir Nejat Gencan, biçimce veya anlamca birbirine bağlı olan cümleleri “Bağlı Cümle” olarak değerlendirirken; biçimce de, anlamca da birbirine bağlı olmayan, aralarına virgöl ya da noktalı virgöl konulan cümleleri “Sıra Önermeler” adı altında değerlendirmektedir. (Gencan 2001: 147)

Düz cümle; Türkiye Türkçesinde, cümlenin temel unsuru olan yüklem genellikle cümlenin sonunda bulunur. Yüklemin tamamlayan unsurlar, yüklem önünde yer alır ve yükleme doğru sıralanırlar. Yardımcı unsurlardan ana unsura sıralanma Türkiye Türkçesinin temel özelliklerindedir. Yüklem, cümlede önemli bir unsur, genellikle belirtmek istenen unsurdur. (Karahan 1999: 70)

Devrik cümle; Yüklemin cümlenin sonunda bulunmayan cümleler devrik cümledir. (Karahan 1999: 70) Yargıdaki önemi belirtmek ve dikkati yargıya çekmek amacıyla yüklem, özne, nesne ya da tümleçlerden önce getirilmesiyle oluşan cümleler devrik cümlelerdir. (Hatipoğlu 1972: 158) Bu yapıdaki cümlelere, genellikle, şiir dilinde ve konuşma dilinde rastlanmaktadır. Atasözlerinde, günlük konuşmalarda veya sohbet üslubuna sahip olan eserlerde devrik cümleyle rastlarız.

Cümlelerin anlamına göre sınıflandırılmasında Türkiye’deki dilciler arasında farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. M. Kaya Bilgegil, bu gruplamayı “olumlu, olumsuz, haber, inşa, dilek, soru, emir, umma, korku cümleleri” şeklinde yaparken, Tahir Nejat Gencan” sorulu olumsuz cümle, soru ve yanıt, ünlem cümlesi”; Hikmet Dizdaroğlu “olumlu, olumsuz, soru, ünlem, buyruk ve dilek cümlesi”; Leyla Karahan “olumlu, olumsuz, soru cümleleri” diyerek farklı sınıflandırmalar yapmaktadır.

Zengin bir cümle yelpazesine sahip Türkçede bu zenginliği oluşturan eserler gün yüzüne çıkarılmalı ve üzerinde cümle bilimsel incelemeler yapılmalıdır. Çalışmamızın Türk cümlesinin zenginliklerinin ortaya konulmasında önemli bir işlev göreceğini ve kategorilemede diğer çalışmalara da örnek olacağını umuyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TÜMCE

1.1. 1.1. TÜMCE KAVRAMI VE TÜMCENİN NİTELİKLERİ

Dili oluşturan birlikler üzerine birçok araştırma yapılmış ve dilin fonem(sesbilim), sözcük, hece ve sözcük öbeği gibi birliklerden oluştuğu sonucuna varılmıştır. Fakat bunlar tek başlarına tam bir anlam taşımazlar ancak bir araya geldiklerinde anlamlı bir bütün oluştururlar işte biz buna “Tümce” adını vermekteyiz.

Tümce, canlılar arasında en önemli bildirişim basamağıdır. Aynı zamanda da yargı bildiren en küçük birimdir. Bir sözcük elbette tek başına da anlamlıdır fakat düşünceyi aktarma ve iletme bağlamında zayıf kalmaktadır.

Dilin üst basamağında tümce, alt basamağında sesbilim(fonem) bulunur. Dil, seslerden oluşan gösterge dizgesidir. Bu dizginin en küçük birimi tümcedir. Diğer dil öğeleri, tümce içinde görev alırsa bir anlam kazanır; tek başına bildirişim sağlayamazlar.

Dil yalnızca düşünceyi aktaran, ileten bir dizge değildir; aynı zamanda onu geliştirir ve biçimlendirir. İnsanoğlu için kültürün temel taşı kabul edilen dil, çok eski zamanlardan beri uğraşlara dâhil olmuştur. Araştırmalara göre en eski dil çalışmaları Eski Hint ve Eski Yunan’da başlamıştır. Eski Yunan’daki Aristoteles, Demokritos gibi birçok düşünür de dil üzerine düşünmüş ve yapısı üzerinde çeşitli görüşler bildirmiştir. Bütün çalışmalar aynı paydada birleşmektedir: Çeşitli tümce örnekleri, anlatımı güçlendirir, konuşma, yazma olanaklarını arttırır. Tümce artık dilin ölçütü konumuna gelmiştir.

Tümce, anlam bakımından başka tümcelele bağlantılı olsa da yapısı bakımından bağımsızdır. Bu nitelik sadece tümce bağlamında görülür.

Tümceler genel anlamda yargı birimidir fakat duyguları, istekleri, özelemleri de belirtebilir.

“ama sarı sendikacı!”(SN:40)

Tümceyi tanımlarken sadece yargı bildirir ifadesini kullanmak yetersiz kalacaktır, bu özelliğini de göz ardı etmemek gerekir.

Tümceyi kurmak için tek sözcük de yeterlidir, birden çok sözcük de kullanılabilir. Buradaki kapsam anlatılmak istenenle ilgilidir. Duygu ve düşünceleri tam olarak ifade etmek için sözcük kapsamı arttırılır. Sözcükler amaca ters düşmeyecek şekilde istenilen biçimde yerleştirilir.

Türkçede tümcenin kurulması için çekimli eylem ya da ekeylem kullanılması yeterlidir. Bu tür cümlelere tek sözcüklü(monoreme) tümce adı verilir. Çekimli eylem ya da ekeylem alan tümce hem eylemi veya durumu bildirir hem de özneyi aldığı kişi takısı ile ortaya koyar. Bazı cümlelerde özne bariz olarak bulunmasa bile özneyi ortaya çıkarır.

Örneğin,

“Götürüyorum!”(G:119)

Bu tümce çekimli bir eylemle kurulmuştur ve öznesi ayrıca belirtilmemiştir. Ancak eylemin sonundaki –m takısı, öznenin ben kişi adlı olduğunu belirtmektedir.

Örneğin,

“Her yer derinliği bilinmeyen bir boşluktan artık, her şey sonsuz bir karanlıktı...”

Tümcesi ise, ekeylemle kurulmuş iki ayrı tümceden oluşmuştur.

Karşılıklı konuşmalarda verilen hayır, evet, tamam gibi cevaplar da tümce kabul edilir. Bunlar kesik tümce olarak adlandırılır.

Örneğin,

-“Yüzümdeki izleri mi merak ettin?”

-“Evet.”(merak ettim) (H: 136)

Ünlemler ve seslenmeler de tümce değerindedir.

“Amma da pısrıksın ha!”(KHK:9)

“Olmam!” (KHK: 221)

1.2.1.2. TÜMCENİN TANIMI

Eski Yunan’dan günümüze gelinceye kadar tümce için çok çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Dilbilim hakkında yapılan çalışmalar sıklıkla tümce kavramı ve ifade ettiği anlamlar daha da çeşitlenmiş, dile karşı olan bakış açısı değişmiş ve değerlendirmeler farklılaşmıştır.

Türkçe Sözlük’te cümle maddesinin karşısında”Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya çekimli bir fiille kullanılan kelimeler dizisi, tümce (Türkçe Sözlük, 2005, s. 377).”açıklaması verilmiştir. Gramer Terimleri Sözlüğü’nde ise cümle kavramı “Bir fikri, duyguyu ve düşüncüyü, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubu. Cümlenin varlığı için asgari şart bir çekimli fiildir (Korkmaz Z. , 1992, s. 32).”ifadesi ile karşılanmaktadır.

Ergin'e göre "Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm halinde ifade eden kelime gurubudur. Cümle bir hüküm gurubudur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir. Onun için cümle en tam, en geniş kelime gurubudur. Cümlenin varlığı için asgari şart çekimli fiildir (Ergin M. 2000, s. 401)."

Tümce için sadece sözcüklerin yan yana gelmesinden oluşmuş bir toplamdır ifadesi yetersiz kalacaktır. Tümce, duygu ve düşüncelerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde oluşturulduğu bir dil birimidir. En önemli vazifesi ise bildirişimi sağlamasıdır. Tümceyi oluşturan her bir dil ögesi gösterge olarak adlandırılmaktadır. Tek ya da birden fazla yargıyı içerebilir. Tümcedeki göstergeler az ya da çok düşünceyle bağlantısını içerir ve anlam ile yakından bağlantılıdır. Tek başına sözcükler tümcedeki ifade edilmek isteyeni veremeyebilir. Sözcükler sadece dilin öğelerinden biridir. Diğer öğelerle anlamlı bir bütün oluşturmak tümce ile mümkün olacaktır. Tümce anlam, anlatım ve yargıyı bünyesinde toplayan yargı birliğidir.

Sözcüklerin değişik anlamlarının olması bir düşünceyi tam olarak anlatmaya yetmemektedir. Sözcüklerin cümle içinde bütünleşmesiyle yargılar otaya çıkmaktadır. Bu nedenle dil sözcüklere değil cümlelere bağlı olmaktadır. Düşünceler, duygular cümleler halinde söylenir.

Kısaca tümce, bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği tam olarak anlatan sözcük dizisi olarak tanımlanabilir. Cümle, düşünme birimleri olan tam fikirleri ifade eder. Cümle, konuşma ve okumanın da doğal dil birimidir.

1.3. ÖGELERİN TÜMCEDE YER ALIŞ SIRASI

Türkçe söz diziminde sözcüklerin yeri çok önemlidir. Bir sözcük başka bir sözcükten önce ya da sonra kullanılırsa sözcüğün değeri değişir. Bu nedenle sözcüklerin görevi ve değeri cümledeki yerine göre belirlenir. Cümlede en değerli sözcük, genellikle yüklemdir ve sonda bulunur; diğer sözcükler yükleme yakınlıklarına göre değer kazanırlar. Belirtisiz -yalın durumdaki- nesnelere yüklemden ayrılmazlar (Demir, 2004: 177; Göker, 2001: 81).

Türkçenin tümce yapısında esas öğeler sonda bulunur, yardımcı öğeler daha önce gelir. Türkçenin temel söz dizimi kuralı eskiden beri böyledir ve değişmemiştir.

Temel öğeler yüklem ve öznedir. Yardımcı öğeler ise nesne, belirteç tümlecisi, dolaylı tümleç, ilgeç tümlecidir.

“Gene de, **bu gençlerin** bedenlerine egemen olmaya hiç vakitleri **yoktu.**”(SN:129)

Düz tümcelerde yüklem sonda olur. Fakat özne için böyle bir şart yoktur, özne belirtilmiş olsa bile sonda olması gerekmez. Nitekim öznenin yüklem içinde eklerle veya eksiz olarak belirtildiği durumlarda dahi öznenin ayrıca söylenmesi gerekmez. Bu sebeple öznenin diğer yardımcı öğeler arasında ya da başta olması, temel öğeler sonda olur ilkesine şart düşmez.

Devrik tümcelerde durum biraz daha farklıdır. Devrik tümcelerde yüklem sondan ortaya veya başa kayabilir fakat bu tümcenin bozulduğu anlamına gelmez çünkü devrik tümce de bir tümce tipidir ve ayrı anlam taşımaktadır.

“Derken, asâ geçti aklımdan; tıkırdaya tıkırdaya, görünmez bir adamın elindeymiş de onunla birlikte çok uzaklara gidiyormuş gibi hızla geçiverdi de-hadi bakalım-bu kez onun peşine **düştüm** ben. (KHK:140)

Tümcede anlamsal yönü özellikle belirtmek istenen, önem verilen öğeler, yüklem yanında ya da kendisinde bulunur. Bu durum tümce vurgusuyla ilgilidir. Cümlenin yüklemi ek fiil olarak yüklem olduysa vurgu yüklemdedir; yüklem bir fiilden oluşuyorsa vurgu yüklemden önceki sözcüktedir. Anlamca önemli sayılan ya da vurgulanmak istenen öğeler, yükleme yaklaştırılır, tümcenin yapısını bozmadan öğelerin yeri değiştirilebilir.

Tümce vurgusu, anlamla ilgilidir ve hareket ettirilebilir. Anlamsal ilintiden dolayı yer değiştirebilir. Bu da, vurgulanmak istenen öğeyi yüklem yanında olarak gerçekleştirilir. Örneğin;

“Asker elindeki tüfeğin namlusunu uzatıp çantanın içindeki çamaşırları şöyle bir karıştırdı.”(H:140)

tümcesinde, tümce vurgusu üç biçimde yapılabilir.

1. Asker elindeki tüfeğin namlusunu uzatıp çantanın içindeki çamaşırları **şöyle bir** karıştırdı. Burada vurgu zarf tümleci üzerindedir.

2. Elindeki tüfeğin namlusunu uzatıp çantanın içindeki çamaşırları şöyle bir **asker** karıştırdı. Burada vurgu özne üzerindedir.

3. Asker elindeki tüfeğin namlusunu uzatıp şöyle bir **çantanın içindeki çamaşırları** karıştırdı. Burada vurgu nesne öbeği üstündedir.

Anlatımımıza güç kazandırmak için düşüncelerimizi yazıya aktarırken bu kurala uymak amacımızın ne olduğunu ortaya koyar. Tümcede asıl anlatılmak istenen düşünce, sözcüklerle ve bu sözcüklerin bir araya gelerek oluşturduğu tümce

ile en uygun ve etkili şekilde ortaya konulur. Burada önemli olan amaca ters düşmeyecek bir düzende göstergeleri kullanmaktır.

1.4. TÜMCEDE SÖZCÜK SAYISI

Tümcelerde sözcük sayısı o ya da bu şekilde sınırlanamaz. Yazarın ya da konuşmacının isteğine göre sözcük sayısı artar ya da azalır. Tümce en az tek eylemden ya da ek eylemden oluşur. Tek sözcükten oluşan bir cümle ise tek başına da kullanılabilir, sıralı tümce içinde de yer alabilir.

“Kulaklarıma **inanamadım.**”(KYG:85)

“Ramazan yağ tenekelerinin üstünde, gözlerini tavandaki merteklere dikmiş **düşünüyordu.**”(G: 129)

“Dedem ona suların gerisinden, kocaman gözlerle **bakakalmış** o sırada.”(UD:153)

“**Duraksadı** Cennet’in oğlu.”(G:89)

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜMCENİN ÖGELERİ

Duygu ve düşüncelerimizi söz ya da yazıyla anlatabilmek için, asgari düzeyde iki öge şarttır. Bunlardan biri cümlede anlatılmak istenen işi yapan ya da durumu belirtendir, diğeri ise o işi yapanın ne olduğunu ya da ne yaptığını bildirendir. Cümlede bahsedilen durumu ya da hareketi üstlenen öge yüklem; sözü edilen durumu ya da hareketi gerçekleştiren öge ise öznedir. Bu ikisi olmadan tümcenin eksiksiz olarak kurulması mümkün değildir.

“Bekçi **yürüdü.**”(G:71)

“Ben sesimi **çıkarmadım.**”(UD:41)

“**Bilmiyorum.**”(Ben) (G:41)

Yukarıdaki üç cümlede de bulunması gereken özne ve yüklem bulunmaktadır. Anlatılmak istenen tam anlamıyla ifade edilmiştir. Sözdizimi bakımından eksiksizdir.

Fakat duygu ve düşünceleri anlatmak için her zaman sadece özne ve yüklem yeterli olmayabilir. Aynı tümce içinde birden çok birbirine bağlı kavram bulunduğundan daha geniş bir anlatım yolu seçip cümleye başka ögeler de dahil ederiz. Bu gibi durumlarda, öge sayısını arttırmak anlatımı genişletmek için doğru bir yaklaşım olacaktır.

Tümce sadece özne ve yüklemden oluşuyorsa çekirdek tümce adını alır. Çekirdek tümceye ekleme ve değiştirme yaparak kapsamı genişletebilir, öge sayısı daha fazla olan tümceler oluşturabiliriz. Buna dönüşüm, ortaya çıkan tümceye de türemiş cümle adı verilir. Bu yöntem, sözdiziminin esas ilkesidir; hatta birden çok tümce oluşturmanın tek yoludur.

Aşağıdaki tümceleri bu açıdan inceleyelim.

“Adına radyo denen bu bir avuçluk metal yığını, bana çocukluğumun o soğuk ve ıssız gecelerinde kanlı canlı bir insan gibi arkadaşlık etti bir bakıma.”(UD:197)

“Belki de bu yük yüzünden, otobüsümüz ancak akşam karanlığı çökerken ulaşabilmişti ufuktaki mor dağlara. . .”(SN:14)

Yukarıdaki cümlelere bakıldığında cümlenin sadece özne ve yüklemden oluşmadığı başka yardımcı ögeler de kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan diğer ögeler cümlenin anlatımını zenginleştirmekte, anlatılmak isteneni daha belirgin ve zengin şekilde verilmesine yardımcı olmaktadır.

Tümcenin kapsamını sadece iki öge yani özne ve yüklem ile sınırlamak, anlatımı kısıtlar, anlatılmak istenenin canlanmasını önler. Tümce bir bütündür,

göstergeler toplamıdır. Göstergeler ne kadar ustalık ile kullanılırsa tümce de o kadar etkili ve tam olur.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi, tümce iki farklı yöntemle ayrıştırılabilir. Bunlardan bir bölümü tümce kavramının hakkının verilmesi adına olmak zorundadır, onlar olmazsa bir tümceden bahsedilemez. Bir bölümünün olup olmaması ise anlatıcının isteğine bağlıdır; bunlar da yardımcı öge olarak adlandırılır.

2.1. TÜMCENİN TEMEL ÖGELERİ

2.1.1. Yüklem

Tanımı ve Özelliği

Yüklem, tümcede iş, oluş, kılış, yargı, hareket, durum ve istek bildiren sözcük ya da sözcük topluluğudur. Yüklem olmadan cümle kavramından söz etmek mümkün olamaz. Yüklem, tek başına bir cümle kurabilir.

Yüklem tek kelimedenden de oluşabilir bir kelime grubundan da. Fakat yüklemi herhangi bir sözcük türü olarak adlandıramayız. Yüklem, diğer dilbilgisi birliklerinin tümcedeki yargı görevini belirler; yargıyı kendinde tutar. Yüklem dışında başka bir öge yargı bildirmez.

Yüklem isim de olsa eylem de olsa öznenin yaptığı işi, öznenin oluşunu ya da durumunu belirler. Nasıl ki dil yapısı için tümce temel taşsa, yüklem de tümce için temel taşıdır.

“Sessizce içeri girip salona doğru **yürüdüm.**”(SN:107)

“İşte tam o sırada, gözüme bir beyazlık **yansıdı** solumdaki dikiz aynasından.”(KYG:72)

“Adam, atın yularını **bırakmış.**”(UD:86)

2.1.1.1. Yüklem Türleri

Türkçenin sözdiziminde farklı yüklem biçimlerine rastlanabilir. Bu durum, yüklem kullanım özelliklerini ortaya koyar. Aşağıda yüklem türlerini açıklayacağız.

2.1.1.1.1. İki Sözcüklü Yüklem

Kimi tümcelerin yüklemi iki sözcükten oluşabilir. Bu yüklem, ikileme ya da ikizleşme biçiminde iki eylemden ya da var-yok sözcüklerinin birbiriyle

kullanılmasından oluşur. Bu kullanım anlatımı güçlendirmek isteğinden doğmaktadır.

“Sonra, kendi sessizliğini bozmaktan korkarcasına söze başlar ve zaman geçtikçe de, sanki tepeden yuvarlanıyormuş gibi **hızlandıkça hızlanırdı.**”(SN:19)

Birinci eylem bildirme kiplerinden, ikinci eylem olmak yardımcı eylemine dayalı gelecek zaman ya da gereklilik kipinden oluşan iki eylemli yüklem de ihtimal bildirir.

“İşte o vakit müşteriye ihmal ettiğini düşünüyor olmalı ki, sesi de beklenmedik bir şekilde aniden canlanıyordu.”(KYG:116)

“Ardından da, şimdi sırası mı ulan demelerinden korkuyor olmalı ki garibim, ellerini önüne kavuşturup endişeyle bekliyor.”(KHK:87)

“Sonra da, böyle bir günde ağlamaması gerektiğini düşünüyor olmalıydı ki, babamın gözlerinin içine baka baka kendini toparlamaya ve gülümsemeye çalışıyordu.”(SN:65)

“Küvete sığmayan ya da bilmediğim bir nedenle küvetin dışında kalmayı tercih eden öteki kadınsa, dizlerinin üstüne çökmüş olmalıydı.”(SN:90)

“Sonra, acıma duygusuna kapılmış olmalı ki, elmalardan birkaçını alıp yumuşak bir hareketle havaya doğru fırlattı.”(UD:56)

“O geçip gidince, söyleyeceklerini söylemiş olmalı ki, kız da gerisingeri dönerek küçük küçük adımlarla kahvenin önünden uzaklaşmış.”(UD:78)

Var ve yok sözcüklerinin yüklem olarak bir arada kullanıldığı cümleler de olasılık anlamı verir.

2.1.1.1.2. Yinelenmiş Yüklem

Anlama güç kazandırmak ve okuyanı metne çekmek amacıyla yüklem yinelenabilir. Yinelenen yüklemler arasına virgül konur.

“Hem de nasıl? Boğuşa boğuşa. . .”(SN:89)

“Kasabanın her gününe, her saatine, her dakikasına ve her saniyesine kimi yürüten, kimi duran, kimi ağlayıp kimi gülen birer Bedran. . .”(SN:65)

“İsvan, hiçbir zaman ziyaretime gelemezdi artık; dönülmez bir yere gitmişti o, hiç dönülmez bir yere. . .”(SN:34)

“Çok ilginç, çok ilginç.”(UD: 87)

2.1.1.1.3. Pekiştirilmiş Yüklem

Yüklemi anlamsal pekiştirmek için kökteş eylemler arasına bağlaçlar, kalıplaşmış sözler, çeşitli ekler ve deyimler getirilir.

“Ardından da, yerli yersiz öğütler, acımalar, belleğin ağlarına takılıp kalmış küflü sözcükler ve bu sözcüklerin çağrışımlarıyla bu çağrışımların sildiklerinden oluşan bulanık bulanık, uzak uzak görüntüler. . .”(SN:82)

Ben bakakalacağım yatağında.”(SN:183)

“Hatta konuşuyoruz bahanesiyle aslında orada geçmişlerini gizlice tamir edip değiştiriyorlarmış da suçüstü yakalanmışlar gibi, annemin yüzüne yüzlerinin şeklini alan tuhaf bir şaşkınlığın gerisinden öylece bakakalmışlar.”(UD:93)

2.1.1.1.4. Ortak Yüklem

Yüklemi ortak olan sıralı tümcelerde yüklem her defasında tekrarlanmadan sadece tümcenin birinde bulunabilir.

Sıralı tümcelerde her seferinde tekrarlanmayıp tümcenin birinde bulunan ve tümünü yargıya bağlayan yükleme ortak yüklem denir.

Bir sıralı tümceyi oluşturan her bir bağımsız tümcede bir özne, bir nesne, bir dolaylı tümleç, bir zarf ya da ilgeç tümleci bulunabilir.

Ortak yüklem, bağımlı ve bağımsız sıralı tümcelerde, sıralı tümce kalıbında olan kesik tümcelerde ve karma sıralı tümcelerde görülür.

Ortak yüklemli bir tümcede kaç tane özne, aynı türden nesne, dolaylı tümleç, zarf tümleci, ilgeç tümleci varsa, bu öğelerin sayısınca bağımsız tümce var demektir.

“Annemin babamın uykuya gömüldüğü, kardeşimin kolunu bacağıma dağıtarak ölü gibi kalakaldığı ve evdeki sessizliğin kalemimin cızırtısına doğru eğilip eğilip duvarlarda yankılandığı saatlerle doluydu o şiirler.”(SN:7)

Yukarıdaki örnekte, aynı yükleme bağlı üç tümce vardır. Tümcenin bağımsız tümcelere ayrılışı şöyledir:

Annemin babamın uykuya gömüldüğü / saatlerle doluydu o şiirler.

Kardeşimin kolunu bacağıma dağıtarak ölü gibi kalakaldığı / saatlerle doluydu o şiirler.

Evdeki sessizliğin kalemimin cızırtısına doğru eğilip eğilip duvarlarda yankılandığı saatlerle / saatlerle doluydu o şiirler.

“Zaten bilmediğimizi biliyormuş gibi adam, çocuğa bakıyorum bahanesiyle biraz da bize bakıyordu.”(KHK:13)

Yukarıdaki örnekte, aynı yükleme bağlı iki tümce vardır. Tümcenin bağımsız tümcelere ayrımı şöyledir:

Zaten bilmediğimizi biliyormuş gibi adam / bize bakıyordu.

Adam çocuğa bakıyorum bahanesiyle biraz da / bize bakıyordu.

“Aman ha dağıtılmadık nokta kalmasın diye, dünyanın öteki ucundan gelip geçen ipek yüklü kervanlara, dağ yamaçlarındaki çobanlara, haramilere, ulaklara, avcılara ve çöllerin belleğinde kaybolup giden çıplak ayaklı mecnunlara bile ulaştırılmış hatta.”(UD:109)

Yukarıdaki örnekte, aynı yükleme bağlı altı tümce vardır. Tümcenin bağımsız tümcelere ayrılışı şöyledir:

Aman ha dağıtılmadık nokta kalmasın diye, dünyanın öteki ucundan gelip geçen ipek yüklü kervanlara / ulaştırılmış hatta.

Aman ha dağıtılmadık nokta kalmasın diye dağ yamaçlarındaki çobanlara / ulaştırılmış hatta.

Aman ha dağıtılmadık nokta kalmasın diye haramilere / ulaştırılmış hatta.

Aman ha dağıtılmadık nokta kalmasın diye ulaklara / ulaştırılmış hatta.

Aman ha dağıtılmadık nokta kalmasın diye avcılara / ulaştırılmış hatta.

Aman ha dağıtılmadık nokta kalmasın diye çöllerin belleğinde kaybolup giden çıplak ayaklı mecnunlara bile / ulaştırılmış hatta.

“Ayağıma gelişigüzel bir terlik geçirip, elimde telefon, korka korka dışarı çıktım. (KYG:132)

Yukarıdaki örnekte, aynı yükleme bağlı iki tümce vardır. Tümcenin bağımsız tümcelere ayrılışı şöyledir:

Ayağıma gelişigüzel bir terlik geçirip / korka korka dışarı çıktım.

Elimde telefon / korka korka dışarı çıktım.

“Ne yapacağımızı bilemeden, kısa cümlelerle uzun sessizlikler eşliğinde, iki kardeş dakikalarca birbirimizin karşısında kıvrandık durduk daha doğrusu.”(KYG:177)

Yukarıdaki örnekte, aynı yükleme bağlı iki tümce vardır. Tümcenin bağımsız tümcelere ayrılışı şöyledir:

Ne yapacağımızı bilemeden / iki kardeş dakikalarca birbirimizin karşısında kıvrandık durduk daha doğrusu.

Kısa cümlelerle uzun sessizlikler eşliğinde / iki kardeş dakikalarca birbirimizin karşısında kıvrandık durduk daha doğrusu.

2.1.1.2. Yüklem Olan Dilbilgisi Birlikleri

Her çeşit dilbilgisi birliği yüklem olabilir.

2.1.1.2.1. Sesler

Sesler, koşaç olarak cümlede yüklem olur. ($\neq$)

“Türkçe sözcüğünün son hecesi **çe’dir.**”

“Dilbilimciler tarafından farklı şekillerde yorumlanan yardımcı sesler **y, ş, s, n’dir.**”

2.1.1.2.2. Heceler

Heceler, koşaç olarak cümlede yüklem olabilir. ($\neq$)

“En işlek yardımcı fiiller, **et- ve ol- dur.**”

“Bu cümledeki bağlama edatı **ve’dir.**”

2.1.1.2.3. Takılar

Takılar koşaç olarak ya da ek eylem kullanarak tümcede yüklem olur. ($\neq$)

“Geniş zaman kipinin olumsuzu **-mAz’dır.**”

“İsmlere gelen çoğul eki **-lAr’dır.**”

2.1.1.2.4. Ekler

Ekler, koşaç olarak ya da ek eylem kullanarak tümcede yüklem olur. ($\neq$)

“Birinci tekil şahıs iyelik eki **-m’dır.**”

“Yukarıdaki cümlede bulunma hal durum eki **-da’dır.**”

2.1.1.2.5. Adlar

Adlarla kurulmuş yüklemeler koşaçlı ya da koşaçsız şekilde kullanılabilir. Adlar, yalın şekilde, eylem olarak ya da durum takısıyla yüklem görevinde kullanılabilir.

“Uyumayan ya da yolculuk ücretini ödemek için uykularını yanda kesip ellerini ceplerine atanların sayısı çok **azdı.** Genellikle mahkemeye giden tasalı **insanlardı** bunlar.”(SN:71)

“Ama benim uzun incelemelerimin, çözümlerimin ve akıl yürütmelerimin sonunda, nedense hep Gül derim kazanıyordu; . . . derim ’in içinde dermek eyleminden çok, “ben söylerim” anlamı **vardı** çünkü.”(SN:103)

“Köşede, portatif bir kitaplık **var**.”(SN:18)

“Başlangıçta bir hayli **yumuşaktır** bu konuşma.”(UD:31)

“Havlusu çırağın elinde **hazırdı**.”(G:6)

2.1.1.2.6. Ad Tamlamaları

Ad tamlamaları koşaçlı veya koşaçsız şekilde yalın ya da durum takısı olarak cümlede yüklem görevinde kullanılabilir.

“Tiner kokulu, kocaman elleri **masamın üzerindeydi**.”(SN:144) (b’li i. t. , -de durum eki almış, koşaçsız)

“Bilemiyorum, bu varsayımlarım, belki de o günlerdeki **iyimserliğimin bir sonucuydu**.”(SN:128) (b’li i. t. , koşaçsız)

“Belki de kimsenin görmediği, **kimsenin bilmediği** başka **biri**di.”(G:16)

(b’li i. t. , koşaçsız)

“Herkes her şeyden haberliydi şimdi, herkes **Nuri’nin yokluğu içindeydi**.”(G:18) (zincirleme i. t, koşaçsız)

“Belki o, sonu sonsuza dayanan bir yok etme **tasarısının ilk kurbanı**ydı. (G:29) (b’li i. t. , koşaçsız)

2.1.1.2.7. Sıfatlar

Yüklemi sıfat olan tümceler isim cümlesidir. Sıfatlar yalın olarak ya da durum eklerini alarak cümlede yüklem olarak kullanılabilir. Koşaçlı ya da koşaçsız olabilir. Yüklem olan sıfatlar adlaşmıştır.

“Üstelik, oldukça **civıtsız** ve **ölü** . . .”(SN:79) (Yalın, koşaçsız)

“Günlük yaşamlarını sürdürmeye yarayan bıçak gibi, çatal, kaşık, ayakkabı gibi **şeyler**di.”(SN:129) (yalın, koşaçsız)

“Berber, caddeye bakmaktan vazgeçip koltuktaki keçi sakallıya döndüğünde gözlerindeki cellat gözleri hâlâ **ışıl ışıldı**. (G:20) (Yalın, koşaçsız)

“Nuri’nin karısıysa kocasıyla yüz yüze gelmişçesine **şaşkın** ve **ağlamaklı**ydı. (G:28) (yalın, koşaçsız)

2.1.1.2.8. Sıfat Tamlamaları

Sıfat tamlamalarını yüklem göreviyle kullanabiliriz. Yüklem olan sıfat tamlaması adlaşmıştır. Yalın halde ya da durum takısı olarak kullanılabilir. Yüklem görevindeki sıfat tamlamaları koşaçlı ya da koşaçsız olur. Bu cümleler isim cümlesidir.

“Belki bir terk edilmiş andır o nokta, belki **bir ölüm. .**”(SN:81) (koşaçsız)

“Gerçeğin kokusuyla tatlandırılmış, gerçeğin rüzgârıyla biçimlendirilmiş, **imkânsız bir düşür. .**”(SN:83) (koşaçlı)

“Üstelik kendisini kaçıran o ala köpeğin **nikâhlı karısıdır.**”(KHK:105) (koşaçlı)

“Onun bütün varlığı, kireç lekeleriyle kaplı eski bir su terazisiyle **ikide bir heybenin gözlerinde kaybolan uyusuk bir malaydı.**”(KHK:128) (koşaçsız)

“Belki karşıma çıkıveren o âlâmet kıyamet kamyonla tepesindeki adamlar da yalandı aslında, ya da benim **sabah mahmurluğumdan doğan, cılız birer hayaldi. .**”(KHK:144) (koşaçsız)

“Karmaşıklığının yanı sıra ilk bakışta insana büyük bir gürültüyle her an çöküverecekmiş gibi de görünür ama korkma, aslında **en sağlam kaleden bile sağlamdır.** (UD:86) (koşaçlı)

2.1.1.2.9. Adıllar

Adıllar koşaçlı ya da koşaçsız olarak yüklem görevinde kullanılır. Yalın durumda ya da durum takısı olarak kullanılabilir.

“Çünkü birbirlerinin beğenilerini kollayarak giyinen bir yığın insanın arasında en farklı olanı **o. .**”(SN:141) (yalın, koşaçsız)

“Korktuğum da **buydu** zaten.”(SN:145) (koşaçsız)

“O kazanım şoförüyse **bendim.**”(SN:154) (koşaçsız)

“Çünkü biz **oradaydık** o sırada. (KHK: 45) (-de durum takısını almış, koşaçsız)

“Ben de **oradaydım.**”(KHK:90) (-de durum takısını almış, koşaçsız)

“Boyun posun **onunkidir** sanki, merdivenleri çıkışın, çıkarkenki alınışın, son basamakta durup bana uzak uzak bakışın ve susuşun tıpkı **onunkidir. .**”(KHK:34) (koşaçlı)

“Belki de yalnızca Cıngıl Nuri'nin kamyon şoförü olduğunu haber vermek için gelmişti köye, tek görevi **buydu.**”(G: 17) (koşaçsız)

2.1.1.2.10. Belirteçler

Belirteçler koşaçlı ya da koşaçsız şekilde adlaşarak kullanılır. Belirteçler tek başlarına ya da öbek halinde durum takısı olarak ya da yalın halde kullanılabilir. Yüklemi belirteç olan tümceler ad tümcesidir.

“O da yorgundur içimde hiç kuşkusuz, o da **soluk soluğadır**. . .”(KHK:28) (koşaçsız)

“İşte böyle gökçe gelin, hayatın benim sana demediklerim kadar kısadır senin, **noksandır**.”(KHK:26) (koşaçsız)

“O zamanlar, babam oldukça **varlıklydı** artık.”(SN:148) (koşaçsız)

2.1.12.11. İlgeçler

İlgeçlerin yüklem olarak kullanıldığı cümleler dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerdir. Onun dışında öbeleşerek yüklem görevinde kullanılır. Koşaçlı veya koşaçsız şekilde kullanılabilir. Bu tümceler isim tümcesidir.

“Sessizliğin insanıydı o; dili ve sesi fısıltılar içindi bana göre, kolları hesapsız uzanmalar, teni rengârenk dokunmalar, soluğu ısınmalar **içindi**.”(SN:102) (koşaçsız)

“Benim adım Bedran, diyordum bir insanın adı çok önemliymiş, insan adıyla varmış ya da insan adı **kadarmış gibi**.”(SN:168) (koşaçsız)

“Gözlerimin önünde yükselen çifte minare yalan gibiydi sözgelimi, çatıların üstünde ağırıp duran baca uçları, caminin yeşil yeşil pencereleri, kapı önündeki takunyalar, dem çeken kumrular, köşedeki çeşmenin ıssızlığı, başucumdaki dutların sessizliği ve mescit duvarına dayanan teneşir tahtasının soğukluğu **yalan gibiydi**. . .”(KHK:83) (öbek, koşaçsız)

Avludaki kağnı tekerlekleri, sığırların bağlandığı demir halkalar, duvarlar, dut ağacının gölgesi ve gökyüzü, olası bir vınlamaya karşı **hazır gibiydi**. (G: 45) (öbek, koşaçsız)

“Gagasının eğimine bakılırsa biraz sonra havalanacak **gibiydi**.”(G:18) (koşaçsız)

“Cennet’in karaltısıyla birbirlerine **bağlanmış gibiydiler**. (G:87) (öbek, koşaçsız)

2.1.1.2.12. Bağlaçlar

Koşaçlı ya da koşaçsız yüklem göreviyle kullanılır. Yüklem olan bağlaçlar adlaşmıştır ve isim tümcesi kabul edilir.

“Ütü masası **da** geride kaldı sonra, Van Gogh **da**, sehpa **da**...”(SN:171)

“Demek, ben köyde de oyun oynamışım; çocuklarımı döverek **hem de**, karımı severek, hasta koyunları keserek, meyveleri devşirerek, doğanımı yaşatıp ölenimi gömerek, toprağı sürerek sonra, kuşlara bakarak, köylüleri tıraş ederek **ya da**, merhaba diyerek muhtara, oy vererek, kahvede oturarak. . . (G: 46) (öbek)

2.1.1.2.13. Ünlemler

Ünlemler koşaçlı ya da koşaçsız şekilde yüklem olarak kullanılabilir. Bu tümceler adlaşmıştır. Daha çok dilbilgisi ile ilgili tümcelerde karşımıza çıkar.

“Kalkın **ey gafiller !**”(UD: 21)

2.1.1.2.14 Yansımalar

Koşaçlı ya da koşaçsız şekilde yansımalar yüklem görevinde kullanılır. Bu tümceler adlaşmıştır, ad tümcesi kabul edilir.

“Kimi zaman da, havada asılıp kalan bol dişli, pis bir sırtışın ardından zart zart sesleri. . .”(SN:57)

2.1.1.2.15 İkileme ve İkizlemeler

İkileme ve ikizlemeler koşaçsız ya da koşaçlı şekilde yüklem görevinde kullanılabilir. Bu tümceler isimleşmiştir ve isim tümcesi kabul edilir.

“Kimi zaman da, havada asılıp kalan bol dişli, pis bir sırtışın ardından **zart zart** sesleri. . . (SN:57)

“Bir baba yaratmanın tadı, yaşamın bütün tatlarından daha güzeldi çünkü ister hamurdan yaratılın, ister tahtadan, ister çamurdan, ister **çerden çöpten**. . . (SN: 178)

“Yüzünde, yüzlerce bakışın diş izi **diş diş**. . .”(SN:65)

“Oyuk oyuk hatta, **pençe pençe**. . .”(SN:37)

2.1.1.2.16. Eylemler

Eylemlerin tümcedeki görevi yüklem olmaktır. Bu sebeple, çekimli eylemler tümcede yüklem görevinde kullanılır. Bu tümceler eylem tümcesi olarak adlandırılır.

“Artık her şey karmakarışık olmuştu gözümde, sesler ve görüntüler ansızın sahipsiz kalmıştı ve ben neyi nereye bağlayacağımı **kestiremiyordum**.”(KHK: 229)

“Sonunda, nahiye müdüründen dem vuran garip bir fısıltı **yayıldı** tören alanına.”(SN:60)

“Mutlu bir yuvaları **olacaktı**.”(SN:127)

“Tabî, ister istemez ben de ona biraz daha dikkatli bakmak zorunda **kaldım** o sırada.”(UD:220)

2.1.1.2.17. Eylemsiler

Eylemsiler yalnız şekilde ya da durum takısı olarak yüklem görevinde kullanılır. Eylemsi alan yüklemeler koşaçlı ya da koşaçsız olabilir.

2.1.1.2.17.1. Eylemlikler

Eylemlikler yalnız ya da durum takısı olarak yüklem görevinde kullanılabilir. Bu yüklemeler adlaşmıştır ve eylemlik alan tümce isim tümcesidir.

“Çünkü şu Sinemacı Şerifin zırlıtısı ikide bir akıllarını **çelmektedir** onların bilirim.”(KHK:) (-de durum takısını almış, koşaçlı)

“Arsızca bir **akıştır** bu, ele geçirme eğilimlidir, dursuz duraksızdır. (SN:138) (koşaçlı)

“Öteki dikilip bakıyordu bir süre; **demek** zıkkımın pekini?”(KHK:88) (koşaçsız)

“**Demek** kaçakçımış boyu posu devrilesice...”(KHK:76) (koşaçsız)

2.1.1.2.17.2. Ortaçlar

Ortaçlardan (-er, -ir, -ecek, -miş) ekleri ve bunların olumsuzluklarıyla türetilenler yüklem görevinde kullanılamaz. Ancak ortaçlardan “-en, -dik, -diği, -eceği”ekleriyle türetilenler yüklem olabilir. Bazı eklerin kurala göre yüklem görevinde kullanılmama sebebi geniş, gelecek ve belirsiz geçmiş zaman kipinde de eylem olmalarıdır.

Ortaçlar yalnız halde ya da durum takısı olarak koşaçlı ya da koşaçsız şekilde yüklem olurlar. Bu yüklemeler isimleşmiş kabul edilir ve ortaç alan tümceler ad tümcesidir.

“**Korktuğum** da buydu zaten.”(SN:12)

2.1.1.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar, eylemsiliğini yitirip yüklem olabilir. Ulaçların sadece beli bir kısmı yüklem olarak kullanabilir. Koşaçlı ya da koşaçsız olarak kullanılır. Yüklem olan ulaçlar adlaşmıştır, tümceler de ad tümcesidir.

“Evet, biraz rahatlıyorum ama dışarıda neler olup bittiğini öğrendiğimden değil, o **rahatladığından...**”(SN: 98)

“Gölge diyor, beni alıp **kaçırdığından beri.**”(KHK:56)

2.1.1.2.18. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbeği, bir dizi sözcükten oluşan ve tümce kuruluşunda da yer alan öbeğdir. Bu öbekler anlam ve yapı bakımından bir bütündür. Öbeğin yapısı değiştirilemez, öbeğin anlatmak istediği ancak kalıp içinde ifade edilebilir.

Tümcenin oluşumunda söz öbeklerinin payı büyüktür, anlatılmak isteneni daha geniş ve belirgin bir şekilde ortaya koyar.

Sözcük öbekleri ad tümcelerinde yüklem görevinde kullanılabilir.

“İkisi de **en az doktor kadar gönülsüzler ama.**”(KHK:90)

“Uzakta, omuzlar üstünde **uzaklaşıp giden kuş kadarcık bir tabut.** .”(KHK:150)

“Uzakta, **kederli adımlarıyla üç beş köylü silueti.** .”(KHK:76)

“Belki de, kimilerinin zebani dediği şey bizim **tamamlanmış hayatımızdır.** .(UD: 234)

“**Tevatürler tevatürü bir şeydi.**”(UD: 250)

2.1.1.2.19. Deyimler

Deyimler kalıplaşmış sözler olduğu için yapısı bozulmadan yüklem görevinde kullanılabilir.

“Gerçi o, erkeklerin ilgisini çekmek için özel bir **çaba harcamıyordu.**”(SN: 76)

“Doğrusu, bu kadar insanın arasında onunla birlikte olmaktan **rahatsızlık duyuyordum.**”(SN:54)

“Annemin deyimiyle, direksiyona kasılıp ağızlarını da kulaklarına kadar yayarak, **Hind’i Yemen’i dolaşıp geliyorlardı.** .”(SN: 152)

“Sonra doktor; tamam, diyor sinek vızıltılarının arasında eriyip giden bitkin bir sesle, tamam çocuklar tamam, hadi artık çikalım yoksa sineklere **yem olacağız.**”(KHK: 64)

“Bir süre daha köyde kalıp o adamı arayacağını belirterek onları **yolcu ediyor** komutan.”(KHK:280)

2.1.1.2.20. Atasözleri

Atasözleri de yüklem görevinde kullanılabilir. (≠)

2.1.1.2.21. Tümceler

Tümceler de yüklem olarak kullanılabilir.

“**Dırdır etmeyin!** diyordu sonra.”(SN: 76)

2.1.1.3. Yüklemin Tümcedeki Yeri

Cümlede işi, hareketi, yargıyı, bildiren çekimli unsura yüklem denir. Yüklem genellikle cümlenin sonunda bulunur; ancak günlük konuşmalarda, atasözlerinde ve şiirde yüklemin yeri değişebilir. En eski yazıtlarımızdan bugüne kadar bütün tuncelerde yüklem, kurucu öge olarak tuncenin sonunda yer almıştır.

Dilimize giren birçok Arapça ve Farsça sözcüğe ve bu dillerin kendine özgü yapısına rağmen bu yapısal özellik bozulmamıştır.

Devrik cümle oluşumunun var olması ve Batı dillerinin de etkisi yüklemin sonda olması ilkesini değiştirmemiştir. Nitekim devrik cümle anlatıma katkıda bulunmakta ve esas kuralı etkilememektedir.

2.1.1.4. Yüklemin Düşmesi

Farklı nedenlerle yüklem tunceden düşebilir. Bu durum, yargısız kesik tuncelerle, soru cümlelerinin yanıtlarında ve ortak yüklemli sıralı tuncelerde görülür.

Soru tuncesine verilen yanıt yargı bildirdiğinden tuncce değerindedir.

“Peki, şimdi nereye gidiyoruz? , diye sordum ona, saçlarından yağmur damlacıkları süzülüyordu.

Teyzesinin kızlarına, diye fısıldadı.”(gidiyoruz) (SN:162-163)

“Gazete aldın mı? diye sordu karım mutfaktan.

Evet, dedi oğlum”(aldım) (G: 89)

“Her yanı beyaz bulutlarla kaplı kocaman bir uçurumdu bu; kenarında her an kalkıp yürüyecekmiş gibi gözükten kayalıklar, (**vardı**) kayalıkların tepesinde de sırtları yara izleriyle dolu yarı çıplak adamlar vardı.”(UD:98) (ortak yüklemli sıralı cümle)

“Bu vagonlarda heyula gibi, sıra sıra tanklar vardı gene; koca tekerlekli kamyonetler, (**vardı**)cipler, (**vardı**) sandıklar (**vardı**) ve üstleri yeşil benekli muşambalarla örtülmüş çeşitli silahlar vardı.”(UD:178)

“Karnına da toprak dolsun o halde, taş dolsun, açıklıktan çığrısan solucan milleti dolsun ve börtü böcek. . .”(dolsun) (KHK: 238)

2.1.2. Özne

Tanımı ve Özelliği

Özne, hakkında konuşulan kişi, varlık ya da kavram olarak tanımlanabilir. Yine evrensel olarak tipik bir özne genelde bir “Ad Öbeği” dir.

Muharrem Ergin’e göre; “*Fail fiili yapan veya olan unsurdur. Fiile en yakın, fiilden ayrılmaz bir cümle unsurudur.*”

Tahsin Banguoğlu’na göre; “*Kimse cümlede kılanı ve olanı temsil eder. Kimse bir kişi veya şey olabileceği gibi yalın bir kavram da olur. Kimse ister ayrı bir kelime ile ifade edilsin, ister yüklemde içindeki kişi eki ile belirtilsin cümledeki ikinci üyesi sayılır.*”

Mehmet Hengirmen’e göre; “*Cümlede işi yapan, eylemi oluşturan kişi, hayvan, bitki ya da diğer canlı cansız tüm varlıklara özne denir. Özne bir ya da birden çok sözcükten oluşur. Birden çok oluşan öznelere özne öbeği denir.*”

Bazı cümleler sadece yüklemde oluşur. Bu durumda özne belirtilmese bile biz yüklemdeki kişi takısına bakarak öznenin varlığını kabul ederiz. Ekeylem ile kurulmuş isim cümlelerinde de öznenin söylenmesi zorunlu değildir.

Çeşitli dilbilimciler tarafından farklı farklı ifade edilen öznenin en bariz özelliği ad soylu olması ve yalın durumda bulunmasıdır. Tamlama takısı ya da çoğul eki almış sözcükler de yalın kabul edildiği için özne kabul edilir.

“**Eller elleri, tenler tenleri** arıyordu artık.”(SN:88) (çoğul takısı almış, yalın)

“Ansızın gerçekleşen bu mucizeye en çok **aksakallı yaşlılar** şaşıracaktı kuşkusuz; çünkü onlar ta çocukluklarında işitmişlerdi sulama kanallarının açılacağını. (G:67) (çoğul takısı almış, yalın)

“Kalk, **Cıngıl Nuri’nin karısı** seninle görüşecekmiş.”(G: 34) (tamlama takısı almış)

2.1.2.1 Özne Türleri

Özne, her zaman aynı özelliklerle değildir, farklı nitelikler gösterebilir bu yüzden de farklı özne türleri vardır. Aşağıda bunlar örneklendirilecektir.

2.1.2.1.1. Gerçek Özne

Cümle isim tümcesi de olsa, etken çatılı eylem tümcesi de olsa gerçek özne mutlaka bulunur. Sözdiziminde asıl özne gerçek öznedir.

“**Van Gogh** bile kendi yalnızlığına, yani fırçasının o çılgın darbelerine gömülüp uzaklaşır benden, sapsan bir hüznün bırakır çerçevede sapsan günleri anımsatan; yaşama sevincinin fırçaları tel tel boğan hüznünü, ya da yaşama acısının renkleri renklerin ötesine götürüp getiren hüznünü, ya da yaşamdaki yankısını yalnızca kendi düşlerinde bulmanın ve bunu bilmenin hüznünü. . .”(SN: 89) (etken, eylem tümcesi)

“**Kadınla birlikte gelen üç çocuk** da gözlerini dikip korkuyla bakmışlardı.”(G:89) (etken, eylem tümcesi)

“O sırada, perdesi bile olmayan bu pencerelerde, **açlıktan çırpışan kıpkırmızı çocuk yüzleri** varmış çünkü.”(UD:310) (isim cümlesi)

İşte böyle gökçe gelin, **hayatın** benim sana demediklerim kadar kısadır **senin**, noksandır. (KHK: 98) (isim cümlesi)

2.1.2.1.2. Sözde Özne

Edilgen çatıya sahip fiillerin yüklem olduğu cümlelerde, aslında işten etkilenen öge olan nesne, özne olarak kabul edilir. Çünkü işi bizzat yapan belli değildir.

Bu konuda Hatipoğlu'nun tanımı ilgi çekicidir:”Gerçek öznenin belirtilmesi gerekli görülüyorsa ya da belirtisiz nesneye önem verilmek isteniyorsa tümcede edilgen eylem kullanılır. Bu belirtisiz nesne de sözde öznedir.”

Sözde özne görevinde kullanılan nesne, belirtili nesnedir; belirtisiz nesne özne olarak kullanılamaz.

“Camdan gördüğüm o boş pencereye ılık bir **perde** bile takılır belki, **balkon** temizlenir ve kadın tenli bir erkek sessiz adımlarla o balkona çıkıp duvar dibine yavaşça çömelir.”(SN:90)

“O sırada **kapı** çalındı.”(SN:106)

“Küpler dolusu **şarap** içilmişti o günlerde, **al ibikli horozlar** kesilmiş, **kınalı kuzular** pişirilmişti.”(G:45)

2.1.2.1.3. Örtülü Özne

Edilgen çatıya sahip fillerin olduğu cümlelerde bir yardımcı sözcük ile özne tamamlanıyorsa örtülü özne adını alır. Bu yardımcı sözcüklerden bazıları; yüzünden, etkisiyle, tarafından, dolayısıyla, ötürü, nedeniyle, vasıtasıyla... gibidir.

“Ona İsvan’ın nerede, nasıl ve kimler **tarafından** vurulduğunu sormadan kaç gün oturdum bilmiyorum.”(SN:45)

Bu tümcde İsvan sözde özne, kimler ifadesi örtülü öznedir.

“Bekçinin şapkası vardı içinde, yuvarlanıyor, kimi zaman bir el **tarafından** yakalanıyor, sonra yeniden kaçırılıyor ve çiğneniyordu. (G: 102)

Bu tümcde bekçinin şapkası sözde özne, el örtülü öznedir.

“Yaklaşırken, ağzından savrulan bu dumanlar **yüzünden** kimi zaman dedemin gözüne uzaklaşıyor gibi görünmüş hatta.”(UD: 103)

Bu tümcde dedemin gözü ifadesi sözde özne, dumanlar örtülü öznedir.

2.1.2.1.4. Ortak Özne

Bağımsız sıralı tümcelerde, bağımlı sıralı tümcelerde, karma sıralı tümcelerin birinde bulunup da hepsini bağlayan özneye ortak özne denir.

“**Prensesler** birbirine bakıp bakıp duruyor, (**prensesler**)akşamları dükkânı kapatırken nasıl bırakıyorsak gece boyunca hiç kıpırdamadan öylece kalıyorlardı.”(SN:147) (bağımlı sıralı tümcce)

“Eşek, sırtında iki boya kazanıyla her yıl gelip yerleştikleri dut ağacının altına yürümüş, (**eşek**) eşekçe bir içgüdüyle kulaklarını gevşetip durmuştu. (G: 78) (bağımlı sıralı tümcce)

“İşte o zaman, dedem gene eski şeklini almış tabî ve (**dedem**)yavaşça hareketlenip yorganın altından çıkarak, dizleriyle dirseklerinin üzerinde sürüne sürüne pencerenin dibine doğru ilerlemiş.”(UD: 43) (bağımlı sıralı tümcce)

“(**Ben**)Yıllar önceki halimi yaşarım sanki bakarken, (**ben**) ruhumun o zamanki diriliğiyle buluşur ve (**ben**) meydanı başkasına kaptırmışım gibi gene tek kelime edemeden öylece dururum.”(KHK:165) (bağımlı sıralı cümle)

2.1.2.1.5. Seslenmeli Özne

Ünlemlerden ya da seslenmelerden oluşan özneye seslenmeli özne denir. Kullanıldığında cümleyi etkili kılar, duygusallık katar.

“Öyle ki, önceleri telaşlanıp homurdanan, onu yüksek sesle uyaran ya da birbirlerine dönerek, ‘**Yahu bu** nasıl iştir!’ dercesine hayıflanan yolcular babamın uykuya dalmasını olağan karşılıyorlardı artık. . .”(SN: 211)

“Nuri’yim ben Nuri! (G:12)

2.1.2.1.6. Açıklamalı Özne

Özneyi daha belirgin kılmak için özneden önce ya da sonra gelen açıklamalı dil birliğine açıklamalı özne adı verilir. Bu özne türü edebiyatımıza Batı etkisiyle girmiş ve daha çok Servetifünun Dönemi’ndeki şairler tarafından kullanılmıştır.

Açıklamalı özneyi bağımsız olarak düşünemeyiz, özne öbeği şeklinde almalıyız.

Aşağıda verilen örneklerde açıklamalı özne koyu renkle gösterilmiştir.

“Dağlar, **çocukluğumun aşamadığı o kekik kokulu güzelim dağlar**, yavaş yavaş karanlığa gömülüyordu.”(SN:114)

“Dert ortağı, kara gün dostu ya da sessiz sedasız birer komşu gibi görünmelerine karşın, aralarında birçok **felaket tellahı** vardı onların; yan mahalleye çıkıp dile düşürürlerdi beni, ağızlarına sakız ederler, sonra da hayvani bir iştahla cak cak çiğnerlerdi.”(SN: 23)

“İsvan’ın, **o kadın tenli güzel insanın başı**, topuklarımın iki üç karış uzağında, asfaltla tekerleklerin uyumsuzluğuna koşut olarak hafif hafif sallanıyordu.”(SN:164)

2.1.2.1.7. Yinelenmiş Özne

Öznenin olduğu gibi ya da açıklamalı bir şekilde tekrar edilmesiyle oluşur.

“Günler gene günleri kovalamış böylece, **haftalar haftaları, aylar ayları** kovalamış.”(UD:98)

“Farklı bir incelik vardı onda çünkü, kimselerin ulaşamadığı, kirlenmemiş, **pırl pırl** bir yan vardı.”(SN:56)

“Ahşap evlerden sarkan çamaşırlar bile hatta; yaklaşılan kapılar, açılan **pencereler ve bu pencerelerden** gözüken yerler bile.”(SN: 124)

2.1.2.1.8. Pekiştirilmiş Özne

Kişi zamiri ya da bağlaçla birlikte kullanılan özneye pekiştirilmiş özne denir.

“**Ne var ki bu dünya**, çocukluğumu, özellikle de babamı anımsatan sanayi çarşısının ortasındaydı. (SN:)

“**İşte o zaman ben** de haziranı kaptığım gibi üstümden başımdan saçılan ter kokularıyla birlikte sokağa fırlardım hemen.”(UD: 234)

“**İşte o zaman ben** de sopa sallamakta ustalaşan kalın pazılı hizmetkârlarıma dönerek, her şeyi bir yana bırakıp evvela bu ışık adam denen puştları yok edin, dedim.”(UD: 254)

2.1.2.1.9. Kalıplaşmış Özne

Öznenin “bu” zamiri ile birlikte, kişi adılı ve işaret adılı, kullanılmasıyla oluşur. Çözümlemede ayrı şekilde değerlendirilmez.

“Gene de, **bu gençlerin** bedenlerine egemen olmaya (ya da olmamaya) hiç vakitleri yoktu.”(SN: 129)

“Herhalde **Hasan’dır bu.**”(KHK:245)

2.1.2.2. Özne Olan Dilbilgisi Birlikleri

Dilbilgisi birlikleri tümcede özne göreviyle kullanılabilir.

2.1.2.2.1. Sesler

Sesler, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde özne göreviyle kullanılabilir.

(≠)

“s, diş sesidir.”

“g, k, l ve t seslerinin ince ve kalın olmak üzere ikişer şekilleri vardır, ama birer harfle karşılanırlar.”

2.1.2.2.2. Heceler

Heceler, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde özne göreviyle kullanılabilir.

(≠)

“k ve h ünsüzleri “ka” ve “ha” şeklinde telâffuz edilirler ki bu yanlıştır.”

“Kitaptan sözcüğünün hecelere ayrımı şöyledir: ki-tap-tan.”

2.1.2.2.3. Takılar

Takılar, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde özne göreviyle kullanılabilir.

(≠)

“-sı ve –ı iyelik takısıdır.”

“-in tamlayan takısıdır.”

2.1.2.2.4. Ekler

Ekler, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde özne göreviyle kullanılabilir.

(≠)

“-ken ulaç ekidir.”

“-le isimden fiil yapım ekidir.”

“-dan ayrılma hal ekidir.”

2.1.2.2.5. Adlar

Adlar özne göreviyle kullanılabilir.

“Dün, aylardır ortalıkta görünmeyen **Turan** ziyaretime geldi.”(SN:132)

“**Muhtar** yavaşça kalkıp Dede Musa’ya yanıt vermeden yürüdü.”(G:17)

“**Annem** de, hatırladığım kadarıyla, mutfakta akşam yemeğini hazırlıyordu.”(UD: 24)

“Ne var ki **babam**, gıcırdayan dişlerinin gürültüsünden işitmedi onu.”(KHK:34)

2.1.2.2.6. Ad Tamlamaları

Ad tamlamaları özne görevinde kullanılabilir.

“İşçilerden memurlara, arabalara, seslere ve dükkânlarını açmaya çalışan esnaftan **kaldırımların yalnızlığına** kadar her şey, uykulu yüzüyle telaşlı adımlarının karanlığında kalyordu.”(SN:137)

“Solumuzdaki tahta ayakkabılığın sözgelimi, **fırçanın, toz bezinin, piknik tüpünün, boya kutusunun ve süpürgenin**. . . Orada, **gözleri** kaldı.”(SN:54)

“**Onlardan birini** yanımıza almadan İsvan’ı köyüne götürmek biraz tehlikeli olur.”(SN:45)

“Dokuz karısından bir avlu dolusu **çocuğu** varmış **Hamdi'nin**. (G:21)

“**Zamanın muhtarı** bir at arabası hazırlamış askerlere.”(G:43)

2.1.2.2.7. Sıfatlar

Sıfatların özne olarak kullanılabilmesi için adlaşması gerekmektedir. Bu durum sıfat tamlamasında, durum ya da çoğul takıları alınarak ya da tamlananın düşmesiyle; isim tamlamalarında ise sıfatın tamlayan ya da tamlananda biri yerine kullanılmasıyla veyahut ekeylem çekiminde olmasıyla kullanılır.

“**Çaylar** buz gibi soğurdu bu arada.”(SN:153)

“**Sigaralar** söner.”(SN:153)

“Ama şimdi **olan** oldu, **ölen** öldü. . .”(SN:)

2.1.2.2.8. Sıfat Tamlamaları

Sıfat tamlamaları adlaşarak özne görevinde kullanılabilir.

“**Kıvrıkcık saçlı**, direksiyona geçmişti.”(SN:164)

“İçinde **uğuldayan sesler** onu itiyormuş çünkü.”(G:90)

“Çamaşır makinesinin **küf kokulu uğultusu** bütün hızıyla sürüyordu.”(SN: 67)

“**Tıka basa yolcu dolu otobüsler, yüklü kamyonlar**, otomobiller ve minibüsler birkaç adım ötemizden değil de ağzımızın içinden geçiyorlardı sanki kulaklarımızın içinden geçiyorlardı.”(SN:85)

“Nasıl sonuçlanacağı kestirilemeyen, **gergin bir bekleyiş** başlamıştı.”(KHK: 34)

“Diyelim **cenk heveslisi bir hödük** seni bir köşeye çekip kulağına gâvurluk üfledi.”(G: 89)

“**Daracık bir mekânda** bunu başarabilmek oldukça zordu oysa.”(G: 45)

2.1.2.2.9. Adıllar

Adıllar özne olarak kullanılabilir.

“Ben çalkaladıkça, **onlar** da ister istemez birbirleriyle yer değiştiriyorlardı tabii.”(UD:64)

“**Bunlar**, içlerindeki şeytana mı uymuşlar, sokaklarda büyüyen tehlikenin cazibesine mi kapılmışlar, yoksa Afat-ı Temmuz’da anlatılan felaketin benzerini yaşayacaklarsa yaşayıp bir an önce kurtulmak mı istemişler?”(UD: 127)

“Böylece, ocağın üstündeki Hasan’ın dedesiyle odada baş başa kalırdık **biz** ve buğulu iki ayna gibi karşılıklı durup gene sessizce bakıştırdık.”(KHK: 231)

“İçlerinden biri ağlamaya başlasa **ötekiler** de ağlayacaktı, ya da kalkıp yürüse yürüyecekler. . . (G: 76)

2.1.2.2.10. Belirteçler

Belirteçler, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde adlaşarak özne görevinde kullanılır. (≠)

“**Böyle**, bu ve öyle sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuş bir belirteçtir.”

“**Niçin**, soru belirtecidir.”

2.1.2.2.11. İlgeçler

İlgeçler, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde adlaşarak özne görevinde kullanılır.

“Her şey **için** geçti bundan böyle.”(G:12)

2.1.2.2.12. Bağlaçlar

Bağlaçlar, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde adlaşarak özne görevinde kullanılır. (≠)

“Sözcükleri, cümleleri birbirine bağlayan **ki** bağlacı bağımsız bir sözcüktür ve ayrı yazılır.”

“**Ve**, uzun anlatılarda çok kullanılır.”

2.1.2.2.13. Ünlemler

Ünlemler, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde adlaşarak özne görevinde kullanılır. (≠)

“**Ha gayret**, birini desteklemek için kullanılan bir ünlemdir.”

“**Eyvah**, bu romanda çok kullanılmış.”

2.1.2.2.14. Yansımalar

Yansımalar adlaşarak tümcede özne olarak kullanılabilir.

“Ablayla Günay’ın bulunduğu odadan çit çıkmıyordu.”(SN: 89)

2.1.2.2.15. İkileme ve İkizlemeler

İkileme ve ikizlemeler özne olarak kullanılabilir.

“Oysa şimdi **çoluk çocuk**la birlikte toprak damlar, hayvanlar, avlular, ağaçlar, hatta ses gibi, koku, gülüş ya da acı gibi şeyler de büyük bir yokun içindeydi.”

“Anayoldan geçen otobüslerle kamyonların da **ardı arkası** kesilmiyordu bir türlü.”(SN:181)

2.1.2.2.16. Eylemler

Çekimli eylemler, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde adlaşarak özne görevinde kullanılır. (≠)

“**Bileceksin**, gelecek zaman ile birlikte emir de bildirmiştir.”

“**Seviyor**, bu cümlede çekimli eylemdir.”

2.1.2.2.17. Eylemsiler

Eylemsiler, özne görevinde kullanılabilir.

2.1.2.2.17.1. Eylemlikler

Eylemlikler, cümlede adlaşarak özne görevinde kullanılabilir.

“Meftune’yle ilişkimin belli bir çizginin üstüne **çıkışı**, işten **atılışım**, yeni bir iş bulup bodrum katından **ayrılışım** ve Gülderim’le Asuman’a böyle beklenmedik bir zamanda yakın **oluşum** hep İsvan’ın ölümünden sonraya rastlıyordu.”(SN:185)

2.1.2.2.17.2. Ortaçlar

Ortaçlar, cümlede adlaşarak özne görevinde kullanılabilir.

“Dizeler arasında belli belirsiz ayak izleri ve o gibi, ö gibi ya da a gibi yuvarlak harflerin ortasında da kocaman kocaman **bakan**, derin derin gözleri vardı.”(SN:7)

2.1.2.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar, daha çok dilbilgisi ile ilgili cümlelerde adlaşarak özne görevinde kullanılır. (≠)

“**Sevip**, -ip ekiyle oluşturulmuş bir ulaçtır.”

“**Yapmak üzere**, kalıplaşmış bir ulaçtır.

2.1.2.2.18. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbekleri, cümlede özne göreviyle kullanılabilir.

“**Ortalıkta bir sevinç topu gibi dolanıp duran Cebrail dedem**, yahu çingeneler şimdiye dek çadırlarını söküp çoktan toplanmışlardır diye acele etmiş.”(UD:154)

“Her dizede tüyleri vardı sanki, dizeler arasında belli belirsiz ayak izleri ve o gibi, ö gibi ya da a gibi yuvarlak harflerin ortasında da **kocaman kocaman bakan, derin derin gözleri** vardı.”(SN:7)

“**Kayalıklar arasından çıkıveren uçsuz bucaksız bir deniz gibi tıpkı, ya da, tepeden tırnağa yeşile kesmiş alacakaranlık bir ormanda yürürken ağaçların gerisinde beliriveren, sonsuzluğu parçalanmışlığında saklı, bulutlu bir gökyüzü** gibi.”(SN:9)

“Dışarıda, **Sinemacı Şerifin jeneratöründen yükselen pat pat sesleri**. . .”(KHK:4)

“**Salonun ortasından sarkan, çevresi örümcek bağlamış tozlu ampuller** söndü sonra. . .”(KHK:5)

2.1.2.2.19. Tümceler

Bağımsız yargı bildirmeyen yantümce ve içtümceler, adlaşarak özne görevinde kullanılabilir. Bu özneler, kaynaşık tümcelerde bulunur.

“**Minibüslerle gelen yorgun yüzlü kadınlarsa**, adım adım birbirlerine sokulmuş, kaş altından sessizce bakıyorlardı.”(SN:27)

“**Karımsa**, böyle anlarda gözlerimi neden kapattığımı hiç sormuyor.”(SN:49)

“**Karımsa**, hâlâ yürüyordur dondurmacı dükkânının önünde.”(SN:85)

“**Çantaları açmaya çalışan üçüncü adamsa** yüzünü çevirip bakmıyor muhtara.”(KHK:12)

“**Babamsa** sızmıştı artık, sedirin üstünde hiç kıpırdamadan dilsiz ağızsız yatıyordu.”(KHK:133)

2.1.2.3. Özneye İlgili Özellikler

Öznenin kullanımıyla ilgili bazı özellikler vardır.

1. Tümcedeki özne kişi adılı ise, yüklem sonundaki takıdan bu anlaşılabilir, özne ayrıca söylenebilir.

“**Ben** başımı **sallıyordum** gene.”(SN:29)

“Enişteni soyup giydirme memuru **kesildin sen** artık başımıza!”(KHK:138)

“Dünya bel bel bakıp duran dilsiz ve anlamsız bir genişliğe dönüştü de, **biz** bu genişliğin içinde boş yere **koştuk durduk** açıkçası.”(UD:56)

“Atın gözlerinde aylar öncesinden kalmış tozlu bir Celil görüntüsü ya da bir Nesime beyazlığı varsa, **onlar** da çöktüler hiç kuşkusuz, çöktüler ve kerpiç duvarların yüzüne oluk oluk fıskıran kanlara **baktılar**. ..”(KHK:162)

“İşte böyle, insanlar burnumuzun dibinde doğuyor, burnumuzun dibinde yaşıyor, sonra birdenbire yoklara karışıyor da **biz fark edemiyoruz**.”(G:84)

2. Özne kişi adlarından biri ise söylenmeyebilir, yüklem sonundaki kişi ekine bakarak işin kim tarafından yapıldığını anlarız.

“Sonra da, istesek de istemesek de, o zincirin öteki ucundaki insanın varlığı kadar **eksiliyorduk**.”(SN:31) (Özne: biz)

“Bıktım ulan senin oturup durmandan, **bıktım!** (KHK:162) (Özne: ben)

“Bir oluyor yanımdan yöremden akan insan seline aldırmadan uçuşan sakalımla alevlerden **geçiyordum** sözgelimi.”(KHK:165) (Özne: ben)

“Ömür boyu gereksiz bir yük gibi gizlice **taşıyorduk** bu zinciri.”(SN:18) (Özne: biz)

3. Özne bir kişi adılı ise ve belirtilmemişse, adılın yerini tutan özne ayrıca söylenebilir.

“**Ablysa**, karşımızda bacak bacak üstüne atmış, öfkeyle, kızgın bir kedi gibi yüzümüze bakıyordu.”(SN:32)

“**Bu adamlar** oraya mutlaka insanın başını döndürüp aklını karıştıracak türden, acayip bir ışık saçarlardı.”(UD:57)

“Derken ansızın **bir karaltı** dikildi karşısına.”(G:84)

4. Açıklamalı özne niteliğinde, öznenin kişi adılı olup kullanılması ve onun yerini tuttuğu öznenin de kullanıldığı tümceler vardır.

“**Rasim**, çocukluk arkadaşıydı **onun**.”(SN:37)

“Sonra **imam** senden hangi kıza vurulmuşsan onun **saçım** isteyecektir.”(G:102)

5. Ortak yüklemli tümcelerde birden çok özne bulunabilir. Ortak yüklemli tümceler de sıralı tümcelerden oluşur.

“Oysa ikimiz de biliyoruz ki, boşlukta sallanan **ellerimizde**, duvarları okuyan **yüzlerimizde**, düğümlenen **hıçkırıklarımızda** ve **dudaklarımızdaki sessizlikte** **konaklaya konaklaya ilerleyen bu yorgun tren**, usancın, nefretin ve sonunun

nereye varacağı şimdiden kestirilemeyen bir düşmanlığın tohumlarını taşıyor geleceğe. .”(SN:48)

“Hiç kuşkusuz aynı gömleği giymiyordu artık; belki **burnu**, **ağız**, sonra **saçı sakalı**, hatta **bakışları** bile aynı değildi.”(G:18)

“Gidişlerinin üstünden **haftalar** geçmişti sonra, upuzun **aylar**, **yıllar** geçmişti.”(G:19)

2.1.2.4. Özne İle Yüklemin Kaynaşması

Bazı tümcelerde, özne ile yüklem kaynaşık durumdadır. Bu tür tümcelerde özne ile yüklem birbirinden ayrılamaz.

Bu durum, genellikle, zaman kavramı veren ve tamlama şeklinde olan isim tümceleriyle bazı eylem tümcelerinde görülür.

“**Şehre meydan okuyan uzun boylu bir hayalet.**”(UD:5)

“**İşıl işıl parlayan kocaman gözler.**”(UD:7)

“**Havaya yükselen toz çemberinin içinden usanç dolu bir yüzle.**”(G:18)

“**Herkesi anasından doğduğuna pişman eden asıl felaket.**”(UD:6)

2.1.2.5. Öznenin Yazımı

Özne yazılırken birtakım özelliklere dikkat edilmeli ve belli kurallara uyulmalıdır. Bu kurallara dikkat edilmezse, cümleden ters anlam çıkabilir.

1. Özneyi belli etmek adına, öznedenden sonra virgül kullanılır.

“Belki de **dönen adamlar**, gidenlerin birer yanıydı yalnızca, sıkıntılı birer yan.”(G:19)

“**Muhtarın**, köyü evden yönetmekten vazgeçip köy meydanındaki bir samanlığı muhtarlık odasına dönüştürmeye çalıştığı günlerdi.”(G:20)

“**Otobüs**, ertesi gün akşam saatlerinde girmişti kente.”(SN:30)

“**Adam da**, göğsünün üzerinde giderek genişleyen bir top ışık taşıyormuş gibi görünüyordu böyle zamanlarda.”(UD:41)

2. Özne birden çoksa, birbirinden virgülle ayrılır.

“Önümüzde **mor dağlar** yoktu artık, **bozkır** da yoktu, **toprak damlı köyler** de, **ovalar** da.”(SN:30)

“**Alacakaranlık caddeler** vardı, **dev karaltılarıyla kocaman kocaman binalar**, **gecenin bir ucundan bir ucuna abanan köprüler**, **ıssız kavşaklar**, **durup dinlenmeden akan ışıklar** ve **ışıklar** vardı.”(SN:30)

“Bu vagonlarda, **sessizce diz dize oturan, birbirleriyle hararetle bir şekilde konuşan, yarı beline kadar dışarıya sarkan, ya da burunlarını camlara patates gibi dayayıp sağa sola rastgele el sallayan askerler vardı.**”(UD:42)

3. Tümcede özne ile yüklem arasına fazla sözcük girmemişse öznenen sonra virgül konmayabilir.

“**İsvan** dünden gönüllüydü böyle bir çağrıya.”(SN:102)

“İşte **berber** tam bu sırada gelmişti köye.”(G:20)

“Adamda **gizli bir suçluluk** vardı sanki.”(G:21)

“**Biz** bunların hepsini biliyoruz.”(KHK:49)

4. Öznenin, diğer tümcelerle karışma durumu varsa öznenen sonra noktalı virgül konulur.

“**Benimdiler;** yaşları yaşıma, renkleri rengime hemen hemen denkti.”(SN:106)

“**Duvar diplerinde güneşlenen eğik kafalı ihtiyarların pörsümüş nefesleri de** geliyormuş **hatta sarı sarı;** kadınların avlularda yankılanan duruşları, köpeklerin bakışları ve ne yapacağı kestirilemeyen gözü dönmüş bir kalabalığın alelacele uzaklaşıp giden ayak sesleri de geliyormuş. (UD:44)

“Oradan gelip geçenlerin yolunu keserek birkaç kuruş koparmaya çalışan, toza toprağa belenmiş, her biri şeytana pabucunu ters giydirecek türden, irili ufaklı çocuklarmış **bunlar;** bir yandan adamın etrafında yavaş adımlarla dönüyor, bir yandan yakasını paçasını tutup hoyratça çekiştiriyor, bir yandan da bir çember oluşturacak şekilde avuçlarını pembe mendiller gibi minik minik açarak, ağlamaklı bir sesle sürekli yalvarıp yakarıyorlarmış.”(UD:47)

“Önce mırın kırın ediyor **Bekir;** gelip sedire çöken ihtiyarların yüzüne içten içe yalvaran küçücük bir çocuk yüzüyle bakıp, kızımın evlenme yaşı daha gelmemiştir gibilerden bahaneler ileri sürüyor.”(KHK:49)

5. Özne tümcenin sonundaysa diğer öğelerden ayırt etmek için iki virgül arasına alınır.

“Gerçi, başvurularımın çoğuna henüz olumsuz bir yanıt verilmemişti ama, zaten o günlerde **kimse kimseye,** bu konuda olumlu ya da olumsuz bir şey söylemiyordu.”(SN:113)

“Gene de **o,** in dedim sana, diye diretirdi.”(KHK:5)

6. Özne sonda ise, diğer öğelerle karışmaması için öznenen önce virgül konulur.

“Çok hoş bir şey söylemişim gibi gene sırttı, **Hamdi**.”(KHK:6)

7. Açıklamalı özneler, asıl öznedenden ve birbirlerinden virgülle ayrılır.

“O güzellik, her gün aynı saatte karşılaştığı, **ama her gün ayrı ayrı düşlere sürgün ettiği bir erkektir**, sözgelimi; eli kolu sağlamdır, Rasim’e benziyordur biraz ve traşı taze, gömleği temizdir.”(SN:137)

“Gerçekte yaşamayan, **ancak benim hayal edebildiğim acayip bir kuştu sanki** çatının üstünde bakışlarımla birlikte oradan oraya sekip duruyordu.”(KHK:6)

8. Ortak yüklemli tümcelerde, özneler arasına virgül konulur.

“Şarkıların içinden **dal gibi kız kahkahaları** dökülüyordur caddeye, **dal gibi erkek kahkahaları**, belki biraz da **içki kokusu**, biraz da **pipo dumanı** belki kakao kokan.”(SN:139)

“Derken önce **sebze yapraklarına**, sonra **güneşli bir gökyüzüne**, ardından da **geri planda gördüğümüz tahta evlere benzeyen tuhaf bir kelebek** havalandı bu kıpırtısızlığın içinden ve devreye giren kıvrak bir mandolin sesi eşliğinde, alçala yüksele dans etmeye başladı.”(KHK:7)

“Acı ışıklar eşliğinde gidip aniden vahşi hayvanların dalgınlığına sapanan **mızrakların uzunluğu** da olurdu sonra; **ormanların uçsuz bucaksız karanlığı**, **göğe doğru yükselen kıvrak dilli ateşlerin sıcaklığı** ve ıssız bir zamanın insana çok uzaklardaymış gibi gözükene, etrafı korkunç böğürtülerle çevrili, **dillere destan genişliği** de olurdu. (UD:18)

9. Birden çok özneli tümcelerde, anlam karışıklığı olma durumu varsa sonuncu öznedenden sonra virgül kullanılır.

“Yüzünde, **caddelerden akan kalabalığın kirli ayak sesleri**, **kentin kokusu yüzünde**, **insanların yerlere tükürüşü**, **binaların ağırlığı**, çöp bidonlarının düzensizliği. . .”(SN:168)

“O iş istemek için yetkililerin odasına girince, çocuksu bir hevesle koşup kapılara birikenler olmuş sonra; **ellerini içeriye uzatıp ansızın kuyruğunu tutanlar**, **tutunca kökünden koparacakmış gibi asılanlar**, **asılırken de tıpkı huysuz ve inatçı bir hayvana hitap edercesine**, **ağızlarından anlaşılmaz sesler çıkaranlar**, olmuş.”(UD:19)

10. Tekil ikinci ve üçüncü kişi adılı ya da işaret adılarından biri özne ise, öznedenden sonra virgül kullanılır.

“**Onlar**, saçtıkları ışıkla değil yalnızca görüntüleriyle işe yarıyorlarmış.”

“Böylece **o**, daha az öncesine dek kendisine bağlı olan iki erin varlığına bağlanıyor sanki.”(KHK:14)

“**O**, gözlerini gözlerime dikip sessizce başını sallardı.”(KHK:37)

“**Bunlar**, kendi aralarında çeşitli planlar yaparak çeşitli zamanlarda çeşitli gruplar halinde fabrikaya birer kedi gibi sinsice yaklaşıyor, yaklaşınca fırsatını bulup birer avuç sakız kapabilmek için aniden saldırıyor, saldırınca da orada bekleyen eli sopalı muhafızlar tarafından her seferinde büyük bir gürültüyle geri püskürtülüyorlarmış.”(UD:132)

11. Cümle başında seslenmeli özne varsa öznenin sonra virgül ya da ünlem, cümle sonunda seslenmeli özne varsa öznenin önce virgül ya da noktalı virgül kullanılır.

“Var mıdır, yok mudur bilemiyor **insan!**”(KHK:38)

“Kalkın **ey gafiller !**”(UD:127)

2.1.2.6. Özne İle Yüklem Arasında Uygunluk

Öznenin yüklem ile tekillik, çoğulluk, kişi bakımından birbirine uygun olmasına uygunluk denir.

Özne ile yüklem arasındaki anlamın tutarlılığı için bazı kurallara uymak gerekir. Bu kurallar dikkat edilmezse, tümce sözdizimi kurallarına uygun olmaz.

Bu uyum iki yönden olur. Tekillik, çoğulluk bakımından uygunluk, kişiler bakımından uygunluk.

2.1.2.6.1. Tekillik, Çoğulluk Bakımından Uygunluk

2.1.2.6.1.1. Birinci Tekil Kişilerde Özne-Yüklem Uygunluğu

1. Özne tek kişi de olsa, bu kişi topluluk adına konuşuyorsa, yüklem birinci çoğul kişi olur. Özne kişi adlı ise ve ayrıca belirtiliyorsa biz ya da bizler şeklinde kullanılır.

“**Biz** filmi baştan seyredeemediğimiz için o sırada, çitlerin arkasında duran bu adam kimin nesiydi **bilmiyorduk**. (KHK:13)

“Onun **bizdeki** bu yönünü pek **fark etmiyoruz** gerçi.”(SN:83)

“İşte böyle, insanlar burnumuzun dibinde doğuyor, burnumuzun dibinde yaşıyor, sonra birdenbire yoklara karışıyor da **biz fark edemiyoruz**.”(G:84)

2. Özne bir kişi de olsa, böbürlenme, övünme, küçümseme, meydan okuma amacı ile kullanılırsa birinci çoğul kişi biçiminde düşünülür.

“Bütün bunları fark edemediğimize göre yoksa **biz de mi yokuz?**”(G:84)
(meydan okuma)

3. Özne bir kişi de olsa, saygı ve alçak gönüllülük göstermek istenildiği zaman biz ya da bizler adlarını özne olarak kullanılır.

“Çünkü **biz oradaydık** o sırada, derde derman için minnacık bir sinek bile kurtulmadı evden, her şey yanıp kül oldu. . .”(KHK:20)

2.1.2.6.1.2. İkinci Tekil Kişilerde Özne-Yüklem Uygunluğu

Söze nezaket ve saygı katmak adına siz adını kullanılır ve bu durumda yüklem ikinci çoğul kişiye dönüşür.

“Bir çeşit, benim şu kayışlara göz atma lazım **siz** işinize **bakın** havası.”(H:138)

“Muhtar, **siz** azıcık **soluklanırken**, bari gidip ben de soğuk bir şeyler getireyim, diyor çekingen bir sesle.”(KHK:21)

2.1.2.6.1.3. Üçüncü Tekil Kişilerde Özne-Yüklem Uygunluğu

1. Fazlaca saygı duyulan kişilerden söz edildiğinde, özne bir kişi bile olsa yüklem çoğul üçüncü kişiye dönüşür.

“Hem de seni hâlâ bulamadıklarını **yazıyorlar!**”(G:98)

“Muhtar bu sözleri duyunca **bakakalmıştır** tabii. . .”(G:154)

2. Topluluk ilgisi olan durumlarda, özne çoğul olsa bile, yüklem tekil ya da çoğul olur.

“Ardından da **çalgılar** ansızın **sustu.**”(H:115)

“**Köylüler** hep birlikte gitgide artan bir telâşla **bağırıyorlar.**”(KHK:30)

“**Koşuyor insanlar**, düşe kalka belki aceleyle gelip geçiyorlar da perdeden, ayak sesleri üst üste yığılıp iyice kalınlaşıyor artık.”(KHK: 20)

3. Özne bir organ adı ve çoğul ise, yüklem tekil olur.

“Kan çanağına dönen **gözleri** çöke çöke derin bir kuyunun dibine çekilmiş de şimdi oradan **bakıyor** dünyaya.”(KHK:31)

“Üstelik **sakalları uzamış** bir hayli.”(KHK:30)

4. Çoğul eylem adları özne görevinde ise, yüklem tekil olur.

“Onun yalvarıp **yakarmalarına dayanamayan avlu kapısı konuşuyor.**”(KHK:31)

“**Konuşmaları gereken şeyleri sürekli artırıyordu.**”(G:76)

5. Hayvan ve bitkiler özne ve çoğulsa, yüklem tekil olur.

“Gürüldeyip duran koca burunlu dev kamyonlar, hıncahınç belediye otobüsleri, piyango bileti satan beyaz şapkalı yorgun adamlar, simitçiler, çocuklar ve **sokak aralarından çıkıp gelen sarkık dilli köpeklerle uzun kuyruklu kediler de birikirdi.**”(UD:16)

“Yolun sağında **koyun ağulları**, yan yana duran **kavaklar vardı.**”(H:120)

6. Cansız varlıklar, çoğul ve özne ise, yüklem genellikle tekil olur.

“Aniden **sustu çalgılar.**”(H:116)

“Artık iyiden iyiye çöken akşam karanlığıyla birlikte caddenin **ışıkları yanmıştı.**”(G:126)

7. Özne görevinde çoğul zaman adları varsa yüklem tekildir.

“**Günler** önceki kadar **dinç değil** artık.”(KHK:18)

“Evet öyle yapmıştı ama o **günler** geride **kaldı** artık.”(KHK:154)

“Olup bitenlerin üzerinden uzun **yıllar geçmiş.**”(UD:37)

8. Topluluk adları özne görevinde ve tekilse yüklem tekildir.

“**Kalabalık**, bu sözlerden sonra biraz **gevşemişti.**”(G:137)

“**Kalabalık** üstüme üstüme **geliyordu.**”(SN:33)

9. Tümcede özne bir’ in üstündeki bir sayı sıfatıysa, yüklem genellikle tekil olur.

“Neticede, işte o gün o patlamada **onlarca kişi yaralandı, beş kişi de öldü.**”(H:140)

“Sonunda Güvercin’in yerini buldular tabii, **üç dört kişi** defteri kucaklayıp muhtarın önüne **getirdi.**”(G:153)

10. Özne belgisiz sıfatısa ve tekilse yüklem genellikle tekildir.

“**Herkes** armağanını verdikten sonra **gitti.**”(H:115)

“**Herkes** o eve **toplanmıştı** artık.”(KHK:17)

11. Özneler çoğul olsa bile, var, yok, gerek, lazım sözcükleri yüklem görevinde olduğunda tekil olarak kullanılır.

“Onun içinde **saçların var.**”(H:186)

“Ben giderken **bunlar yoktu** bahçede, **köylüler vardı.**”(KHK:23)

12. Özneleri çoğul kişi olan tümcelerde yüklem tekil ya da çoğul olabilir.

a. Özne çoğul olduğunda bireyler topluluk olarak düşünülüyorsa, yüklem tekildir.

“Kalabalık bir **grup** ellerinde bıçaklarla et **doğruyor.**”(H:201)

“**Toplum** denen çok kışlı ve çok başlı gardiyan, canınızı fena **yıkar**.”(H:199)

b. Özne çoğul olduğunda bireyler teker teker düşünülüyorsa, yüklem çoğul olur.

“Bu **fukaralar** insanı yüce, hayvanı da aşağılık bir şey **samiyorlar**.”(H:208)

“O böyle kaybolunca, **insanlar** da orta yerde ne olduğunu anlayamadan, dağınık bir şekilde **kalakalmışlar** tabî.”(UD:37)

13. Tümcde birden çok özne varsa, yüklem de çoğul olur.

“Bu yüzden artık hem o eşiklerin ötesinde, hem de kitap sayfalarının başköşesinde oturan **pa dışahlarla sadrazamlar**, yüzlerce yıllık uykularından bir kez daha uyandırılmış **gibydiler**. . .”(KHK:22)

“Bu sefer, işini gücünü bırakıp **babaannem** de fırlamış **babamla** birlikte; ikisi, birbirleriyle yarışırca evin etrafında soluk soluğa birkaç tur atmışlar ama gene bir şey **görememişler**.”(UD:157)

2.1.2.6.2. Kişi Bakımından Uygunluk

Özne ile yüklem arasında kişi bakımından da uygunluk olmalıdır.

1. Özne tekil ise, yüklem de tekil olur.

“İster istemez, **babam** da koşup evin etrafında dönmeye **devam etmiş**.”(UD:158)

“Bu arada **Kevser** de hem babasının, hem de onun inadını kırmaya yanaşmayan olmaz olasıca akrabalarının gözüne batmak istercesine serpildikçe **serpiliyor**.”(KHK:58)

2. Tümcde birden çok özne bulunduğu zaman, öznelerden biri tekil ya da çoğul birinci kişi adlı ise, yüklem birinci çoğul kişi olur.

“Hemen **Kenan’la Ziya** da katıldı onlara, hep birlikte kapları alıp su deposunun yanındaki toprak yoldan mutfığa doğru **yürüdüler**.”(H:214)

3. Tümcde birden çok özne bulunduğu zaman, öznelerden biri tekil ya da çoğul ikinci kişi adlı ise, ya da tekil ve çoğul kişi adları aynı tümcde özne görevindeyse, yüklem çoğul ikinci kişi olur. (≠)

“Siz de mutluydunuz biz de.”

4. Tümcde birden çok özne olduğu zaman, öznelerden biri tekil ya da çoğul üçüncü kişi adlı ise, yüklem çoğul üçüncü kişi olur.

“Onlar **karı koca** öylece, sabahtan akşama dek susuyorlardı.”(KHK:104)

“Onlar **birbirlerinin** kokusunu alabilirlerdi.”(G:18)

5. Tümcde öznelerin her ikisi ya da üçü tekil ya da çoğul birinci, ikinci, üçüncü kişi adlı ise, yüklem çoğul birinci kişi olur.

“Biz de, siz de onlar da hep böyle mutlu oluruz.”

“Biz yukarıda, onlar aşağıda korkmuştuk.”

Uyarı:

Tümcde öznelerin bir kısmı tekil ya da çoğul birinci, ikinci, üçüncü kişi adlı bir kısmı da kişi adlı dışında bir dilbilgisi birliğı ise, yüklem üçüncü tekil kişi olur.

6. Belgisiz adllar birinci çoğul kişi iyelik takısı alıp da özne görevinde kullanılıyorsa, bunların yüklemeleri üçüncü tekil ya da birinci çoğul kişi olur.

“Gelelelim, bir daha **kimse ilgilenmedi** onlarla.”(H:224)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. TÜMCENİN YARDIMCI ÖGELERİ

TÜMLEÇLER

Tümleç kelime anlamıyla tümleyen demektir. Sözdiziminde ise, yüklem anlamını farklı yönlerden (zaman, nicelik, nitelik, yer, soru, yönelme, bulunma, çıkma, ilgi...) belirleyen, sınırlayan, anlamı daha belirgin kılan öğelere tümleç adı verilir. Tümleçler anlam yönünden de yüklemle bağlantılıdır.

Bir tümcede yüklem ve özne temel öğeler iken, tümleçler yardımcı öğelerdir. Bir tümce kurulması için yüklemle özne yetmektedir. Fakat tümce anlam yönünden sınırlıdır. Fakat duygu ve düşünceleri daha için anlatmak için tümleçlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkçede dört türlü tümleç vardır: Nesne (düz tümleç), dolaylı tümleç, belirteç tümleci, ilgeç tümleci.

3.1.1. Nesne

Tanımı ve Özelliği

Yüklemde bildirilen ve öznenin yaptığı işten doğrudan etkilenen öge nesnedir.

Nesneye düz tümleç adı da verilmektedir. Düz tümleç, etkilenme ve edilgenlik kavramını üstünde taşır. Nesne, geçişli eylem tümcelerinde bulunmaktadır. Ancak, yüklemi geçişli çatıdaki eylemsilerden oluşan ad tümceleri nesne alabilmektedir.

Aşağıdaki ad tümcelerini bu bağlamda inceleyelim.

“Taşlara da dokundu sonra, toprağa da dokundu ve yerkürenin nabzını ölçer gibi, elini bir vakit öylece tuttu toprağın üstünde. (H:183)

3.1.1.1. Nesne Türleri

3 1.1.1.1. Yapılarına Göre Nesne Türleri

Nesneleri yapılarına göre belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki türlü inceleriz.

3.1.1.1.1. Belirtisiz Nesne

Bazı geçişli eylemlerle kurulu tümcelerde yalın durumda olan nesneye belirtisiz nesne adı verilir.

Belirtisiz nesnelere hiçbir durum takısı almaz ve anlam bakımından belirsizdir.

“Dayım **verecek yanıt** bulamıyordu kuşkusuz.”(KHK:123)

“Ziya ayağa kalktı güçlükle halsiz adımlarla gitti **birer ekmek** daha koydu çavuşların oturacağız masaya.”(H:212)

“**Eğri büğrü, büyük bir çember** oluşturmuşlardı.”(G:97)

“Bagajın karanlığından **kocaman, ağır bir karanlık** çıkarıp topuklarının dibine braktı.”(SN:50)

“Böylece, kelimelerden oluşmuş kocaman bir dağın ağırlığı altında **kurbağa** gibi yamyassı oluyordu babam.”(KHK:124)

3.1.1.1.2. Belirtili Nesne

Eylemi geçişli olan tümcelerde –i durum takısı almış nesneye belirtili nesne adı verilir. Belirtili nesne, anlam olarak bir niteliği ya da bir varlığı temsil eder.

“**Arabayı** çamların dibine park ettim.”(KYG:73)

“Bir gün, işte masanın başında gene böyle haziranla tatlı tatlı oynarken, yüzümü çevirip nedense pencereden **dışarı** baktım ben ve bakar bakmaz da **çocukları** gördüm.”(UD:73)

“Şoför sigara içti peş peşe, bir ara radyoyu açıp **ibreysi** istasyonlar arasında gezdirdi, **ensesini** kaşdı.”(SN:66)

“Bu yüzden **bedenini** daha dik tutmaya çalıştı; göğsünü gerip **karnını** çekti.”(G:43)

“Bunu sonradan fark eden Kenan da **nefesini** tuttu.”(H:146)

“Bekir, o ana dek sediri dolduran onca sakalı hiç fark etmemiş gibi uykulu uykulu bakıp gene **başını** sallıyor.”(KHK:86)

DİKKAT!

Edilgen çatılı eylemlerin olduğu tümcelerde belirtili nesne yoktur.

2.2.1.1.2. Kullanımlarına Göre Nesne Türleri

3.1.1.12.1. Ortak Nesne

Sıralı tümcelerde görülen bu nesne, cümlelerden birinde bulunup diğerklerini de ilgilendirir.

“Kimden duyduğumu bilmiyordum **bunu**, ne zaman ve (**bunu**) nerede duyduğumu da bilmiyordum ama inanıyor, hatta aksini söyleyen bazı ukal çocuklara; “yle olmasa hiç Kevser onunla koyun koyuna yatar mı?” diye öfkeyle soruyordum.”(KHK:78)

“Duvarların **hepsini** hem içten (**hepsini**) hem dıştan elden geçirdik sonra sıvalarını yeniledik.”(H:130)

“Sonra, **çobanları** unutmayın, (**çobanları**) onlara da sorun; bilgileri, sezgileri var mı, ğrenin.”(G:46)

3.1.1.1.2.2. Açıklamalı Nesne

Asıl nesneden daha sonra gelen onu daha belirgin kılan nesneye açıklamalı nesne denir. Bunlar birbirinden ayrı düşünülemez, ikisi birden nesneyi oluşturur.

“**Bazen bir gölge halinde bir çorap yahut en büyüklüğündeki herhangi bir Şey halinde** görürdüm.”(H:175)

“Sonra, büyülü titreşimlerden oluşmuş halkalar halinde gelip birdenbire beni aralarına alacaklarını, beyazın derinliklerine sarıp sarmalayacaklarını ve bütün insanlardan ayırıp ya da kurtarıp ya da bir Şekilde koparıp, **ta uzaklara, ama çok uzaklara götüreceklerini** düşünüyordum. . .”(SN:115)

“Sonra, **cırlak sesli destan satıcılarıyla bu satıcıların okudukları destanların içinden heybetli birer gölge halinde fırlayıp insanların yüreğine korku salan katilleri ve bu katillerle birlikte kol kola yürüyen koca kanath melekleri** görmüş.”(UD:66)

3.1.1.1.2.3. Yinelenmiş Nesne

Nesnenin aynı Şekilde ya da daha farklı bir kalıba girerek yinelenmesine yinelenmiş nesne adı verilir.

“Kucağına atılan **renk renk basmaları** da görmemiştir sonra, odanın ortasında yıllar önce anlatılmış bir masal kıvamıyla uçuşan ipeklerin hişirtisini da duymamıştır.”(KHK:105)

“**Alçı, alçı**, dedi annem keskin bir ifadeyle.”(KYG:49)

“**Gel gel** dedi.”(G:90)

3.1.1.2. Nesne Olan Dilbilgisi Birlikleri

Her çeşit dilbilgisi birliği tümcede nesne görevinde kullanılabilir. Nesne olan dil birlikleri adlaşmıştır.

3.1.1.2.1. Sesler

Sesler, tümcede belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir. ($\neq$)

“Birinci tekil kişi zamirine yönelme hal eki geldiğinde **-e, -a** olur.”

“Uluslararası Türk Dili Kurultayı, yazarken **ı’yı** ayırmayız.”

3.1.1.2.2. Heceler

Heceler, tümcede belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir. Hecelerden oluşan nesnelere, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. ($\neq$)

“Resmî sözcüğündeki **mî’yi** uzatarak okuruz.

3.1.1.2.3. Takılar

Takılar belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir. Takılardan oluşan nesnelere, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. ($\neq$)

“**-dan**, üçüncü türlü ad tamlamalarında tümlenene eklenir.”

“**-mayın**, buyurma kipinde olumsuzluk manası vermiştir.”

3.1.1.2.4. Ekler

Ekler belirtili ya da belirtisiz nesne olabilir. Eklerden oluşan nesnelere, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. ($\neq$)

“-mak çok işlektir. Bütün eylem kök ve gövdelerine gelir, kalın hecelerden sonra **-mek** olur.”

3.1.1.2.5. Adlar

Adlar, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde ise belirtisiz nesne, geçişli eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili hem de belirtisiz nesne olurlar.

“Onunla göz göze geldiğimizde, ben otobüsteki çocuğun **paltosunu** hatırladım birden.”(KYG:9)

“Adam, atın **yularını** bırakmış.”(UD:86)

“Bir de salkım saçak uçuşan gölgelerle dumanların ortasında bir ara, genç ve güzel bir **erkek silueti** gördü.”(H:23)

“Köşedeki merdivene doğru birkaç adım daha atmıştı ki, **at kişne mesini** yeniden duydu.”(G:137)

“Ali'den defalarca yardım istemiş ama kimse **bir şey** yapamamış.”(KHK:102)

“Bugün bile kalabalıktan hâlâ korkarım ben; onların arasına düştüğümde, kollarımı hangi salınımda tutacağımı, yüzümü nereye döneceğimi, **sesimi**, hatta soluk **alıp verişlerimi** nasıl ayarlayacağımı bilemem.”(SN:55)

“Daha doğrusu habire **gözlerini** kaçırıyordu annemden.”(KYG:162)

3.1.1.2.6. Ad Tamlamaları

Ad tamlamaları geçişli edilgen çatılı eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne olurlar.

“Sonra yerinden kalkıp çavuşun gösterdiği lavaboda **elini yüzünü** yıkadı ve dışarı çıktı.”(H:207)

“**Ceketinin yakaları** kaymışsa, **omuzlarını** garip bir şekilde oynata oynata toplarmış sonra.”(UD:18)

“Seslerinde bozkır sessizliği taşıyan bu kadınlar, dallı güllü giysileriyle **çocukluğunun kırlarını** anımsatıyorlardı bana.”(SN:27)

“**Vakkas dayımın kapisını** geçmiş.”(KYG:69)

“Zaman zaman kitaplara eğilip kalkan **Hasan'la Hamdi'nin kafalarını** kapığı gibi, birer gölge halinde ta duvar dibine kadar yuvarlıyordu.”(KHK:38)

3.1.1.2.7. Sıfatlar

Sıfatlar, geçişli edilgen çatılı eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne olurlar.

“Dayımı hiç böyle görmemiştim çünkü **içki** kullanmazdı o. . .”(SN:118)

“Ortalıkta **kimsecikleri** göremiyordum.”(KHK:160)

3.1.1.2.8. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlamaları, geçişli edilgen çatılı eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde ise hem belirtili hem belirtisiz nesne olurlar.

“Sonunda da merak edilecek başka hiçbir şey kalmamış gibi tutup gene **şu ev hikâyesini** kurcalıyorlardı.”(KHK:187)

“Böylece, **o devasa kazanların içini** kum ve su atıp ellerine aldıkları şilte parçalarıyla sürtmeye başladılar.”(H:202)

“Harcıâlem laflardan oluşan bu öğütleri verdikten sonra belleklerini eskici torbası gibi karıştırıp gözlerini devire devire **çeşitli hikâyeler** de anlatmış.”(UD:16)

“Kapakları eskimiş olanlara da renkli kartonlardan **çeşit çeşit kapaklar** takardı.”(SN:25)

“Elif, küçücük bir çocuğununki andıran **bu telâş ve korku dolu bakışları** görmezlikten geldi önce.”(KHK:185)

3.1.1.2.9. Adıllar

Adıllar geçişli edilgen çatılı eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne geçişli etken eylemler ile kurulu tümcelerde belirtili nesne görevinde bulunur.

“O sırada, radyoevindeki çalışanlar **onu** alıp yetkililerin düşünce menzilinden çıkarır gibi, pencere camlarını zangırdatan korkunç bir telaşla kargatulumba uzaklaştırmışlar çünkü.”(UD:16)

“**Kendimizi** palas pandıras dışarı atıyoruz.”(KHK:36)

“Yarın mahalleye çıkıp dile düşürürlerdi **beni**, ağızlarına sakız ederler, sonra da hayvani bir iştahla cak cuk çiğnerlerdi.”(SN:117)

“Şaşırırdı elbet, bir yandan da sevinirdi de nasıl ağırlayacağını bilemezdi **beni** ve üstümün başımın çamuruna bakmadan elimden tutup merdivene doğru götürürdü.”(KHK:158)

“Muhtar kollarından tutup **onu** bir sandalyeye oturttu.”(G:28)

3.1.1.2.10. Belirteçler

Belirteçler geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne geçişli etken eylemlerle kurulur tümcelerde belirtili nesne olurlar.

“**Bugünü dünden göremeyenlerin acısını** çekecektim.”(SN:21)

“**Yarınımı** o günlerde düşünmüyordum.”(SN:56)

3.1.1.2.11. İlgeçler

İlgeçler, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

İlgeçlerden oluşan nesnelere, genellikle, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. (≠)

“**Gibi’yi** daha çok benzetme ilgisi kurarken kullanırız.”

“Bu paranın ne kadarı sizin?”

3.1.1.2.12. Bağlaçlar

Bağlaçlar, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

Bağlaçlardan oluşan nesnelere, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür.

(≠)

“**İle’yi** bağlaç olarak da kullanabiliriz.”

“Cümlede **ya da’ yı** kullanabiliriz.”

3.1.1.2.13. Ünlemler

Ünlemler geçişli edilgen eylemlerle kurulmuş tümcelerde belirtisiz nesne, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili hem belirtisiz nesne görevinde kullanılır.

“Ama ağzından tek kelime çıkmıyor oğlum, çıkmıyor **Allah** çıkmıyor!”(KYG:56)

“İstemez istemez, **kalk çay** getir!”(G:127)

3.1.1.2.14. Yansımalar

Yansımalar, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yalnız belirtisiz nesne olur. (≠)

“Kapı **çat** dedi, kapandı.”

“Sınıftan **çıt** çıkmıyordu.”

3.1.1.2.15. İkileme ve ikizlemeler

İkileme ve ikizlemeler, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yalnız belirtisiz nesne olur. (≠)

“**Adalet adalet** isteriz.”

“**Çoluk çocuğu, işi gücü, tası tarağı** hep ardında bıraktı.”

“**Elini yüzünü** öpeyim.”

3.1.1.2.16. Eylemler

Çekimli eylemler, adlaşarak, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yalnız belirtisiz nesne olur. (≠)

“**Seviyorsa**, şimdiki zamanın şartı olarak adlandırılır.”

“**Bilmez’leri** bekleme.”

3.1.1.2.17. Eylemsiler

3.1.1.2.17.1. Eylemlikler

Eylemlikler geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili ve belirtisiz nesne olabilir.

“Şimdi, dedemin kalbini yerinden oynatan bu kuşu sana kanatlanmış bir hevesle, tatlı bir rüyada gezinir gibi sayfalar boyunca **anlatmak** isterdim aslında.”(UD:139)

“Kim bilir, belki yok olmayıp başka bir şeye dönüşürmüş de, kendisini **yakalamak** için oralarda gezinip duran insanın hareketlerini, dönüştüğü şey ağaçsa bir ağacın, taşsa bir taşın, böcekse bir böceğin içinden seyredermiş.”(UD:152)

“Ardından da, varıp karşısına **dikilmeyi** düşündüm.”(KHK:91)

“O durumda belki hiç kıpırdamadan uzunca bir zaman **beklemeyi** de düşündü.”(KHK:108)

3.1.1.2.17.2. Ortaçlar

Ortaçlar, adlaşarak, geçişli etken eylemlerle kurulu tümcelerde belirtili nesne, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur.

“Ben okumaya başlamadan önce, çevremizde **uçuşan sinekleri** bile sustururdu karm.”(SN:25)

“Bütün bunlar olup biterken Elifin hâlâ aynı yerde aynı **şekilde oturduğunu**, bir yandan da **için için ağladığını** görmüyor ve bilmiyordu.”(KHK:179)

“Nuri **hangi yöne gideceğini**, bu yeşil kâbustan **nasıl kurtulacağını** bilemiyormuş.”(G:61)

3.1.1.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar adlaşarak geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne, geçişli etken eylemler ile kurulu tümcelerde belirtili nesne olurlar.

“Hasan’ın **koşa koşa veresiye alıp getirdiği paketleri** çabucak tüketip bir köşeye fırlatıyor.”(KHK:187)

3.1.1.2.18. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbekleri geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne, geçişli etken eylemler ile kurulu tümcelerde belirtili nesne görevinde bulunur.

“**Bakışlarında biriken kıpkırmızı bir sesle, ey insanoğlu, elini uzat ve beni kurtar,** diyormuş sanki.”(UD:89)

“**Ardından karda kışta tam da bu dağa tırmanırken yolda kaldığı, soğuktan ve çaresizlikten titrediği, sonra da iki elini birden kaldırarak gelip geçen arabalardan yardım istediği olmuş mudur acaba diye düşündüm.**”(KYG:45)

“**Böyle sahipsiz kuzular gibi meleşe meleşe evin içinde kaç koca gün geçirdik** bilmiyorum.”(H:46)

“Ben gülmüştüm tabii ve ona o üç kuruşla değil toprak, **şöyle el kadar bir saksı bile satın alnamayacağımı** söylemiştim.”(H:50)

3.1.1.2.19. Deyimler

Deyimler, deyim niteliğinde sözler, geçişli etken eylemlerle, kurulu tümcelerde hem belirtili nesne, hem belirtisiz nesne, geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde yalnız belirtisiz nesne olur. (≠)

“**Bırak bu işleri falan filan** dedi.”

“**Göreni görmeyeni** bilmiyorum, bana **başından geçeni** anlat.”

3.1.1.2.20. Atasözleri

Atasözleri, temel tümcemsi etken geçişli ya da edilgen geçişli eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne olur. Bu tür nesnelere bulunduğu tümceye kaynaşık tümce adı verilir. (≠)

“**Acele işe şeytan karışır,** derler bilmez misin?”

“**Aşk mezarı yoktur,** demiş büyükler.”

3.1.1.2.21. Tümceler

Tümce içinde yan tümce ve iç tümce durumundaki adlaşmış tümceler geçişli edilgen eylemlerle kurulu tümcelerde belirtisiz nesne, geçişli etken eylemler de kurulu tümcelerde hem belirtili hem belirtisiz nesne olurlar. Bu nesnelere, kaynaşık tümcelerde görülür.

“Ama pek uzun sürmedi bu; evin köşesinden eli yüzü una belenmiş bir kadın çıktı ve gözlerini bir çocuğa, bir adama çevirip; **ne bileyim ben neden ağlıyor,** dedi.”(KHK:13)

“**Kımdamp durma kalk Hadi kalk,** dedi Nurgül Hanım sitemkâr bir sesle.”(H:101)

“**Kızı ne yaptın,**” dedi son kez sorarcasına.”(G:78)

“**Hadi öt bakalım, kimler bedavaya gitti geldi yine, kimler tath uykulardaydı?**” diyordu babam.”(SN:73)

3.1.1.3. Nesneyle İlgili Özellikler

Nesnenin tümcede kullanılışı ile ilgili birtakım özellikler vardır. Bunlar aşağıda örneklerle açıklanacaktır.

1. Bir cümlede açıklamalı nesne dışında aynı türden tek bir nesne bulunmaktadır. Ortak yüklemli bağımsız sıralı tümcelerde bu durum karşımıza çıkabilmektedir.

“Diyelim, **kaşlarından ve bıyıklarından aksi birkaç tel** havalanmışsa, parmak uçlarını tükürükleyerek **onları** narin dokunuşlarla özene bezene yatırır.”(UD:12)

“Şehrin içinde çalkalanıp duran söylentilere bakılırsa, **kimi zaman cilvelerinden yanlarına varılmayan koca kalçalı dansözler gibi dizüstü çöküp şuh gülücükler eşliğinde gerdan kırdığı, kalkıp döne döne göbek attığı, ya da gözlerini süzüp omuzlarını titrettiği bile** oluyormuş masaların önünde.”(UD:15)

Bu tümce şu şekilde ayrılmaktadır:

Kimi zaman cilvelerinden yanlarına varılmayan koca kalçalı dansözler gibi dizüstü çöküp şuh gülücükler eşliğinde gerdan kırdığı oluyormuş.

Kalkıp döne döne göbek attığı oluyormuş.

Gözlerini süzüp omuzlarını titrettiği bile oluyormuş.

“Hiçbir şeye yaklaşmak istemiyordu artık, hiçbir şeyi görmek ve dokunmak istemiyordu.”(G:60)

Yaklaşmak istemiyordu.

Hiçbir şeyi görmek istemiyordu.

Dokunmak istemiyordu.

2. Aynı tümcede değişik türde (belirtili, belirtisiz) nesne bir arada bulunabilir. Bu tür tümcelerde önce belirtili nesne, sonra belirtisiz nesne gelir. Ancak açıklamalı nesnelere, belirtisiz nesne belirtili nesneden önce gelebilir.

“Sen ne diyorsun baba dedim; bana **senin hakkında yapılabilecek en pespaye çalışmayı hayal et** deselerdi ben **bu kadarımı hayal** bile edemezdim.” (KYG:144)

“O zamanın da bir **zamanı vardır**, diyor ihtiyarlar sonra.”(UD:58)

3. Bir tümcede özne, belirtisiz nesneden önce gelir. Aşağıdaki örneklerde koyu renkle gösterilen kısım öznedir. İtalikle gösterilen kısım ise nesnedir.

“**Bekçi**, yüzünü yerden kaldırmadan,”*Düşünüyorum*,” dedi yavaş sesle.”(G:44)

“**Terzi**, dükkânının önünü teneke maşrapayla sularken, havalanan toprak kokusu kasaba meydanından bulutlar halinde kıvrıla kıvrıla giderdi de, *müdürü* lojmandaki yatağında uyandırırdu sanki.”(SN:62)

“Bu serinliği hissedince **Ziya** kalkıp gömleğini, pantolonu giymek ve elini yüzünü yıkamak istedi ama *bunların hiçbirini* yapamadı.”(H:65)

4. Bir tümcede özne, belirtisiz nesneden sonra da gelebilir. Aşağıdaki örneklerde koyu renkle gösterilen kısım öznedir. İtalikle gösterilen kısım ise nesnedir.

“Olayın dışında olmama rağmen, *havaya fırlatılan elmaların nereye yuvarlandığını* **ben** bile göremedim işte o zaman.”(UD:39)

“*Derin bir nefes* alırdım **ben**.”(KHK:157)

5. Edilgen çatılı eylem ya da eylemsilerle kurulu tümcelerde nesne, sözde özne sayılır.

“**Adımlar** düşteymişçesine atılıyor, **sesler** ikinci kez yinelenmedikçe işitilemiyordu.”(G:23)

3.1.2. Dolaylı Tümleç

Tamımı ve Özelliği

-E, -dE, -dEn eklerini alarak cümlenin, dolayısıyla yüklemnin anlamını, çıkma (uzaklaşma), bulunma ve yönelme (yaklaşma) bakımlarından ilgili olduğu yeri tamamlayan ögedir. Yer tamlayıcısı da denir.

Dolaylı tümleçlerin, tümcede bulunması zorunlu değildir. Anlatımı güçlendirmek ve daha da belirgin hale getirmek için kullanılır.

Dolaylı tümleçleri tümce içinde bulmak zor değildir bunun sebebi bilhassa ismin –e, -de, -den eklerini almalarıdır.

Dolaylı tümleçler eylem tümcelerinde bulunur, isim tümcesinde bulunması ancak bazı belirli sözcüklerle kurulmasıyla mümkündür.

Fakat isim durum eklerinden birini alan her bir sözcüğü dolaylı tümleç kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Nitekim bu ekleri alan bazı sözcükler belirteç tümleci olarak da karşımıza çıkmaktadır.

“Günün birinde birdenbire bir şimşek çaktı benim zihnimde.”(H:55) (Belirteç Tümleci)

3.1.2.1. Dolaylı Tümleç Türleri

3.1.2.1.1. Yapılarına Göre Dolaylı Tümleç Türleri

Dolaylı tümleçleri, yapılarına ve anlam özelliklerine göre üçe ayırmak mümkündür: Yönelme, kalma ve çıkma tümleçleri.

3.1.2.1.1.1. Yönelme Tümleçleri

Yönelme tümleçleri, eylemin amacını ve yapılma yönünü belirten tümleçlerdir. İsmi –e, -de, -den hal eklerini alırlar ve bazı anlam özellikleri vardır.

1. Eylemin neye yöneldiğini bildirirler.

“Gözlerini süzüp aklından geçen müzik eşliğinde omuzlarını titrettiği de olurdu kimi zaman, dizüstü çöküp gerdan kırdığı, kalkıp inanılmaz bir ustalıklarla göbek attığı, hatta parmak uçlarını dudaklarına dokundurup dokundurup kendisini **seyreden insanlara, köpeklere ve kedilere** doğru oldukça nazik ve ateşli bir şekilde öpücük dağıttığı da olurdu.”(UD:27)

“Gözyaşı şişeleri her gün ağzına kadar doldurulup **kocaman küplere** boşaltılıyordu.”(KHK:69)

“Sonra, **bütün bunlara** ilişkin uzun uzun yorumlar yapıyor.”(SN:79)

2. Eylemin nereye yöneldiğini bildirirler.

“Gene de, odaya sinen sapsan bok kokusu bir türlü uçup gitmiyor olmalı ki, yarım saat sonra yanıma geldiğinde, sanki içeride başka kaplar varmış da gizliyormuşum gibi kuşkuyla **çevresine** bakmıyor.”(SN:78)

“Şehri terk edip **uzaklara** gidiyorsunuz öyle değil mi, diye sordu Binnaz Hanım.”(H:56)

“Neredeyse adamın ayaklarına kapanacaktı ki, muhtar kollarından tutup onu bir **sandalyeye** oturttu.”(G:28)

“Sonra gözlerimi çevirip yanık bir iç çekişle yüzüme bakan köşedeki **mindere ve gaz lâmbasına, onların tepesindeki mısır koçanlarına, çividen sarkan bulgur kesesine ve aylardır ortalıkta fare ölüsü gibi gezinip duran babamın kirli çoraplarına** da hoşça kal, diyordum.”(KHK:180)

3. Andırış ilgisi kurar.

“Yok, bu rüya hakikaten **rüyaya** benzemiyor.”(H:125)

4. Karşılık, değer ilgisi kurar.

“Bunları hesaplamaz yani, o sadece alacağı **paraya** bakar.”(KYG:47)

5. Bir durumun ya da olayın bitiş ilgisini kurarlar. Bu tümcelerde önce –den sonra –e durum takısı alır.

“Bu nedenle, mola verdiğin yerden hareket ederken **arabadan boşalan zemine** bakmayı unutma.”(KYG:64)

“**Sivrihisar'dan Afyon istikametine** dönüp de Aşağıkepen Köyü'ne yaklaştım.”(KYG:91)

6. Eylemin devam ettiğini anlatırlar. Bu tümcelerde önce –den sonra – e’li tümleç gelir.

“**Ardından** gene eve girdi o geviş getire getire.”(KHK:26)

“Dükkanın bereketi, oğlu Ramazan’ın geleceği, Güvercin’in kayıplara karışan yüzü ve daha birçok şey o **peynire** bağlıydı sanki.”(G:104)

7. Deyimlerden oluşan dolaylı tümleçlerde mecaz ilgisi kurarlar.

“Mehmet Ali’nin **kızılıkları dirgenle eğile doğruyla aktaran bulanık görüntüsünü geride** bırakarak, emekli postacıdan satın aldıkları “Kuşan Katır” masalının **ürpertili dünyasına** gömülüyorlardı.”(SN:9)

8. Ceza ilgisi kurarlar.

“Yaptıkları **insana** eziyettir, yazıktır, ayıptır ve de yüce dinimize göre külliye günahıdır.”(UD:71)

3.1.2.1.1.2. Kalma Tümeçleri

Eylemin geçtiği yeri, yapıldığı yeri bildiren tümeçlere kalma tümeçci adı verilir. Bu tümeçler –de durum takısını alır.

Kalma tümeçleri tümede farklı anlam özellikleri gösterir.

1. Yer ilgisi kurarlar.

“Bundan otuz küsur yıl önce, bir gün çarşıya gidiyorum diye babam evden çıkmış mesela, varıp kahvelerden birine oturunca da kimden işittiyse, **Dinar'da** satılık bir minibüs olduğunu işitmiş.”(KYG:59)

“Hurmaların **ağdalı bakışları arasında**, vahalardan taşan sessizlikle beslene beslene, neredeyse kimseciklere görünmeden, insan aklını aşır giden bir hızla birdenbire yetişmiş.”(UD:71)

“Derken bir gölge daha belirdi **kapıda**.”(UD:128)

2. Kaynak ve amaç ilgisi kurar.

“**Kalça kemiklerinde** kireçlenme varmış dedi annem.”(KYG:70)

3. Süre ve miktar ilgisi kurar.

“Hangi **devirde** yaşıyoruz Ziya Bey.”(H:59)

4. Durum ilgisi kurar.

“Hatta olacakları yakından görebilmek için, kaba saba küfürler eşliğinde bunlar neredeyse anlaşmazlığa düşmüş bir çapulcu sürüsü gibi **kendi aralarında** uzun süre itişip kakışmışlar.”(UD:51)

5. Üstünlük ilgisi kurar.

“Sapan taşlarının erişemeyeceği kadar **yüksekte**.”(G:26)

6. Mecaz ilgisi kurar.

“**Belleğinin bir köşesinde**, muhtarlık odasından çıkıp köy meydanına doğru yürüyen Cennet’in oğlu vardı.”(G:92)

3.1.2.1.1.3. Çıkma Tümeçleri

Eylemin başlangıcını ve çıkış noktasını bildiren tümeçler çıkma tümeçleridir. Bu tümeçler –den durum takısını alırlar.

Çıkma tümeçleri tümede çeşitli anlam ilişkisi kurar.

1. Çıkış, başlangıç ilgisi kurar.

“Sonra biraz daha arttırdı hızını, soluk soluğa **köyden** çıktı.”(H:134)

“**Atından** inmiş.”(UD:70)

“Bu kez de Bekir **yorganın altından** kafasını çıkarıyor.”(KHK:94)

“Koltuğunda mavzeriyle yel gibi geçmişti **sokaklardan, duvar diplerinden** yılan gibi akmış ve soluk soluğa muhtarın avlusuna dalmıştı.”(G:53)

2. Geçiş ilgisi kurar.

“Yıllar şaşılmalı bir hızla geçi geçiveriyordu **belleğimden** ve birden büyümüş oluyordum ben.”(KHK:75)

3. Nedenlik ilgisi kurar.

“Turan gibi belime tabanca takmıyordum o zamanlar; hatta onlar bazı geceler silahlarını yere serdikleri gazetelerin üstüne çıkarıp bakım yaparlarken, **yarattıkları görüntüden** tiksinti duyuyor, **gösterdikleri özenden, verdikleri emekten ve harcadıkları zamandan** nefret ediyordum.”(SN:99)

4. Çokluk ve sınırsızlık anlamı verir.

“Pek düzenli bir yer değildi burası, ortalıkta **yıllar öncesinden** kalmış hatta dura dura artık toprağın ve taşların rengini almış bir yığın ıvır zıvır vardı.”(KYG:53)

“Sonra, gömleğimin **omuzlarımdan** kaydığını hissettim birden.”(SN:42)

“**Boğalardan** korkmuş önce; dikenli bir düzlükte, arkasına baka baka kaçmış.”(G:55)

5. Fiyat, değer ilgisi kurar.

“Kuş uçmaz kervan geçmez bir yerden birkaç dönüm tarla aldım.”(H:51)

6. Karşılık, değişim gibi anlamlar verir.

“**Kasabadan**, bir daha dönmemek üzere ayrılırken, nelerimi almıştım acaba?”(SN:30)

“Sonra, işte böyle büyük bir gürültüyle art arda birkaç yıl daha geçti **aradan**, sonra birkaç yıl, sonra birkaç yıl daha geçti.”(UD:55)

7. Bir varlığın ya da bir sayının bir cinsle ilgisini belirtir.

“**Öteki köylerden** gelen kimsesiz ihtiyarlarla kadınlara yardım ediyor bir yandan da.”(KHK:51)

“Gelgelelim, **dağıldığı yerlerden** gelmez oluyor bir süre sonra.”(KHK:58)

8. Bir durumla ilgili bağlantı kurar.

“Bu sebeple maalesef suyu herkes gibi köy çeşmesinden almak gerekecek.”(H:131)

9. Süre ilgisi kurar.

“Sessizliğin içinden başımı kaldırıp yüzüme baktı.”(KYG:47)

10. Yön ilgisi kurar.

“**Bıyık altından** kıs kıs gülüyorlar belki onun bu haline, **arkasından** uzun uzun bakıyor, ellerini kollarını anlaşılmaz bir şekilde sallıyor ve pısrıklığını sohbetlere konu edip bol bol eğleniyorlar.”(KHK:93)

11. Araç ve kaynak ilgisiyle anlam ilişkisi kurar.

“Menderes’in çağlması akıyor **aralarından** bir süre.”(KHK:89)

“Mezar taşıma anlatamadıklarımı hiç değilse ona anlatayım bir güzel, rahatlayayım ve **senden** söz edeyim.”(KHK:205)

12. Bir şeyin neyden yapıldığını belirtebilir.

“Ben de, gözlerimi çevirip **demir parmaklıkların arasından** başka yerlere baktım o sırada.”(UD:59)

13. Bir şeyin neyden yapıldığını mecaz ilgisi kurarak belirtir.

“Kısa süren **tuzlu bir maceradan** sonra kendime tekrar dönmüş olacağım böylece.”(KHK:215)

14. Deyimlerle kurulu tümleçlerde mecaz anlam ilgisi kurulabilir.

“Ben gözlerimi ovaya çevirdim o gidince Konak Köyü'ne Hadim'e İcikli'ye doğru uzun uzun baktım **üflediğim dumanların gerisinden**.”(KYG:50)

3.1.2.1.2. Kullanımlarına Göre Dolaylı Tümleç Türleri

Kullanımlarına göre üç türlü dolaylı tümleç vardır.

3.1.2.1.2.1. Ortak Dolaylı Tümleç

Sıralı tümcelerde, tümcelerden birinde olup da hepsini ilgilendiren tümlece ortak dolaylı tümleç denir. Bu tümleç, bağımlı-bağımsız sıralı tümcelerde, karma sıralı tümcelerde bulunur.

“Helaya gitmiştir diye boş yere bekledim **oralarda**, çöp falan döküyordur şimdi döner diye boş yere oyalandım.”(G:207)

Bu tümcenin ortak dolaylı tümleci **oralarda** sözcüğüdür. Belirtilerek yazımı ise şöyledir:

Helaya gitmiştir diye boş yere bekledim **oralarda**, çöp falan döküyordur şimdi döner diye boş yere (**oralarda**) oyalandım.

“Sonra koştu yakalamak için, biri **yerde** biri **havada**, dakikalarca döndüler bahçenin yeşilliğinde; dakikalarca soluk soluğa koşup soluk soluğa uçtular.”(KHK:6)

Bu tümcenin ortak dolaylı tümleci **yerde** ve **havada** sözcükleridir. Belirtilerek yazımı ise şöyledir:

Sonra koştı yakalamak için, biri **yerde** biri **havada**.

Dakikalarca döndüler bahçenin yeşilliğinde biri **yerde** biri **havada**.

Dakikalarca soluk soluğa koşup soluk soluğa uçtular biri **yerde** biri **havada**.

“**Kafesteki kekliğin 10 metre ötesinden** hızla geçtim, gittim.”(KYG:91)

Bu tümcenin ortak dolaylı tümleci **kafesteki kekliğin 10 metre ötesinden** ifadesidir. Belirtilerek yazımı ise şöyledir:

Kafesteki kekliğin 10 metre ötesinden hızla geçtim.

Kafesteki kekliğin 10 metre ötesinden gittim.

“Kunduracı **hemen girişte**, tepesinden örümcek ağları sarkan tozlu bir minderin üstüne oturmuş, ateşte kızaran demir çubuklara kulağı kopan terlikleri yapıştırıyordu.”(G:91)

Bu tümcenin ortak dolaylı tümleci **hemen girişte** ifadesidir. Belirtilerek yazımı ise şöyledir:

Kunduracı **hemen girişte**, tepesinden örümcek ağları sarkan tozlu bir minderin üstüne oturmuş.

Kunduracı **hemen girişte**, ateşte kızaran demir çubuklara kulağı kopan terlikleri yapıştırıyordu.

3.1.2.1.2.2. Açıklamalı Dolaylı Tümleç

Tümcede asıl dolaylı daha belirgin kılan yardımcı tümlece açıklamalı dolaylı tümleç denir. Tümcede asıl dolaylı tümleçten sonra gelir ve ikisi birlikte dolaylı tümleç öbeğini oluşturur.

Aşağıda verilen örneklerde açıklayıcı tümleç koyu renkle belirtilmiştir.

“Hemen ardından, koca ağızlı bir çocuk sesi yükseldi **merdiven boşluğundaki alacakaranlığın içinden**.”(H:15)

“Uzun lafın kısası, illallah dedim artık ben, bu işi bir de burada, **Ankara'da** yaptırmaya karar verdim.”(KYG:11)

“Gümbürdeyip duran küçücük bir çocuk kalbine sığarak **orada** karanlık bir korkuya dönüşüyordu.”(KHK:62)

“Bir radyoevinin **hangi kurallara göre nasıl yönetilmesi gerektiğinden** söz etmiş.”(UD:15)

3.1.2.1.2.3. Yinelenmiş Dolaylı Tümleç

Dolaylı tümlecın ya olduğu gibi ya da farklı bir kalıba girerek tekrar edilmesidir.

“Sonra, büyüü titreşimlerden oluşmuş halkalar halinde gelip birdenbire beni aralarına alacaklarımı, beyazın derinliklerine sarıp sarmalayacaklarımı ve bütün insanlardan ayırıp ya da kurtarıp ya da bir şekilde koparıp, **ta uzaklara, ama çok uzaklara** götüreceklerini düşünüyordum.”(SN:115)

3.1.2.2. Dolaylı Tümleç Olan Dilbilgisi Birlikleri

Her çeşit dilbilgisi birliği, -e, -de, -den durum takılarım alarak dolaylı tümleç olabilir. Dolaylı tümleç olan dil birlikleri adlaşmıştır.

3.1.2.2.1. Sesler

Sesler dolaylı tümleç olabilir. Seslerden oluşan dolaylı tümleçler, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. (≠)

“**A’ya** kalın, düz ünlü denir.”

“**Y’den** sonra z gelir.”

3.1.2.2.2. Heceler

Heceler, tümcede dolaylı tümleç olabilir. Hecelerden oluşan dolaylı tümleçler, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. (≠)

“Peynir sözcüğü, iki heceden, pey ’den ve nir’den oluşmuştur.

3.1.2.2.3. Takılar

Takılar dolaylı tümleç olabilir. Takılardan oluşan dolaylı tümleçler, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. (≠)

“(s)**I’ ya** üçüncü tekil kişi iyelik eki denir.”

3.1.2.2.4. Ekler

Ekler dolaylı tümleç olabilir. Eklerden oluşan dolaylı tümleçler, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. (≠)

“**-ça’ya** eşitlik eki denir.”

“-maz eki ünlülerin durumuna göre **-mez’e** de dönüşür.

3.1.2.2.5. Adlar

Adlar dolaylı tümleç olabilir.

“Bir ara Cennet’in oğlu yavaşça dönüp baktı **bekçiye.**”(G:89)

“**Eşik**te durmuş, bir eli belinde, sinsi sinsi **yüzümüze** bakıyordu.”(SN:31)

“Baktılar mı **dünyaya** paha biçilmez bir sükûnetle bakıyorlarmış.”(UD:63)

“Babamın akli **arabada** kalmış.”(KYG:14)

3.1.2.2.6. Ad Tamlamaları

Ad tamlamaları dolaylı tümleç olabilir.

“İçi ot dolu olmasına rağmen, halâ canlıymış da sıcak çırpınışlar eşliğinde gelip oracığa konuvermiş gibi, **dosdoğru insanın gözlerine** bakıyormuş bu kuş.”(UD:89)

“Her şey belli ediyor bunu, her şey gizliden gizliye onun sürüklenişinin titreşimlerine kapılıp **onun sürüklenişinin rengine** bürünüyor.”(SN:81)

“Onlar birer seyirciydi kuşkusuz; gözleri **çırağın hareketlerinde**, kulakları ve gönülleri **makas şıkırtısında** sessizce bekliyorlardı.”(G:5)

“Belki bir yanıyla yorganın altına girip uyuyor bir süre; gelgelelim öteki yanı, tıpkı bir nöbetçi gibi hep ayakta kalıyor, gecenin bir ucundan bir ucuna kahırlı adımlarla yürüyor, dişlerini gıcırdatıp söyleniyor, hatta hızını alamayıp kim bilir kaç kez merdivenleri iniyor, sessizce süzülüp **sokağın karanlığına** çıkıyor.”(KHK:101)

“Dura kalka **Sıhhiye Pazarı’nın önüne** gittik.”(KYG:12)

3.1.2.2.7. Sıfatlar

Sıfatlar dolaylı tümleç olabilir.

“Kapandığı vakit **yanığında** bir çukur oluşuyordu hatta.”(KYG:13)

“Sonra her zamanki gibi iyice bakıyordu orada **gülüşlere, seslere** uzun uzadıya dokunuyor ya da kahvenin havasında nice kıpırtı varsa insana ve yaşamaya dair, ince ince ayıklayıp belleğinin bir köşesine dolduruyordu.”(KHK:41)

“Herkes bir **avcıya** dönüşürdü sanki.”(UD:28)

3.1.2.2.8. Sıfat Tamlamaları

Sıfat tamlamaları dolaylı tümleç olabilir.

“Ben **ölü bir kentin ortasında**, koltukta uyuyan adamla yapayalnız kalmıştım.”(G:94)

“İşte, gar binasının önündeki dilencilerden biri ayağa kalkıp sessizce **bu vagonlara** doğru yürüdü o sırada.”(UD:60)

“Otobüse biner binmez de ha bire kımlıdanıp duran o **kalın giysili kalabalığın içinde** kaybettim.”(KYG:9)

“Hepimizin kalbi dağların arkasında ki **o köyde** atmıştı haliyle.”(H:90)

3.1.2.2.9. Adıllar

Adıllar dolaylı tümleç olabilir.

“Gerçek yanıtları nedensiz gülücüklerin ve dalgınlıkların içine sarıp sarıp **kendine** sakladı.”(SN:79)

“Kıyıda köşede unutulmuş şeker kutusunu bulup **herkese** tek tek tutardım ama pek konuşmazdım.”(SN:56)

“**Orada**, henüz doğmaması gereken, çocukluğumdan yontulmuş kepece kulaklı bir çocukla karşılaşmıştım.”(G:95)

“Başını koltuğa yaslamış, kısık gözlerle aynadan **bana** bakıyordu.”(G:86)

“Hiç kuşkusuz Reşit emmi, olup biten bunca şeyden sonra onun adını söylemeyecekti **bana**.”(G:112)

3.1.2.2.10. Belirteçler

Belirteçler, dolaylı tümleç olabilir.

“O noktayı oluşturan dağ kokuları yığılıyordu **önüme** ansızın.”(G:95)

“Kabanımı alıp apar topar **dışarıya** çıktım.”(KYG:8)

“Sonra **dışarıya** çıktılar.”(H:107)

“Usul usul yer değiştiren, yer değiştirirken pamuksu bir görünüm kazanarak aniden kabaran, kabarıken de ha bire parçalanıp duran bembeyaz bulutlar vardı **aşağıda**.”(UD:131)

3.1.2.2.11. İlgeçler

İlgeçler dolaylı tümleç olabilir.

“Gene de, baharlarını bıraktıkları bir cepheden başka cephelere **doğru** gidiyorlardı.”(G:89)

3.1.2.2.12. Bağlaçlar

Bağlaçlar dolaylı tümleç olabilir. Bağlaçların dolaylı tümleç oluşlarına, genellikle, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* rastlanır. (≠)

“**Oysaki**’ ye bazen hâlbuki denebilir.”

“**Yoksa**’ da iki kelime birleşmiştir.

“Hasan Ali Toptaş romanlarında **ya da’dan** uzak durmuştur.”

3.1.2.2.13. Ünlemler

Ünlemler dolaylı tümleç olabilir. Ünlemlerin dolaylı tümleç oluşu, genellikle, *dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde* görülür. (≠)

“**Ha gayret** ’ten çıktı tüm mesele.”

“**İnşallah**’a mı kaldı işimiz?”

3.1.2.2.14. Yansımalar

Yansımalar dolaylı tümleç olabilir. (≠)

“**Tak tak**’a doyduk sayenizde.”

“**Çatır çatır**’dan çatladı.”

3.1.2.2.15. İkileme ve İkizlemeler

İkileme ve ikizlemeler dolaylı tümleç olabilir.

“Ürkek adımlarla **sağına soluna** bakına bakına yürüyor.”(UD:54)

3.1.2.2.16. Eylemler

Çekimli eylemler dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde daha çok olmak üzere dolaylı tümleç görevinde kullanılır.

“Sonra adım **yapmıyora** çıkacak.”

“**Geldiğinden** haberim yok.”

3.1.2.2.17. Eylemsiler

3.1.2.2.17.1. Eylemlikler

“İşte o zaman ok vızıltısına benzeyen oldukça yaşlı ve insafsız bir rüzgâr da gelir, ortalıkta yavaş yavaş **gezinmeye** başladılar.”(UD:28)

“Derken berberin elleri durdu; daha doğrusu yeniden **hareket etmeye** başladı.”(G:37)

“Yunanlıların Ege’de hangi kasabaları ele geçirdiklerini **anlatmaya** başlamıştı.”(KHK:61)

“Ziya’nın bulunduğu yere **koşmaya** başladı.”(H:79)

3.1.2.2.17.2. Ortaçlar

“Orada değil de sanki sırtındaki kayıp hikâyenin en karanlık yerindeymiş gibi yalnızca boş gözlerle orta yerde **duran** tabuta doğru boş boş baktı.”(KHK:60)

“Orada **uyuyan** hassas bir noktaya dokundu.”(H:77)

“Kendisine doğru yaklaşan ayak seslerine bile **baktığı** yoktu.”(H:78)

3.1.2.2.17.3. Ulaçlar

Ulaçlar, dilbilgisi kurallarıyla ilgili tümcelerde dolaylı tümleç görevinde bulunur.

“Bu hikâyede **sevinceye dek**’e otuz cümlede rastladım.”

“**Seve seve**’de bir zorlama söz konusudur.”

3.1.2.2.18. Sözcük Öbekleri

Tümcelerde sözcük öbekleri dolaylı tümleç olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Bu yandan sırtımı koltuğa yapıştırırken bir yandan da sımsıkı **dizlerimin üstündeki çantaya** sarılmıştım.”(SN:8)

“Arada bir de **arabanın gösterge paneline** baktı sadece.”(KYG:12)

“Gel gör ki ışıklar, **burnundan ateş püskürten boğalara** dönüşmüş sonra.”(G:55)

“Sonra hiç sonu gelmeyecekmiş gibi görünen, **tabanı yeşil halılarla kaplı koridora** geçip yine peş peşe, kapıya kadar yürüdüler.”(H:60)

3.1.2.2.19. Deyimler

Tümcede deyimler dolaylı tümleç olabilir.

“Evet, ben bu **işten anlıyorum.**”(H:220)

3.1.2.2.20. Tümceler

Kaynaşık tümcelerde daha çok karşımıza çıkan tümce şeklinde dolaylı tümleçler bağımsız yargı bildirmeyip adlaşır.

“Gönderirken de, çingırağın yanındaki çividen asamı indirip usulca tutuşturuyordun **elime** ve “Sıcakta soğukta kalma,” diyordun, “**kendine iyi bak.**”(KHK:146)

3.1.2.3. Ad Tümcelerinde Dolaylı Tümleç

Yüklemi var, yok, değil vb. sözcüklerinden biri olan ad tümceleri, eylemsilerle kurulu ad tümceleri dolaylı tümleç olarak kullanılabilir.

“Bak bunun **elinde** acayip bir şey *var!*”(KHK:18)

“Çünkü işin **içinde** iş *var.*”(KHK:19)

“Boş yere **martaval okuyacaklara** hiç zamanım *yok!*”(KHK:24)

“Eşyaların yaşamasına izin *yok* bu **evde** de ondan güzelim.”(SN:35)

“Onların bu çabasını, **yattığım yerden** coşkulu bakışlarla desteklemiyor *değilim* doğrusu.”(SN:23)

“Çünkü **ona göre**, olup bitenler hiç de mantıklı şeyler *değildi.*”(G:55)

“Apartman kapılan kilitlenmeden önce o **eve** varmam *gerek.*”(SN:53)

“Şu Sinemacı Şerifin zırlıtısı ikide bir **akıllarına** *çelmektedir* onların.”(KHK:28)

3.1.2.4. Dolaylı Tümleçlerle İlgili Özellikler

1. Bir tümcede, dolaylı tümleçler farklı yapıda ise sayısı üçü geçmez. (≠)

“Meyveleri, evden arabaya poşette taşıdım.”

“Kardeşimi, okuldan eve sırtımda götürdüm.”

2. Bir tümcede, farklı yapıda dolaylı tümleç var ise bunların sayısı genel itibariyle ikidir.

“**Oradan, yüzüne** yerleşiveren buruk bir ifadeyle şehri seyretmeye başladı.”(H:17)

“Ya da, sucuk gibi terleyen akıl almaz bir sesle, **kendi varlığında taşıdığı uzaklığın gerisinden** şak şak havlardı **dünyaya doğru.** . .”(UD:73)

“Kızım da gözlerini dikmiş, sus pus, dedesinin sol **bacağına** bakıyordu **oturduğu yerden.**”

3. Bir tümcede, aynı türden birden çok dolaylı tümleç açıklamalı tümceler dışında bulunmaz.

“Boyacı, kış boyunca kirmanlarda bükülen yünleri bayrak alına, cennet yeşiline, boncuk mavisine ya da zindan karasına boyuyorum diye Nuri'nin yokluğuna boyamıştı bu yüzden.”(G:18)

Bu tümcede birden çok dolaylı tümleş vardır şeklinde düşünülse de bu doğru olmaz çünkü bu tümce ortak yüklemlili bağımlı sıralı tümcedir. Bağımsız tümcelere ayrımı şöyledir:

Boyacı, kış boyunca kirmanlarda bükülen yünleri **bayrak alına**, boyuyorum diye Nuri'nin yokluğuna boyamıştı bu yüzden.

Boyacı, kış boyunca kirmanlarda bükülen yünleri **cennet yeşiline, boncuk mavisine ya da zindan karasına** boyuyorum diye Nuri'nin yokluğuna boyamıştı bu yüzden.

“İşte o zaman, hem her anı mutsuzlukla dolup taşan evlerinden, hem de kasabadan kaçıp kurtulmayı düşünürdü Hamdi.”(KHK:103)

Bağımsız tümcelere ayrımı şöyledir:

“İşte o zaman, hem her anı mutsuzlukla dolup taşan **evlerinden**, kaçıp kurtulmayı düşünürdü Hamdi.

“İşte o zaman, hem de **kasabadan** kaçıp kurtulmayı düşünürdü Hamdi.

3.1.3. Belirteç Tümleci

Tanımı ve Özelliği

Belirteç tümleci, yüklem anlamını nicelik(miktar), durum (nitelik), yer-yön ve soru ilgisiyle belirten tümleçtir.

Belirteç ile belirteç tümleci farklıdır ve birbirine karıştırmamalıdır.

Belirteçler tümcede sadece belirteç tümleci olarak kullanılmaz. Özne, nesne, yüklem ve dolaylı tümleş olarak kullanılan veyahut nesnenin, özenin, dolaylı tümlecin ya da başka bir belirtecin tümleyeni olan belirteçler, tümcede belirteç tümleci değildir. Tümcede belirteç tümleci olabilmeleri için yüklem ile ilintili olmalı ve onun anlamında değişiklik yapmalıdır. Yani bir tümcede belirteç olması her zaman belirteç tümleci olduğu anlamına gelmez.

“Kandilin ışığı ondan önce çıktı **dışarıya**.”(G:83)

“Ardından da yavaşça **aşağıya** indik.”(KHK:11)

Bu tümcelerde dışarı ve aşağı belirteçleri tümcede –e durum takısını alarak dolaylı tümleş görevinde görülmektedir.

Belirteç tümleçleri her çeşit dilbilgisi birliğinde oluşmaz diğer tümce öğelerinden ayrılan yönü budur. Yine bununla birlikte belirteç tümleçleri tümcede yalın halde bulunur fakat ismin –e, -de, -den durum takılarını alan belirteç tümleçleri de bulunur.

3.1.3.1. Belirteç Tümleci Türleri

3.1.3.1.1. Anlamlarına Göre Belirteç Tümleci Türleri

3.1.3.1.1.1. Zaman Belirteci Tümleci

Tümcede yüklem anlamını zaman bakımından belirten tümleçtir. Bu tümleç, tümcedeki işin ne zaman yapıldığını bildirir. Ekeylemlere ya da eylemlere gelerek onların zamanını bildiren takılar da vardır fakat zaman belirteci bu anlamda anlamı daha da belirginleştirir.

“**Evliliğimizin ilk yıllarında** böyle bir tutkusu yoktu oysa.”(SN:24)

Bu tümcede yoktu eylemi ile biz olayın geçmiş zamanda olmadığını, gerçekleşmediğini anlayabiliyoruz fakat buradaki evliliğimizin ilk yıllarında ifadesi ile anlamı daha da belirginleştirmiş oluyoruz.

3.1.3.1.1.1.1. Zaman Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri

3.1.3.1.1.1.1.1. Adlar

Tümcede yalın halde ya da durum takısı almış adlar zaman belirteci tümleci olabilir.

“**Saatler sonra**, soluk soluğa gene bu öğrenci evine sığınacaktım tabii. .”(SN:99)

“**Bugün** buradan sen çıkar bizi.”(KYG:87)

“Derken, evde ne varsa kapının dışına fırlatıyor bir **sabah**.”(KHK:11)

Adlar, -den durum takısını alarak da tümcede zaman belirteci tümleci olabilir.

“**Hemen ardından** da alelacele kaputu açıp arabanın yağ çubuğunu çekti.”(KYG:49)

“Duraksıyor derken ve başını çevirip **birden**; işte, diyor, işte bu her şeyi açıklıyor.”(KHK:15)

3.1.3.1.1.1.1.2. Ad Tamlamaları

Ad tamlamaları, yalın ya da durum takısı alarak tümcede zaman belirteci tümleci olabilir.

“**Kuşluk vakti** uyanmışlardı tabii.”(G:23)

“**Bir vınlamanın eşiğinde** öylece, heyecanla kalakalmışlar gibi. ..”(SN:22)

“**Yıllar sonra** evime kadar çıktı geldi.”(KHK:52)

3.1.3.1.1.1.3. Sıfatlar

Durum takısı alan zaman bildiren niteleme sıfatları tümcede zaman belirteci olabilir.

“**Ardından**, buruşuk mendiller gibi yan yana sıralanıp giden, içleri yamalı çamaşırlarla dolu, daracık avlular çıkmış.”(UD:44)

3.1.3.1.1.1.4. Sıfat Tamlaması

Sıfat tamlamaları, yalın ya da durum takısı olarak tümcede zaman belirteci tümleci olabilir.

“Şu anda evimizi tıka basa dolduran eşyalar, üç şiirli akşamlarımızdan daha önemli değildi **o zamanlar**.”(SN:26)

3.1.3.1.1.1.5. Belirteçler

Zaman belirteçleri, yalın ya da durum takısı olarak tümcede zaman belirteci olabilir.

“Varacağınız köylerde de **dün** kimler muhtar seçildiyse, benim adıma bir bir kutlayıp başarı dileyin ve durumu yumuşak bir dille anlatın.”(G:36)

“O, **sabahları** apar topar işe koşarken, bakışlarımdaki isteği okumasın diye yüzümü pencereye dönüyorum.”(SN:17)

“Gerçi, üçüncü gün, **öğleyin** şıp diye kesilmiş bu yağmur.”(UD:87)

3.1.3.1.1.1.6. İlgeçler

İlgeçler sözcük biçiminde ya da belli kalıplar içinde zaman belirteci tümleci olabilirler.

“Salonda uçuşan sigara dumanlarıyla devleşen gölgelerin arasında, **akşama dek** oturmuştuk o gün.”(SN:44)

“Hem sadece çarşıya gitmiyor ki baban, bazen kasabanın dışına çıkıp sabahtan **akşama kadar** köy köy geziyor.”(KYG:68)

Onca yolu yürüyüp yanlarına **varıncaya dek** adamlar otomobillerine binip çoktan başkente dönmüş olurlardı.”(G:9)

“Sonra, o halimle tutup insanların birçoğunu tabanları **patlayıncaya dek** falakadan geçirdim.”(UD:82)

3.1.3.1.1.1.7. İkileme ve İkizlemeler

“Sopası da öyleydi zaten, kâfir, tıpkı cehennem gibi olanca şiddetiyle **gece gündüz** yanardı.”(UD:71)

“Göz ucuyla bakmaya bile vakit bulamadan **gece gündüz** çalışıyordu artık.”(KYG:37)

“**Ara sıra** gözlerini açıp düşlerini anlatırcasına gezilerden söz ediyor.”(SN:47)

3.1.3.1.1.1.8. Eylemsiler

Eylemliler zaman belirteci tümleci olarak kullanılamazken ortaçlar ve ulaçlar zaman belirteci olabilir.

3.1.3.1.1.1.8.1. Ortaçlar

“Hele **öğle den sonraları güneş vurduğunda**, kilimin üstüne düşen gölgeleri tam anlamıyla şahlanmış bir at sürüsüne dönüşüyor.”(SN:23)

“Ancak **üst üste birkaç bardak içtiğinde** rahatlayabiliyorlardı.”(H:273)

3.1.3.1.1.1.8.2. Ulaçlar

“Yüzü renkten renge girerdi **bunu yaparken**.”(SN:20)

“Zil çalıp da onlar paldır küldür **dışarı çıkmadan** okulu terk ederim.”(KHK:48)

Ulaçların hepsini belirteç tümleci olarak kullanamayız.

*Neden ilgisi kuran ulaçlar ilgeç tümleci olur.

*-meden ulacı, durum ilgisi kurup durum belirteci de olur.

*-dikçe yapısındaki ulaçlar hem durum hem nicelik tümleci olur.

*-e kadar yapısındaki ulaçlar ise ilgeç tümleci olabilirken durum ve nicelik bildiren belirteç tümleci de olur.

3.1.3.1.1.1.9. Sözcük Öbekleri

Tümcede sözcük öbekleri zaman belirteci olarak kullanılabilir. Bu öbekler çoğunlukla ulaçlardan oluşmuştur.

“İçlerinde uyuyan avlanma tutkusu, **bir yığın tutkunun arasından sıyrılıp merakla başını kaldırdığında**, ister istemez silah kuşanmak zorunda kalacakları tabii.”(SN:11)

“Neredeyse Ziya’ya **göründüğü anda** yok oldu.”(H:15)

“**Sigarasını derin derin çekip iştahla bunları anlatmaya başladığında**, sanki hayal ettiği evi yıllar önce yapıp bitirmiş de şimdi uzak bir yerde saklıymış gibi bir yandan da, gözlerini alabildiğine kısarak kıs kıs gülüyordu babam.”(KHK:125)

“**Yirmi ay sonra terhis olup döndüğümde** bir de baktım ki ikisinin de yerinde yeller esiyor.”(KYG:37)

“**Kapanınca** da, efendime söyleyeyim, çocukları bir çift sincap gibi **sıçrayıp omuzlarına çıktığında** bile konuşmamış artık.”(UD:102)

3.1.3.1.1.1.10. Deyimler

Tümcede deyimler zaman belirteci olarak kullanılabilir.

3.1.3.1.1.1.11. Tümceler

Tümcede bağımsız yargı bildirmeyen koşullu yantümceler, ekeylemler ve eylemlerle kurulu tümceler ya da tümce niteliğindeki sözler zaman belirteci olarak kullanılabilir.

“**Dalögle** kasabaya vardım **sonra**.”(KYG:79)

“**Yillardır** anlatırlardı.”(G:9)

3.1.3.1.1.2. Durum Belirteci Tümleçleri

Tümcede yüklem anlamını nitelik ve durum bakımından tümleyen tümleçlere durum belirteci adı verilir. Bu tümleçler, eylemin nasıl olduğunu, nasıl yapıldığını ifade eder.

3.1.3.1.1.2.1. Durum Belirteci Tümleyici Olan Dilbilgisi Birlikleri

3.1.3.1.1.2.1.1. Adlar

Tümcede isimler –den durum takısını alarak durum belirteci tümleci olur.

“Koltuğa **yeniden** oturdum.”(KYG:34)

“Dede durgunlaştı **birden**.”(G:65)

İsimler –den durum takısını alarak zaman belirteci de olur.

“Çoğunlukla akşamları olurdu bu, herkes **bağdan bahçeden döndükten sonra**.”(KYG:38)

3.1.3.1.1.2.1.2. Sıfatlar

Tümcede niteleme sıfatları, -den durum takısını alarak ya da yalın durumda; şöyle, böyle, öyle işaret sıfatları da yalın olarak durum belirteci olur.

“Fena da olmazdı **hani**.”(UD:72)

“Olacaksa **şöyle** herkesin gözü önünde, anlı şanlı bir düğün olmalıymış.”(KHK:101)

“**Öyle** olursa ayakla basılabilir yahut levyeyle destek verilebilir.”(KYG:107)

3.1.3.1.1.2.1.3. Sıfat Tamlamaları

Sıfat tamlamaları tümcede, yalın durumda ya da –den, -de takılarını alarak durum belirteci olur.

“Birbirlerini ite kaka, **korkunç bir telaşla** kaçışmışlar.”(UD:70)

“Biz şu tavuk kümesinden kurtulup da hâlâ o güzelim eve taşınamadığımız için hemen her yer **akıl almaz derecede** tozlanmıştı.”(KHK:127)

“Babam **memnun bir ifadeyle**, aleyküm selâm, diye fısıldadı yattığı yerden.”(KYG:93)

3.1.3.1.1.2.1.4. Belirteçler

“Biraz daha sabrediyorlar **böylece**.”(KHK:101)

“İsparta’ya vardık **böylece**.”(KYG:93)

“Sonra oradan oraya koşuşturduk **yine**.”(KYG:94)

3.1.3.1.1.2.1.5. İlgeçler

Yalnız ilgeci hariç ilgeçler genellikle öbekleşerek durum belirteç tümleci olur.

“Parmağını, cephede **yalnız** kalmış bir süngü hışmıyla uzatıp uzatıp alevler içinde yüzen İzmir’i, sabahı karanlık ve sivri kayalıklarıyla birlikte ayakta bekleyen Afyon’u ya da kederli kağnı gıcırtilarının arasından umutla bakan Uşak önlerini gösterdikçe sesi giderek hırçnlaşıyordu.”(KHK:35)

“Böylece, çalkalanıp duran suların ortasında bir kez daha **yalnız** kalmış dedem.”(UD:118)

İlgeçler öbikleşerek de durum belirteci olur. Şimdi bunları inceleyelim.

İLE

Bu ilgeç, durum tümlecinin yanında ilgeç tümleci ve bağlaç da olur.

“Kadınla birlikte gelen üç çocuk da gözlerini dikip **korkuyla** bakmışlardı.”(G:14)

“Kendine özgü bir **telaşla** kanatlarını da oynatarak gagasını cama birkaç kez vurdu bu güvercin.”(H:25)

GİBİ

“Adeta **doygunluk hissinden ibaretmişim gibi** gelirdi bana.”(H:52)

“Atar atmaz da, sanki içimdeki hayvan **ayağa kalkıp gerinmeye başlamış gibi**, iliklerime kadar ürperdim.”(SN:66)

3.1.3.1.1.2.1.6. Yansımalar

Yansımalar, tümcede durum belirteci olarak kullanılabilir.

“Karcı Ali vardı yine; atının sırtında çuvaları indirmiş, kalıplardan birini **oflaya pufloya** önündeki muşamba kaplı masanın üstüne yatırmaya çalışıyordu.”(H:69)

“Çenesini havaya dikip tavana baktı bir süre, sonra, birdenbire aklına gelmiş, hatta bunu yapmakta çoktan gecikmiş gibi pardösüsünün iç cebinden bir bira şişesi çıkarıp **lıkır lıkır** içmeye başladı.”(SN:118)

3.1.3.1.1.2.1.7. İkileme ve İkizlemeler

Tümcede ikileme ve ikizlemeler durum belirteci tümleci olurlar.

“Karısıyla kedi odadan çıkarken **uzun uzun** baktı arkalarından.”(G:13)

“Çenesini havaya dikip tavana baktı bir süre, sonra, birdenbire aklına gelmiş, hatta bunu yapmakta çoktan gecikmiş gibi pardösüsünün iç cebinden bir bira şişesi çıkarıp **lıkır lıkır** içmeye başladı.”(SN:118)

“Nemli gözlerle yüzüme bakıp **üst üste** başımı salladı sadece.”(KYG:92)

“Daha sonra bütün bunları **harfi harfine** Celil dayıma da anlattı babam.”(KHK:126)

3.1.3.1.1.2.1.8. Eylemsiler

Tümcede durum belirteci tümleci olarak sadece ortaçlar ve ulaçlar kullanılabilir.

3.1.3.1.1.2.1.8.1. Ortaçlar

“Havaya yükselen kalın toz bulutlarının arasından şaşkın gözlerle, **neye uğradığımızı anlayamadan** birbirimize bakıyorduk.”(KHK:126)

3.1.3.1.1.2.1.8.2. Ulaçlar

-e.... -e

“Böyle amansızca kükreyip insanları evlerin, dükkânların, çarşıların ve resmi binaların içine hapsettiği yetmezmiş gibi, **genişleye genişleye** gidip sokaklarda bulunduğu bileyici çarklarıyla kararmış simit tablalarını da yutmuş.”(UD:10)

-meden

“Mezarlığın dibindeki dereye inen sokağın köşesinde Kerpiç duvarın uzantısıymış gibi hiç **kımıldamadan** öylece duruyordu.”(KYG:98)

-dikçe

“Ellerinde çoban sopasına benzer upuzun kalemler vardı ve **oynadıkça** parlayıp söniyorlardı.”(G:19)

-çasına

“Öyle ki, olanca ağırlığıyla **geçmişimi taşıyormuşçasına** çarçabuk yoruluyor.”(SN:51)

-erek

“Solun renkleri tekrar tekrar **betimleyerek** canlandırıyor.”(KHK:127)

-ip

“Çınarın dibine varınca **durup** sağına soluna baktı.”(G:44)

3.1.3.1.1.2.1.9. Sözcük Öbekleri

Sözcük öbekleri tümcede durum belirteci olarak karşımıza çıkabilir.

“Gözlerini **unutulmuş bir masalın derinliklerine dikercesine** kısıp soruyorlardı merakla.”(KHK:188)

“Yalnızca, merdiven basamaklarını inerken, varlığını **bana bir kez daha anımsatmak istercesine** kaim kaim öksürdü.”(SN:120)

“Gene de o, **bu uğurdaki çabalarını yetersiz bularak imama koşup kendisine hangi tövbe kapısını göstereceğini** sormuş, önünde diz çöküp hüngür hüngür ağlamıştı.”(G:51)

“Sonra **ani bir kararla elindeki sapanı yere fırlatarak**, kulaklarına hücum eden uğultularla birlikte kuşun yanına koştu.”(H:81)

3.1.3.1.1.2.1.10. Deyimler

Tümcede deyimler durum belirteci olabilir.

“Doluktu ben böyle sorunca boğazına dizilen **hıçkırıkları tutmak için çenesini sımsıkı kapatıp gözlerini boşluğa dikerek** bir müddet sustu.”(KYG:21)

3.1.3.1.1.2.1.11. Tümceler

Kaynaşık tümcelerde karşımıza çıkan ve bağımsız yargı bildirmeyen adlaşan yantümce ve içtümcelerde durum belirteci görülür.

3.1.3.1.1.3. Nicelik Belirteci Tümleçleri

Tümcede yüklem anlamını miktar, azlık çokluk bakımından belirten tümleçlerdir.

3.1.3.1.1.3.1. Nicelik Belirteci Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri

3.1.3.1.13.1.1. Sıfatlar

Sıfatlar nicelik belirteçleriyle birlikte ya da tek başlarına tümcede nicelik belirteci olarak kullanılabilir.

“Babam fazla oturmadı zaten erkenden uyudu.”(KYG:22)

“Biraz daha sabrediyorlar böylece. . .”(KHK:101)

“Sonra birkaç yıl daha geçti.”(UD:80)

Azıcık, eksik, pek az, az vb. sözcükler hem belirteç hem sıfattır. Bir ismi niteliyorsa sıfat, bir fiili niteliyorsa belirteçtir.

“Ben onun elindeki paketi **pek** umursamadım tabî.”(UD:96) (belirteç)

“Gerçi, babamla dayımın konuşmalarına bakılırsa, **pek**”hırlı ayakkabı”değildi bu müdür.”(SN:37) (sıfat)

3.1.3.1.1.3.1.2. Sıfat Tamlamaları

Tümcede belgisiz ya da sayı sıfatlarıyla belirtilmiş sıfat tamlamaları, nicelik belirteci tümleci olur

“Ziya sustu **bir an**, ne diyeceğini bilemedi.”(H:300)

“Bunu duyunca **bir kat** daha şaşırıldı.”(H:349)

“Bu yüzden **üçüncü gün**, hiç içimden gelmediği halde işe gittim.”(SN:75)

3.1.3.1.1.3.1.3. Belirteçler

Tümcede nicelik belirteçleri, tek başına ya da öbikleşerek kullanılır.

“Ben onun elindeki paketi **pek** umursamadım.”(UD:96)

“Her şey bulunduğu halden çıkıp başka bir hale girdi sanki **biraz** kaydı yerinden her şey, biraz oynadı.”(G:109)

“O köpeğin, neden bu kadar hüzünlenip acı çektiğini kasabadaki herkes gibi **az çok** ben de biliyordum çünkü. . .”(KHK:80)

“Yaşarkenki pısrıklığını **bunca yıl sonra** o fotoğrafta da sürdürürdü yani.”(KHK:158)

3.1.3.1.1.3.1.4. İlgeçler

Tüm ilgeçler, nicelik belirteci kuramaz. Sadece kadar sözcüğü tek başına ya da başka bir sözcükle öbikleşerek nicelik belirteci tümleci kurar.

“Sonra, işte şaşkın şaşkın bakışlarla aşağıya doğru süzülüp **ta tepenin dibine kadar** inmiş.”(UD:50)

“Yani, **bakmakla tükenecek kadar** az olan o birkaç avuçluk zahire, çuvalların dibine doldurulup evlere sokuluyor.”(KHK:87)

“Karanlığın dibiyse yakındı, **ölüm kadar yakın**.”(SN:77)

3.1.3.1.1.3.1.5. Sözcük Öbekleri

“**Bir süre sonra** iki asker kaldı kuyunun başında.”(H:67)

“Karanlığın dibiyse yakındı, **ölüm kadar yakın**.”(SN:77)

“Aziz’in minibüsü aşağı, Aziz’in minibüsü yukarı, **dört beş yıldır** konuşuluyor bu mesele.”(KYG:56)

3.1.3.1.1.4. Yer Belirteci Tümlenci

Tümcede yer belirteci tümlençleri eylemin yönünü ya da geçtiği yeri belirten tümlençlerdir.

Bu belirteçler sınırlı sayıdadır, yalnız durumdadır ve sıfatlar hariç diğer sözcük türleri yer belirteci olamaz.

3.1.3.1.1.4.1. Yer Belirteci Tümlenci Olan Dilbilgisi Birlikleri

3.1.3.1.1.4.1.1. Sıfatlar

Sadece bazı niteleme sıfatları yer belirteci tümlenci kurar.

3.1.3.1.1.4.1.2. Belirteçler

Yer bildiren belirteçler tümcede yer belirteci tümlenci olur.

“**Dışarı** çıkmadı evinde.”(G:72)

“Kısa süren bir şaşkınlıktan sonra Ziya kabanını kaptığı gibi **dışarı** fırladı.”(H:349)

“Asamın ucunu boğazına tıkayıp **yukarı** kaldırdım onu.”(KHK:81)

UYARI:

1. Yer belirteçleri ile dolaylı tümlençler anlam bakımından birbirine benzediğinden karışabilir. Fakat yer belirteçleri yalnız durumda iken dolaylı tümlençler ismin –e, -de, -den hal eklerini alır.

“Cennet elindeki kandili yere bırakıp oracığa oturmuş, merdivenden **aşağıya** bakıyordu.”(G:74)

2. Dilimizde yer-yön bildiren sağ, sol, alt, üst, iç, dış, yan, öte... sözcüklerinin dışındaki sözcükler yer belirteci tümlenci olamaz.

3. Yer belirteçleri ad ve sıfat olup tamlama da kurabilirler fakat bu görevde iken yer belirteci tümlenci değildir.

“**Atatürk heykelinin çevresinde** yerlerimizi almıştık.”(SN:59)

3.1.3.1.1.5. Soru Belirteci Tümleçleri

Tümcede soru belirteç tümleçleri, soru yoluyla ya da zaman, yer, nitelik, nedenlik, nicelik yoluyla yüklem anlamını belirtir.

Soru belirteçleri belli başlı sözcüklerden oluşur. Şimdi bunları inceleyelim.

Ne

Eylemin nedenini öğrenmek için sorulur.

“Ardından da, o kâğıtlara **ne** yazıyorsun sen, dedi birdenbire.”(UD:8)

“Bu zamane veletlerine engel olabilmek için **ne** yapacağımı şaşırılmışım aslında.”(KHK:151)

“**Ne** yapıyorsunuz anne, babam nasıl diye sordum.”(KYG:89)

Ne sözcüğü bir isimden önce gelip soru anlamı verirse soru sıfatı, niçin ve neden anlamlarını verip sıfattan önce gelirse soru belirteci olur.

“Bunların Gümü’yle **ne ilgisi** var, dedim.”(KYG:81)

“Mevsimi gelince bunların **ne gibi bir yöntemle** budanacağını ve doğu cephesine düşen bir çift pencerenin, dağların doruklarına doğru nasıl sürmeli gelin gözü gibi bakacağını kasabada bilmeyen yoktu.”(KHK:127)

Neye

Tümcede niçin ve neden anlamlarını veriyorsa soru belirteci, bir ismin yerini tutarsa soru adılı olur.

“**Neye** uğradığımızı anlayamadan birbirimize bakıyorduk.”(KHK:73)

Neden

Tümcede yapılan eylemin nedenini öğrenmek amacıyla yöneltilir. Soru belirteci ise niçin anlamındadır, bir adın yerini tutuyorsa soru adılı olur.

“**Neden** bakındın öyle, diye sordu babam.”(KYG:76)

“Kar **neden** yağar kar?”(G:97)

Niçin (≠)

“**Niçin** geldin buraya?”

“Beni **niçin** sevmiyorsun Ali?”

Niye

Eylemin yapılış amacını öğrenmek için kullanılır.

“Söyle bakalım, büvelek tutmuş buzağı gibi **niye** koşuyordun az evvel, dedi Ziya’ya.”(H:83)

Nasıl

Tümcedeki eylemin niteliğini öğrenmek için kullanılır.

“Üstelik de yürüyemeyen bir hastaya **nasıl** olur da akşam yemeği vermezsiniz?”(KYG:86)

“Üstelik uykudayken **nasıl** duydun anlamadım.”(H:102)

“Karım kim bilir **nasıl** dayanıyordu onca güzelliğin çağrısına, **nasıl** direniyordu büyüüne ve **nasıl** eksiliyordu direndikçe, **nasıl** yıpranıyor, **nasıl** allak bullak oluyordu?”(SN:137)

“Sonra da düşündüm; acaba karanlıksız bir hayat **nasıl** olur?”(KHK:142)

Nasıl sözcüğünün kendinden sonra bir isim geliyorsa soru sıfatı olur.

“Eşyaların belleğinde kendisinin **nasıl bir yer** tuttuğunu düşünmüş.”(G:43)

Nice

Tümcede eylemin niteliğini bilmek için sorulur. Kendinden sonra bir ad gelirse nicelik sıfatı olur.

“**Nice** sonra dalgınlığımdan sıyrılıp bir de baktım ki, güneş batmış.”(KHK:101)

Ne diye

Tümcede niçin ve neden anlamlarını veren bu öbek, eylemin amacını ve nedenini öğrenmek için kullanılır.

“Sen bu patırtı da **ne diye** dönüp bakmadın.”(KHK:93)

“**Ne diye** geldin buraya kadar?”(G:56)

Ne zaman

Eylemin zamanını öğrenmek amacıyla kullanılır.

“Bu durum bütün sessizliği ve uzaklığıyla **ne zamana** dek sürdü kestiremiyorum.”(G:109)

“Beni **ne zaman** tıraş edeceksin, dedi birden.”(G:110)

Ne vakit

Eylemin yapılma zamanını öğrenmek için kullanılır. (≠)

“Anan **ne vakit** gelecek?”

“Okula **ne vakit** gideceksin?”

Ne kadar

Soru belirteci olarak kullanılan bu belirteç eylemin niceliğini öğrenmek için kullanılır.

“Bırakıp gittiği para iki günde suyunu çekince kimlerden **ne kadar** borç aldığımızı, bunlardan hangilerinin ödenip hangilerinin ödenmediğini anlattı annem.”(KHK:135)

Kim için (Kimin için)

Eylemin neden yapıldığını öğrenmek için kullanılır. (≠)

“**Kimin için** çalışıyorsun, anlat.”

“**Kimin için** aldım şu kitapları?”

Kimin gibi (Kim gibi)

Eylemin niteliğini göstermek için kullanılır. (≠)

“**Kimin gibi** yaşamak istiyorsun bu hayatı?”

“Sence **kim gibi** davranıyorum?”

3.1.3.1.2. Kullanımlarına Göre Belirteç Tümleri**3.1.3.1.2.1. Ortak Belirteç Tümleri**

Bağımlı-bağımsız sıralı tuncelerde, karma sıralı tuncelerin birinde olup da tümüyle ilgili olan tümlere ortak belirteç tümleri denir.

“Kaidesini arayan asık suratlı bir heykele benzerdi çünkü **dolaşırken**, adımlarımı düzenli atar, kollarını düzgün sallar ve ceketinin düğmelerini hiç çözmezdi.”(SN:61)

“Oysa yaptım bunu ben; içimde sakladıklarımla **yıllarca** hem hayat buldum, hem yanıp kavruldu.”(KHK:43)

“Cennet, **her sabah** birkaç yufkayla bir tas yoğurt getirmişti muhtarlık odasına; köy meydanım, kendi boyutlarını zorlayan deli bir rüzgâr gibi geçip kapıya dikilmişti **her sabah ve her sabah**, eşige çıkan bekçiye saatlerce dil dökmüş, saatlerce ağlamış, hatta ayaklarına kapanıp yanık yanık yalvarmıştı, ama bir türlü oğluna ulaşamamıştı.”(G:163)

3.1.3.1.2.2. Açıklamalı Belirteç Tümleri

Tümlerde asıl belirtecin anlamını daha da belirgin kılan dil birliğine açıklamalı belirteç tümleri denir. Bu tümler, asıl tümlerden sonra gelir ve birbirinden ayrı düşünülemez.

Aşağıdaki tuncelerde açıklayıcı belirteçler koyu yazılmış ve ikisi de italikle gösterilmiştir.

“Hicabi telâşlanıyordu *bu akışın şiddetini ve kararsızlığını görünce*; **fena halde telâşlanıyor** ve odanın içinde serseri mayın gibi gezinip duran kelimeler varıp gene hayallerdeki o evi bulmasın, n’olur bulmasın diye türlü türlü çarelere başvuruyordu.”(KHK:190)

“Binlerce yıl sonra **muhtar ilçeden dönüp geldiğinde**, atı kadar yorgun bir sesle; “Tamam,” demişti kadına, “her şey tamam.”(G:18)

3.1.3.1.2.3. Yinelenmiş Belirteç Tümleci

Tümcede belirteç tümlecinin aynı şekilde ya da bir kalıba girerek yinelenmesiyle oluşur.

“Bu dehşet verici manzarayı görünce, insanlar da, canlarının derdine düşüp nereye gittiklerini bile bilmeden çeşitli yönlerde doğru **çığlık çığlığa** kaçıştılar tabii.”(UD:40)

“O da onlara baktı bir süre, kayıp bir şey ararcasına **tek tek** süzdü.”(G:124)

“Aynı zamanda yerdeki o tüylü ve kanlı çırpınışların etrafında ne yapacağını bilemeden ağlamaklı bir yüzle **fırl fırl** dönüyor.”(H:81)

“Kuyruğunu **sürükleye sürükleye** çekmiş gitmiş.”(UD:30)

3.1.3.1.3. İlgeç Öbeği Yapısında Belirteç Tümleçleri

Dilbilimcilerden kimisi ilgeç öbeğini ayrı bir başlık altında değerlendirmezken kimisi de ayrı bir başlıkta değerlendirmiştir. Fakat bu tezin hazırlanmasında temel kaynak aldığımız Hikmet Dizdaroğlu'nun Tümcebilgisi kitabında ayrı bir başlıkta alındığı için çalışmamızda İlgeç öbeği yapısında belirteç tümleçlerini ayrı başlıkta aldık.

İlgeç Tümleci Tanımı ve Özelliği

İlgeç tümleci hem ilgeçlerle hem de diğer dilbilgisi birlikleriyle kurulan öbeklerdir. Tümceye benzerlik, nedenlik, araç, yer, güçlendirme, soru, amaç vb... anlam özelliği katar.

3.1.3.1.3.1. İlgeç Tümleci Olan Dilbilgisi Birlikleri

3.1.3.1.3.1.1. İlgeçler

Ancak (sadece, yalnız anlamında)

“Hani şu ancak elimize geçince baktığımız, **ancak** bakınca hatırladığımız, zamanımıza uzak zamanlar katan sararmış fotoğraflara. . .”(UD:50)

“Dense dense belki birkaç tanıgın da ısrarıyla, **ancak** tavuk kümesi denirdi.”(KHK:65)

“Şıklatıyor şıklatmasına ya, bu kez de Bekir, ambarlar dolusu zahiresi varmış da sanki bunun öğütülüp una dönüştürülmesi **ancak** aylar sonra tamamlanabilirmiş gibi.”

Ancak, tümcede fakat anlamına gelecek şekilde kullanılırsa bağlaç olur.

“Kanı karıncadan yavaştı yani, tetiğini çekerdin de o **ancak** üç beş ay sonra patlardı. . .”(KHK:82)

Yalnız (sadece, ancak anlamında)

“**Yalnızca** ben bakıyordum belki de ona.”(KHK:80)

“Ama öteki **yalnızca** susuyor bu soru karşısında ve ona bakıp kız da susuyor.”(KHK :89)

“Kimi zaman, karanlığın içinden ansızın uzanan çam dallan camlara dokunup dokunup geçiyordu **yalnızca**.”(SN:9)

Yalnız sözcüğünü durum belirteci tümleci sıfat ve bağlaç olarak da kullanılabilir.

“Şimdiye dek evlenmediği için mutluydu sanki, bir zamanlar peşinden koşan o tel gözlüklü nüfus memuruna hayır dediği, geceleri **yalnız** yatabildiği, herhangi birisine bağlanmadığı ve kimsenin çoraplarını, kimsenin gömleğini ve donunu yıkamak zorunda kalmadığı için mutluydu.”(SN:19)

“Derken atlar gidiyor tek tek, onların ardından çekirgeler, onların ardından tilkiler, onların ardından tavşanlar, sonra kurtlar, kurtların peşinden **yapayalnız** kalan başka bir başka kurt, onun izinden geyikler, geyiklerin hızından kuşlar, kuşların yüzünden böcekler, böceklerin tozundan yılanlar ve hepsinin gözünden

Kevser’ler de gidiyor. . . (KHK:64)

Yok Yok (≠)

“**Yok**, eve geç gelecekmiş, **yok** akşamları yemek yapmayacakmış, duy da inanma.”

Yok, sözcüğü tümcede olumsuz isim cümlesi kurarsa yüklem görevindedir.

“Toptancı gelmeyecek galiba bugün Cebrail, baksana, akşam oldu hâlâ ortada **yok** bari, git iki çay söyle de oturup içelim karşılıklı.”(UD:194)

“Hemen davul zurna diye tutturmak **yok** ha, diyor.”(KHK :86)

“Aslında rahatça varıp kapısını çalabileceğim bir yer **yoktu** orada.”(KYG:16)

İlgeçlere Dayalı Öbekler

Değil

“İlk baskısını kaybetmişim çünkü, kitaplığımda açılan boşluk sadece gözüme **değil** hemen her gün kalbime de batıyordu.”(KYG:17)

İlgeç Öbekleri

İle sözcüğü ile

İlgeç tümleci olduğunda, aynı görevde olmayan öğeler arasında ilişki kurar, araç ve birliktelik anlamı verir.

“Oralarda yaşayan insanlar da, nasıl haber almışlarsa, kapı gıcırtilarının arasından fırlayıp **meraklı gözlerle** hemencecik onun başına üşüşmüşler tabii.”(UD:51)

“Oturunca da, daha altlarındaki otların serinliğini bile hissetmeden, şarap şişelerini açarak, **arkalarından kovalayan varmış gibi hızla** içmeye başlamışlar.”(UD:48)

“**Sokakta rastladığı hemen herkese başıyla selam vere vere** yeni sultanmış dükkân önlerinin serinliğinden geçip derenin dibine doğru yürüyor.”(KHK:41)

“Bulunca da babam **o perişan haliyle** kapıdan çıktı yavaşça.”(KYG:33)

İle ilgeciyle kurulan öbekler, durum belirteci, zaman belirteci ve bağlaç olur.

“Sonra, bir hayli kırgın ve **öfkeli bir sesle** bir an için dönmüş, kabahat sizin gibi baldırı çıplaklara bedava gösteri yapanda, diye de bağırılmış.”(UD:54)

“**Babaanneyle gölge** iç içeydi artık, ya da gölge olanca canlılığıyla babaanneyi kucağına almış da sessizce kaçırıyor gibiydi.”(KHK:62)

İçin

“**Arada bir sigara içmek için** dışarı çıktığımdan, çoğunlukla koridordaki beyaz plastik sandalyelerden kapiya yakın olanında oturuyordum.”(KYG:16)

“**Sonra, bana dayımı ve hastane koridorlarımı hatırlatan bu can sıkıcı kokulardan bir an önce uzaklaşmak için**, hızla eczanenin bitişiğindeki manav dükkânına çevirdim gözlerimi.”(UD:59)

“**Bunu önlemek için** gidip rastgele bir kızla evlendi biliyorsun, düğün kurup alelacele horoz uçurdu, gün oldu işe vurdu kendini deliler gibi, gün oldu dağa vurdu, sonra tutup bir de çocuğu oldu ama bütün bunlar hiçbir şeyi değiştirmede.”(KHK:56)

-e kadar kalıbı ile

“**Bugüne kadar** kapımızdan tekerlekli sandalyeyle girenlerin hepsi yürüyerek çıkıp gitmişlerdir.”(KYG:15)

“Ben içerde talim ederken sen de sandalyenin tepesinde **akşama kadar** tüneyip duruyorsun be oğlum.”(KYG:16)

“Sonra, efendime söyleyeyim, işte böyle yürüye yürüye, sonunda **surların dibine kadar** gitmiş bu adam.”(UD:46)

“Onları ta **tahta köprüye kadar** uğurluyor da değirmene dönünceye dek gene kaptrıyor sırasını.”(KHK:88)

-e kadar kalıbı ile zaman, durum, nicelik belirteci tümleci de kurulur.

“Uzaktan akrabalarımızdan birinin bulunduğu bu işte, kalemden defterden ayrı düşen küçüçük ellerimle **sabahtan akşama kadar** bulaşık yıkıyordum önceleri.”(H:46)

“Tuhaf bir rüzgâr eşliğinde **asansörün önüne kadar** gitti.”(H:61)

-e karşı kalıbı ile

“Masanın ortasındaki şişeye, bardağa, ikide bir tabağın kenarından kayan çatala ya da dilimlenmiş ekmeklere uzanan ellerinin ve ellerini epeyce uzaktan izleyen yüzüyle omuzlarının duruşunda, **hayata karşı** apaçık bir sitem vardı sanki.”(KHK:217)

“Terminalin çıkışındaki taksi durağında, o akşam gene aynı sevgiyle doluydum **ona karşı**.”(SN:38)

“Ben de, beş asırlık bir hikâyenin içinde buluşmuşuz gibi, çok mutlu oldum o sırada ve **Horoz Dede'nin sözlerini yaşatan bu ihtiyar nöbetçiye karşı** yüreğimin derinliklerinde müthiş bir sıcaklık hissettim.”(UD:129)

-e doğru kalıbı ile

“Onun içeriye girmesini bekledikten sonra ellerimi kabanımın cebine sokup karlı buzlu sokaklardan yavaş aşağıya, **Konur Sokak'a doğru** yürüdüm.”(KYG:16)

“Sonra, işte o öylece bakarken, eczacı, manav dükkânının önündeki kasaların üzerinden sıçrayarak koşu koşu gelip büyük bir dikkatle yerden kaldırdı ihtiyarı; kucağına aldı ve hiç kimseye bir şey demeden, peşine takılan iki sıska adamla birlikte **eczaneye doğru** yürüdü.”(UD:39)

“Sokakta rastladığı hemen herkese başıyla selam vere vere yeni sulanmış dükkân önlerinin serinliğinden geçip **derenin dibine doğru** yürüyor”(KHK:41)

Bu kalıp bazen zaman belirteci tümleci de kurabilir.

“Şimdi, can kulağıyla kendi anlattıklarını dinliyordu sanki, şaşkıncı biraz, yorgundu ve yavaş yavaş **geleceğe doğru yol alan tarihin**, kendisini bir köprü olarak kullandığının farkında değildi.”(KHK:62)

3.1.3.1.3.1.2. Bağlaçlar

Bazı bağlaçlar sözcük öbeklerini, anlamca bağlantılı tümceleri ya da eş görevli sözcükleri bağlamadıkları zaman ilgeç tümleci görevinde olur.

“Derken **de**, caminin yanından sola kıvrılıp gönülsüz adımlarla kasabanın yukarısına doğru yürüdüm.”(KHK:65)

“**Fakat** Kevser çayları dağıtıp da kapıdan çıkar çıkmaz hemen bayatlıyor içerinin havası.”(KHK:86)

“Zaman geçmek bilmiyor bir türlü, zaman akmak bilmiyor, zaman gerisin geri de gitmiyor, zaman **hatta** zaman zaman olmuyor ve onlar olmayan bir zamanın içinde öyle uzun zaman oturuyorlar.”(KHK:89)

3.1.3.1.3.1.3. Ulaçlar

-mek için

“Sonra, tam da sandalyesini alıp **üç beş kelime konuşmak için** domino oynayanlara doğru sokulacakken gene sessizlik başlıyor belki, gene çok kişili, çok sesli, anlaşılmaz ve kesik kesik, bir sessizlik.”(KHK:41)

“Onu **görebilmek için**, gözlerimin dışında başka bir organ kullanıyordum sanki.”(SN:28)

“Sonra, **gitme den önce Binnaz Hanım’ın yüzünü bir kez daha görebilmek için** duman kütesine doğru da dönüp baktı ama bir şey göremedi.”(H:24)

-diği için

“Donunu **yıkamak zorunda kalmadığı için** mutluydu.”(SN:32)

“**Terminali çevreleyen yazıhanelerin öteki ucunu bir solukta dolaşp geldikleri için**, insan hep aynı noktada görüyordu onları.”(SN:54)

-diğinden

“Temizledikleri yerler birkaç dakika sonra çekirdek kabukları, çikolata kâğıtları ya da izmaritlerle **yeniden kirlendiğinden**, onlar da aynı noktada dönüp dolaşp duruyorlardı.”(SN:54)

“Belki de bu yüzden, belki de **benim kadar sessiz ve kendine dönük olduğundan**, biraz daha yaklaşmak istiyordum İsvan’a.”(SN:96)

-mekle

“Gene de ben, belki de bilmeden kovalıyorlar beni, diyordum içimden; avcı olduklarından habersizdiler yani, ya da **otobüsün ön koltuğunda uzun süre tavşan konumunda kalmakla**, avcı olmaya ben zorlayacaktım onları. . .”(SN:11)

“**Böyle yapmakla** belki de kuşluk vakti seni o haydut sürüsünün eline bırakıp geldim diye intikam alıyordun benden.”(KHK:156)

-mekten

“**Peşime takıldığını düşünmekten** kendimi alamamıştım kasabadan çıkarken.”(SN:11)

“Sonraları, belki evlendikten yıllar sonra bir kez daha soracaktım karıma aynı soruyu, ama **o gene yanıtlamaktan kaçınacak** ve beni banyodaki gizle baş başa bırakacaktı.”(SN:43)

“Artık **bu borç batağında debelenip durmaktan bıkip usandığını**, vallahi canna tak dediğini, hatta bir gün bütün bunlara dayanamayıp Kevser gibi aklını oynatacağını anlattı.”(KHK:136)

Diye

“**Nasıl olsa artık şehrin sonuna geldim diye** varıp bir melengiç ağacının altına yavaşça oturmuş.”(UD:46)

“**Bari gidip uyurken öpeyim güzelimi, diye** ayağa kalktım ama Seher durdurdu beni.”(KYG:33)

Diye ile kurulmuş öbekler bazen de durum belirteci olur.

“**Ne defteri kızım n’olmuş deftere diye** sordum ama cevap vermedi.”(KYG:33)

3.1.3.1.3.1.4. Deyimler, Deyim Niteliğindeki Sözler

Gel gör ki, sözün doğrusu, iyisi mi gibi deyimler ya da deyim niteliğindeki kalıplaşmış sözler ilgeç tümleci olarak kullanılır.

“Ne halt edeceğimi bilemedim **daha doğrusu.**”(KYG:7)

“Biliyor musun, o gün havada bir tek bulut bile yokmuş **aslında.**”(UD:9)

3.1.3.1.3.1.5. Tümceler, Tümce Niteliğinde Sözler

“Adeta çivilerle tutturulmuşçasına, göğün ortasına **çakıldı** kaldı.”(UD:41)

3.1.3.1.3.2. Kullanımlarına Göre İlgeç Tümleci Türleri

3.1.3.1.3.2.1. Ortak İlgeç Tümlenci

Bağımlı- bağımsız sıralı tümcelerde ya da karma sıralı tümcelerin birinde bulunan hepsiyle ilgili olan ilgeç tümlencidir.

“Rüzgârda uçuşan **geniş bir tül gibi yol boyunca** dalgalandı, (**geniş bir tül gibi yol boyunca**) durdu. (KYG:79)

“**Elindeki kahve tepsisiyle birlikte** Ziya’nın önünde durdu ve(**elindeki kahve tepsisiyle birlikte**)dizlerini kırarak nazıkçe eğildi. (H:31)

“Solumdaki dikiz aynasının içinde (**çakır gözleriyle**) büyüdü, büyüdü ve yaklaşp derinden bakan **çakır gözleriyle** kapının camına doğru eğildi. (KYG:107)

3.1.3.1.3.2.2. Açıklamalı İlgeç Tümlenci

Asıl ilgeç tümlenciden sonra gelen onu daha belirgin hale getiren tümlece açıklamalı ilgeç tümlenci adı verilir.

“Kendisinin araya araya bulduğu ve kimselerin bilmediği bir yatış biçimiydi **sanki bu**, ya da hiç kuşkusuz, o yıllarda ben öyle sanıyordum.”(SN:75)

3.1.3.1.3.2.3. Yinelenmiş İlgeç Tümlenci

İlgeç tümlencinin olduğu gibi ya da farklı bir kalıba girerek tekrar edilmesidir.

“İşe tam zamanında gidecek, **aynı eteği giyecek ısrarla, aynı ses tonunu, aynı bakışı, aynı duruşu, ısrarla, ısrarla, ısrarla. . .**”(SN:82)

3.1.3.1.3.3. İlgeç Tümleçleriyle İlgili Özellikler

1. Bir tümcede, aynı yapıda birden fazla ilgeç tümlenci bulunmaz. Bu kural açıklamalı ilgeç tümlenci dışında geçerlidir.

“Gözlerimi çevirip sağa sola **umutla bakmıyorum.**”(H:31)

“Gözlerimi çevirip sağa (**umutla bakmıyorum**) sola **umutla bakmıyorum.**”

“Derken birisi **ağır çekime yakalanmış uzak el kol hareketleriyle** birilerini camiden teneşir almaya, birilerini defne dalı bulmaya, birilerini de kefen için bir bez aramaya gönderiyordu.”(KHK:17)

“Derken birisi ağır çekime yakalanmış uzak el kol hareketleriyle birilerini camiden teneşir almaya, (**ağır çekime yakalanmış uzak el kol hareketleriyle**)birilerini defne dalı bulmaya, birilerini de (**ağır çekime yakalanmış uzak el kol hareketleriyle**)kefen için bir bez aramaya gönderiyordu.”

2. Bir tümcede, farklı nitelikte ve yapıda birden çok ilgeç tümlenci bulunabilir.

“E**si**nce de, kanat çırpıp şakır şakır havalandı kumrular, önce minarenin çevresinde hantal birkaç tur attılar, mescidin kiremitlerine incekmiş **gibi** süzöldüler ve sonra da ta şerefenin hizasına kadar yüksel**ip** ansızın ezanın son heceleri arasında kayboldular. . .”(KHK:145)

“Sonra, o halde biz sürekli, sınırlarını algılayamadığımız kocaman bir uykunun içinde uyuy**up** uyanıyoruz, diyordum ve doğrusunu söyle**mek** gerekirse, bu dediklerim yüzünden artık o sırada kafam tıpkı bir çift çarşısı gibi adamakıllı karışıyordu.”(UD:101)

“**Belki** çırak da aynı şeyi söyledi, ama onun sesi işitilmedi; **yalmızca** ağzı açılıp kapandı.”(G:5)

3.1.3.2. Belirteç Tümeçleriyle İlgili Özellikler

1. İki ayrı tümeden oluşan ortak yüklemli bağımsız sıralı tümcelerde aynı türde birden çok belirteç tümeçci bulunmaz. Bir tümede açıklamalı belirteç tümeçci dışında aynı türden belirteç tümeçci birden çok bulunmaz.

“O sırada haziran benim elimde, **bir an evvel ileriye fırlamak istercesine, ihtirash bir yaratık gibi şak şak** öterdi çünkü.”(UD:72)

Bu ortak yüklemli tümcenin ayrımı şöyledir:

O sırada haziran benim elimde, **bir an evvel ileriye fırlamak istercesine,** öterdi çünkü.

O sırada haziran benim elimde, **ihtirash bir yaratık gibi şak şak** öterdi çünkü.

“Kevser’in kafası yanı başında duran o üç beş **kemiğe doğru yuvarlanıp** (gözlerini kapatıyordu) **yavaşça** gözlerini kapatıyordu.”(KHK:77)

2. Ulaçlardan oluşan ortak yüklemli tümcelerde, aynı yapıdaki belirteç tümeçlerinden bir tane bulunur.

“Kulağına gelen **başka bir lafın rüzgârıyla,** (Isparta’ya geçmiş oradan) başka bir arabayı **hayal ederek apar topar** Isparta’ya geçmiş oradan.”(KYG:60)

“Sonra, **işte bütün bunlardan kaçarcasına,** (caddedeki kalabalığın arasından gar binasına doğru baktım ben)**ani bir kararla gözlerimi çevirip** caddedeki kalabalığın arasından gar binasına doğru baktım ben.”(UD:59)

“Sonra, koyu bir kalabalık halinde, **yalmızca gözleriyle konuşup** ellerini ve **ayaklarını oynatmadan,** (muhtarlık odasına doğru yaklaştılar) yavaş yavaş muhtarlık odasına doğru yaklaştılar.

3. Farklı belirteç tümleçleri aynı tümcede bulunabilir.

“Belki bu iş için dağların doruklarında gizli bir kovuk bulmuştu kendine, **vakit yaklaşınca** kasabayı **terk edip sessizce** oraya çekiliyordu.”(KHK:72)

“Ben Kevser’i görüp halini hatırını **sormak için** onun tek odalı evine gidiyordum; buluyordum yani o evi çocukluk hatıralarımın üstüne yapılmış kocaman kocaman apartmanların gölgesinde ve **kapısını açıp yavaşça içeri** giriyordum.”(KHK:76)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TÜMCE TÜRLERİ

4.1. YÜKLEMİN CİNSİNE GÖRE TÜMCE TÜRLERİ

Türkçede yüklemeler ya adlar ve ad soylu sözcüklerden ya da eylemlerden oluşur. Bu sebepten iki farklı tümce türü vardır. Ad tümcesi ve eylem tümcesi.

4.1.1. Ad Tümcesi

Tanımı ve Özelliği

Yüklemi eylem olmayan, ad ve ad soylu sözcüklerden oluşan bağımsız yargılı anlatımlara ad tümcesi adı verilir.

Ad tümceleri, yüklemle özne arasında sayı, nitelik ve özellik bakımından bağlantı kuran, öznenin ne olduğunu ya da bir durumu bildirir.

Ad tümceleri adlara ve ad soylu sözcüklere dayalı yüklemelerden oluşurken eylem tümcelerinin yüklemi çekimli eylemlerden oluşur. Bu sebeple ad tümceleri ile eylem tümcelerini birbirinden farklı gibi düşünmemeliyiz.

Yirminci yüzyıla yakın zamanda tümcenin yalnızca eylemle kurulamayacağı hem eylem hem ad tümcesi kurulabileceği dilbilimciler tarafından tanıtılmıştır. Nitekim daha öncesinde eski gramerciler tümcenin sadece eyleme dayalı olduğunu savunuyordu. J. Vendryes, A. Meillet, C-Lespersen gibi dilbilimciler aksini kanıtlamıştır.

İsim tümcelerinin yargı bildirmesi için ek eylem kullanılır. Bir cümle ekeylemlerle kurulu ise ad tümcesidir.

Bununla birlikte yüklem koşaç da alabilir. Koşaç, tümceye kesinlik, olumsuzluk, olumluluk, sürerlik anlamları katan takı ya da ektir. Ad tümcelerinde olumsuzluk değil ya da değildir sözcükleriyle, olumluluk ise –dir koşacıyla kazandırılır. Değildir ifadesinde üst üste iki koşaç olduğundan katmerli koşaç adını da alır.

Koşaç yükleme ulanmışsa tekil ya da çoğul üçüncü kişiyi bildirir. Tümce eylem tümcesi ise birinci tekil ya da çoğul kişiye de gelebilir.

Ek eylemin birleşik zamanı –dır koşacı almaz. Olumlu koşaç ise ek eylemin yalnız zamandaki üçüncü tekil ve çoğul kişilere gelir.

Aşağıda olumlu ya da olumsuz koşaç almış ad tümceleri incelenmiştir.

“Bundan böyle o hem vardır bu yeryüzünde, hem yoktur da demem üstelik **öyledir** oysa; var hükmünde bir **yoktur** benim ulaşamayıp da yıllardır hasretini çektiğim, yok hükmünde bir **vardır**. . .”(KHK:44)

“Bir hikâye sonsuzmuş gibi görüldüğünde, kendine ulaşmış **demektir** çünkü.”(UD:159)

“Sana ne kadar teşekkür etsem **azdır**.”(H:124)

“Bu da, az şey **değildir** hikâye açısından.”(UD:159)

4.1.1.1. Ad Tümcelerinin Koşaç Almayışı

Bazı ad tümceleri koşaç almayabilir. Ama bu anlamda tümcenin anlamında bir eksiklik meydana getirmez.

“Ama Hamdi'nin dokuz karısıyla bir avlu dolusu çocuğu ortada **yok**.”(G:72)

“Evet, dedi yeniden, bence bütün bunlar iyiye **işaret**.”(UD:159)

“Belki de **haksım**.”(H:228)

“Bir gün bu meraklılar bir de bakacaklar ki, bir bok **yok** torbada! Ya da iki diş sarmısakla bir baş soğan **var**. . .”(KHK:43)

4.1.1.2. Yüklemlerin Zamanlarına Göre Ad Tümceleri

Ad tümcelerinin dört farklı zamanı vardır.

Yalın Zamanlı Ad Tümceleri

Bu tür cümlelerde zaman bildiren bir takı vardır. Yalın zaman ifadesini geniş zaman ile verir.

“Gayet iyi bilirim, diye devam etti Cevriye Hanım daha sonra; bu akraba meselesi içinden çıkılmaz bir şeydir.”(H:155)

“Ziyaretin kıyası makbuldür.”(KYG:106)

“Sana ne kadar teşekkür etsem azdır.”(H:124)

Bileşik Zamanlı Ad Tümceleri

Ek eylem hikâye, rivayet ve koşul olmak üzere üç başlıkta incelenir.

Hikâye Bileşik Zaman

“Bilemiyorum, bu varsayımlarım, belki de o günlerdeki iyimserliğimin bir **sonucuydu**.”(SN:128)

“Bu sürükleniş, onu ele geçirmenin başka bir **yoluydu** belki, ona egemen olmanın, onun görüntüsüne sığınarak dışımızdaki görüntülere katlanabilmenin ve onun devinimleriyle devinmenin vazgeçilmez **koşuluydu.**”(SN:129)

“Her yanından pis kokular yükselen, fare tıkrıtlarıyla dolu daracık bir **yerdi** beni götürdükleri oda, **havasızdı.**”(UD:178)

Rivayet Bileşik Zamanı

“Bu çocuk yüzlerinin gerisinde de, donmuş çığlıklar halinde duran, uzun kırpıklı, hayal meyal kadımlar **varmış.**”(UD:50)

“Anlaşılsa bile, o sırada duvar diplerinde güneşlenen kısık gözlü birkaç kocamış erkekle bu erkeklerin nefes alıp verişlerini kollayan birkaç kocakarıdan başka onları işitecek kimse **yokmuş** zaten.”(UD:51)

“Zaten, gözleri de olmasa artık hiç **yokmuş** Ali.”(KHK:103)

“Herkes bunun **bilincindeymiş** gibi.”(KYG:122)

Koşul Bileşik Zamanı

Bu tümce türünde bileşik zaman ifadesi bir isteği, bir özlemi açığa vurur.

“Elindeki gaz lâmbasıyla birlikte gölgesinin önü sıra çıkıp gidiyordu sonra annem; babam **evdeyse** gene sinirli sinirli tartışmaya başlıyor, **değilse** yatıp uyuyordu.”(KHK:71)

“**Yoksa** onu çoluk çocuğun maskarası mı yaptın ha?” diye üstelerdi o ve ben gene susardım.”(KHK:158)

4.1.1.3. Ad Tümcesi Kuran Dilbilgisi Birlikleri

Var, Yok Sözcükleri

Var ve yok sözcükleri Türkçede ad soylu olup olumlu ya da olumsuz tümce kurar.

Bu sözcüklerle kurulanlar ad tümcesidir. Ek eylem çekimine girer, koşaçlı ve koşaçsız olarak kullanılır.

“Belki sen bile **yoksun.**”(G:70)

“Başka çaremiz **yok** zaten.”(H:209)

“Şu an evde **yok** yani?”(KHK:186)

“Para pul gönderiyor mu yani? **Yok.**”(KHK:157)

Var ve yok sözcükleri bir arada olursa olasılık bildirir.

“Bu durumda, ötüşün tamamı bir belirsizliğin içinde kayboluyordu kuşkusuz; yok hükmünde bir var’a dönüşüyordu yani ya da **var** hükmünde bir **yok’a** . .”(KHK:131)

4.1.1.4. Ad Tümcelerinin Özellikleri

Genel itibariyle ad tümceleri nesne ve dolaylı tümleç almaz.

4.1.2. Eylem Tümcəsi

Tanımı ve Özelliği

Öznenin ne yaptığını bildiren, yüklemi çekimli bir eylemden oluşan bağımsız yargılı anlatıma eylem tümcəsi adı verilir.

Eylem tümceleri, isteme ve bildirme kipleriyle kurulur. Tümcede bildirme kipi kullanıldı ise tümce bir oluşu ve durumu bildirir. İsteme kipi kullanıldıysa da duygu, istek, buyruk, gereklilik gibi anlamlar taşır.

İsteme kiplerinde zaman anlamı verilmez, bildirme kipleri ise zaman anlamını verir.

Eylem tümcelerinin yüklemi yalın ya da bileşik zamanlıdır. Anlamsal bakımdan olumlu, olumsuz, soru manalarını taşır.

4.1.2.1. Yalın Zamanlı Eylem Tümceleri

4.1.2.1.1. Bildirme Kipleriyle Kurulu Olanlar

Belirli Geçmiş Zaman (-DU / -DI)

“İşte Tam o sırada masasını hazırlayan Karcı Ali de, yanmış yüreklere kaar, yanmış yüreklere kaar diye **bağırmağa başladı** kasaba meydanında.”(H:83)

“Yorganı çeneme kadar çekip heyecanla beklerdim hatta, içimden gelip geçen saniyelerin adımlarını **sayar**, saydıkça **meraklanır**, arada bir esner ve gecenin sessizliğine kulaklarımı dayayıp hiç kıpırdamadan **dinlerdim** ama, o bir türlü **ulumazdı** . .”(KHK:112)

“Yüzü kıpkırmızı **kesildi** muhtarın, bir an ne yapacağını bilemeden sağına soluna baktı, titreyen ellerini yeğinin cebine **sokup çıkardı**.”(G:78)

“Beş gün sonra aradığımda, annem ilkin **içini çekti** telefonda.”(KYG:65)

Belirsiz Geçmiş Zaman (-mlş / -mUş)

“İşte onlardan biri Almanya’ya işçi olarak **gitmiş**.”(KYG:40)

“Sırada biz Kevser’le, bir pencerenin gerisinden olup bitenleri seyrediyorduk ve gezgin olanca garipliğiyle padişahın huzuruna **çıkılmış**, ben, diyordu.”(KHK:69)

“Jilet **kalmamış** usta, dedi çırak.”(G:37)

“Sonra, kulakları düğün kepçesi gibi **büyümüş** birden; köşedeki sandığın sesini **işitmiş**, kazma saplarınınkini de hatta, toprak testilerinkini ve süpürgeninkini de.”(G:54)

Uyarı:

Belirsiz geçmiş zamanın bütün kişileri kesinlik ya da olasılık bildiren –dir koşacını alabilir.

“Bilmiyorum ki, dedim herhâlde kırk yıldan fazla **olmuştur**.”(KYG:158)

“Süleyman hayalet görmüştür de ona **etmiştir**.”(KYG:164)

“Ama şurası kesin ki, herhalde bu kancık, güllerini iki kardeşe aynı anda devşirmeyi **düşünmemiştir**.”(G:104)

Şimdiki Zaman (- (D)yor)

“Adımı öğrenmek **istiyorsun** sen öyle mi? (H:312)

“Korkuyorum, evet. . . Ne yazık ki, **korkuyorum**.”(UD:197)

“Duraksıyoruz yani bir süre; sonra da, hangisini geçmek üzereyse kendimizi bir suçlu gibi yakalayıp sürükleye sürükleye alışılmış davranışlarımızın içine **sokuyoruz** ve yaşam, kendi sessizliğini taşıyan bir tren hızıyla yeniden akmaya **başlıyor**.”(SN:49)

“Tabii, düşer müşer diye ben de hiç yanından **ayrılmıyorum**.”(KYG:89)

Uyarı:

Şimdiki zamanın birinci ve ikinci çoğul kişisi ile üçüncü tekil ve çoğul kişisi –dir koşacını alır.

“Bu yüzden sinirlidirler herhalde, sinirlidirler ve muhtarın çevresinde dönüp **duruyorlardır**.”(G:198)

Gelecek Zaman

“Dediğine göre, belki de İsvan’ı bir daha hiç göremeyecek, hatta nereye götürüldüğünü, hangi mezarlığa gömüldüğünü ya da kurda kuşa yem edilip edilmediğini bile **bilemeyecektik**.”(SN:162)

“İmamın gücünü önünde sonunda sana ispat **edeceğim**.”(G:130)

Uyarı:

Üçüncü tekil ve çoğul kişiler gelecek zamanda –dir koşacını alabilir.

“Ardından, yokların kulakları **yağacaktır** köy meydanına; kepçe kepçe, kepçeleri varlıklarından kuşkulandıran kulaklar. . .”(G:64)

“Dayım da, serçeparmağıyla konuşuyormuş gibi, bu olayın nedeni sonucunun içinden **çıkacaktır** belki, ya da sonsuza dek hep örtülü **kalacaktır**, diye mırıldandı o sırada.”(UD:188)

Geniş Zaman (-r, -(I)r / (U)r, -Ar)

“Az sonra değilse de öğleye doğru **gelir**.”(G:14)

“O sırada, herkes göz ucuyla bana bakıyormuş gibi **gelir** bana.”(SN:55)

“Belki de, yarı ölü bir insana, onun dışarıyla kopukluğundan doğan hüznünü büsbütün büyütmemek için her şey ölü bir sesle **anlatılır**, diyorum kendi kendime.”(SN:80)

“Hızla **çoğalırım**.”(SN:55)

4.1.2.1.2. İsteme Kipleriyle Kurulu Olanlar**Dilek Kipi (-sA)**

“Bekçi susuyordu; muhtarın ölümünden sonra belli bir ağırlık çökmüştü davranışlarına, kolay kolay heyecanlanmıyor, üzülüyor, hatta ille de bir şey **diyecekse** sözcükleri uzun süre tartmadan ağzını açmıyordu.”(G:222)

“Oysa, bizden çok babam mutlu oluyordu oralarda, herkesin içinde herkes gibi davranabilmek rahatlatıyordu onu ve sanıyorum, çocuklarıyla birlikte kalabalığın arasında ne kadar uzun süre **görünürse**, babalık duygulan da o denli pekişip güçleniyordu.”(SN:76)

“Kapılarına varıp çare diye avuç açmışız, öyle şey söylenir mi, ya bize düşman **oluverirderse**?”(KYG:88)

“Hatta, ta gençliğinde pısrıklığının kurbanı olmamış **olsaydı** da dedem, Kevser’le **evlenseydi** ve şimdi ben gidip onlarda **kalsaydım**. . .”(KHK:163)

İstek Kipi

“Allame miyim, nereden **bileyim** ben, dedi yaşça büyük olan çocuk.”(H:73)

“Birkaç adım atmışlardı ki, bu sefer kalabalığın içinden başka bir el kalktı havaya ve şakakları ağarmış orta yaşlı bir erkek boyun damarlarını gererek var gücüyle, **sevelimmi**, diye bağırdı.”(H:119)

“**Umut edelim** de dışarıya Asuman çıksın, diye mırıldandım.”(SN:163)

Gereklilik Kipi

“Gene de, odaya sinen sapsan bok kokusu bir türlü uçup gitmiyor **olmalı ki**, yarım saat sonra yanıma geldiğinde, sanki içeride başka kaplar varmış da gizliyormuşum gibi kuşkuyla çevresine bakmıyor.”(SN:78)

“Gelgelelim lanet olası çaputlar daha üç mavzer atımı yol almadan liğme liğme parçalanıyor ve artık ben bu işe çaput yetiştiremiyorum, zaten yetiştirebilmek için herhalde kocaman bir fabrika **kurmalyım!**, diye yakındı.”(KHK:265)

“Bu arada dalmış **olmalıyım.**”(SN:203)

“Bu yüzden pek sıkıştırmamalıydı onu, kendi bildiğine **bırakmalı**, hatta yıllardır içinde taşıdığı bu kararı rahatça dışa vurabilsin diye, konuyu o açsa bile geçip karşısına hiç konuşmamalıydı.”(KHK:122)

Uyarı:

Üçüncü tekil ve çoğul kişiler gereklilik kipinde –dir koşacı olabilir. (≠)

“İnsanın evine gittiğinde onu karşılayan, güler yüz gösteren bir bekleyeni **olmalıdır.**”

Buyruk Kipi

“Belki de ayağa kalkan bakışlarımın içinde ince sesli bir başka bakış, **gitme.** . . diyecek yavaşça, git. . . me!”(SN:89)

“Yorgun bir sesle geç de şu evrakı **hazırla** hemen, dedi.”(H:285)

“Hadi bakalım, hemen **başlayın** işe,”(H:285)

4.1.2.2. Bileşik Zamanlı Eylem Tümceleri

Hikâye Bileşik Zamamı

Belirli Geçmiş Zamamın Hikâyesi (≠)

“Geçenlerde oradan geçerken onu **gördümdü.**”

“Hatta Zübeyde Hanım, onu görmeden geçmiş, **tanımadıydım** demişti.”

Belirsiz Geçmiş Zamanın Hikâyesi

“Ben kapıyı açarken Eyüp Amca taş duvarın dibine doğru birkaç adım **gerilemişti.**”(KYG:108)

“Yüreğim ağzıma **gelmişti.**”(KYG:109)

“Ben de atılıp hiç tereddüt etmeden, evet dedim; sonra o, asa tıkırtılarından **tanımıştım** zaten.”(KHK:244)

“Köy bütün sessizliği, bütün gürültüsü, evleri, avlular ve bütün takım taklavatıyla uzaklarda **kalmıştı** artık; yoktu.”(G:106)

Şimdiki Zamanın Hikâyesi

“Sabahları, hemen her şeyi sarıp sarmalayan inanılmaz bir tedirginlik **başlıyordu** evde.”(KHK:178)

“Karı koca öylece, sabahtan akşama dek **susuyorlardı.**”(KHK:179)

“Avlu kapısından sessizce süzölmüş, karmakarışık duygularla, nereye gittiğini düşünmeden acele acele **yürüyordu.**”(G:84)

“Bekçi de başını salladı uzun uzun, bakışları gitgide **değişiyordu.**”(G:45)

Gelecek Zamanın Hikâyesi

“Belki de başka seçeneği yoktu, susacak ve başını koltuğa yaslayıp berberin dönüşünü **bekleyecekti.**”(G:111)

“Hatta, sonsuza dek uzayacak gibi birbirine eklene eklene süren bu mırıltıları gördükçe Ramazan’a öyle geliyordu ki, imam bir süre sonra kendini duaya dönüştürerek yok olup **gidecekti.**”(G:134)

“Hiç ummadığı böylesine bir görüntü karşısında hafifçe ürperen muhtar, orada bekleyenlerin yüzü kadar yüzü olsun istedi o anda, kuşkusuz hepsine yüzlerce gözle ezerek **bakacaktı.**”(G:83)

“Gidebileceği bir yer olsa, yalnızca Hacer’le yüz yüze gelmemek için bu köyden çekip **gidecekti** belki de.”(G:147)

Geniş Zamanın Hikâyesi

“Ben, Kevser’i göz ucuyla süzüp hafifçe kızarırdım o zaman ve konuşan benmişim gibi hızla yüzümü başka yöne **çevirirdim.**”(KHK:116)

“Ziya bir vakit onun yüzünde **gezdirdi** gözlerini.”(H:173)

“Benimle birlikte gün boyu **kavrulurdu** o kızgın güneşin altında.”(H:176)

“Elindeki bileti rulo haline getirip bazı seyirciler gibi Şeriften yana düşen kulağının ardına **sıkıştırdı.**”(KHK :242)

İstek Kipinin Hikâyesi

“Daha doğrusu gözlerinin önünde duran bu saflık ve doğruluk karşısında ne yapacağını ve nasıl davranacağını **bilemedi.**”(H:178)

Gereklilik Kipinin Hikâyesi

“Oysa şimdiye dek Güvercin’in kaybolduğunu kime bildirecekse bildirip çoktan gelmiş **olmalıydı.**”(G:172)

“Susmuştu bekçi, oraya, çuvalların dibine çökmüş **olmalıydı.**”(G:172)

“Pek de haksız **sayılmazdı** doğrusu.”(KHK :256)

“Bu yüzden pek sıkıştırmamalıydı onu, kendi bildiğine bırakmalı, hatta yıllardır içinde taşıdığı bu kararı rahatça dışa vurabilsin diye, konuyu o açsa bile geçip karşısına hiç **konuşmamalıydı.**”(KHK :122)

Buyruk Kipinin Hikâyesi

Buyruk kipinin hikâyesi yoktur.

Rivayet Bileşik Zaman

Belirsiz Geçmiş Zamanın Rivayeti

“Ödü bokuna karışmış sinsi bir karaltının elindeki gazyağı bidonuyla birlikte tabanlarını kışma vura vura kaçtığını görenler **olmuştu.**”(KHK :257)

“Gözlerinden pıtır pıtır yaş **dökülmüştü** bunu derken.”(KYG:125)

Şimdiki Zamanın Rivayeti

“Benim söylediklerimi kafasının içinde **tartışıyormuş.**”(KYG:87)

“Yetkililer de, bütün bunlar olup biterken, artık ağızlarını açıp tek kelime söylemeden öylece **bakıyorlarmış** ona.”(UD:15)

“Hatta,bu hikâyelerin içinde, gerçek hayatta aklının ucundan bile geçmeyen bazı şeyler de **yapıyormuş.**”(UD:209)

“Her defasında gözden kaybolup aniden şehrin başka bir noktasına **düşüyorlarmış.**”(UD:209)

Gelecek Zamanın Rivayeti

“Derken, gün gelmiş, mucizevi bir gizin peşindeymiş de onu bulduğunda dünyadaki herkes birdenbire rahata **erecekmiş** gibi anlattıklarını büyük bir dikkatle ciddi ciddi dinleyen adamlar, düpedüz dalga geçmeye başlamışlar Cebrail dedemle.”(UD:211)

Geniş Zamanın Rivayeti

“Nesime’yle Celil yataklarından fırlayıp dışarı çıktığı halde, Kevser’in hâlâ içeride yanan birisi varmış da onu kurtarmak **istermiş** gibi kendini ısrarla alevlerin ortasına neden atmak istediğini o gece kimse anlayamamıştı kuşkusuz.”(KHK:256)

“İşte, artık kendisine iş verilmeyen adamcağız da ne yapsın, allak bullak bir yüzle kayıplara karışan bunca şeyin boşluğunda boş boş gezinir **dururmuş.**”(UD:12)

“Komşular, dostlar ve daha başkaları, ola ki dedemin aklını oynattığından kuşkulanıp uzun süre **susarlarmış** bu sözleri duyunca.”(UD:200)

Dilek Kipinin Rivayeti (≠)

“Yanıma **gelseymiş** o zaman.”

“Keşke yemeği evde **yapsaymış.**”

Gereklilik Kipinin Rivayeti (≠)

“Bu sınavı kazanmak için çok **çalışmalymış** meğer.”

Koşul Bileşik Zaman

Belirli Geçmiş Zamanın Koşulu

“Sonunda, nereden **bulduysa** upuzun bir sırık bulup aşağıya uzattı.”(KHK:10)

“Bildiğim kadarıyla beş altı yıl sürmüş bu esaret, sonra nasıl **kurtulduysa** artık, tam da kendisinden umut kesilmişken günün birinde kasabaya perişan bir hâlde, yayan yapıldak çıkıp gelmiş dedem.”(KYG:29)

“Hiç sorma oğlum, hiç sorma, dedi annem balkondan; beş ay önce nereden **aldıysa** almış.”(KYG:55)

Belirsiz Geçmiş Zamanın Koşulu

“Belki de şimdiye dek **bulunamamışsa** bu yüzden bulunamamıştı.”(G:24)

“Yeni gelenler, gidenler hangi virgüle **bırakmışlarsa** oradan başlıyorlardı konuşmaya.”(SN:16)

“Herkes, konuşma hangi noktada **kalmışsa** oradan sürdürmeye başlamıştı.”(G:27)

Şimdiki Zamanın Koşulu

“Bazen de neresine bakıp **anlıyorlarsa** artık, bu küçük rüzgârın, önümüzdeki günlerde bilinmeyen bir yerde ortaya çıkacak olan büyük bir hamazın habercisi olduğu hükmüne varıyorlardı.”(H:96)

“Zorla da içilmez ki, bünyesi kabul **etmiyorsa** ne yapsın?”(KYG:39)

“Gönlünü ferah tut baba, nereye **istiyorsan** oraya yaptırırız.”(KYG:12)

“İzzet Dayım ellerini arkasına bağlamış, cevizin uç dallarına bakıyordu neden **bakıyorsa.**”(KYG:64)

Gelecek Zamanın Koşulu

“Nuri’yi halka sorsunlardı **soracaklarsa**, lokantalara, kahvelere, hanlara, hamamlara sorsunlardı. (G:24)

Geniş Zamanın Koşulu

“Yaşlılar arada bir sıkıntıyla sakallarını sıvazlıyor, kimi kandile gözlerini dikip derin derin düşünüyor, kimi de taneleri ne denli **şıklatırlarsa** her şey o denli kolay çözülecekmiş gibi hızlı hızlı tespih çekiyordu.”(G:22)

“Doğrusunu **istersen** öğleden bu yana ne yapacağımı bilemedim ben.”(H:97)

“Ateşin ayarını tutturamaz da şayet bu yemeklere daha başka sesler **çıkarttırsan**, imkânı yok iyi bir netice alamazsın.”(H:98)

“Sabırlı **olursanız**, koltuk değneği kullanmanıza asla gerek kalmayacak.”(KYG:15)

4.1.2.3. Eylemlerde Zaman Ve Anlam Kayması

Tümcede bir çekimli eylemin başka bir kip ya da zaman yerine kullanılmasına anlam kayması denir.

Türkçede zamanları geçmiş, şimdi, gelecek şeklinde üçe ayırırız. Fakat bu şekilde sınırlamak yeterli değildir. Nitekim geçmiş zamanı belirli ve belirsiz şeklinde yine ikiye ayırılır.

Anlam ve zaman kaymaları yapılarak anlatım güçlendirilir, dilin alanı genişletilir.

4.1.2.3.1. Yalın Zamanlı Eylemlerde Zaman ve Anlam Kayması

4.1.2.3.1.1. Bildirme Kiplerinde

Şimdiki Zaman

a)Geniş zamanı karşılayacak şekilde kullanılabilir.

“Şerif kapıyı suratımıza kapattıkça hep için için öfkelenip bunu hayal **ediyordum.**”(KHK:10)

b)Gelecek zamanı karşılayacak şekilde kullanılabilir.

“Hem ölümle buluşmasını çabuklaştırıyor, hem de onu daha katlanılır bir hale **sokuyordur.**”(KHK:60)

c)Belirli geçmiş zamanı karşılayacak şekilde kullanılabilir.

“Fakat ben korkuyordum gülüm, ötekiler hep birlikte tepeme çullanıverir de canıma okurlar diye, için için **korkuyordum.**”(KHK:88)

d)Buyruk anlamı verir.

“Peki, **diyorlar**, kalksın harman. . .”(KHK:87)

“Kendine gel hele kendine, **diyorlar** onun bu halini görünce.”(KHK:85)

e)Olasılık anlamını vermek için olmak eyleminin 3. tekil kişiyle kullanılır.

“Sonunda hem ısrarlara, hem de yorgunluğa dayanamayıp **razı oluyor** Kevser’in evlenmesine.”(KHK:86)

“Kayalıkların tepesindeki bulutlar, bu hıçkırıkların şiddetiyle, kayalıklarla birlikte **sarsılıyormuş gibi oldu.**”(KYG:234)

Gelecek Zaman

a)İstek ve gereklilik anlamını karşılayacak şekilde kullanılabilir.

“Dediği şeyler olmasa bile gelecekte o **yapacaktı** sanki.”(KHK:74)

b)Küçümseme, alay anlamını karşılayabilir.

“Salon dediğin böyle kedi padişahının gibi **döşenmez.**”(SN:132)

c)Olasılık anlamını vermek için olmak yardımcı eylemiyle kullanılır.

“Doğrusu pek **olacak** şey değil gibi.”(H:112)

“Kollarımdaki kadınla, çok sevdiğim bir başka insanla birlikte **olamayacağım** için evlendiğimi düşünmüştüm.”(SN:31)

d)Kesinlik ve kuvvetli olasılık bildirmek için –dir koşacı ile kullanılır.

“Dayım da, serçeparmağıyla konuşuyormuş gibi, bu olayın nedeni sonucunun içinden çıkacaktır belki, ya da sonsuza dek hep örtülü **kalacaktır**, diye mırıldandı o sırada.”(UD:188)

“Ardından, yokların kulakları **yağacaktır** köy meydanına; kepçe kepçe, kepeçleri varlıklarından kuşkulandıran kulaklar. ..”(G:64)

“bir kadının yumuşacık okşayışlarından artakalmış kamı insafsız bir bıçakla deşilirken, çılgığı size doğru **kanayacaktır**.”(SN:39)

Belirli Geçmiş Zaman

a)Belirsiz geçmiş zamanı karşılamak için kullanılır.

“Derken gerisingeri döndü çocuk.”(KYG:228)

b)Gelecek zaman anlamını karşılar.

“Tozlu bir kitap cennetiydi o dükkân, insan içeriye girdi mi yavaş yavaş dışarıyı **unuturdu**.”(SN:25)

Belirsiz Geçmiş Zaman

a)Övünme anlamı verir.

“Kimi zaman da, dans edenlerin birbirlerine o sırada mutlaka bir şeyler fısıldamaları ve izleyenlere de mutlaka bunu göstermeleri **gerekirmiş**.”(SN:29)

b)Küçümseme anlamı verir.

“Eşikte **durmuş**, bir eli belinde, sinsi sinsi yüzümüze bakıyordu.”(SN:31)

c)Beklenmezlik anlamı verir.

“Annem mutfakta, yufka istifiyle tezgâh arasında kalan boşluğa **çökmüş**.”(KYG:230)

Geniş Zaman

a)Geçmiş zaman anlamını taşır.

“Elinde ecel defteriyle bulutların arasından süzüle süzüle çıkıp **gelir** mi?”(KYG:231)

b)Şimdiki zaman anlamını taşır.

“Anne, dedim ben yineden; yapma böyle, bunu da nereden **çıkardın** şimdi?”(KYG:230)

c)Gelecek zaman anlamını taşır.

“Türlü türlü yerlerden, türlü türlü kılıklara bürünerek çıkıp **gelir** çünkü.”(KYG:231)

d)Buyruk ve istek anlamını verir.

“Gelişleri gibi gidişleri de sessizdi, birden bireydi ve ben ne kadar istersem isteyeyim, çok kısa **süerdi**.”(SN:20)

e)Yeterlik anlamını verir.

“Gene de o akşam, çiseleyen yağmurun altında, sabaha dek terminalde dolaşıp egzoz dumanlarını **koklayabilirdim**.”(SN:32)

f)Soru kalıbına girerek rica anlamı verir.

“Masanın altındaki karton kutuda mum var, bize **getirir misin?**”(SN:42)

g)Olasılık anlamını verir.

“O bağlar ister birkaç yudum sütün ılıkliğından, ister bir rahmin karanlık anlarından **ister**.”(SN:30)

4.1.2.3.1.2. İsteme Kiplerinde

Dilek Kipi

a)Buyruk anlamını verir.

“**Adamsa** adam gibi gelip artık beni babamdan istesin!”(KHK:82)

b)Kuvvetli bir buyruk ya da rica anlamı vermek için eylem e!,a! Ünlemleriyle kullanılır.

“Görmüş **olsaydı**, herhalde esasını kaptığı gibi ayağa fırlardı hemen ve in ordan hergele, derdi sakalını titreterek, **insene** ulan!”(KHK:9)

c)Koşul bildirir.

“Asamı alıp kapıdan çıktım ve mutlu adımlarla çarşıya doğru yürümeye başladım. Gerçek mutluluk mutluluktan anladığımız şeyler olmayabilir dedim yürürken de, acaba farkına varmadan bir an için de **olsa** gerçek mutluluğu yaşamışlığım vaki midir benim dedim.”(KHK:198)

“Nasıl **duyarsa** duyardı da sesimi, inip gelirdi sonra yüzünde uçuşan kekik kokularıyla; ama,ağzını açıp hiçbir şey sormazdı.”(KHK:67)

“Gezgin parmağını uzatıp kime **dokunursa**, o ömrünün yirmi otuz yaş gerisine gidiyordu.”(KHK:70)

ç) Cümleye karşıtlık bildiren pekiştirme anlamını katmak için dilek kipinden sonra de bağlacı gelir.

“Daha doğrusu birdenbire parlayıp güçlenen o delişmen yanını boğuşa boğuşa öldürtüyor içinde, **öldüremese de** sindiriyor.”(KHK:93)

“Değişiyoruz çünkü, değişen her şeyle birlikte, farkına varmasak ve değişimin rüzgârını yüzümüzde açıkça **hissetmesek de**, yavaş yavaş değişiyoruz.”(SN:47)

d) Tümceye karşıtlık ya da ölçümleme anlamı katmak için dilek kipi ya da ekeylemin koşulu kullanılır.

“Celil dayıma benzeyen bir asker de, ne bebekliği yahu, diyordu yanındakine, gezginin parmağı buna **dokunsaydı** annesinin karnına geri giderdi bu.”(KHK:71)

e) Bir eylemin neden yapıldığını açıklar.

“İşte o zaman kasabada ne kadar haylaz çocuk **varsa** oraya üşüşürdü hemen, yumruklarıyla uzun uzun kapı tahtalarını döverler, sonra geri çekilip taş yağmuruna tutarlar.”(KHK:72)

İstek Kipi

a) Rica anlamını karşılar.

“Dayı, dedim birden, hadi **değiştirelim** şunun sesini.”(KYG:226)

b) Buyruk anlamını karşılar.

“Yalnızca elinden eteğinden tutup tutup bir de seninle **uğraşmayalım.**”(KHK:150)

c) Küçümseme, alay anlamlarını karşılar.

“Vıdı vıdı etme, dedi, bak cümle âlem evine elektrik bağlattı! Biz hâlâ karanlıkta oturup körebe mi **oynayalım**, ha?”(KHK:194)

d) Gelecek zaman anlamını karşılar.

“Sağda solda **konusayım** da deme sakın!”(G:134)

Gereklilik Kipi

a) Buyruk anlamını verir.

“Uyanmalısın. Annenden doğarken yaşadığım duyguları yıllar sonra yeniden yakalayıp tanımak için **uyanmalısın.**”(SN:187)

b) Olabilirlik, oranlama gibi anlamları vermek için olmak yardımcı eylemi gereklilik biçiminde bildirme kiplerinin üçüncü tekil kişisi ile kullanılır.

“Buranın sahibi işi **bırakmış olmalı.**”(SN:177)

c) Kesinlik ya da buyruk bildirmek için gereklilik kipine –dir eklenir.

“Babamın sağındaki koltukta **oturmalıdır.**”(KYG:56)

“O gün beni erkenden bırakıp gitti, karım böyle giderse beni hiç **düşünmemelidir,** dedim.”(SN:145)

4.1.2.3.2 Bileşik Zamanlı Eylemlerde Anlam Kayması

Bu her zaman karşımıza çıkan bir durum değildir. Bileşik zamanlı eylemlerin sadece rivayet biçiminde anlam kayması görülür bu da küçümseme, alay anlamlarını taşır.

“Sağda solda heybeme seken yeğenini tutup dayımın varlığında **dövüverecekmiş** gibi.”(KYG:58)

4.2. YAPILARINA GÖRE TÜMCE TÜRLERİ

Tümceler birden çok düşünce ve duyguyu yansıtabilir. Bunlar tümcenin yapısını da etkiler, birden çok duygu ve düşünce bir tema yargıya bağlanarak tümce kalıbı içerisinde bir araya gelir.

Yapıları bakımından tümceler bileşik tümce ve yalın tümce olmak üzere ikiye ayrılır.

4.2.1. Yalın Tümce

Tanımı ve Özelliği

İçerisinde tek bir düşünce ya da tek bir duygu olan ve tümcemi, içtümce, yantümce barındırmayan bağımsız yargılı tümcelere yalın tümce adı verilir.

Yalın tümceler kısa ve sözcük sayısı az tümce diye düşünülmemelidir. Bu tümceler tek sözcükten de oluşabileceği gibi birden çok sözcükten de oluşabilir.

“Koltuğa yeniden **otur**dum.”(KYG:34)

“Muhtar **şaşırmıştı.**”(G:65)

“Yüzünü dağlara **çevirdi.**”(SN:119)

“Hicabi **yantı vermedi.**”(KHK:191)

4.2.1.1. Yalın Tümce Türleri

Yüklemlerinin cinsine ve öğelerinin dizilişine göre yalın tümceler alt gruplara ayrılır.

4.2.1.1.1. Yüklem Cinsine Göre Yalın Tümceler

Yalın Ad Tümcəsi

Yüklemi isim ve isim soylu sözcüklerden oluşan tûmcelerdir.

“Mühim bir işim **var** çünkü.”(H:131)

“Onun gönüllü **muhafızlarıydılar** sanki. . .”(KHK:74)

“O zincir belki de insanlığın en eski **zinciridir.**”(SN:31)

Yalın Eylem Tümcəsi

Yüklemi eylemden oluşan tûmcedir.

“Peki, **dedi** Ziya.”(H:131)

“Ben **ürperiyordum** yine.”(KHK:78)

“Atndan **inmiş.**”(UD:70)

4.2.1.1.2. Öğelerin Dizilişine Göre Yalın Tûmceler

Yalın Düz Tûmce

Yüklemi sonda bulunan tûmcelerdir.

“Sen asker Hamdi’yi **bilir misin?**”(G:107)

“Annem bir şey **demedi.**”(KYG:53)

“Bir vakit ikimiz de **sustuk.**”(KYG:71)

“Karanlık bir caddede, kaldırımın kenarında **durmuştuk.**”(SN:77)

Yalın Devrik Tûmce

Yüklemi sonda bulunmayan tûmcedir.

“Başını **salladı** muhtar.”(G:45)

“Yüzüme **baktı** dikkatle.”(KYG:41)

“Bir müddet gözlerimin içine **baktı** Ayperi.”(KYG:43)

“Renklerin tümü **var** onda.”(KYG:43)

4.2.2. Bileşik Tûmce

Tanımlı ve Özelliği

İçerik bakımından zengin olan tûmcelerde asıl yargının bir çekimli eylem ya da ekeylemlle belirlendiği, yan yargıların ise temel yargıya yardımcı olup bağlandığı tûmcelere bileşik tûmce denir. Bu tûmceler tek başlarına bir yargı ifade etmez. Temel yargının anlamı daha belirgin kılmak için kullanılır.

“Çam yarmasına **benzeyen** (1) adamlar da onun ne vakit ağlayacağını **bildikleri** (2) için, ellerini ceplerine **atıp** (3) mendillerini çıkarmaya **hazır olurlardı** (4) o sıra.”(H:37)

Yukarıdaki tümcede bir temel yargı (4) ve onunla alakalı üç yan yargı (1, 2, 3) vardır. Yan yargılar, hazır olurlardı yüklemiyle kesinleşmiş, anlamı ve zamanı daha belirgin kılmıştır. Yükleme kaldırılırsa tümce yapıca ve anlamca bozular.

“Sonra rahmetli, o yıllarda avluda yampiri yampiri yürüyüp **duran** (1) üç dört yaşlarındaki Hicabi’yi **göstererek** (2) onun geleceğinden **söz ediyordu** (3) bana.”(KHK:56)

Bu tümcede iki yan yargı ile (1, 2) bir temel yargı (3) bulunmaktadır.

“Hadi diyelim çırağı fark etmedin, ama senden sonra buraya benim **geldiğimi**(1) de mi **görmedin?** (2)”(G:111)

Bu tümce bir temel yargı ve bir yan yargıdan oluşmaktadır.

“İşte böyle kaybolup **gidince** (1) de, zamanın derinliklerinde titrek bir el feneri gibi **gezinip duran** (2) çeşitli hikâyelerin içinde **bulurmuş** (3) kendini.”(UD:105)

Yukarıdaki tümcede de iki yan yargı bir temel yargı bulunmaktadır.

Açıkladığımız örneklerde görüldüğü gibi içinde yantümce, içtümce, tümcemsi bulunan tümceler bileşik tümcelerdir.

Temel Tümce

İçerisinde bir tek temel tümce bulunan, asıl yargıyı taşıyan ve genellikle sonda bulunan tümceye temel tümce adı verilir.

“Onun, bıyıklarım çevirip arkamdan baktığını **hissediordum.**”(SN:92)

“Ertesi gün kalkar kalkmaz Eryaman’daki marketlerden birine **gittim** önce.”(KYG:86)

“Demek, insan ne yapsa **bir oyunun içinde.** . .”(G:59)

Tümcemsi

Bileşik tümce içinde eylemsilerden oluşan anlatıma tümcemsi adı verilir.

“**Onları görünce,** ihtiyar elini hemen geri çekti nedense.”(UD:62)

“**Kasaba sokaklarında şimdi bir hayalet gibi dolaşan bu Kevser,** Hasan’ın dedesi Ali’ye sevdalanmış bir tomurcuk güldü gençliğinde.”(KHK:81)

“**Dede, tozlu kirpiklerinin arasından bir an için Kenan’a bakıp başını yere eğdi.**”(H:220)

Yantümce

Bir temel tümceye bağlı olarak ki bağlacı ile ya da dilek- koşul kipiyle kurulan tümceye yantümce adı verilir. Tümce, dilek ya da koşul kipine bağlıysa bağımsız yargı bildirmez.

“Gelgelelim, bu kez de İsvan’ı merak etmekten alamıyormuş kendini; onun bu kargaşada sağ olup olmadığını görmek için, her gün değilse bile haftada bir eve **gelmesini**, kendisine sağ salim **görünmesini**, hatta cumartesi pazar günlerini orada, dizlerinin dibinde **geçirmesini** istiyormuş.”(SN:101) (dilekli yantümce)

“Artık biliyordum ki, Tanrı kocasını kertenkeleye, kuşa ya da av köpeğine **dönüştürmemiş bile olsa** geri göndermezdi.”(G:52) (koşullu yantümce)

“Kuş kılığına bürünürdü Nuri **olmaktansa**, kanat çırpıp çırpıp uçar giderdi uzaklara. . .”(G:52) (koşullu yantümce)

İçtümce

Adlaşarak yargı bildirmeyen bileşik tümcelerde karşımıza çıkan tümce türüdür.

“**Hadi bakalım çek arabamı,**”derdi nöbetçi elini sallayarak sertçe”(KHK:173)

“**Döndüğünde söylerim**, dedim kuru bir sesle.”(SN:106)

“**Olup bitenleri duydun mu**, dedi muhtar.”(G:64)

4.2.2.1. Bileşik Tümce Türleri

Bileşik tümce, değişik özellikleri içinde barındıran tümcelerin genel ismidir.

4.2.2.1.1. Girişik Tümce

İçerisinde temel cümle ile birlikte özne, nesne, belirteç tümleci, dolaylı tümleç, ilgeç tümleci görevindeki tek ya da birkaç tümcesiden oluşan bağımsız anlatıma girişik tümce denir.

Girişik tümce, yan yargısı tümcemsiye dayalı tümce demektir. Yan yargı eylemliklere, ortaçlara, ulaçlara bağlıdır.

Eylemlikli Girişik Tümce

Eylemlikler, hem eylem hem ad niteliği taşır. Tümcede bir durumu, oluşu, edimi ifade eder.

Tümcede yalın halde, tek başlarına, durum takısı alarak ya da tamlama biçiminde öbekleşerek oluştururlar.

“Benim böyle dememle birlikte kendini koyuverdi babam, karşımda, boştaki eliyle yüzünü kapatarak hüngür hüngür **ağlamaya** başladı.”(KYG:20)

“Usandım be oğlum, dedi sonra; o salonda, her gün dolap beygiri gibi dönüp **durmadan** usandım.”(KYG:21)

“Yan gelip yatmaktan, yanaklarını ve dudaklarını sarkıtarak horul horul **uyumaktan** yahut güneşin altına oturup oradan pörsümüş bakışlarla dünyayı **seyretmekten** başka bir maharetleri yoktu bunların.”(H:95)

“Canlanınca da, farklı zamanlara yağın iki yağmur arasına sıkışıp kalmış gibi, ister istemez herkesin yüreği fena halde **daralmaya** başlamış.”(UD:124)

Uyarı:

1. Girişik tümcede aynı yapıdaki eylemlikten bir tane bulunur.

“Ya da, hayattan büsbütün **kopmamak** için, arkalarından seğirterek, bir şekilde onların kalp atışlarıyla vücut ısılarına **tutunmaya** çalışıyormuş.”(UD:104)

Bu tümcede iki eylemlik görülmektedir. İki ayrı eylemlikten oluşan ortak yüklümlü bir tümcedir. Yukarıdaki tümcenin bağımsız tümcelere ayrımı şöyledir:

“Ya da, hayattan büsbütün **kopmamak** için çalışıyormuş.”

“Arkalarından seğirterek, bir şekilde onların kalp atışlarıyla vücut ısılarına **tutunmaya** çalışıyormuş.”

“Aslında ben de **sırtmak** istiyorum ama,artık yüzümü Şerifin **göremeyeceğini** düşünüp vazgeçiyorum.”(KHK:21)

Tümcenin bağımsız tümcelere ayrımı şöyledir:

“Aslında ben de **sırtmak** istiyorum ama vazgeçiyorum.”

“Artık yüzümü Şerifin **göremeyeceğini** düşünüp vazgeçiyorum.”

2. -me, -iş, -mek ekleriyle türetilen sözcükler ad ya da sıfattır. Bunların tümcede bulunması, o tümceyi girişik tümce yapmaz.

“Vehbi'nin şaşılabilir bir çabuklukla havada kaptığını ve ne yapıp edip ondan et yağına bandırılmış bir çeyrek **ekmek** yarattığını, yaratınca da kapı eşiğine çıkıp bana doğru uzattığını gördüm.”(KHK:223)

“Bir süre de **asmalı** kahveye girip orada oyalanıyor ve gece yarısına dek eve dönmüyordu.”(KHK:209)

“Günde üç öğün **yemek** yenen sıcak evler, bu evlerde güleç yüzlü babalarla anneler, sonra herkesin adımlarını ve bakışlarını buyurun buyurun diye karşılayan baş döndürücü genişlikler düşündüm de büsbütün sıkıldım.”(KHK:179)

“Hatta onun önerdiği, arkası lahana gibi dürülen ve ancak birkaç kişiyle taşınabilen koltuklar, kalkıp yürüyen şingirüh dükkânları andıran vitrinleri ve tıpatıp Nuh'un gemisine benzeyen upuzun **yemek** masalarını satın almadık diye, ikide bir homurdanıyordu.”(SN:16)

3. Bir tümcede eylemliklerin bulunması o tümcenin girişik tümce olmasını gerektirmez.

Eylemlikler tamlayan görevinde olduğunda tümcemi kuramaz bu sebeple o tümceleri girişik tümce kabul edemeyiz.

Fakat eylemlikler tamlanan görevinde olursa tümcemi kurar, bu durumda tümce girişik tümce olur.

“Belki de onun dikkatini **çeken**, olasılık olarak değerlendirilemeyecek kadar basit bir şeydi.”(KHK:113)

4. Öbeğinin son sözcüğü olmayan eylemlikler tümcemi kuramaz.

“Onun **uyanmasını** bekliyormuş gibi.”(KYG:103)

Ortaçlı Girişik Tümce

Tümce içinde ortaçlar durumu, edimi, oluşu bildirecek biçimde kullanılırsa tümcemi kurar. Ortaçlar hem eylem hem de sıfat niteliği taşır.

Tümce içinde ortaç bir öge konumunda değilse yan yargı taşımaz ve tümcemi kuramazlar. Ortaç alan tümcemi yalın olarak, tek başına, durum takısı olarak ya da tamlama şeklinde öbeleşerek kullanılabilir.

“Gitgide **artan**, uzun bir kaçışla beslenen ve doğup büyüdüğü kasabaya kadar **uzanan** korkuyla birlikte kapıdan **girdiğimde**, minderlerin üstünde **oturan**

Turan'ın, İsvan'ın ve kıvrıcık saçlının yanında yerimin **ayrılmış olduğunu** görecektim.”(SN:99)

Uyarı:

1. Aynı yapıdaki ortaçtan bir girişik tümcede sadece bir tane bulunur.

“Doğrusu, ellerindeki gazeteleri hışirtıyla **katlayan**, camlardan dışarı **bakan**, mırıltıyla **konusan**, başlarını koltuklardan sarkıtarak yolu **gözetleyen**, ya da uyumaya **çalışan** yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu.”(SN:11)

Bu tümcede beş ortaç görülmektedir. Fakat tümce aslında beş ayrı girişik tümceden oluşmaktadır. Bağımsız tümcelere ayrımı şu şekildedir:

Doğrusu, ellerindeki gazeteleri hışirtıyla **katlayan** yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu.

Camlardan dışarı **bakan** yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu.

Mırıltıyla **konusan** yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu.

Başlarını koltuklardan sarkıtarak yolu **gözetleyen** yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu.

Uyumaya **çalışan** yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu.

2. Bazı türemiş isimler ortaç ekleriyle türemiştir.

“Belki de, **geçmişle** geleceğin hesaplarına dalmıştı yolcular.”(SN:13)

“**Geçmişteki** kimi olaylara da doyasıya ağlayabiliyorsunuz.”(SN:17)

“Tabelasında ekmek teknesi yazan **dönercinin** önündeydi araba.”(KYG:13)

“Bu yüzden benim **dermanım** gökçe gelin, eve dönerken hepten kesilir.”(KHK:48)

3. Ortaçlar sıfat görevinde olursa tümcemsi kuramazlar. Yapı olarak ortaçtır ama anlamca ve görevce niteleme sıfatıdır. Bu tümceler girişik tümce değil, yalın tümcedir.

“Ola ki, karmakarışık bir yüzle henüz **adını koymadığım o romanı** tasarlıyordum.”(G:95)

“Derken, evin öteki ucundan annem geliyordu gene, **üstüne başına sinen kızarmış ekmek kokularıyla** birlikte tepeme dikiliyor.”(UD:101)

“**Parlayan burunlarıyla** birlikte gübre kokularının içinden havalanan serçelerin peşine düşer.”(H:163)

Ulaçlı Girişik Tümce

Ulaçlar hem eylemsi, hem belirteç, hem de bağlaç olan sözcüklerdir. Tümcede girişik tümceye bağlanarak kullanıldıysa belirteç tümleci ya da bağlaçtır.

“**Derken**, ufukta kaybolacaklar.”(SN:89)

“O gece, yorganı omuzlarıma kadar **çekip** ay ışığının tavadaki güzelliğini **izlerken** hep bunları düşünmüştüm.”(SN:131)

“Yerlerde sürünüp duran, semer eskisi, kirman kırığı, kasnak yarımı, karpuz kabuğu gibi bir yığın ıvır zıvırın arasından **geçip** de şöyle on beş yirmi adım kadar **ilerleyince**, tam da sokağın sonundaki köşeyi **dönecekken**, karşısına birdenbire çocuklar çıkmış çünkü.”(UD:68)

“Kapıdan girer girmez de dükkânı bana teslim **edip** gitmiş gibi gözlerimi arayacaktı kuşkusuz.”(G:94)

Uyarı:

1. Girişik bir tümcede aynı yapıda tek bir ulaç bulunur.

“Bir kerecik bile **sarlamadan** kaybettim üstelik bir kerecik bile **öpmeden**.”(H:140)

Bu tümcede iki ulaç görülmektedir, tümce yüklemi ortak sıralı bir tümcedir. Bağımsız tümcelere ayrımı şu şekildedir:

Bir kerecik bile **sarlamadan** kaybettim üstelik.

Bir kerecik bile **öpmeden** kaybettim üstelik.

“Dede, kaşlarını **kaldırıp** ak sakallı bir bekleyişin içinden merakla bakarken, babaanne yerinden **doğrulup** güçlkle kapıya yürüdü.”(KHK:62)

Bu tümcede iki ulaç görülmektedir, bağımsız tümcelere ayrımı şöyledir:

Dede, kaşlarını **kaldırıp** ak sakallı bir bekleyişin içinden merakla bakarken kapıya yürüdü.

Babaanne yerinden **doğrulup** güçlkle kapıya yürüdü.

4.2.2.1.1.1. Girişik Tümcelere İlgili Özellikler

Girişik tümcelerde dikkat edilmesi gereken bazı özellikler vardır.

1. Girişik bir tümcede eylemsiler başka türden bir sözcüğü ya da birbirlerini tümleyecek şekilde kullanılabilir. Bu şekildeki tümcede tamlama ya da öbek meydana gelecektir.

Tümce içindeki tamlamalar ya da bir öbeğin son sözcüğü olmayan eylemsiler eğer ki yüklemle bağlantılı değilse ya da başak sözcükleri niteliyorsa cümle yapmaz.

“Dede bedenini sürükleyip **götüren** zamanı birazcık da olsun **dizginleyebilmek için**, gün boyunca sakalına gösterilen hürmeti hızla gelip geçen dakikaların gözükmeyen avuçlarına sağyordu beyaz beyaz. .”(KHK:23)

Bu tümcede *götüren* ortacı, *zaman* sözcüğünün ortacıdır. Bu sebeple tümce, *dizginleyebilmek için* ulacıyla girişik tümce olmuştur.

“Bekçi, köy meydanında olup **bitenlerden** sonra birkaç gün, geceleri sokaklarda ya da kırlarda **gezerken** ona rastlayabileceğini sanmıştı.”(G:156)

Bu tümcede *biten* ortacı, *sonra* sözcüğünün ortacıdır. Bu sebeple tümce, *gezerken* ulacıyla girişik tümce olmuştur.

2. Eylemsi türlerinin ikisi ya da hepsi tümcede tümcemsi görevinde bulunabilir.

“Ya da, uzaklarda **yatan** belirsizlik onu ruhundan **kavrayıp** o sırada tıpkı bir hayvan gibi yediyormuş.”(UD:45)

“At, beynine **saplanan** kurşunla birlikte şahlanacaktı tabii, ardından, karanlığa fişkıran kanımı bile **göremeden** yere devrilecekti.”(KYG:87)

3. Tümce içerisinde özne, nesne, ilgeç tümleci, dolaylı tümleç görevinde bulunan ortaç ve ulaç ekleri tümceyi girişik tümce yapmaz.

4.2.2.1.2. Kaynaşık Tümce

Bir cümlenin başka bir cümlede öge halinde bulunmasına kaynaşık tümce adı verilir. Tümcenin yan yargısı içtümce dayalı olan bileşik tümceye kaynaşık tümce denir.

Bu tümcelerde ad ya da eylem tümceleri adlaşmıştır bu yüzden tek bir sözcük sayılırlar.

İçtümcesi Ad Tümcesine Dayalı Kaynaşık Tümce

Bu tümceler daha çok nesne görevinde karşımıza çıkar.

“**Kim var orada**,” diyor ıslak bir ses.”(KHK:92) (nesne)

“**Kuyruklu mu bari**, dedi pis pis sırtarak.”(UD:41) (nesne)

“**Hadi herkes evine!**” dedi kalabalığa.”(G:179) (nesne)

“**İnine koşan ayı yavrusu gibi**,” dedi bekçi.”(G:89) (nesne)

İçtümcesi Eylem Tümcesine Dayalı Kaynaşık Tümce

Bu tümceler daha çok nesne görevinde karşımıza çıkar.

“Dilini yutmadın ya mübarek adam, hadi artık bir şeyler **söyle**,” diyor cansız bir sesle Bekir’e.”(KHK:86) (nesne)

“**Bilmiyorum**, dermiş dedem.”(UD:207) (nesne)

“Kâğıtta öyle **yazıyor** oğlum, dedi.”(KYG:90) (nesne)

“Allah aşkına,” diyordu, “nereye gitmek istediğini **söylemeyecek misin daha?**”(SN:77) (nesne)

Uyarı:

1. İçinde ikilem ve olasılık anlamı olan sorulu tümceler de kaynaşık tümcedir.

“**Ne nereye?** dedi.”(G:121)

“Kelimelerin kudreti içimi göstermeye **yeter mi** onu da bilmiyorum.”(H:28)

“İkimiz iki taraftan, etme eyleme, şöyle olursa böyle olur, **böyle olursa da söyle olur** diye neredeyse yarım saat dil döktük mü?”(KYG:23)

2. Bir ortaç, bir ulaç ya da bir eylemlilik ile öbekleşen tümceler, girişik tümcedir, kaynaşık tümce değildir. Bu durumda yan yargı bildirmez.

“İsterseniz dükkâna gelişinizi ve burada **olup bitenleri** baştan **anlatın**,” dedim bir süre sonra, “belki bazı şeylere böylece açıklık **getirebiliriz**.”(G:110)

3. Tümce içerisinde dilek ya da koşul kipinde eylemler varsa kaynaşık tümce kuramayız.

“Bölünüp bölünüp gitmekten, ne **yaparsam** yapayım kendimi alamam bir türlü.” diye düşündüm. (SN:55)

“Masayı görmüşse masa, kitapları **görmüşse** kitaplar, giysileri **görmüşse** giysiler, duvarları **görmüşse** duvarlar kadar uyanıyor, diyordum sözgelimi.”(UD:100)

4. Kaynaşık tümceler devrik şekilde olabilir.

“Şu kepezeliğe bakın,” diyordu bütün mahalleli oraya toplanmış da onu dinliyormuş gibi; “şu kepezeliğe bakın hele komşular, bakın da **bir akıl verin bana!**”(KHK:121)

4.2.2.1.3. Koşul (Şart) Tümcesi

Yantümcesi koşul ya da dilek kipinden oluşuyorsa bu tümceye koşul tümcesi denir.

Bu tümcelerde bir eylemin yapılıp yapılmayacağı başka bir koşula bağlıdır. Başlama tümcesi koşulu ve nedeni bildirir, sonuç tümcesi ya da ceza tümcesi ise nedenin sonucunu bildiren tümcedir.

Koşullu yantümce, temel cümlemin anlamını sınırlar. Temel cümlemin anlamını belirginleştirir.

Koşullu yantümce, temel cümleden önce gelir. Temel cümlenin yüklemi bildirme kiplerinden biri ya da ekeylem olur.

Koşullu yantümce, temel cümlede özne, nesnesi ise belirteç tümleci olur.

Yantümcesi Dilek Kipiyle Kurulu Koşul Tümcesi

Dilek kipiyle kurulan tümce yüklem olmadığında koşullu yantümce kurar.

“Bir yandan da, kadının dediklerine kanıp da annem dedemin fotoğrafını duvardan indirecek **olursa** artık Kevser bize gelmekten vazgeçer, diye için için korkuyordum.”(KHK:115)

“Bu eğilim, zaman zaman başka eğilimlerin gölgesinde **kalsa**, zaman zaman karın doyurma çabasının ağırlığı altında pestil gibi **ezilse** ve yıllarca ortalıkta gözükmeyip **unutulsa** da, günü saati gelince ne yapar eder, bir şekilde nüksedermiş.”(UD:206)

“Ne kadar **direnirse** dirensin, akla gelebilecek hangi yolu **denerse** denesin, eninde sonunda herkes kendini bu eğilimin pençeleri arasında köpekler gibi kıvranyorken bulurmuş bir bakıma.”(UD:207)

“Peki, on bin kişinin iki saatlik homurdanışını, iki saatlik öfkesini ve iki saatlik yıkımını bir insana **yüklese** ne olurdu?”(SN:44)

“Daracık bir mekânda bunu başarabilmek oldukça zordu oysa, nereye **bakarsa** baksın kanlı bir yüzle karşılaşılıyor, yarı ölü bir çift gözün görüm alanından kutulamıyordu.”(G:80)

“Bir akışın ya da gidişin önüne engeller yığmak, **olsa olsa** tadım değiştiriyor onun, rengini bulandırıyor bir süre, ya da soluklanıp daha da güçlenmesine yol açıyor; ısıracaksa dişlerini, **tırmalayacaksa** tırnaklarım anımsamasına.”(SN:48)

“En uçtaki **insan**ınsa, ne denli doğru hareket, ettiği meçhuldür; kargaşadan sağ **çıkarsanız** doğru yöne kaçtığını anlayacaksınız onun, çıkamazsınız, yanlış hareket ettiğini bile anlayamayacaksınız. . .”(SN:66)

Yantümcesi Dilek Kipinin Bileşik Zamanlarıyla Kurulu Koşul Tümcesi

Dilek kipinin sadece hikâye ve rivayet bileşik zamanı vardır.

“Biliyorum, Hasan bunu sana yapmaz, derdin sen yanımda **olsaydın**, ya da şaşacak bir şey yok bre adamım, hayal gördük derdin.”(KHK:92)

“Annemle babamın ardı arkası kesilmeyen kavgalarını gördükçe, keşke dedem sağ **olsaydı**, diye düşünüyordum ben.”(KHK:94)

Yantümcesi Koşul Bileşik Zamanıyla Kurulu Koşul Tümcesi

Koşul bileşik zaman temel cümlenin yüklemi değilse koşullu yantümce görevindedir.

“Her seferinde, gece baca demeden, günün hangi saati **olursa** olsun, aniden arayın beni diye sıkı sıkı tembihliyor çocukları.”(KYG:101)

“Nereden aklına **estiyse** dayının kalkmış, kuşluk vakti cevize çıkmış diye devam etti sonra.”(KYG:110)

“Bana **kalırsa**, o anahtarı değiştir hemen!”(KYG:107)

“Alayda yahut taburda kalmayı **başaramazsak** ne yapacağız peki, diye sordu Kenan o sırada.”(H:220)

Yantümcesi Ekeylemin Koşuluyla Kurulu Koşul Tümcesi

-se takısı adlara ve ad soylu sözcüklere ulanırsa onları koşul bileşik zamanlı yapar.

“Herkesin gördüm, bildim, dokundum, konuştum ya da büyüttüm sandığı, ama kimsenin göremediği, bilemediği ve dokunamadığı gerçek **Bedran’ıysa** kente götürüyordum tabii.”(SN:10)

“Saldırınca küreğe benzeyen kocaman elleriyle yükte hafif pahada ağır ne var ne **yoksa** hepsini alıp ceplerine ve çuvallarına doldurur.”(UD:122)

“Figen mi **yoksa** Karım mı olduğunu bilemediğim birisi, dudaklarını dudaklarıma kenetlemiş hırsıyla öpüyordu.”(SN:42)

“Haziran denen kâfir, sedirdeki kuştüyü yastıkların üstünde olurdu ben uyurken; sesini soluğunu keser, **nerede**yse elimde büyüyen evcil bir hayvan gibi, edepli bir şekilde öylece suspus beklerdi.”(UD:81)

“Bir bildiğin **varsa** şimdi söyle derim ben.”(G:74)

Uyarı:

1. Koşul tümcesinde de bağlacı kullanılabilir.

“El adama iş verirken, hani göreyim nasıl bir evde yaşıyorsun ki bana nasıl bir ev yapacaksın diye, diliyle **olmasa da** gözleriyle sorardı.”(KHK:125)

“Hiç kuşkusuz kasabada herkes, anlatıla anlatıla gözlerinin önünde iyice canlanan bu evin, **geç de olsa** günün birinde mutlaka yapılacağına inanıyordu.”(KHK:128)

“İşte o zaman ne **yapsak da** ne etsek onun hangi köyde çalıştığını, kimin evini yaptığını ya da neredeki işi bitirip de nereye geçtiğini asla bilemiyorduk biz annemle.”(KHK:128)

“Titreyişimi ne kadar tespih şıkırtılarıyla örtüp kendi gözümünden kaçırmaya ve sokaktan gelip geçenlere karşı sakın görünmeye **çalışsam da** o sırada tedirgindim aslında.”(KHK:128)

2. Koşullu yantümce eğer, bile, göre, gerçi gibi ilgeçlerle kullanılabilir.

“Hele dayılarımdan Celil’le Hüseyin’in önerilerini hiç mi hiç işitmiyor, **işitse bile** doğru dürüst yanıt vermiyor ve pörtlek gözlerle bakıp bakıp yalnızca başını sallıyordu.”(KHK:122)

“**Oysa** anneme **göre** böyle bir umut yoktu ufukta ve olmayacaktı da . . .”(KHK:128)

“**Gerçi**, ne kadar uzak durmaya **çalışırsam** çalışayım bir yerde ben de bulaşıyordum bu oyuna.”(KHK:133)

“Uzun süre baktım ona kendime bakarcasına ve bakarken de, **keşke** bu arınmanın boyutu farklı **olsaydı**, diye düşündüm.”(SN:74)

3. İstek kipinin hikâyesi koşul anlamı verir.

“Şöyle **vuru vururseydin** de asayı, ceviz gibi **şişirseydin**.”(KHK:89)

4. Koşul tümcesinde temel cümle ile yantümce yer değiştirebilir.

“Hadi **içsene**, diyordu ona, yoksa sevmedin mi?”(KHK:42)

5. Neyse, ne de olsa, nedense, neredeyse, hiç olmazsa, her nedense, nasılsa, her nasılsa gibi sonuna –se takısı ulanmış kimi sözcükler ve sözcük öbekleri koşullu yantümce kuramaz.

“İşte böyle peşim sıra, o gün **neredeyse** iki saat boyunca, Sivrihisar Kavşağı'nı geçip Afyon istikametine dönünceye kadar doludizgin koştı bu at.”(KYG:79)

“**Neredeyse** Ziya'ya görüldüğü anda yok oldu.”(H:15)

“Muhasebeciniz **nedense** anahtarı kabul etmedi.”(H:20)

“Rüzgârın hangi kuvvette olacağı bile **neredeyse** onlardan sorulur oldu.”(H:96)

6. Bir tümce içinde aynı türden tek koşullu yantümce bulunur.

“Keşke sütbeyaz bir atımız **olsaydı** da bizi sırtına alıp **taşısaydı**, diyor.”(KHK:111)

4.2.2.1.3.1. Koşul Tümcesinin Anlam Özellikleri

1. Deyim niteliğinde olan koşullu yantümceler, tümceye aşırılık, olanaksızlık, güçlülük gibi anlamlar katar.

“Nasıl olması gerekiyorsa öyle yap, dedim Musa'ya.”(KYG:121)

2. Ne zaman, ne vakit belirteçleri ile birlikte kurulan koşullu yantümce karşılık ilgisi kurar.

“Ziya **ne vakit** buharı tüten sıcak su tenekesiyle birlikte oraya girip bok kokularının ortasında yıkanmaya **başlasa**, mutlaka birilerinin tuvalet ihtiyacı oluyor.”(H:246)

“Korktuğu için de, o **ne zaman ağızını açıp bir şey diyecek olsa** eli ayağı hep böyle birbirine dolanmış.”(UD:141)

“**Ne zaman baksa**, topuklarının dibinde debelenen Ramazan'ı görecekti kuşkusuz, yüreği onun acısıyla bir kez daha dağlanacaktı.”(G:115)

3. Koşul tümcesi temel cümle ile yantümce arasındaki karşılığı bildirir.

“Hayalleri sona erse ya da rüyaları herhangi bir yerde tık diye **noktalansa da**, bütün bu kuşlar babamın aklından **çıkıyormuş** artık.”(UD:141)

“Bu eğilim, zaman zaman başka eğilimlerin gölgesinde kalsa, zaman zaman karın doyurma çabasının ağırlığı altında pestil gibi ezilse ve yıllarca ortalıkta gözükmeyip **unutulsa da**, günü saati gelince ne yapar eder, bir şekilde **nüksedermiş**.”(UD:143)

4. Var ve yok sözcüklerinin koşulu hali aynı cümlede bulunursa aşırı düşkünlük bildirir.

“Hatta yemeden içmeden de kesilmişsin, **varsa yoksa** o kızı düşünüyorsun.”(G:122)

5. Kesinlik ya da önemsemezlik anlamını vermek için koşullu yantümce istek ve buyruk kipleriyle ikileme kurmalıdır.

“Hangi yönden **gelirse gelsin** umurumda değil.”(H:260)

4.2.2.1.4. İlgî Tümcəsi

İki ayrı tümcenin ki bağlacıyla birbirine bağlanmasıyla oluşan tümcelere ilgî tümcəsi adı verilir. Bu bağlaç dilimize Farsçadan girmiştir, bazı eski metinlerde kim olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlgî tümcelerinde yardımcı öge ile temel öge yer değiştirmiştir. Bu durum Türkçenin sözdizimi kurallarına aykırıdır.

“Ne var ki öyle yapmadı.”(KHK:185)

Bu tümce Türkçenin sözdizimi kurallarına uygun değildir. Çünkü burada asıl yargı birinci tümcededir. Bu tümcenin Türkçenin sözdizimine uygun olması için şöyle olması gerekmektedir:

“*Öyle yapmadı ne var.*”

“Şurası kesin ki, herhalde bu kancık, güllerini iki kardeşe aynı anda devşirmeyi düşünmemiştir.”(G:104)

Bu tümce Türkçenin sözdizimi kurallarına uygun değildir. Çünkü burada asıl yargı birinci tümcededir. Bu tümcenin Türkçenin sözdizimine uygun olması için şöyle olması gerekmektedir:

“*Herhalde bu kancık, güllerini iki kardeşe aynı anda devşirmeyi düşünmemiştir şurası kesindir.*”

“Şaka yapmıyorum ki, berber ben değilim.”(G:85)

Bu tümce Türkçenin sözdizimi kurallarına uygun değildir. Çünkü burada asıl yargı birinci tümcededir. Bu tümcenin Türkçenin sözdizimine uygun olması için şöyle olması gerekmektedir:

“*Ben berber değilim, şaka yapmıyorum.*”

1. Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcəsi

Bu şekilde oluşan ilgi tümcelerinde yantümcenin de temel cümleinin de yüklemeleri eylem soyludur.

“Hem de öyle kuvvetli **parlıyordu ki**, baktığı kapı bu parıltıların aynasında gerçekte olduğu gibi, yüzündeki budak izlerine, kilidindeki pasa ve pervazındaki çürüklere varıncaya kadar bütün ayrıntılarıyla net bir şekilde **görünüyordu.**”(H:134)

“Aramızdaki bağ giderek öyle bir renk **alıyordu ki**, o ne derse desin kabullenmeye hazır **hissediordum** kendimi.”(SN:76)

“Sesimi **duymuş olmalı ki**, annem de bana **seslendi** o sırada.”(KYG:156)

2. Ad Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcəsi

Bu şekilde oluşan ilgi tümcelerinde yantümcenin de temel cümleinin de yüklemeleri ad ya da ad soylu sözcüklerden oluşur.

“Ne **var ki** bu kez bulanık köpek havlamaları **yoktu** bu uğultunun içinde.”(KHK:297)

“Ne **var ki** muhtarların hepsi aynı **değildi.**”(G:98)

“Ne **var ki**, işyerindeki tek **kadındı.**”(SN:89)

3. Ad ve Eylem Tümcelerinden Oluşan İlgi Tümcəsi

Yüklemlerinden biri ad biri de eylem olan tümcelerdir.

“Belki günün birinde, karanlık bir sokakta karşılaşacaktım kendimle; **bakacaktım ki**, belimde tabanca **var!**”(SN:97)

“Tam gözden silinmek **üzereydi ki durdu** birden.”(G:93)

“Öyle **kocamandı ki**, birdenbire çocuğun iştahını **kabartmıştı.**”(KHK:9)

4.2.2.1.4.1. İlgi Tümceleriyle İlgili Özellikler

1. Bazı tümceler içinde ki bağlacı olduğu halde kalıplaşmış ifadelerden oluştuğu için ilgi tümcəsi değildir. Ne var ki, öyle ki, şöyle ki, sanılmasın ki gibi ifadeler tümcede ilgeç tümlenci ya da bağlaç olarak kullanılır.

“Evliliğim pek uzun sürmedi **ne yazık ki.**”(H:143)

“Ne **var ki**, o sırada benden başka kimsecikler görmedi bu kuşu.”(KHK:172)

“**Öyle ki**, hepi topu bir gün süren ve geriye zonk zonk zonklayan topuk ağrılarıyla eriyip akıveren dondurmali anılardan başka hiçbir şey bırakmayan bu bol gürültülü gezilerden sonra, elimde olmaksızın onun karşısında birdenbire güçsüz düşüyordum.”(SN:76)

“**Öyle ki**, şehrin her yeri zangır zangır sarsılmış o böyle çarpınca.”(UD:9)

2. İlgili tümcesinde amaç ilgisi kurmak için ikinci tümce buyruk kipinin üçüncü kişisi ya da istek kipi olur.

“Gün **geçmiyor ki** birisi kendini asmaşın, birisi vurmaşın birisini gün geçmiyor ki, birileri birbirine girmesin ya da bir yer **yanmaşın**. .”(KHK:20)

3. İlgili tümcesinde ikinci tümcenin yüklemi emir kipinin üçüncü kişisi ya da istek kipi ise, birinci cümlelerin yüklemi ise olumsuz bir eylemse sonuç ilişkisi kurar. (≠)

“Ben onu sevmedim ki öldüğüne üzüleyim.”

4. Bazı ilgili tümceleri beklenmezlik, şaşma, üzüntü gibi anlamlar vardır.

“Herhangi bir şey anlatmamış ya da soranlara kısık sesle sadece kaza diye cevap vermiş **olmalı ki**, babamın sesini hiç duymadım iki gün boyunca.”(KYG:16)

“**Ola ki** otobüsten indiğimiz durağa gitmiştir diye, Mithatpaşa Caddesi’ne çıkıp oradan aşağıya, Sıhhiye Pazarı’na doğru koşmaya başladım.”(KYG:18)

5. İlgili tümcesinin varsayım bildirmesi için birinci tümcenin yüklemi gereklilik kipinde ve ortaçağla öbekleşmiş olmak yardımcı eyleminden oluşması gerekmektedir.

“Yeğenin işsiz kalmasına **canı sıkılmış olmalı ki**, kaşlarını çatarak daha sert baktı Hüseyin Dayıma.”(KYG:58)

“Kapı açılınca, eşige **yakın duruyor olmalı ki**, at kafasını dışarı uzattı aniden.”(KYG:61)

6. İlgili tümcesinin aşırılık bildirmesi için o kadar, öyle, öyle bir... sözcükleri birinci tümcede kullanılır.

“**Öyle ki**, atık ne kadar çaba sarf edilirse edilsin, sesler de, bakışlar da, hamleler de ulaşamaz olmuş onlara.”(UD:19)

“O sırada gerileyen iki karaltıyla Hüseyin’in arasında **o kadar geniş bir boşluk açıldı ki**, belki de kasabalılar Hüseyin’in gitgide görüm alanının dışına biraz daha kaydığını düşündüler.”(KHK:163)

“Her şey yerli yerindeydi, **o kadar ki**, berber dönüp geldiğinde herhangi bir şeyi eksik bulabilir diye korkuya kapıldım birden, çayı ya da çorbayı içtikten sonra şöyle bir uğrayıp dükkâna bir kez daha göz atmayı düşündüm.”(G:143)

7. Tümce ki bağlacı ile kesilip bundan sonra herhangi bir başka cümle gelmezse kesik tümce olur, ilgili tümcesi olmaz.

“Bir bildikleri var elbette, onları boş yere **yaptırmıyorlar ki**.”(KYG:21)

“Yine gazele mi karıştı gitti **bilmiyorum ki**.”(KYG:58)

4.2.2.1.5. Katmerli Bileşik Tümce

Katmerli tümce, ayrı türden en az iki yan yargıdan oluşan bileşik tümcedir. Katmerli tümce en az, bir tümcemsi ile bir kaynaşık tümce; bir koşullu yantümce ile bir kaynaşık tümce; bir koşullu yantümce ile bir girişik tümceden oluşur.

“Oğlum, sacın altını yak artık, **dedi** (1) Cevriye Hanım, **ısınadursun.** (2)”(H:151)

Yukarıdaki örnekte (1) numaralı olan kaynaşık tümce, (2) numaralı tümce kurallı birleşik eylemden oluşan tümcemsidir. Bu sebeple katmerli bileşik tümcedir.

“Bilmiyorum,”**derdi** (1) gene boynunu **bükerek.** (2)”(KHK:157)

Bu örnekte (1) numaralı tümce kaynaşık tümce, (2) numaralı tümce ise ulaçla kurulan tümcemsidir. Bundan ötürü katmerli bileşik tümcedir.

“Evet, n’olur yoksa?”(1) **diye sordu** öteki ayağa **kalkmış**(2) bir dövüş horozu gibi dikiliyordu.”(KHK:222)

Bu örnekte (1) numaralı tümce kaynaşık tümce, (2) numaralı tümce ise ortaçla kurulan tümcemsidir. Bundan ötürü katmerli bileşik tümcedir.

Uyarı:

Aynı tümcede bir ya da birkaç koşul tümcesi ya da birkaç girişik tümce varsa bu, katmerli bileşik tümce değil, ortak yüklemli sıralı tümcedir.

“Kimi zaman dengesini sağlamak için kollarını iki yana **açmış,** (görüyardum)yıldızların uzak parıltılarına **tutuna tutuna ilerliyor** görüyordum onu.”(KHK:9)

4.3. BAĞLANIŞLARINA GÖRE TÜMCE TÜRLERİ SIRALI TÜMCE

Tanımı ve Özelliği

Birden çok yargılı anlatımda bağımsız şekilde oluşan tümceye sıralı tümce adı verilir. Bu tümceler kuruluş olarak bağımsızdır. Her tümce tek başına bağımsız yargılı bir anlatımdır.

Sıralı tümce oluşumu diziliş ve bağlantı uyumuyla sağlanır. Tümcede yalın ya da bileşik tümcelerin (girişik tümce, koşul tümcesi, ilgi tümcesi) art arda gelmesiyle mümkündür.

4.3.1. Bağımsız Sıralı Tümce

Bağımsız sıralı tümce, en az iki bağımsız tümceden oluşan ve bu iki tümcenin aralarındaki anlam bağıntısının iki nokta, virgül ya da noktalı virgülle belirtildiği yargıdır.

“Zor olmaz mı, **dedi** annem; zor olur **biliyorum**.”(KYG:89)

Yukarıdaki örnekte iki ayrı tümce vardır. Birinci cümle sonuna nokta konulsun veya konulmasın o ayrı bir yargı bildirmektedir.

Bağımsız Sıralı Tümcelelerin Özellikleri

1. Ad tümcelerinden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Bu mümkün **değildi** tabii, herkes gibi kendimi kendi içimden izlemeye **mahkûmdum**.”(SN:104)

“Gözlerinden **belliydi** bu, onun adım anarken teninin derin derin soluk alıp verişinden ve sesinin titreşimlerinden **belliydi**.”(SN:106)

“O sürelerin dışında **yoktular** sanki hiç mi hiç **yoktular**.”(SN:130)

“İkinci şiirin öyküsü bu denli gelişmiş **değildi**; bozkırım ortasına dikilmiş silik yüzlü, kavruk ve cılız bir insan **vardı** kafamda.”(SN:115)

2. Eylem tümcelerinden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Bu gerçekleşirse, ben de İsvan’ı daha çok **sevecektim** belki; onunla üniversite kapısında bazı günler **buluşacak**, bir yerlere gidip oturmayı önerecek ve böylece düşlediğim yakınlığı **kurabilecektim**.”(SN:103)

“Hâlâ **gülümsüyordu**, bir şey **saklıyordu** sanki.”(SN:132)

“Sıcaklık tetiğe doğru ilerleyip kollara **ayrılıyor** sonra; bir kol horozun küfüne doğru yürürken, bir kol sessizliğini kuşağın arasına kusan namluya doğru **uzanıyor**.”(SN:141)

“O bunu işitince **hayrete düşerdi** kuşkusuz, **sinirlenir**, **kahırlanır**, hatta **hayıflanırdı** ama hiç **belli etmezdi**.”(KHK:157)

“Bu yüzden de, ben sayfanın son satırına geldiğimde o hâlâ ortalarda bir yerde **pinekliyor olur**, sonra da kalan bölümü atlayarak benimle birlikte fırt diye çabucak sayfayı **çeviriverirdi**.”(KHK:169)

3. Ad ve eylem tümcelerinden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Annem **çağırıyordu** onu, ben teyzesinin **kızıyım**.”(SN:106)

“Oturmadan önce **sorardım** ben, baban **nerede** Hasan?”(KHK:157)

“Bir daha **gelme** sakın, **tamam mı?**”(KHK:173)

4. Yalın tümcelerden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Hicabi arkasına **yaslanmış**, sakin bir yüzle ona **bakıyordu.**”

“Alnını duvara **dayamış**, bir çoban çeşmesi gibi gene şırıl şırıl gözyaşı **döküyordu.**”(KHK:226)

“Hemen oracıkta, sağ taraftaki avlu duvarının **üstündeydi** bu yüz, gözlerini **kısmıştı.**”(H:82)

“Hemen peşinden de **ekledi**; onu misafir **etmeliyim.**”(H:123)

5. Bileşik tümcelerden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Onun emriyle, oraya varınca ikişerli sıraya **geçtiler** bu kez ve hiç **kımıldamadan**, on beş yirmi dakika boyunca güneşin altında öylece **beklediler.**”(H:221)

“Yüzüme **bakıyordu**, iri gözleri, uçuk mavi gömleği, bacaklarımı saran pantolonu ve **bükülmüş** dizi, hatta yüzüne **kıpırdadıkça** farklı anlamlar veren bal peteği dudaklarıyla, yüzüme bakıyordu.”(SN:123)

“Komutan yeniden **kımıldandı** oturduğu yerde, ellerini masanın kenarına **dayadı.**”(H:231)

6. Yalın ve bileşik tümcelerin bir arada bulunduğu bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Hicabi büsbütün **dumanlanan** pörtlek gözlerini ona **dikmiş**, (1) kinayeli kinayeli **bakıyordu.**”(2) (KHK:220)

(1)Girişik tümce (2) Yalın tümce

“Namluları mayınlı sahadaki karanlığa doğru **çevirmiş**, (1)iki çift göz halinde, nefes bile **almadan** öylece tetikte **bekliyorlardı.**”(2) (H:241)

(1)Yalın tümce, (2)Girişik tümce

“Dedem o sırada iki kelimeyi bir araya **getirememiş** tabii;(1) ellerini önüne **kavuşturarak**, şaşkın bir yüzle öylece **bakmış.**”(2) (UD:170)

(1)Yalın tümce, (2)Girişik tümce

“**Bağırmadım** tabii, (1)oracığa, mezarın görüntüsünü **tamamlayan** efkârlı bir gölge halinde **çakılıp kaldım.**”(2) (UD:183)

(1)Yalın tümce, (2)Girişik tümce

7. Devrik tümcelerden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Peki, **dedi** komutan sonra; hadi bakalım sen **git** evine.”(H:303)

“Yalnızca **bakıyorlardı** ona; kulakları bile **gözdü** sanki.”(G:84)

8. Düz ve devrik tümcelerden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Hatta bütün bunların yanı sıra, sağındaki solundaki insanların sevinçli el kol hareketleriyle hızlı hızlı açılıp kapanan kocaman ağızlarını da **görmüş** ama, nedense o sırada hiçbir şey **işitememiş**.”(UD:138)

“O gece pek rahat **uyuyamamış** dedem, sedirin üstündeki yorganın altında, sabaha kadar bir rüyadan ötekine **savrulmuş durmuş**.”(UD:165)

“O anda dışarıda yüzlerce el **kıpırdandı** sanki, yüzlerce tırnak büyük bir sabırsızlıkla kapıyı tırmalamaya **başladı**.”(G:83)

“Her karaltı **yalnızdı** ilk bakışta, yapayalnızdı; ama **birlikteydiler**.”(G:82)

“Kandilin ışığı ondan önce **çıktı** dışarıya; bekleyen köylülerin yüzlerini, omuzlarını, şapkalarını ve ellerini yalayarak çınarın yanına kadar **uzandı**.”(G:83)

9. Devrik ve kesik tümcelerden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“İşte o sırada inanılmaz bir sessizlik **çöktü** odaya; duvarları zonklatıp tavandan sarkan ampulü saçtığı ışıkla birlikte çatır çutur geveleyen, capcanlı ve uçsuz bucaksız bir **sessizlik**. . .”(KHK:132)

10. Dilek tümcelerinden oluşan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Arada bir geride **kalsa**, arada bir öne **geçse**, arada bir **kaybolsa** bu iş böyle sürüp gider.”(UD:194)

11. Yükleme ortak bağımsız sıralı tümceler de vardır. Bu tümceler yükleme ortak kesik tümce niteliğindedir.

“Cümlelerle **değil**, kimi zaman sağa sola dağılıveren şekilsiz kelimelerle, kimi zaman bölük pörçük hecelerle, kimi zaman da sadece harflerle **anlatmış**.”(UD:162)

“Ardından, yokların kulakları **yağacaktır** köy meydanına; kepçe kepçe, kepçeleri varlıklarından kuşkulandıran kulaklar. . .”(G:85)

“Deli milletine **katıldı** o; ne ne yapacağı **bilinir**, ne ne söyleyeceği. . .”(G:98)

“**Kim bilir** nelerin yorgunu bunlar, diye **geçirdim** içimden, kim bilir kimlerin yorgunu. . .”(G:84)

12. Öznenin ilk tümcede olduğu ve diğer tümcelerinin ona özne bakımından bağlı olduğu ortak özneli bağımsız sıralı tümceler vardır.

“**Sen** serbestsin; (**Sen**) git koğuşa yat.”(H:309)

“Çünkü **kardeşiyle ilişkisi** var; bana ikidir (**kardeşiyle ilişkisi**) malum oluyor.”(H:320)

“**Nefise** yeniden soyunuyordu bu yüzden; (**Nefise**)dut ağacının dibindeki minderlerin üstüne uzanıyordu.”(H:321)

“(Ben)İdamla yargılanan birisiydim de sanki okunacak kararı dinlemeye hazırlanmıştım; (Ben)huzursuzluk içinde kıpırdanıp sık sık ayak değiştiriyordum bu yüzden.”(KHK:115)

“(O) O gün de kararsızdı hiç kuşkusuz; kimi zaman, dolan kapları acele acele boşaltarak batmak üzere olan köhne bir gemiyi kurtarmaya kararlıymış gibi davranıyor; (O) kimi de, bir an için her şeye boşverip bir kenara çekiliyor ve kollarını göğsüne kavuşturup sessizce olup bitenleri seyrediyordu.”(KHK:118)

13. Bazı bağımsız sıralı tümcelerde özne ve yüklem ortak olabilir.

“Sana dedi yeniden; şimdi **ben** sana, tamam mı, gidip **yemek getireceğim.**”(H:310)

14. Dolaylı tümleci ortak bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Bir hayli yorgun düşen Mensur (**sütunun dibinde**) çenesini göğsüne dayamış, geniş omuzlu bir karaltı halinde öylece oturuyordu **sütunun dibinde.**”(H:310)

“Herkesi ve her şeyi öteye iten geniş bir küskünlük vardı **duruşunda**, gücenmişlik vardı. (**duruşunda**)”(H:319)

15. Ortak nesneli bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Daha doğrusu, her zamanki ustalığıyla annem uyduruyordu **onları**, ben yalnızca onun yanında durup (**onları**) seyrediyordum.”(KHK:132)

“Birlikte **bir düşü** yaşıyorlardı sanki,(**bir düşü**)beni kıskandırmak için. .”(SN:131)

16. İlgeç tümleci ortak olan bağımsız sıralı tümceler vardır.

“Biraz **hızlı** ye, dedi usulca; biraz **hızlı** ye, komutan beni bu vaziyette görmesin.”(H:312)

17. Bağımsız sıralı tümcelerde her tümcenin yüklemi zaman bakımından birbirine uymayabilir.

“Artık anneme çıkışacak gücü mü **yoktu**, yoksa uyuyamadığı için içi mi **geçmişti** bilmiyorum.”(KYG:90)

“**Şaşırmıştı** bekçi, farkında olmadan yüzünü değirmene uzanan yola **çevirdi.**”(G:180)

“Baktım ki Güvercin bir ardıç kümesinin içinde **ağlıyor**, aldım **getirdim.**”(G:180)

“Yüreğim ağzıma **gelmişti**, saçlarımın dibinden ter **fişkırıyordu.**”(KYG:109)

18. Bağımsız sıralı bir tümcede son tuncenin yüklemi bileşik zamanlı bir eylemse önceki tunceler de kip, kişi, zaman bakımından son tuncenin yüklemine bağlıdır.

“Kerpiç duvarlar arasından **akıyordu** bu düşüncesi, eğri büğrü sokaklardan **geçiyor (du)** ve evine dek gidip gidip sürekli çalkalanan kirli bir bulut gibi geri **geliyordu.**”(G:229)

“Uşak asfaltı gözden **silinmiş, (ti)**ahlatlar **kaybolmuş, (ti)** bütün bunların ötesinde kalan Çökelez Dağı da eteğindeki köylerle, kasabalarla birlikte bir hayli uzaklara **çekilmişti.**”(KYG:161)

4.3.2. Bağımlı Sıralı Tümce

En az iki bağımsız tuncenin bağlaçlarla birbirine bağlandığı tuncelere bağımlı sıralı tümce adı verilir. Bu tunceler kuruluş bakımından birbirinden bağımsızdır aradaki bağlaç kaldırılırsa bağımsız tunceler elde edilecektir.

“Oğlum, halan da okuma yazma bilmiyor kocası da, postacının verdiği zarfı **atmışlar** bir köşeye **ancak** bugün haberimiz **oldu.**”(KYG:169)

“Kocaman bir bardağa çay koyup defterimi **açtım ve** saatlerce kafa **patlattım.**”(SN:159)

Bağımlı Sıralı Tümcelelerin Özellikleri

1. Ad tuncelerinden oluşan bağımlı sıralı tunceler vardır.

“Uyumayan yalnızca bendim, bende huzursuz **olandı ya da**, bende bekleyip bende **özleyendi. . .**”(SN:160)

“Ne **var ki**, önü sıra yürüyen imamdan ayrılıp başka bir odaya sapması **imkânsızdı.**”(G:149)

“At oralarda bir yerde ya bir kaya **gölgesindedir**, ya yar başında **ya da** karanlık bir vadinin **derinliklerindedir.**”(G:150)

2. Eylem tuncelerinden oluşan bağımlı sıralı tunceler vardır.

“Sözcükleri birbirine katarak kişneye kişneye Ramazan'ın peşine **düşüyor ve** onu meydana yakalayıp köylülerin gözü önünde yeniden **eziyordu.**”(G:149)

“Sırtına geçirdiği gömleği farkına varmadan düğmeleyip ayakkabılarını **giymiş ve** üç beş adımlık dükkânda, bitip tükenmeyecek uzun bir yolculuğa çıkmış gibi yavaş yavaş yürümeye **başlamıştı.**”(G:152)

“Az önce sana annenın sözünü ettiği iyiliğin ne olduğunu **soracaktım ama** konuşmama fırsat **vermedin.**”(H:166)

“Böğürtüleri işiten yetkililer yerlerinden fırlayıp hemencecik telefona **sarılmışlar ama** kükreyip duran sel suları telefon direklerini çoktan yıkıp devirdiği için, bu konuda başarılı **olamamışlar.**”(UD:123)

3. Ad ve eylem tümcelerinden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Ne var ki titreme yalnızca bedenini **değil**, geleceğini **de sarmıştı.**”(G:149)

“Üstelik anlatanların dilindeki at, bu kez Reşit’in bile tanımakta güçlük çektiği, ejderhaya benzeyen kapkara bir **rüzgârdı ve** sözcüklerin arasında koştukça hızla **büyüyordu.**”(G:149)

4. Yalın tümcelerden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“**Kaçmıştı çünkü** o, herkesin beklentisini boşa çıkarmıştı.”(SN:61)

“Gene de, bu işin aslı pek bilinmezdi tabii, **araştırılmaz ve sorulamazdı.**”(SN:62)

“Zaten, maaş verseler de vermeseler de bir şey **değişmezdi** onun yaşamında; **çünkü** nelere ihtiyacı varsa hepsini bir kâğıda yazıp gece bekçilerinin ya da jandarma erlerinin eline **tutuşturuyor.**”(SN:62)

“Müdürün umurunda değildi bunlar gene de, hiç umurunda **değildi ve** o gene dindik **yürüyor.**”(SN:62)

5. Bileşik tümcelerden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Koskoca şehir bir an için ayağa **kalkıp** yüzünü geçmişe **dönmüş de**, belleğindeki felaketin acısıyla kalın kalın **böğürmüş** sanki.”(UD:123)

“Orada birdenbire dedemin ruhuna **sinen** bozkırların şeklini **alıyorlarmış** üstelik ve alınca da her yanı **kurumuş** ahlak karaltılarıyla dolu sapsarı bir uzaklık halinde, acayip bir hızla halka halka **genişliyorlarmış.**”(UD:129)

6. Yalın ve bileşik cümlelerden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Ardından da, bir görevi yerine getiricesine, cebinden çıkardığı mızıkayı dedemin ellerine **tutuşturarak** sandalın burnunu **kırmış**(1) ve oradan hızla **uzaklaşmış.** (2) (UD:167)

(1)Girişik tümce (2) Yalın tümce

“Taksinin içi **sıcaktı** oysa(1) ve bu sıcaklığın derinliklerinde de, daha önce **inip binen** yolcuların, bana camlardan bakıyormuş, şoförle konuşuyormuş ya da inmeye hazırlanıyormuş gibi **gelen** farklı farklı sıcaklıkları **vardı.**”(2) (SN:66)

(1)Yalın tümce (2) Girişik tümce

“Şoför sigara içti peş peşe, bir ara radyoyu **açıp** ibreyi istasyonlar arasında gezdirdi, ensesini **kaşdı**(1) ve sanki beni nereye götüreceğini biliyormuşçasına, taksiyi kentin derinliklerine doğru sürdükçe **sürdü**.”(2) (SN:67)

(1)Girişik tümce (2) Yalın tümce

“Ablayla Günay ansızın **kayboldular** sonra(1) ve benim karşıma, ay ışığıyla **gümüşlenmiş** geniş bir salon **geldi**. (2)”(SN:87)

(1)Yalın tümce (2) Girişik tümce

7. Devrik tümcelerden oluşan bağımlı sıralı tümceler olabilir.

“Basamakları çıkarken, bıyıklarını hiç **fark etme miştim** ama ben yaklaştıkça **bıyıklandı** adam.”(SN:92)

“Dönüp ben de ona bakmak **istedim** ama **yapamadım** nedense.”(SN:92)

8. Kesik tümcelerden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Sonrası karanlıktı ve dış parıltıları ten ürpertileriyle dolup taşan, ıslak mı ıslak, yapışkan bir karanlık. . .”(SN:87)

“Bense, yavaş yavaş köşeye sıkışmışım ve soluk alıp vermem bile. . .”(SN:105)

“Tek masalı, ama masası kat kat ve geniş; iki pencere, ama pencereleri büyük mü büyük bir yerd burası. . .”(SN:107)

9. Düz ve devrik tümcelerden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Gözlerini çanak çanak açar ve durup dinlenmeden zehirli kahkahalar **attı** ama bu kahkahaları benden başka kimse **duymazdı** herhalde.”(SN:154)

“**Yetişmedi** de, çözülen yazmasının altından fişkırان bembeyaz saçları, tozlu giysileri **ve** bir çocuğunkine benzeyen küçük gövdesiyle aniden hamazın içinden **doğdu** sanki.”(H:89)

10. Dilek tümcelerinden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Belki de, ben dükkâna tıraş olmaya geldiğimden beri **oradaydı** ve gözlerinde cellat gözleri **varsa**, onları aramızdaki uzaklıkla **örtmüştü**.”(G:152)

11. Ortak yüklemli bağımlı sıralı tümceler olabilir. Bu tümceler kesik tümce niteliğindedir.

“Köylüler onun şiddetini görmek **(istiyorlarmış)** ve acımazlığını bilmek **istiyorlarmış**.”(H:92)

“Namluları mayınlı sahadaki karanlığa doğru çevirmiş, **(bekliyorlardı)** iki çift göz hâlinde, nefes bile almadan öylece tetikte **bekliyorlardı**.”(H:241)

12. Öznesi ortak bağımlı sıralı tümceler vardır. Bu şekilde oluşan tümcelerde özne ilk tümcede olur diğer tümceler anlam bakımından ilk tümceye bağlı olur.

“**Bunlar**, içlerindeki şeytana mı uymuşlar, (**Bunlar**) sokaklarda büyüyen tehlikenin cazibesine mi kapılmışlar, (**Bunlar**) yoksa Afat-1 Temmuz’da anlatılan felaketin benzerini yaşayacaklarsa yaşayıp bir an önce kurtulmak mı istemişler hiç bilinmez.”(UD:243)

“**Dağların nefes alıp veriş**i duyuluyordu ama (**Dağların nefes alıp veriş**i) hayal mi gerçek mi olduğu kestirilemiyordu.”(KYG:193)

“**Annem** onu bir yerden tanıyormuş ama (**Annem**) çıkaramıyormuş bir türlü.”(KYG:192)

13. Öznesi ve yüklemi ortak bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Ardından da gözlerini benim gözlerime dikerek, gayet sakin ve dostane bir sesle, beyefendi siz hastanın nesi oluyorsunuz, diye **sordu doktor**.”(KYG:94)

14. Ortak nesneli bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Annemin **onu** bir yerden gözü ısırıyormuş ama çıkaramıyormuş bir türlü.”(KYG:192)

“Hemen ardından, **mermer çıkarıyoruz diye güzelim dağlara musallat olan, birkaç aydan beri köstebek gibi her yeri delik deşik eden ve bağın bahçenin yanı sıra börtü böceği de toz içinde bırakan şirketi ve o şirkete o salâhiyeti veren vicdansızları** konuşmaya başlamışlar.”(KYG: 105)

15. Ortak belirteç tümleçli bağımlı sıralı tümceler vardır.

“**Randevu tarihinden bir gün önce** de, patır patır açmaya başlayan sitedeki kırmızı güllerin arasından geçtim, otoparka indim ve arabaya binip yine tek başıma Denizli’ye doğru yola çıktım.”(KYG:90)

16. Ortak dolaylı tümleçli bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Ben böyle deyince, sağ omzunu duvara verip **üçüncü basamakta** durdu ve terli terli bana baktı bir müddet.”(KYG:97)

17. Ortak ilgeç tümleçli bağımlı sıralı tümceler vardır.

“**İhtiyath adımlarla** yaklaşıp payına düşen salamları birkaç hamlede yedi ve bir yere yetişecekmiş gibi uzaklaştı.”(KYG:112)

18. İkiden çok tümceden oluşan bağımlı sıralı tümceler vardır.

“Annemle de vedalaşıp elimde valiz evden **çıktım** sonra, erikle asmanın altından eğilerek yan yan **geçtim** ve bahçe kapısının önünde duran arabanın yanına **gittim**.”(KYG:107)

19. Bağımlı sıralı tümcedeki yüklemeler kip ve zaman bakımından birbirinden farklı olabilir.

“Her şeyden evvel böyle bir şey olmadı ve olmuyor.”(H:320)

20. Bağımlı sıralı tümcelerde son tümcenin yüklemi bileşik zamanlı bir eylemse önceki tümceler de kip, kişi, zaman bakımından son tümcenin yüklemine bağlıdır.

“Kendini tuttu mu sanki içine birdenbire hayalindeki sıçramaların rüzgârı doluyor (**du**), dolunca da ister istemez hafifliyor (**du**), hafifleyince de abisini geride bırakıp yine öne **geçiyordu.**”(H:324)

“Tıpkı Hamdiler gibi üçümüz yaşasaydık yani ve ben görmeseydim annem ile babamın kavgalarını, şak şak öten bu tokat sesleriyle hıçkırıkları **duymasa(ydım)** ve **bilmeseydim.**”(KHK:163)

“Kuşkulanırdım hatta, hemen her şeyden **kuşkulanır(dım)** ve yaşadıklarım ansızın başka bir anlama bürünüverecekmiş gibi yok yere **telâşlanırdım.**”(KHK:168)

UYARI:

Sıralı bir tümcede tümceler arasına (,) ve (;) yerine (.) konulsa da anlamında herhangi bir değişiklik olmaz.

“Evet, diye devam etti Cabbar, anlatmaya geldik. Çünkü bu dertten bizi ancak sen kurtarırın.”(H:325)

“Orada oturan üç adamdan biri gün boyu fellik fellik aradığım Hicabi'nin ta kendisiydi. Çünkü gözleri pörtledikçe pörtlemişti ve durup dinlenmeden, neredeyse boğulurcasına, peş peşe rakı içiyordu.”(KHK:217)

4.3.3. Açıklamalı Sıralı Tümce

İçerisinde bir giriş tümcesi ve onun açıklayıcısı konumunda başka bir tümce daha bulunan yargılı anlatımlara açıklamalı sıralı tümce adı verilir. Bu şekilde oluşturulan tümcelerde önceki bir yargı açıklanır, yorumlanır ve daha açıklayıcı bir halde ifade edilir. Bu tümcelerde ilk tümceden sonra iki nokta (:) konulur.

“Uzun süre baktım ona kendime bakarcasına ve bakarken de, keşke bu arınmanın boyutu farklı olsaydı, diye düşündüm: Bedenime gözlerimden, kulaklarımdan ve derimden sinen ne varsa şu sidikle birlikte dışarı çıksaydı.”(SN:122)

“Gene de, yalnızca görme duyusuyla donatılmış gibi, her şeyi her yönüyle değilse de hareket eden yanlarıyla görüyorlardı: işte, Ramazan dizlerinin üstüne çökmüştü şimdi, emekleye sürüne, kollarını ileriye uzatıp elleriyle görünmez bir şeye tutunarak telaş içinde kaçmaya çalışıyordu.”(G:140)

“İşte bu yüzden şunu hiç unutma Cebrail: Şeker satın alan her insanın karşısında biz daima şeker olmak zorundayız.”(UD:196)

“Karşılığında boğuk birkaç kem küm alınca da, çaresiz, anlatmaya başladı: Bu elektrik kesintisi ne kadar sürmüştü? Bir iki saat. Diyelim, iki. Peki, bu iki saatte neler olmuştu?”(SN:44)

Açıklamalı Sıralı Tümcelerin Özellikleri

1. Devrik kaynaşık tümce niteliğinde birinci tümcenin sonuna ki bağlacı getirilerek oluşturulan açıklamalı sıralı tümceler vardır.

“Gene de, yalnızca görme duyusuyla donatılmış gibi, her şeyi her yönüyle değilse de hareket eden yanlarıyla görüyorlardı ki: işte, Ramazan dizlerinin üstüne çökmüştü şimdi, emekleye sürüne, kollarını ileriye uzatıp elleriyle görünmez bir şeye tutunarak telaş içinde kaçmaya çalışıyordu.”(G:110)

“Hidayet evde yokken usulca kalkmıştır yerinden; oturmaktan uyuşan dizlerini ovuştura ovuştura pencereye yaklaşmış ve merakla bakmıştır ki: Dışarıda, insanın gözlerini kamaştıran, yemyeşil bir aydınlık vardır. Sonra, çitlerle çevrilmiş tahta evler. . .”(KHK:61)

2. Düz ve devrik tümcelerden oluşan açıklamalı sıralı tümceler vardır.

“Uyuyor olsam da, adım adım **izlerdim** onu: Beyaz iç donuyla yatağımın kenarından hayal meyal **geçer**.”(SN:68)

“Evet, biraz rahatlıyorum ama,dışarıda neler olup bittiğini öğrendiğimden **değil**; o rahatladığından: Gün geçtikçe daha çok **korkuyorum** çünkü.”(SN:49)

“Sapanını çıkarıp sen niye taşlamıyorsun ha? diye **haykırdı: Sustum** ben.”(KHK:89)

3. Kesik tümcelerden oluşmuş açıklamalı sıralı tümceler vardır.

“Hidayet evde yokken usulca kalkmıştır yerinden; oturmaktan uyuşan dizlerini ovuştura ovuştura pencereye yaklaşmış ve merakla bakmıştır: Dışarıda, insanın gözlerini kamaştıran, yemyeşil bir aydınlık vardır. **Sonra, çitlerle çevrilmiş tahta evler. . .**”(KHK:106)

4. Tümcelerinden biri yargılı öbürü kesik açıklamalı sıralı tümceler vardır.

“Sonuç tam anlamıyla bozgun: Kadın eve kapanıp kapıyı pencereyi sımsıkı çivilemiş, ne amcasına **açıyor** ne babasına. O boynu bükük kuzular da içeride, melil **melil...**”(G:33)

4.3.4. Karma Sıralı Tümce

İçinde en az üç tümce bulunan bağımlı ve bağımsız cümleleri bünyesinde toplayan tümcelere karma sıralı tümce adı verilir.

“Gene de bunu pek düşünen **yoktu**;(1) öteki ayrıntılar o denli **çoktu** ve öylesine büyük bir mercek **altındaydı** ki, (2) herkes her şeyi görmekten **körleşmişti.**”(3) (G:32)

1. Bu şekilde oluşan tümcelerde önce bağımsız sıralı tümce ardından bağımlı sıralı tümce gelir.

“Ama adam **görmedi** onu, görmek **istemedi** ve bu tutumuyla cellatlardan birini saf dışı bırakmış gibi geçip **oturdu.**”(G:36)

“Ziya bir an anne karnındayken öldürülen oğlunu **düşündü** onu görünce, dizlerinin bağı çözülmüş bir halde ayağa **kalktı**, bir eliyle Masanın kenarına **tutundu** ve çocuğun boyuna posuna bakarak içinden, yaşasaydı demek ki oda şimdi böyle kocaman bir delikanlı olacaktı **diye geçirdi.**”(H:156)

2. Bu şekilde oluşan tümcelerde önce bağımlı sıralı tümce ardından da bağımsız sıralı tümceler de gelebilir.

“Almanya'ya giden ve orada yıllardır vatan hasreti çeken büyük kızı Ayşe'yi ve damadı Fahrettin'i **anlattı** ve bütün bunların ardından da **tuttu** lafi Kenan'ın askerliğine **getirdi.**”(H:157)

“Değişik giysilerle, değişik muhtarlar ve değişik adlarla binlerce yıldan bu yana aynı noktada **dikiliyordu** belki de, artık o noktanın **çocuğuydu** ve **taşlaşmıştı.**”(G:78)

3. Değişik sayılarla ve sırayla oluşmuş karma sıralı tümceler vardır.

“Cevriye Hanım sesini aydınlatan tatlı bir hevesle Ziya'ya Köyü ve komşularını **anlattı** sonra; dağlarda keçi sürüleri, sümbül kokuları ve kıl çadırları sarsan uzak kurt ulumaları arasında geçen çocukluğunu **anlattı**; peşinden rahmetli kocasını hangi pınarın başında ilk defa ne zaman gördüğünü, görünce kalbinin nasıl güm güm attığını ve bir bahar günü, al duvağıyla doğru bir atın üstünde ona nasıl gelin geldiğini **anlattı.**”(H:157)

Karma Sıralı Tümcelerin Özellikleri

1. Ad tümcelerinden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“Belki de berberin kendine sığmazlığı **vardı** orada; sözgelimi bir köyde, yine böyle bir dükkânda berber **kılığındaydı** ve arada bir başını çevirip **buradaydı.**”(G:7)

“Evim **vardı** sözgelimi, balkonum **vardı** bahçeye bakan, karım **vardı** tatlı düşler gibi, çocuklarım **vardı.**”(G:11)

2. Eylem tümcelerinden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“İşte o sırada cebinden bir at kişnesmesi **yükseldi** dayımın, çıkarıp önce Melül melül **baktı** telefonun suratına, sonra içini **çektı** ve kulağına götürerek sert bir sesle arayana, zıbarıyor musun hâlâ nerede **kaldın** yahu, diye **çıkıştı.**”(KYG:120)

“Gülfem Yenge de bir müddet gözleriyle onu takip ettikten sonra merdivene doğru **yaklaştı** sendeleye sendeleye, orada **durdu** ve başını çevirip mahzun bir ifadeyle **baktı.**”(KYG:123)

“Elifle dirliklerinin bozulduğunu gizlediğimi **anladı** ve anlayınca da daha bir yığın soru sormaya **niyetlendi** ama olacakları sezip **kalktım** artık ben, doğrulup usulca **kalktım** ve neredeyse kaçarcasına hızlı hızlı yürümeye **başladım.**”(KHK:204)

“Kimi zaman sigara üstüne sigara yakıp yere **çömeliyor**, sırtını duvara **dayıyor** ve oturmayı unutmuş da bir türlü anımsayamıyormuş gibi öylece, saatlerce **bekliyordu.**”(SN:95)

3. Ad ve eylem tümcelerinden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“Doğrusu ne **vardı**, dükkânın önünden geçip gidiyorken neden **durmuş**, durmuşken pat diye içeri neden **girmiş** ve ustalarını bu yeniyetme iki gence neden sormuştum ben de **bilmiyordum** gülüm, hiç mi evet hiç **bilmiyor** ve bilemeyişimin karanlığında asama yaslanmış öylece **dikiliyordum.**”(KHK:209)

4. Yalın tümcelerden oluşmuş karma sıralı tümceler vardır.

“**Çekilseydi** de, **sussaydı** artık orada ak sakallı bir heykel sessizliğiyle ve onunla Kevser de **sussaydı.**”(KHK:163)

5. Bileşik tümcelerden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“Oysa babam hiçbirini **yapmazdı** bunların, kazaya kim neden olmuşsa **varıp** onun boynuna sımsıkı **sarılr** ve herkesin şaşkın bakışları altında, dakikalarca höyküre höyküre **ağlardı.**”(SN:153)

6. Yalın ve birleşik tümcelerden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“İşte o vakit yaşça büyük olan çocuk bu manzara karşısında daha fazla dayanamadı artık(1); caka satarcasına arkasındakilere doğru şöyle bir baktıktan sonra

Ya bismillah diyerek ilk atışını yaptı, (2) hedefi vurdu, (3) yere düşünce koşup çarpınışların içinden kuşu eline aldı ve alır almaz da gözünü bile kırpmadan kafasını tutup cırc diye koparverdi. (4)”(H:77)

1 ve 3 yalın, 2 ve 4 birleşik tümce

“Sonra kendine **geldi** birden, (1) göğüs cebindeki paketi çıkarıp bir sigara **yaktı** (2) ve üflediği dumanların arasından başını uzatarak öfkeli bir sesle, öyle bebek okşar gibi **olmuyor**, (3) olmuyor, şu kazanların içine girin de ayaklarınızla **sürtün** (3) yahu, diye **bağırıldı**.”(4) (H:202)

1 yalın, 2, 3, 4 birleşik tümce

“Kenan yüzünü kaldırıp aniden göğe doğru **baktı** (1) o sırada gözünün birini **kıstı** (2) ve belli belirsiz dudaklarını **oylattı**.”(3) (H:209)

1 birleşik, 2, 3 basit tümce

7. Devrik tümcelerden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“Böyle bağırırken, bu olup bitenlerden ibret alın dercesine sağına soluna da **baktı** her defasında, tepeden ayağa, tek tek **süzdü** duvar dibinde duranları.”(H:212)

8. Düz ve devrik tümcelerden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“**Yok** bir şey, diye **cevap verdi** Cevriye Hanım; **oturduk** evladımınla dereden tepeden **konusuyoruz** işte.”(H:156)

9. Devrik ve kesik tümcelerden oluşan karma sıralı tümceler vardır.

“Donup **kalmışlardı** sanki, belki berber de **donmuştu** onlarla, berberle birlikte çırak da, koltuktaki adam da, hatta **ben de** . . .”(G:36)

10. Ortak yüklemli karma sıralı tümceler vardır.

“Evim **vardı** sözgelimi, balkonum **vardı** bahçeye bakan, karım **vardı** tatlı düşler gibi, çocuklarım **vardı**.”(G:11)

11. Ortak özneli karma sıralı tümceler vardır.

“(Onlar) Öğleye kadar, duvarların yüzünü kalınlaştıran yaşlı yağ kokularının arasında **çalıştılar** yine ; (Onlar) harıl harıl patates ve soğan **soydular**, (Onlar) ellerinde bıçaklarla et **doğradılar**, (Onlar) çuvaldar dolusu mercimek **ayıkladılar**, (Onlar) geniş leğenlerin içinde sebze **yıkadılar** ve (Onlar) ortalığı temizleyip zift gibi kararmış olan beton zemini defalarca **paspasladılar**.”(H:209)

“Ama orası neresiydi, bu köye gelmeyi **kendisi** mi **istemmişti** ve (**kendisi**) yola hangi amaçla **düşmüştü**, (**kendisi**) bilmiyordu.”(G:11)

12. Ortak nesneli karma sıralı tümceler vardır.

“**O köyde işittikleri felaketin hikayesi** iğne gibi **battı** ve (o köyde işittikleri felaketin hikâyesi)bunların miskinliğini pof diye **söndürdü** sanki.”(H:94)

13. Dolaylı tümleci ortak karma sıralı tümceler vardır.

“Çünkü o vakit patır patır beş çocuk **düşmüş havadan**, çocuklarla birlikte boka püsürüğe belenmiş üç kuzu, kuzularla birlikte tavuklar tencereler ve arı kovanları, onlarla birlikte ağızlarından parıltılar saçan birkaç tahrayla birkaç nacak yahut heybe gibi birtakım şeylerle birlikte çeşitli çaput parçalarıyla çeşitli çamaşırlar (**havadan) düşmüş.**”(H:93)

14. Belirteç tümleci ortak karma sıralı tümceler vardır.

“Hamaz biraz daha beriye gelince bunların arasına Nurgül Hanım'ın terliği de **karıştı sonra**, bulunduğu yerden **havalandı (sonra)** ve kendi etrafında dönüp duran o dehşet verici uğultunun içinde birdenbire **kayboldu. (sonra)**”(H:88)

15. Karma sıralı tümcelerde son tümcenin yüklemi bileşik zamanlı bir eylemse önceki tümceler de kip, kişi, zaman bakımından son tümcenin yüklemine bağlıdır.

“Ben hemen **uyuyamıyordum** tabii, yatakta hiç kıpırdamadan **yatıyor(dum)**, gözlerimi tavandaki merteklerin karanlığına **dikiyor(dum)** ve o anda Kevser'in nerede olabileceğini **düşünüyordum.**”(KHK:72)

4.4. KURULUŞLARINA GÖRE TÜMCE TÜRLERİ

Türkçede tümceler belli bir kalıba göre oluşturulur. Yüklem sondadır diğer ögeler ise yüklemden önce gelir. Bu kalıp değişebilir ve değişik özellikte tümce türleri ortaya çıkar.

Bazı anlatımlarda yüklem sonda değildir. Kimilerinde ise bir arasöz ya da aratumce bulunur. Bazılarında da yüklem yoktur. Tümcelerin bu şekilde olması kuruluş özelliğindedir.

4.4.1. Düz Tümce

Tanımı ve Özelliği

Yüklemi (yargı ögesi) sonda olan tümceye düz tümce denir.

Bazı kaynaklar bu tümceye kurallı tümce adı da verilir. Bu yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilir. Biraz sonra incelendiğinde görülecektir ki, devrik tümce düz tümcenin karşıtıdır yani kuralsız tümce demek söz konusu değildir.

Hint-Avrupa ve Sami diller ailesinde yüklem baştır. Bazı dilbilimciler bunu üstünlük kabul etmişlerdir. Bize göre bu düşünce doğru değildir, dilleri değerlendirirken bunu ayrıcalık kabul edemeyiz.

Aşağıdaki tümceler yüklemi ad ya da eylem soylu yüklemelerden oluşan düz tümcelerdir.

“Biz de onlara dönerek her defasında boynumuzu **büktük.**”(H:91)

“Nedense kaldırımları dolduran insanlar gitgide **azalmış**, sonrada hep birlikte gözden **kaybolmuşlardı.**”(G:62)

“Biz o tarafa geçtiğimizde annem balkona **çıkılmış**, sofra bezini **silkeliyordu.**”(KYG:54)

“Gürültüsü sokağı saran karanlık bir cam ve demir yığını, üstüme doğru **ilerliyor.**”(SN:98)

4.4.2. Devrik Tümce

Tanımı ve Özelliği

Yüklemi sonda olmayan tümcelere devrik tümce denir.

Devrik tümce, Türkçede eski metinlerden bu yana kullanılmaktadır. Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Kitabı, Orhun Yazıtları gibi Türkçede önemli yeri olan metinlerde devrik tümcelere rastlanmaktadır.

Bugün Türkçemizde yazı dili konuşma diline yaklaşılmaya başlamaktadır, devrik tümce de bu yaklaşımda doğal bir gelişmedir.

Devrik tümcelerde yüklemün öbür öğelerden önce söylenmesi konu gereğince bu ifadeye daha çok önem verilmesindedir.

Devrik Tümcede Öğelerin Sırası

1. Öznesi sonda olan devrik tümceler vardır.

“İşte o gün yaşanan bu olaydan sonra, bir gözüm işteyse bir gözüm hep pencerede oldu **benim.**”(UD:77)

“Dağ yamaçlarında yankılanan kokularla kabarmış, üstü minnacık bulut damlaları, kuş cıvıltıları ve **kozalak çıtırtılarıyla dolu kocaman bir yatak.** .”(KHK:73)

“Tanıdık geliyor bana çünkü o sıcaklığı bir yerlerden anımsıyorum **ben.**”(SN:141)

2. Nesnesi sonda olan devrik tümceler vardır.

“Zorla götürürlerdi **beni**.”(SN:76)

“Beni düşünüyordur gene, ya da otobüs durağındaki **o erkeği**. . .”(SN:140)

“Zahmet olmazsa sen Isparta’daki üniversiteye, Gülfem yengenin doktoruna götür **beni**.”(KYG:90)

“Saatler sonra karısı, dövünüp ağlamaktan bitkin düşen Hacer’i yatağına yatırıp eve geldiğinde, hâlâ öyle, avlunun bir köşesinden bir köşesine koşuştururken buldu **onu**.”(G:148)

3. Dolaylı tümleci sonda bulunan devrik tümceler vardır.

“Sonra, işte o böyle bakarken, tok sesli davullarla yeri göğü inleyen huysuz zurnalar eşliğinde birtakım insanlar geçmiş **yarı başından**.”(UD:67)

“Gelgelelim, burnumla üst dudağımın arasında dayımın palabıyıktan vardı, inanılmaz bir şeydi bu, gerçekten bıyık olup olmadıklarını anlamak için elimi kaldırıp dokunamıyordum **onlara**.”(SN:109)

“Bir keresinde de, babama muavinlik ederken, minibüsle gelip kasabalılardan birinin cenazesini almıştık **bu hastaneden**.”(KYG:130)

4. Belirteç tümleci sonda olan devrik tümceler vardır.

“Adam da, ne yapacağını bilemeden, gözlerini çevirip bu görüntülere boş boş bakmış **o sırada**.”(UD:67)

“Eşikten geçerken durdu, elinin birini söveye dayadı ve başını çevirip babama baktı **yeniden**.”(KYG:93)

5. İlgeç tümleci sonda olan devrik tümceler vardır.

“Kontağı kapattıktan sonra ben annemle babamı arabada bırakıp, tekerlekli sandalye almak için hastaneye koştum **aceleyle**.”(KYG:93)

6. Devrik tümcelerde birkaç öge sonda olabilir.

“Uğurlar ola, diye mırıldandı **Nurgül Hanım, (1) ona. (2)**”(H:100)

(1)Özne (2)Dolaylı Tümleç

Devrik Tümcelerin Kullanılış Yerleri

1. Günlük konuşmalarımızda devrik tümce kullanılabilir.

“**Tamam diyorum** baba.”(KYG:93)

“**Tuvalet işini ne yapıyorsunuz** peki?”(KYG:114)

“Merak etme, **zifiri karanlıkta araba kullanmayı sever**o.”(H:123)

2. Bazı atasözleri devrik tümce yapısındadır. (≠)

“Sakla samanı, gelir zamanı.”

“Ne doğarsan aşına o gelir kaşığına.”

3. Bazı deyimler devrik tümce yapısındadır.

“Sonra bir **ağırlık çöktü** üstüne.”(G:63)

“Gene de, bütün bunları düşünmeme karşın, **sabrımı taşıran son eşyayı birdenbire karşımda bulduğum gün**, uzun uzun tartışmıştık onunla. . .”(SN:36)

4. Yırlarda da devrik tümce kullanımına rastlanır.

“**Bakmıyor** çeşmi siyah feryade / **yetiş** ey gamze yetiş imdade”(UD:233)

“Kimseye **etmem** şikâyet ağlarım ben halime / **titreirim** mücrim gibi baktıkça istikbalime”(UD:232)

“**Vaktim yok** kendimi toplamaya gözlerinizden, kendime **yetişemiyorum** ki ben, kendime **yetişemiyorum** ki ben!”(SN:160)

4.4.2.1. Devrik Tümce Türleri

1. Ad Tümcelerine Dayalı Devrik Tümce

“Sokaklar ıvıssız; soluk alıp veren bir tek canlı **yok** ve kokular, birbirine karşın akıl almaz kokular.”(G:60)

“Muhtarı yıkan bir **gülümseyişt**i bu.”(G:65)

“Bu uzun boylu adam, sanıldığı gibi hiç de pısrık **değilmiş** aslında.”(UD:12)

“Kimsenin sıraya girdiği falan **yoktu** orada.”(H:192)

2. Eylem Tümcelerine Dayalı Devrik Tümce

“Zilleri, kesilmiş tırnak gibi fırlatıp **atmış** parmaklarından.”(G:60)

“Bu sözü işitince birdenbire **ürktü** nedense.”(UD:8)

“Ne var ki, başkentten hiç karşılığı **gelmezmiş** bu mektupların.”(UD:18)

“Konuşma böyle sona erince, bir an için hayal gördüğünü **sanıyordu** insan.”(KYG:44)

3. Yalın Devrik Tümce

“Ne var ki, kahvaltı saatinde tel örgüye **gelmiyordu** bu çocuklar.”(H:193)

“Ziya bir kez **girmişti** bu kalabalığın içine.”(H:194)

“Adını bile **bilmiyorum** hatta.”(UD:199)

“Evin içindeki bütün eşyalar, gergin bir telin üzerinde **duruyor** artık.”(SN:81)

4. Bileşik Devrik Tümce

“Dükkânın karşısındaki duvarın dibinde de, kaş altından sağa sola muzip bakışlar fırlatıp duran bir grup erkek çocuk **dikiliyordu** o sırada.”(H:167)

“O ipeksi teninden buğular saça saça birkaç yüzyıl daha **uyuyacaktı** sanki.”(SN:121)

“Görülse bile sadece bir gövde halinde **görülürmüş**, kitap okuyan, solgun bir gövde halinde.”(UD:115)

“Zavallı anne bir yandan iki çocuğuyla, bir yandan da işiyle gücüyle uğraşıp dururken geleceğini birdenbire o eve **bağlardı** sözgelimi.”(KHK:175)

4.4.2.2. Devrik Tümcelerın Anlam ve Anlatım Özellikleri

1. Metinde devrik tümce kullanılması tümcede tek düzeligi önler ve çeşitlilik katar.

2. Devrik tümceler yazılı ifadeyi sözlü ifadeye yaklaştırır.

“Derken, Ziyaların evini geçip biraz daha ilerlediklerinde, halay çekenlerden biri kınından hançer çıkarır gibi aniden beyaz bir mendil çıkardı cebinden.”(H:109)

3. Anlamı daha belirgin kılar.

“Akranlarına da söyle, akıllarına estikçe çıkıp çıkıp **gelmesinler senin gibi!**”(KHK:173)

4. Anlamı daha etkili kılmak, dikkati yargı üstüne çekmek için devrik tümce kullanılır.

“Sen ne yaptığını **saniyorsun** böyle ha?”(KHK:172)

“**Gidelim** mi artık?”(H:170)

“Baban ne iş yapıyor, diye **sormuştu** o gün.”(SN:105)

5. Dilek, özlem, öfke, kırgınlık gibi duyguları daha belirgin anlatmak amacıyla kullanılır.

“Sonra, sigara **içer** sürekli, uzaklara **bakar** uzaklardan benim ona baktığımı düşünmeden.”(SN:90)

6. Farklı ruhsal durumları ortaya çıkarır.

“Belki de, dedi kendi kendine, köy hâlâ yerinde de ben yerimde **değilim** artık.”(G:75)

“Hapların ortalıkta görünmeyişinin nedeni, bu işin bizzat devlet tarafından devlet için yapılıyor **olmasıymış** tabii.”(UD:189)

7. Devrik tümceler, söze duygusallık katar.

“Başını aniden yere eğen babam, kaşlarının altından küsmüş bir çocuk gibi **baktı** ona.”(KYG:82)

4.4.3. Ayraç Tümcəsi

Tamımı ve Özelliği

İçerisinde arasöz ya da ara tümce bulunan yargılı anlatımlara ayraç tümcesi denir. Arasöz ya da ara tümce iki virgül, ayraç ya da iki kısa çizgi arasında kullanılır. Tümce içerisindeki anlatım yargılı, yargısız, bağlaçla ve devrik olarak farklı özellikler gösterebilir.

4.4.3.1. Aratümceli Ayraç Tümcəsi

İçinde aratümce bulunan tümcelere aratümceli ayraç tümcesi adı verilir. Aratümce bir duyguyu, düşüncüyü daha da belirginleştirmek için kullanılır. Bu tümcenin asıl tümce ile yapısal bir bağlantısı yoktur. Cümleden çıkarıldığında herhangi bir değişikliğe ya da anlamda eksilmeye sebebiyet vermez.

Burada dikkat edilmesi gereken şey aratümce ile iç tümcenin karıştırılmaması gerektiğidir. İç tümce cümlenin bir ögesi iken aratümcede böyle bir durum söz konusu değildir. İçerisinde aratümce bulunan tümceye bu sebeple bileşik saymamız mümkün değildir.

“Artık ne denli çaba gösterirsem göstereyim, **hiçbir zaman kendim olamayacağım**, eninde sonunda bu karmaşanın çekimine kapılacağımı düşünürdüm.”(SN:97)

Bu tümce yapıcı girişik bileşiktir ama bu aratümceden dolayı değildir.

“Berber usturalardan birini seçip ayırmış, çırak da beyaz bir örtüyü adamın boynuna bağlayıp uçlarını **(kan sıçramasın diye mi nedir)** dizlerinin üstüne çekmişti.”(G:6)

Bu tümce yapıcı girişik bileşiktir ama bu aratümceden dolayı değildir.

4.4.3.2. Arasözlü Ayraç Tümcəsi

İçerisinde arasöz bulunan yargılı anlatımlara arasözlü ayraç tümcesi denir. Ara tümce yargı bildirir ama arasöz yargı bildirir. Arasöz tümcenin bir ögesi iken ara tümse bağımsız açıklayıcı tümce görevindedir. Tümceden çıkarıldığında herhangi bir değişiklik olmaz.

Özne Görevinde Arasöz

“Karım **(o yıllarda henüz karım değil)** umursamaz bir tavırla elini sallayarak, Boşveer. . . demişti.”(SN:39)

“Mutlu bir yuvaları olacaktı. **(Yuva ve mutluluk ne kadar birbirine yakışıyorsa, o kadar mutlu bir yuva!)**”(SN:127)

“Yaşamlarındaki bu küçük değişikliğin **(biraz da Nuri'deki aykırılığın)** büyüüne kapılan köylüler, gözlerinde kocaman soru işaretleriyle yönlerini ona çevirmişlerdi hemen.”(G:53)

Nesne Görevinde Arasöz

“Gene de beni, **belki de bilmeden kovalıyorlar beni**, diyordum içimden; avcı olduklarından habersizdiler yani, ya da otobüsün ön koltuğunda uzun süre tavşan konumunda kalmakla, avcı olmaya ben zorlayacaktım onları. . .”(SN:11)

Dolaylı Tümleç Görevinde Arasöz

“Hatta kimi zaman, adlarımızı bile bilmeyen, ama görür görmez bizi tanıyan ve birkaç yıl sonra dükkânı bir köfteciye **(ardından da Köşem Bar’a)** dönüşecek olan, bir bacağı aksak Selim Ağabey’e giderdik.”(SN:25)

Belirteç Tümleci Görevinde Arasöz

“İkisi de geri dönüyordu hemen **(yalnızca bir kez kapıya dek ulaşır hemen)**; bekçi önde, içindeki arkada, sokakları geçip eve geliyorlardı.”(SN:25)

İlgeç Tümleci Görevindeki Arasöz

“Oysa at çoktan dikilmişti tepesine; şahlanıp şahlanıp ön ayaklarını Ramazan’ın üstüne indiriyor ve bundan insanların anlayamayacağı hayvansı bir tat alırcasına **(belki de şehvetle)** uzun uzun kişniyordu.”(G:140)

Uyarı:

Yüklemle doğrudan ilgili olarıktan arasöz asıl tümcenin yapısını etkiler. Bununla birlikte arasöz bir tümcede birden fazla olabilir ve seslenmelerden oluşabilir.

4.4.3.3. Bağlaçlı Ayraç Tümcesi

İçerisinde ki bağlacı olan aratumce ya da arasözlere bağlaçla ayraç tümcesi adı verilir. Bağlaç, arasözün sadece sonunda, ara tümcenin ise başında ya da sonunda bulunur.

Bağlaçlı ayraç tümcesi ile ilgi tümcesini birbirine karıştırmamak gerekir. İlgili tümcelerde ki bağlacının ve sonrasında tümcenin kullanımı şarttır. Yani tümceden çıkarılırsa tümcenin yapısı bozulur. Bağlaçlı ayraç tümcesi ise tümceden çıkarılırsa asıl tümcenin anlamı da yapısı da bozulmaz.

a)Bağlacın Aratümcenin Başında Bulunduğu Ayraç Tümcesi

“Cennet’in oğlu üst kattaki odaların birindeydi, kandili pencerenin önüne koymuş olmalıydı **ki kendisi** görünmese de gölgesi gerideki duvara vuruyordu.”(G:58)

b)Bağlacın Aratümcenin Sonunda Bulunduğu Ayraç Tümcesi

“Öyle **kocamandı ki**, birdenbire çocuğun iştahını kabartmıştı ve belki tadını bile anlayamadan işte ısırp ısırp yutuyordu.”(KHK:14)

c)Bağlaçlı ve Arasözli Ayraç Tümcesi

“İnsanların aynı şeylere baka baka artık kör olduklarını düşünürüm bazen de ben gökçe gelin, **aralarında yaşayıp gittiğimiz halde bizi bir türlü göremediklerini, görseler bile tanıyamadıklarını ya da ikimizi başka birileri zannettiklerini düşünür de hepimiz için üzülürüm**, yazık derim şu insanlığa, ah ne kadar yazık. . .”(KHK:44)

4.4.3.4. Devrik Ayraç Tümcesi

İçerisinde iki içtümce bulunan ve asıl yargının içtümcelelerin arasına alınmasıyla oluşturulan yargılı anlatımlara devrik ayraç tümcesi adı verilir.

Tümcedeki içtümce, kaynaşık tümceyi oluşturur ve her tümcede sadece bir tane içtümce bulunur. Devrik ayraç tümcesinde durum biraz daha farklıdır, içinde iki içtümce vardır.

Devrik ayraç tümcesinde temel yargı söylenmek zorunda değildir. Asıl yargı adlaşmıştır ve asıl tümcede bir öge konumundadır.

Hem kaynaşık tümce hem de devrik ayraç tümcesi de- eylemine dayalı kurulur.

“Adam da artık kalkıp dışarı çıkıyordu bu sırada ve kadın, *çok gaddarsın, diyordu.*”(KHK:14)

Bu tümce kaynaşık tümcedir, içtümce italikle belirtilmiştir ve tümcede nesne konumundadır.

“Çırağın eline bahşiş tutuştururken,”Ruhum sıkılıyor,”**dedi** berbere,”gene de geçmedi bak. . .”(G:5)

Bu tümcede, dedi eylemiyle asıl yargı birbirine bağlanmıştır. Tümceden yükleme kaldırsak dahi anlamda herhangi bir değişiklik olmaz.

“Bakışlarında biriken kıpkırmızı bir sesle, ey insanoğlu, elini uzat ve beni kurtar, **diyormuş** sanki.”(UD:89)

“Yeni bir haber yok mu Cebrail Bey, **diyorlarmış** sözgelimi.”(UD:204)

“Çaresizim,”**dedi**,”hem de çok...”(G:64)

“Peki,”**dedi**,”sana bir soru sorayım yleyse.”(G:69)

“Ne yani, **dedi**, sen şimdi yazdığın hikâyesinin neresinde olduğunu bilmiyor musun?”(UD:158)

“Derdim falan yok yeğenim,”**dedi**,”inan, neden içtiğimi ben de bilmiyorum.”(SN:119)

4.4.4. Kesik Tümce

Tanımı ve özelliği

Yükleme ya da başka bir öğesi kullanılmayan tmcelere kesik tümce adı verilir.

Tümcede anlamsızlık yaratmaz tam aksine imgelemi güçlendirir ve söze duygusallık katar.

Kesik Tümcenin Kullanılış Yerleri

1. Karşlıklı konuşmalarda sorulu tümcelerin yanıtlarında karşımıza çıkar.

“Ben de yalvarır mıyım karım giderken?”

-**Hayır.** (yalvarmam) (SN:86)

“Her yere baktık,”diye soludu atın üstündeki karaltılar.”

-**Evet?**

“Ne gören var, ne bilen.”(G:70)

2. Bir durum ya da olay açıklanmadan ifade edilebilecekse kullanılır.

“Çırağın eline bahşiş tutuştururken,”Ruhum sıkılıyor,”dedi berbere,”**gene de. .**”(Umutsuzluk, sıkıntı) (G:5)

“Ne anlatırsan anlat,”dedi;”**yeter ki anlat. .**”(G:6) (her türlü konuşmayı devam ettirmek)

3. Amacı daha kısa anlatabilmek için kullanılır.

“Sonra derim ki, **böyleyken de işte şöyle şöyle. .**”(uygun olan durumu ifade etme) (KHK:19)

4. Deyimlerde karşımıza çıkar.

“Gözlerini ovalaya ovalaya kalkıp epekşi bir suratla hemen her sabah başıma musallat olursun artık, ipe sapa gelmez bir yığın soru sorarsın da hem **kendini heder edersin boş yere, hem beni. . .**”(KHK:43)

“Atlara **binesi gelmiş birden**, binip dağlara doğru kaçası. . .”(G:56)

5. Söze duygu vermek için de kullanılır.

“Gölge diyor; o eve yeni gelmişti, **nereden geldiye. . .**”(gelmiş, bilemiyorum) (KHK:26)

4.4.4.1. Kesik Tümce Türleri

Yüklemsiz Kesik Tümce

“Ekmek evini. . . Geç orayı! Derleyip toparladıktan sonra. . . Evet? Gidip şunlara. . .”(KHK:16)

“Jandarmaların bıkkın adımlarla taradıkları, uzunluğu kartal çığlıklarıyla delik deşik edilmiş, derin bir vadiye. . .”(KHK:33)

“Uzakta, kederli adımlarıyla üç beş köylü silueti. . . Uzakta, omuzlar üstünde uzaklaşıp giden kuş kadarlık bir tabut. . .”(KHK:30)

Uyarı:

1. Koşarçsız ad tümceleri yüklemsiz kesik tümce kabul edilmemelidir.

“Evlî mi değil mi, o da meçhul. . . (du)”(G:44)

2. Virgüller ile birbirinden ayrılmış yüklemsiz kesik tümceler, bağımsız sıralı tümceleri bir araya getirir.

3. Bağımlı sıralı tümceler bağlaçlarla ayrılmış kesik tümcelerden oluşur.

Yüklemlî Kesik Tümce

“Bu kadar açık konuştuğum için ikiniz de **bağışlayın** beni...”(SN:47)

Yanlı Kesik Tümce

“Ben de yalvarır mıyım karım giderken?”

-**Hayır.** (yalvarmam) (SN:86)

“Her yere baktık,”diye soludu atın üstündeki karaltılar.”

-**Evet?**

“Ne gören var, ne bilen.”(G:70)

Ortak Yüklemlî Kesik Tümce

“Haberciyi **severim** daha çok, bir de motosikletimi tabii...(severim) (G:122)

“Geriye, körpe bir çocuk ölüsü **kaldı** o akşamdan, bir de yatağa çivilenmiş ben. . .”(kaldı) (SN:46)

Dilek’li Kesik Tümce

“Keşke bunca çileyi benimle birlikte sen de çekmesen,” dedi elinin tersiyle yanaklarını kurularak,” gidebilseydin bir yerlere, kendini **kurtarabilseydin**. .”(KHK:236)

Bağlaçlı Kesik Tümce

“Buralarda düşman diye bir şey kalmadı ki. . .”(KHK:173)

“İşte bu iyi, dedim merdivenleri yorgun adımlarla tırmanırken kendi kendime, karşıma çıkan onca engele karşı hâlâ yazıyorum demek ki. . .”(G:231)

Açıklamalı Kesik Tümce

İki tür açıklamalı kesik tümce vardır:

1. Kesik tümcelerden oluşanlar

“Yükselmek: Kendini aşağılarda saymanın ateşli hastalığı; insanın kendisi için doğurduğu son anne; bugünün tadını alıp götüren büyülü bir düş, ya da; yukarıya doğru alçalış. . .”(SN:128)

“İşte bu yüzden şunu hiç unutma Cebrail: Şeker satın alan her insanın karşısında biz daima şeker olmak zorundayız...”(UD:196)

2. Bir ya da birkaç yargılı ya da yargısız anlatımdan yararlanılır.

“Akıl dediğimiz şey de, uzak ve mahcup bir ışıltı halinde, işte o gövdenin arkasından böyle **bakakalıyor**. . .”(UD:157)

“Cebrail, sen misin oğlum, gel, gel otur şöyle yanıma. **Hadi, otur**. . .”(UD:197)

4.5. ANLAMLARINA GÖRE TÜMCE TÜRLERİ

Maksadımızı anlatmak için farklı anlatım şekillerine, tümce türlerine başvururuz. Bir soru soracaksa soru yoluyla, emir ifadesi varsa buyruk biçiminde ifade edilir.

Anlam yönünden tümceler altı farklı başlığa ayrılır.

4.5.1. Olumlu Tümce

Tanımı ve Özelliği

Tümcedeki yüklemde belirtilen eylemin olma ya da yapıma doğrultusunda belirlendiği tümcelerdir.

Yüklem cinsine göre olumlu tümceler ad ve eylem tümcesi olarak iki türdür.

4.5.1.1. Olumlu Ad Tümcəsi

Yüklemi ad ya da ad soylu sözcüklerden oluşan tümcelerdir. Kuruluşça iki türdür.

Biçimce ve Anlamca Olumlu Ad Tümcəsi

“Gene de **keyifliydim** tabii, artık **huzurluydum**, ya da o gün öyle olduğumu sanıp kendi kendime avunuyordum.”(KHK:59)

“Gara vardığımda ikinci perondaki trenin **yanındaydı** babam.”(KYG:9)

“Hatta dışarıyı dediğimiz şey aslında çeşitli genişliklerden oluşan daracık bir **yermiş**.”(UD:42)

“Her şey bir yana, babamı öldürmüş olmasından **belliydi** bunun böyle olduğu.”(H:38)

“Bir adım gerisinde de Eyüp Amca **vardı**.”(KYG:160)

Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Ad Tümcəsi

Bu şekilde oluşturulan tümceler birkaç türdür.

1. Değil koşacı, bildirme kiplerinin olumsuz üçüncü tekil kişisiyle birlikte kullanıldığında:

“Onların bu çabasını, yattığım yerden coşkulu bakışlarla **desteklemiyor değilim** doğrusu.”(SN:23)

2. Gereklik kipinde kullanılmış eylemden sonra değil mi sorusu kullanıldığında:

“Böyle yapması yersiz, **gitmemeli değil mi?**”(SN:176)

Uyarı:

Değil koşacı ile kurulan bazı ad tümceleri azlık, beğenme, karşıtlık gibi anlamları karşılayabilir.

“Hatta bir gün, anımsıyorum, o ilginç mantık yürütme biçimiyle yalnızca **beni değil**, başkalarını da şaşırtmıştı. . .”(SN:39)

“Gelgelelim, bu kez de İsvan’ı merak etmekten alamıyormuş kendini; onun bu kargaşada sağ olup olmadığını görmek için, **her gün değilse bile** haftada bir eve gelmesini, kendisine sağ salim görünmesini, hatta cumartesi pazar günlerini orada, dizlerinin dibinde geçirmesini istiyormuş.”(SN:101)

4.5.1.2. Olumlu Eylem Tümcəsi

Yüklemi bir eyleme bir harekete dayanan ve bu eylemin yapılma durumu içinde olduğunu gösteren tümcelerdir.

Biçimce ve Anlamca Olumlu Eylem Tümcəsi

“Sonra yüzünü çarşıya doğru dönüp telefonla birisini **aradı** Musa.”(KYG:121)

“Derken babaanne, bir tepsi patlamış mısır getirip odun kütüğünün yanına **bıraktı.**”(KHK:61)

“Ardından da, elindeki tahta bavulla birlikte süklüm püklüm geri dönmeye hazırlanıyormuş ki, birdenbire bir ses **duymuş.**”(UD:221)

“Rüyamda, ev sahibem olacak kadına anahtar teslim etmeye gidiyorum.”(H:124)

“Elleri iki yanında öyle çaresiz sallanıyordu ki, içinden **ağlamak geçti** bir an.”(G:41)

“Hangimizden doğduğu bilinmeyen bir şey, dükkânı içindekilerle birlikte avuçlarına hapsedip **bıraktı.**”(G:76)

Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Eylem Tümcəsi

“Peki, senden sonra ne olacak? Bir çırak yetiştirmek **gerekmez mi?**”(G:92)

“Kevser annemin söylediği o sözleri kar küreme telâşlı yüzünden **işitmez mi?**”(KHK:22)

“Hiç kuşkusuz, beni mutlu ederdi onun bu tutumu; çok şükür dedem babam gibi **umursamaz değil.**”(KHK:164)

4.5.2. Olumsuz Tümce

Tanımı ve Özelliği

Tümcedeki yüklemün yapılma durumunun olmadığını belirten tümcelerdir.

4.5.2.1. Olumsuz Ad Tümcəsi

Tümcedeki yüklemün ad ve ad soylu sözcüklerden oluşması ve bu oluşun gerçekleşmemesiyle kurulan tümcelerdir.

Biçimce ve Anlamca Olumsuz Ad Tümcəsi

1. Değil koşacıyla

“Daha sonraki olaylara geçip kelimededen kelimeye seken şu aklımı sel sularına kaptırmadan önce hemen belirteyim ki, bu uzun boylu adam, sanıldığı gibi hiç de pısrık **değilmiş** aslında.”(UD:12)

“Hatta, hiçbirinin bakışı tetikte bile **değildi**.”(SN:11)

“İşte o sırada, nasıl desem sana, havada sadece ışıl ışıl yanıp sönen birkaç kırmızı elma **değildi**.”(UD:38)

“İçinde bulunduğum koşulların kışkırtıcılığına kapılıp da eş yalan tek tek kapının dışına fırlatmak hiç de akıllıca bir iş **değildi**.”(SN:36)

“Onlara ulaşmak hiç mümkün **değildi** sanki.”(SN:130)

2. Değil koşacı ile birlikte belirsiz geçmiş zamanın isteme kipi hariç eylemlerin üçüncü tekil kişileri kullanıldığında karşımıza çıkar.

“Doğrusu, kayıplara karışan Güvercin’in derdiyle yanıp kavrulacakken, benim gibi evde kalmış bahtı kara bir kızla neden uğraştığımı pek **anlayabilmiş değildim**.”(G:143)

“Yani birisi gidip de çocuğun karnını dikiversin, diye açıklıyor doktor, herhalde öyle **gömecek değilsiniz?**”(KHK:28)

3. Yok sözcüğünün yüklem olarak kullanılmasıyla karşımıza çıkar.

“Ama doğru dürüst bir şey bilenler gelsin karşıma, boş yere martaval okuyacaklara hiç zamanım **yok!**”(KHK:24)

“Yüzü her zamanki gibi her şeye uzaktı gene, sesi **yoktu**.”(KHK:59)

“Aslında çerçinin köye ne zaman gelip gittiğini bilen **yoktu**.”(G:28)

4. –siz ekiyle

“Keçi sakallının kime seslendiği **belirsiz**.”(G:21)

“Ellerimsiz gidiyordum, **tenimsiz**.”(SN:70)

“Gene de ben, belki de bilmeden kovalıyorlar beni, diyordum içimden; avcı olduklarından **habersiz** yani.”(SN:11)

Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Ad Tümcesi

“Camlardan geçi geçiveren görüntülerse silinmişti artık; **ne bulutlar vardı, ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır.** . .”(SN:14)

“**Para mı var?**” dedi öfkeyle, “tabii kaçak gireceğiz!”(KHK:9)

4.5.2.2. Olumsuz Eylem Tümcesi

Yüklemi bir eyleme bir harekete dayanan ve bu eylemin yapılma durumu içinde olmadığını gösteren tümcelerdir.

Biçimce ve Anlamca Olumsuz Eylem Tümcesi

“Ben **çıkamam**, dedim duvarın yüksekliğini gözlerimle ölçerek.”(KHK:9)

“Ben arkasından koşup gene yetişirim belki yetişmesine ya, sonunda artık adım atacak mecalim **kalmaz**. .”(KHK:48)

“Hem de, atletlere özgü bir kıvraklıkla hafifçe öne eğilerek öyle bir koşarmış ki, kapıları tıkladıp ne zaman içeri girdiği bile **anlaşılamazmış**.”(UD:19)

“Gerçi ovaya gelen adamları köylülerden gören **olmamıştı**.”(G:9)

Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Eylem Tümcesi

“Şimdi ikiniz de yola düşüp ayrı yönlere doğru gidin, atınızı şimdi **sürebilerseniz sürün**. .”(G:46)

“A benim salak koçum,”dedi,”kızın kim olduğunu biz bilirsek Reşit enişten bu işi inamın yaptığına **inanır mı?**”(inanmaz) (G:131)

“Öyle olmasa hiç Kevser onunla koyun koyuna **yatar mı?**”(yatmaz) (KHK:78)

“Böyle bir şey **olur mu** ya ?”(olmaz) (UD:197)

“Hiç **olur mu** yahu, diyor ağdalı ağdalı gülerek.”(olmaz) (KHK:97)

4.5.3. Soru Tümleci

Tanımı ve Özelliği

Herhangi bir konuda bilgi almayı, kuşkuyu gidermeyi amaçlayan soru yoluyla farklı kavramlar ortaya koyan tümcelere soru tümcesi adı verilir.

Soru tümceleri sadece bilgi almak için kullanılmaz aynı zamanda anlatıma da çeşitlilik sağlar.

4.5.3.1. Soru Bildiren Dilbilgisi Birlikleri

1. Soru takısı ile.

“Git bak bakalım, başka damlayan yer **var mı?**”(KHK:117)

“Alooo bir yaramazlık **var mı?**”(KYG:44)

“Bavulunu **almayacak mısın?**”(SN:50)

“Peki, demiş dedem, şimdi, burada dönüp **duracak mıyız** böyle ?”(UD:143)

2. Soru sıfatları ile.

“Peki, bunca altını, halıyı, vesaireyi bu adam acaba **hangi** parayla alıyor?”(KHK:26)

“Çocukları koyup götüreceği o korkunç torbasını **hangi** karanlığın ağzından sarkıtır?”(KHK:142)

“Kim bilir **kaç** karanlık depoyu karıştırıp kaç sandığın küf kokularını didikliyordu?”(SN:21)

“Kim bilir **kaç** yıldan bu yana serin rüzgârlar geçiyordu oralardan? (SN:35)

3. Soru adıları ile.

“Sence **kim** kaçırır Güvercin’i?”(G:91)

“Sen de **kimsin**?”(G:114)

“**Kim**?” diyordu kuşkuyla.”(SN:196)

“Nişanlım **kim**?”(SN:197)

4. Soru belirteçleri ile.

“Kar **neden** yağar kaaar?”(G:97)

“Beni **ne zaman** tıraş edeceksin?”(G:110)

“O **niye** gelmedi?”(KHK:27)

“Kim bilir **ne zaman** açılmıştı o gedikler?”(SN:35)

5. Soru ilgeçleri ile.

“Sonra, **acaba** yeniden gülecek mi, diye merakla bekledi.”(G:27)

“**Demek** bu kadar çaresizsin?”(G:64)

“Komutan şaşırıyor, ne **demek** yandı?”(KHK:34)

6. Soru ögesi kullanmadan tonlama ile de soru sorulabilir.

“Ağzını şapırdatıyordu öteki,”Ne çabuk?”(KHK:43)

“Evet, pekini! Kocana?”(KHK:15)

“Anlaşılan sen, diyordu öteki, bir araba dayak istiyorsun?”(KHK:15)

4.5.3.2. Soru Türleri

1. Yalın Soru

Tek yanıtla karşılanan, soru takısından ya da tek sözcükten oluşan soru türüdür.

“Yok, devenin nalı,”diyordu annem elini hızla sallayarak,”**lâf mı** şimdi bu?”(KHK:122)

“Sen söyle hele, **şaşırmaz mıydı** gökçe gelin?”(KHK:156)

“Subay, kaygılı bir ifadeyle duydun **değil mi?** Dedi.”(H:205)

“Komşu bölükte neler olduğunu **anlatmayacak mısın?**”(H:288)

2. Karma Soru

İki soru ögesinden oluşan ve tek yanıt istenen soru türüdür.

“Komutan atılıyor hemen; **neden** gitti **acaba?**”(KHK:24)

“O sırada bir yıldız düşmüş **kim** bilir nereye?”(G:56)

“Sevginin çiçeklerle ifade edilmesi şart **mı yani?**”(SN:39)

3. Zincirleme Soru

Her birine ayrı yanıt istenen sayısı birde fazla olan soru türüdür.

“Bak bakalım karanlığı fırsat bilip evden **çıkacak mı?** çıkacaksa **nereye** gidecek?”(G:71)

“Şimdi git, önce Cennet’in oğluna bak; **nereededir, ne yapar?**”(G:45)

4.5.3.3. Sorunun Tümce Ögeleriyle İlişkisi

1. Yükleme ilgili soru

“Ne bakıyorsun lan, **anlamadın mı ha?**”(H:210)

2. Özneye ilgili soru

“Bir **tulsım** mı ya da bir işaret, bir zorunluluk mu?”(SN:51)

“Hani şu dokuz karılı **herif** mi?”(G:107)

3. Nesneye ilgili soru

“Yalnızca bıyıklarıyla baktı yüzüme ve bıyıklarıyla, “**Kimi** aradın?” diye sordu.”(SN:92)

4. Dolaylı tümleçle ilgili soru

“Siz bizim **kasabadan mısınız** komutanım?”(H:231)

“Boş verin artık,” dedi öteki, “**nerde** kalmıştık?”(G:103)

“**Nerde** kaldım? Diye fısıldadı Hacer.”(G:10)

5. Belirteç tümleçleriyle ilgili soru

“Akşam traş oldunuz **öyle** değil mi?”(H:195)

“**Niye** ikişer tane veriliyor?”(H:210)

6. İlgeç tümleçleriyle ilgili soru

“Çocuklar **neyle** korkutulur?”(KHK:142)

“**Ne kadar** epeyce?”(G:115)

4.5.3.4. Yüklemlerin Cinsine Göre Soru Tümceleri

4.5.3.4.1. Sorulu Ad Tümceleri

Tümcenin yüklemi ad veya ad soylu sözcüklerden oluşan ve soru anlamı veren tümceler sorulu ad tûmcesidir. Bu tûmceler ya olumlu ya olumsuzdur.

Olumlu Sorulu Ad Tümceleri

“Deli misiniz **nesiniz?**”(G:78)

“O uzaklar **neresiydi?**”(KHK:309)

“Ama orası **neresiydi?**”(G:11)

Olumsuz Sorulu Ad Tümceleri

“Anamın karnından sakallı çıkmadım herhalde, **değil mi?**”(G:79)

“Ne tuhaf **değil mi?**”(KHK:55)

“Gene de, ne bileyim hangisi yahu, diyor yapış yapış bir sesle; ha Dağal olmuş, ha Dedeköy ne fark eder, ikisi de o dağın kuytusunda **değil mi?**”(KHK:22)

“Berber **yok mu?**”(G:163)

“Huuu!” diye seslendi Elif; “Huuu bizim gelin huuu, Celil **yok mu?**”(KHK:153)

4.5.3.4.2. Sorulu Eylem Tümcesi

Tümcede çekimli eylemlerle kurulu yükleme sahip olan ve soru anlamı taşıyan tûmcelerdir.

Olumlu Sorulu Eylem Tümcesi

“Yoksa yerini **mi yadırgadın?**”(H:124)

“İstersen sana bugün köyü gezdireyim, dedi ağzındaki duman bitince; **ne dersin?**”(H:135)

“Eee dedim ben de gelecek de **ne olacak?**”(KHK:141)

“**Neyi biliyorsun?**”(H:166)

“Para pul **gönderiyor mu** bari?”(KHK:157)

Olumsuz Sorulu Eylem Tümcesi

“Bizim para için bir şey **demedi mi?**”(KHK:186)

“**Nasıl vermezler** baba?”(KYG:85)

“**Neden istemediniz** peki?”(KYG:88)

4.5.3.5. Soru Tümcelerinin Anlam Özellikleri

Soru tümceleri sadece muhatabımızdan olumlu veya olumsuz bir yanıt almak için kullanılmaz. Soru yoluyla başka anlamlar da tümceye katılabilir. Soru tümcelerinde görülen başlıca anlam özellikleri şunlardır.

1. Onaylatma

“Hasta mısınız?”dedi gözlerini daha da irileştirerek.

“**Hayır**, değilim”dedim şaşkınlıkla. (SN:106)

“İsvan evde mi?”

“**Hayır**,”dedim, dönmedi.”(SN:106)

“Az önceki patlamanın yankılarını taşıyan tozlu bir sesle, sen hâlâ hikâye mi yazıyorsun, dedi ardından da.

Evet, dedim ben de ona dikkatle baktıktan sonra, gördüğün gibi, hâlâ hikâye yazıyorum.”(UD:41)

“Düğünüme geleceksin **değil mi?**”(SN:201)

“Sen gitmem gerek demedin mi?”dedim tekrar.

“**Hayır**,”dedi, demedim.”(G:121)

2. Reddetme, Yalanlama

“Gözlerini kısıp kurnazca bakıyor komutan; peki, diyor, ev yanarken kadın size gözükmeden kaçıp kurtulmuş **olamaz mı? Olamaz.**”(KHK:34)

3. Olasılık ve İkirçilik

“Onun o olduğu iyice doğrulandığında çöküp ilk kez görürcesine tekrar bakıyor komutan ve kim yapar bunu, diye soruyor, **karısı mı?**”(KHK:34)

4. Beğenme, övme, yeğleme, yüceltme

“Dünyanın en çok sevileni olmak iyi değil mi?”(SN:124)

“Sana bir an gelecek olanın gözüyle mi baktım ne?” (H:152)

5. Şaşma

“Yüzünü ekşiterek,”**Burada mı**,”dedi,”onca gürültüde!”“Şimdi oturduğunuz yer sessiz mi?”(SN:189)

“Ama perdenin arkasına bakılmadı tabii, **yattığım yere?**”(G:92)

6. Beklenmezlik

“Demek sendin **öyle mi?**”(G:92)

7. Bilinmezlik

“Çırılçplak uyumanın ne demek olduğunu **biliyor musun?**”derdi bana.”(SN:187)

8. Bilmezlikten Gelme

“Peki senden sonra ne olacak? Bir çırak yetiştirmek gerekmez mi?”

“Gerekmesine gerekir de,” dedi berber, “**durup dururken çırağı nerden buldun?**”(G:92)

9. Olanaksızlık, güçlük, güven

“Bok sen yazdın!” diye bağırdı muhtar, “**bunca sözü düzecek kafa sende ne arar?**”(G:79)

10. Rica, özür dileme, buyruk

“**Buyurun ne istemiştiniz**, diye sordu.”(H:16)

11. Yakınma, başa kakma

“Gönül bu, sevmiyorsa ne hakla ille de seveceksin **diyebilirim?**”(H:327)

12. Üzüntü, acıma

“Belki senin sayende avluya da çıkarırız **yazık değil mi** bu çocuğa?”(H:333)

13. Güçsüzlük, yetersizlik

“Kaç aylık askersin sen be ya, on sekiz **değil mi sanki?**”(H:308)

14. Küçümseme, azımsama, önemsemezlik, alay

“Bok gibi paran **olsa n’olur** efem bu Allah’ın çölünde?”(H:148)

15. Kendini küçük görme

“Osmaaaan, söyle bana gani gönüllü efem, ben kaç aydır **rosto yemedim ha?**”(H:248)

16. Kızma, azarlama, korkutma, meydan okuma

“Binnaz Hanım da o sırada oturduğu yerden, kızım misafire ikramda bulunmayacak mıyız, hani **nerede kaldın?**”(H:21)

17. Kınama, suçlama

“Peki, askerliğini yakıp baştan başlamak **ister misin ha?**”(H:308)

18. Yargıyı sınırlama

“Eviniz Veli Sarı’nın, namı diğer Hacı Veli’nin **evinin bitişiğinde** öyle değil mi?”(H:231)

19. Yargıyı genişletme, aşırılık

“Kaçakçıların batıda gürültü koparıp hepimizi o tarafa yığdıktan sonra doğudan geçmeyecekleri **ne malûm?**”(H:251)

20. Kesinlik

“Fakat senin uslu durman şart, dedi Ziya; ben gelinceye kadar otur böyle, sakın urganını çözüp kaçmaya çalışma **oldu mu?**”(H:310)

21. Söze duygusallık kazandırmak

“Bedranlardan birini mi göndermişti annem, beni **bana bekçi kılmak için?**”(SN:51)

22. Özlem

“Ya çeşitli hayaller eşliğinde burnumuzu çeke çeke yazdığımız ve altlarını gizlice gözyaşlarımızla imzaladığımız o hasret kokulu mektuplara **ne demeli ha?**”(H:248)

23. Gereksizlik

“Ben bu sivillerin eline silah verip pusuya yatırdım diyemez herhâlde değil mi?”(H:264)

4.5.3.6. Soru Tümcelerinin Yazımı

Soru tümcelerini kullanırken anlam karmaşası yaşamamak için dikkat edilmesi gereken bazı kurallar vardır.

1. Soru Takısı

Soru takısı mı’yı kullanırken kendinden önceki sözcükten ayrı yazıldığını unutmamalıyız.

“Peki peki, tamam, demiş sonra da, hepsi **bu kadar mı?**”(UD:116)

“Yani, hayat tamamlanınca, artık ben tamamlandım diye gelip adamın karşısına **dikilir mi?**”(UD:197)

Soru takısı yukarıdakiler gibi ayrı yazıldığında büyük ünlü uyumu kuralına girer ve dört farklı şekli vardır.

“Bir tılsım mı ya da, bir işaret, bir zorunluluk **mu?**”(SN:31)

“Hiç ayağa kalkmayı denedin **mi?**”(SN:135)

“Hiç çırılçıplak uyandın **mi?**”(SN:135)

“Toprağın altındaki ölüm mü, üstündeki ölüm **mü?**”(SN:98)

Soru İşaretinin Kullanıldığı Yerler

1. Soru işareti olumlu ya da olumsuz tümcelerin sonuna konulur.

“Neden **konuşmuyorsun beyim?**”(G:6)

2. Virgülle birbirinden ayrılmış aynı yüklemle bağlı ve aynı görevdeki öğeler soru biçimine girmişse soru işareti son tümcenin sonuna konulur.

“Gecelerden **mi** geçmişti kendinden geçercesine, dağlardan **mi**, ovalardan **mi** geçmişti nereye gittiğini bilmeden?”(G:12)

3. Bağımsız sıralı tümcelerde soru işareti tümcenin sonuna konulur.

“Sonra, çocuklar **nerede**; onlara da hüküm giydirmiş **mi** giydirmemiş **mi?**”(G:12)

“Peki, birini seviyor **muydu**, ya da biri **onu?**”(G:41)

“Ayranı bir dikişte yarıya indirip soluklanıyor doktor; Dağal **mı**, Dedeköy **mü?**”(KHK:22)

4. Anlamca farklı tümceler varsa her birinin sonuna soru işareti getirilmelidir.

“Herhalde öyle gömecek **değilsiniz?** N’oldu **doktor?** Ölüm sebebi **ne?**”(KHK:28)

5. Tümce içinde bilinmezlik ya da ikircimlik bildiren bir öge varsa virgül konur, tümcenin sonuna da soru işareti konulmaz.

“Gene de, ne bileyim hangisi yahu, diyor yapış yapış bir sesle; Dağal **mı** olmuş, Dedeköy **mü** ne fark eder.”(KHK:22)

6. Tümce içinde sözde soru ifadesi varsa soru işareti kullanılmasına gerek yoktur.

“Her şey **nasıl** oldu da değişti ve ben bu değişikliği **neden** yıllar sonra fark edebildim, anlamıyorum.”(SN:35)

“Ama o Figen **miydi** yoksa Karım **mı**, bunu hiç öğrenememiştım.”(SN:43)

“Yüzü de unutulmuştu ansızın, burnu **nasıldı**, gözleri vardı da onlarla **mı** görürdü, ağzıyla **mı** yer içerdi, kimse anımsamıyordu.”(G:15)

Uyarı:

a)Tümceyi pekiştirmek için kullanılan **mı** ile soru eki olan **mı** yı karıştırmamalıyız.

“Anlaşılan tıraş olmayı **hiç mi hiç** sevmiyordu.”(G:36)

b)İçerisinde –mez mi, -di mi, -r mi, -mıyor mu ulaçları bulunan tümceler soru tümcesi değildir.

“**Ölmez mi** ulan,” dedi bekçi, “kurşunu yer yemez öldü!”(G:229)

“**Bilmez miyim**,” dedi Hacer, “ama sen de çoktan beri gelmedin.”(G:106)

7. Soru işareti farklı amaçlarla da kullanılabilir. (≠)

“Yunus Emre (1240?- 1320) çok sevilen şairlerimizdendir.”

“Yusuf Has Hacıp’in (?- 1230) devlet başkanlığı yaptığı öğrenilmiş.

“Bence onu oraya getiren şey senin sevgin (?) ya da ona benzer sebepler...”

“Yıldız Sarayı 1880 (?) ‘de yapılmıştır.”

4.5.4. Buyruk Tümcesi

Tanımı ve Özelliği

Tümcedeki eylemin olumlu veya olumsuz şekilde yapılmasını buyruk şeklinde ifade eden anlatımlardır.

1. Bazı buyruklu anlatımlar kalıplaştığı için buyruk anlamı vermez.

“Ten **ne denli sarhoş olursa olsun** kimse kimsenin olamıyor.”(SN:122)

“Hatta, durduktan sonra **artık ne yapılırsa yapılsın** bir daha asla dönmecekti.”(UD:126)

“**Ne olursa olsun**, gene de onun sesini duyuyormuş dedem.”(UD:130)

2. İÇtümcelerinin kimisinin yüklemi buyruk kipindedir fakat buyruk anlamı vermez.

“Ellerinde yabancı **olsun** ya da olmasın, büyük bir keyifle çocukların kaşını gözünü patlatıverirdim.”(UD:80)

“Aslında içinden bambaşka şeyler geçiyormuş da, o, onları bir kenara itip lâf **olsun** diye daha değişik şeyler anlatıyormuş gibiydi.”(KHK:62)

3. Bazı deyimler buyruk kipinde kurulmasına rağmen buyruk anlamı taşımaz.

“Dur hele, diye bağırdı Cevriye Hanım onun arkasından elini uzatarak; şuradan birkaç gözleme de al yanına, **sıcak sıcak yesin fukara.**”(H:153)

“İşte vaziyet bundan ibaret koçum, hadi kalk, şikâyetçiyisen yazıcıların yanına gidelim de **ifadeni alsınlar.**”(H:207)

“Len oğlum, **hiç sorma**, beni unuttular burada, dedi.”(KYG:215)

4. Az kalsın kalıbı yaklaşma eylemi yerine kullanılabilir ve buyruk bildirmez.

“Senin kimi zaman bana inat olsun diye midir nedir onunla koyun koyuna yattığını, kapını taş yağmuruna tutan veletlerin geçenlerde **az kalsın** beni de linç edeceklerini, sonra artık kasabaya elektriğin geldiğini ve böylece gaz lâmbasında körebe oynama devrinin kapandığını, şimdi her yerin pırıl pırıl ışığa kestiğini, akşam karanlığı çökünce dükkânların sihirli birer kutu gibi aydınlanıp göz kamaştırdığını, sonra çarşının günden güne gelişip genişlediğini, hatta eczane sayısının ikiye, minibüsün de dörde çıktığını, gene de sokak aralarında ve avlularda yoksulluğun diz boyu olduğunu ve torunu Hasan’ın kederli sessizliğini ve kasabadaki eski mapusane yıkıntısının yerinde şimdi bir lise inşaatına başlandığını anlattım.”(KHK:203)

4.5.4.1. Buyruk Tümcesi Kuran Kipler

1. Buyruk kipiyle

“Peşinden gelen bekçiye; “Artık üstüne **gitme** o çocuğun,” dedi bu yüzden.”(G:98)

“Eliyle kapıyı göstererek, “Git şu Cennet’i **çağır** bana,” dedi muhtar.”(G:100)

2. Şimdiki zamanla

“Hepi topu bir avuç yerde yaşıyoruz **görüyorsun**.”(G:181)

3. Gelecek zamanla

“Sonra sen o saçı aldığın gibi, dosdoğru imamın kapısına **koşacaksın**.”(G:130)

4. Geniş zamanla

“Yür-rüüü Allah’ın kuşu, anca **gidersin**.”(H:187)

5. Dilek kipiyle

“Bunu **yapmazsınız** herhalde.”(H:27)

6. İstek kipiyle

“Şimdi şöyle tavşankanı bir çay **demleyelim**.”(H:179)

7. Gereklilik kipiyle

“Yalnızlığımı paylaşan yapayalnız bir canlıydı o çünkü; ulaştığı ufka gölge düşürmeden sessizce **beklemelidir**.”(G:128)

4.5.4.2. Buyruk Tümcelerinin Anlam Özellikleri

Buyruk tümceleri muhatabımıza sadece emir anlamını vermez. Başka anlamları da karşılayabilir.

1. Bazı buyruk tümceleri duygu ve düşünceleri duygusal biçimde yansıtmak için kullanılır yani buyruk anlamı değil ünlem anlamı verir.

“Hah, şimdi **al** o saçları, **git** şu yolun karşısındaki çöp bidonuna **at** bakalım!”(H:187)

2. Saygı, incelik, rica

“Buyurun lütfen, **oturun**.”(H:27)

3. Yalvarma, yakarma

“Aman, gözünüzün yağını **yiyeyim**, bana **gücenmeyin**.”(H:236)

4. İstek, dilek

“Hadi sen **kal** sağlıcakla.”(H:100)

5. Alay, küçümseme

“Eski köye yeni âdet mi getireceksin sen, **oku** diye koku şişesi gönderildiği nerede görülmüş?”(H:111)

6. Önemsemezlik

“Hadi sen ortalıkta **görünme.**”(H:309)

7. Üzüntü, başa kakma

“Bunca sözü düzecek kafa sende ne arar? Kime yazıldılar sen onu **söyle** bana!
(G:79)

8. İlenme

“Ama söyleyeyim sana, dilin yanar öyle dersen; anında çarpılırsın Allahıma, **yansın!**”(H:249)

9. Korkutma

“Yahu şunu **sustur** da adam gibi kendin **konuş.**”(H:107)

10. Paylama, azarlama

“Tabanlarını kışına vura vura niye koşuyordun öyleyse **ha**, dedi kadın.”(H:83)

11. Usanç, bıkkınlık

“Dünden beri eve dama sığmıyorsun sen, kahvaltı ettikten sonra dışarı **çık da seyret.**”(H:104)

12. Öğüt, uyarma

“Bence hiçbir şey **takılmasın** aklına.”(H:209)

13. Yetersizlik, güçsüzlük

“**Sallanma hadi**, bir taş al da **kır** şu kilidi!”(G:188)

14. Meydan okuma

“Kadın duvarın üstüne abanıp başını boşluğa doğru uzatarak, **yalan söyleme len**, bir şey mi oldu hı, diye üsteledi.”(H:83)

15. Açıklama, aydınlatma, dikkati çekme

“Ardından da yüzünü bile dönmeden, tamam koçum, dedi; hadi sen bugün izinlisin, dışarıya **çık**, biraz arkadaşlarınla **vakit geçir.**”(H:226)

16. Acıma

“Kasaba bana fizik tedavi için iyi gelir demişlerdi, sen beni o bölüme **götür**, dedi babam gözleri dolarak.”(KYG:77)

4.5.4.3. Buyruk Tümcelerinin Yazımı

Genel itibariyle buyruk tümcelerinin sonuna ünlem işareti konulur fakat bazı tümcelerde ünlem yerine farklı noktalama işaretleri kullanıldığını görmekteyiz.

Aşağıda örneklendirilen tümceler sonunda ünlem işareti yoktur.

“Hele bir **düşün**, dedi Hulki Dede vardır.”(H:338)

“Neyse, **boş ver**, diye mırıldandı Ziya.”(H:335)

4.5.5. Ünlem Tümcəsi

Tanımı ve Özelliği

Tümcede duygularımızı belirten, seslenme niteliğinde olan, coşkuları yansıtan sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşan yargılı yargısız anlatımlara ünlem tükmesi adı verilir.

Ünlem tükmelerinde diğer tükceler gibi yargıya bağlamak zorunlu değildir. Yargılı veya yargısız olsun, tek veya çok sözcükten oluşsun tükce olması için özel bir şarta ihtiyaca yoktur. Duyguları etkin bir şekilde ortaya koyması yeterlidir.

4.5.5.1. Ünlem Tükmesi Kuran Dilbilgisi Birlikleri

Ünlemler

“Yeniden muhtarım!”(G:8)

“Yaşa! Varool! (SN:59)

Adlar

“**Bok torbası!** diye bağıyordu babam.”(SN:74)

Sıfatlar

“**İşteeee, işteee!** diyerek çığılı bastı genç kızlar.”(SN:65)

“**Otuz üç numara!**”(SN:92)

Adıllar

“Şuna **bak şuna!**”(SN:41)

İlgeçler

“Burada mı dedi, **onca** gürültüde!”(SN:189)

Belirteçler

“Dayın su yerine her gün bira içiyor **artık!**”(SN:118)

Yansımalar

“Daha sonra, otomobili **hooop, hooop!** sesleri eşliğinde iteklediler.”(SN:157)

Eylemler

“**Git...me!**”(SN:89)

“Ben kente **gidiyorum!**”(SN:119)

Deyimler, Deyim Niteliğinde Sözcükler

“Kasaba yerin dibine **batsın!**”(SN:121)

4.5.5.2. Ünlem Tümcesi Türleri

Yargısız Ünlem Tümcesi

“Ne de olsa **adressiz bir meslek!**”(G:29)

“Cennet’in oğlu **bu!**”(G:45)

“Dışarısı iskelet **dolu!**”(G:21)

Yargılı Ünlem Tümcesi

“Deli misiniz siz,” diye bağırdı birden, “bu köye yıllardır çerçi **uğramaz!**”(G:30)

“Onu gözetle,” dedi, “nereye giderse gitsin peşinden **ayırılma!**”(G:45)

4.5.5.3. Ünlem Tümcelerinin Anlam Özellikleri

1. Sevinç, mutluluk

“Kazandım,” dedi, “**yeniden muhtarım!**”(G:8)

2. Özlem

“Biz kasabada senin yolunu **gözlüyoruz!**”(KHK :90)

3. Üzüntü, hayıflanma

“Vay bize vay, Azrail’in eliydi oğlum, anlamadınız mı hâlâ, **Azrail’in eliydi o el, Azrail’in!**”(KYG:231)

4. Usanç, öfke

“Geliyorum, dedi öfkeyle **beklesin!**”(G:19)

5. Başa kakma, ayıplama

“Ne de olsa **adressiz bir meslek!**”(G:29)

6. Yakınma, acıma

“Para yok,” dedi berbere, “**dışarısı iskelet dolu!**”(G:21)

7. Dua, yakarış, yardım isteme

“Allah senden **razı olsun!**”(KYG:239)

8. İlenme, kargış

“**Lanet olsun sana!**”(G:67)

9. Korkma, korkutma, meydan okuma

“**Kapa çeneni,**” diye homurdandı muhtar, “kayboldu deme bana!”(G:70)

10. Tiksinme, beğenmezlik

“Sabahtan beri yoldayız, imanımız gevredil!”(KYG:9)

11. Övme, övünme, güven

“Evlilik yıldönümünüzü **kutluyorum!**”dedi birden.”

12. Yâdsıma, reddetme

“**Yol bilmez iz bilmez**, iyisi mi sen git karşıla onu!”(KYG:8)

13. Beğenme, hoşlanma

“Sonra, ilk izlenimin verdiği hoşnutluk düşünülürse, Asuman’ın başlangıcında insanı,”**Aaaa. . . su!**”haykırışının dikkat toplayıcı şaşkınlığı karşılıyordu.”(SN:102)

14. Önemsemezlik, küçümseme, alay, yerme

“E’si var mı bizim oğlan, bastığın yer titremiyor artık, **sen titriyorsun!**”(KYG:103)

15. Aşırılık

“Yok, dedi öteki; görmüyor musun be çakı gibiyim daha, şu Beşparmak Dağı’nın tepesine **hiç dinlenmeden üç kere çıkar, üç kere inirim!**”(KYG:102)

16. Şaşma, beklenmezlik

“Oğlum, dedi nice sonra annem; oğlum, maalesef, **bugün İzzet Dayımı kaybettik, İzzet Dayımı!**”(KYG:110)

17. Pişmanlık

“Şimdi de bu mektuplardaki yok çıkmıştı ortaya; **hem bu yok, yok oğlu yoktu!** Ötekiler gibi ne ismi biliniyordu, ne cismi!”(G:81)

18. Uyarma, dikkati çekme

“O kavanoz devrilecek, **dikkat et!**”(UD:102)

19. Olanaksızlık bildirme

“Böyle saatlerce tatava edilmez ki **hastanın başında!**”(KYG:106)

20. Yüreklendirme, umut verme

“Hadi sen de **gel!**”(KHK:9)

21. İsteklendirme, özendirme

“Biraz daha gayret, biraz daha!”(SN:142)

22. Onaylama, doğru bulma, hak verme

“Mutlu bir yuvaları olacaktı. (**Yuva ve mutluluk ne kadar birbirine yaklaşıyorsa, o kadar mutlu bir yuva!**)

23. Paylama, azarlama

“Yirmi dört saatte yirmi dört defa horoz gibi öterek etrafindakilere”**Kalkın ey gafiller !**”diye bağırırdı.”(UD:182)

24. Önemseme

“Yarın garaja gel, “dedi bana,” garaja gel. **Sana bir iş ayarlayalım!**”(SN:202)

25. Önemsemezlik, umursamazlık

“Hiç! Nuri'nin yokluğu kadar **kocaman bir hiç!**”(G:49)

26. Bilinmezlik

“Beni tanımadınız mı yahu,” demişti, “**Nuri'yim ben Nuri!**”(G:53)

4.5.5.4. Ünlem Tümcelerinin Yazımı

Ünlem tımcelerini yazılırken birtakım kurallara dikkat etmek gerekir, edilmediği takdirde tımcce dışıklığe uğrar ve yanlış anlaşılmalara sebebiyet verilir.

1. Ünlem tımcelerinin sonuna genel itibariyle ünlem işareti konulur, sonrasında da büyük harfle başlanır.

“Ne de olsa adresiz bir **meslek! Köylüler** onu bulamasınlar, ama yaşadığına inansınlar istemiştir.”(G:29)

2. Ünlemler tımcenin başında ise ya virgül ya da ünlem kullanılır fakat tımcenin sonuna ünlem işareti konulur.

“Allah,” dedi hortlak, “muhtarı yaratan, bekçiyi yaratan, anamı yaratan **Allah!**”(G:213)

“Sendikacı,” dedi karını kaslarıyla işaret ederek “**ama sarı sendikacı!**”(SN:40)

3. Ünlem tımcenin sonunda ise, ünlemden önce virgül, sonra da ünlem işareti kullanılır.

“O kavanoz **devrilecek, dikkat et!**”(UD:192)

4. Ünlemler arasöz ya da ara tımcce niteliğindeyse iki virgül arasına alınır. (≠)

“İki saat, **öğretmenler**, iki saat öğrencilerin gelmesini bekledik!”

5. Ünlem işareti, araç içinde olursa alay, küçümseme ve şaşma bildirir. (≠)

“Bunlar ortamı mutlu eden (!) güldüren ifadeler!”

6. Bazı seslenmeli tımcelerin sonuna ünlem işareti konulmayabilir.

“Beni tanımadınız mı **yahu**, dedi.”(G:53)

“Eyvah ben size hediye almayı unuttum **çocuklar**,” diye yalancıkdan kederlenip pişman pişman yüzünü buruşturdu hemen.”(KHK:135)

7. Sonunda “e!,a!” gibi ünlemler dilek kipinin dışındaki kiplerden sonra gelirse ayrı yazılır; deyim niteliğindeki sözcüklerden sonra gelirse ayrı yazılır.

“Bir daha kaçak girdiğinizi görürsem kemiklerinizi kırarım **ha!**”(KHK:37)

“Bu yüzden, **sakın ha sakın** devlet kapıları tıkatılmayacaktı.”(G:24)

4.5.6. Dilek Tümcəsi

Tanımı ve Özelliği

Bir isteği, özlemi, dileği ortaya koyan, yüklemi dilek kipiyle ya da dilek kipinin hikâye ve rivayet bileşik zamanlarıyla ya da istek kipinin hikâye ve rivayet birleşik zamanlarıyla çekimlenen tümcelere dilek tümcesi adı verilir.

4.5.6.1. Dilek Tümcəsi Türleri

Dilek’li Dilek Tümcəsi

“Keşke dönmüş **olsaydın.**”(G:181)

“Gerçi, kente gelirken yakınlarımın söylediklerine kulak **assaydım.**”(SN:114)

“İçlerinden sadece birini duymuş **olsaydım.**”(UD:190)

“Hayat çok garip, zamanında şu meret keşke benim elimde **kalmasaydı.**”(UD:164)

“Hayatımı yeniden yaşayacak **olsaydım** daha çok hata yapardım.”(UD:197)

İstek’li Dilek Tümcəsi

“Derken adam, karnım açıklıktan gurulduyor benim diyordu yol yorgunu bir sesle, hadi iki bazlama ver de **yiyeyim!**”(KHK:15)

“Siz azıcık soluklanırken, bari gidip ben de soğuk bir şeyler **getireyim.**”(KHK:21)

“Oldu olacak bari ortalığı da **süpüreyim.**”(KHK:27)

“Ben şu ölüyü bir **göreyim.**”(KHK:25)

“Aşağıdaki tulumbanın başına gelince duraksadım nedense ve gözlerimi tepedeki çingırağa dikip içimden, aman babamı gürültü mürültü çıkarıp da boş yere rahatsız **etmeyeyim,** dedim.”(KHK:237)

“Herkes açılabilirdiğince açılışın, diyordu belki, iyice yayılalım ki geniş bir alanı **tarayabilelim.**”(KHK:237)

Koşullu Dilek Tümcəsi

“**Gidersem** daha beter olurum.”(G:147)

“Gagasının eğimine **bakılırsa** biraz sonra havalanacak gibiydi.”(G:47)

“Düştüğü duruma **bakılırsa** yerden göğe kadar haklıydı, ama bunu fısıltıyla da **olsa** ona söylemek istemiyordum.”(G:86)

“Güvercin’in kayıplara karışan yüzü ve daha birçok şey o peynire bağlıydı sanki; karşısında oturanlardan birine **kaptırırsa** dünyası ansızın yıkılacaktı.”(G:104)

“Belki yanlışlıkla yaptı diyorlar, ama bana **kalırsa** bu düpedüz orospu kurnazlığı!”(G:104)

4.5.6.2. Dilek Tümcelerinin Anlam Özellikleri

1. Sevinç, mutluluk

“Bu hikâyenin içinden Ercüment Şahiner gelip geçmeseydi şimdi ben nerede olurum hiç bilemiyorum.”(H:48)

2. Üzüntü, kaygı

“Oysa ne kavgalar etmiştik bir bilsen gökçe gelin onunla, bir **bilsen** . . .”(KHK:54)

3. Kuşku, umutsuzluk

“Şimdi ikiniz de yola düşüp ayrı yönlere doğru gidin, atınızı hangi köye dek **sürebilerseniz** sürün. . .”(G:46)

4. Onaylama, razı olma

“**İstese** de konuşacak şey bulamıyordu zaten.”(G:11)

5. Başa kakma

“Elinin altında açılış bir saat var da onun kalbiyle yahut bağırsaklarıyla **uğraşıyorsa** başını kaldırmaz tabi.”(H:138)

6. Güçlülük, aşırılık

“Aslında köylünün kafasını **karıştırmaktansa**, gönderilmeseleler daha iyi olacaktı.”(G:25)

7. Küçümseme

“Sonra, belki dikkatimi **vermezsem** Körükçü Kâzım soru sormaktan vazgeçer.”(H:169)

8. Bilinmezlik

“Her neyse işte daha sonra **ne olduysa oldu**.”(H:47)

9. Seçme, yeğleme

“**İstersen** onu rahatça derleyip toplayıp cebine koyabilir, **istersen** bir çekmeceye atabilir, ya da **istersen** avuçlarının içinde öylece tutabilirdin.”(UD:73)

10. Acınma

“Geride kalan da hemen söyleyeyim, çikolata kutusunda biriktirdiğim paraların fotoğrafıydı ve **ne yaparsam yapayım gözlerimin önünden hiç gitmiyordu**.”(H:55)

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TÜMCENİN ÇÖZÜMLENMESİ

5.1. Öğelerin Bulunması

5.1.1. Yüklem Bulunması

Tümcede iş, oluş, hareket ya da durum bildiren ve tümceyi bir yargıya bağlayan çekimli ögeye yüklem denir.

Yüklem, tümcedeki esas ögedir; o olmadan tümce kurulamaz. Bu sebeple, tümceleri bulurken önce yüklem bulunmalıdır.

Yüklem bulunması için bir soru yoktur. Yargı, yüklem üzerindedir, yüklem çekimli bir eylemden ya da ekfiilden meydana gelir. Devrik tümce dışında, tümcenin sonunda yer alır.

Bazı yüklem, deyimlerden oluşabilir; bu durumda deyim kaç sözcükten oluşursa oluşsun yüklemi bulurken birbirinden ayırmamak gerekir.

5.1.2. Öznenin Bulunması

Özne, ad tümcelerinde ve eylem tümcelerinde farklı sorularla bulunur.

5.1.2.1. Eylem Tümcelerinde Öznenin Bulunması

Gerçek Öznenin Bulunması

a) Bildirme Kiplerinde

1. Tümcedeki yüklem, şimdiki zaman, geniş zaman, belirli geçmiş zaman kiplerinden ya da onların bileşik zamanlarından oluşan etken çatılı bir eylem ise, tabanı alınarak üstüne- en ortaç eki getirilir ve yükleme kim?, kimler?, ne?, neler? Sorularından biri yöneltilir.

“İhtiyar adam da, orada durup ayırım yapmadan elini tankların hepsine uzattı.”(UD:61)

Uzatan kim?

İhtiyar adam: Özne

“Biraz daha yürüyüp kocaman bir çıtlık ağacının yanından köy meydanına girdiklerinde Kenan, Ziya’ya sol taraftaki bakkal dükkânını gösterdi.”(H:167)

Gösteren kim?

Kenan: Özne

“Dediğim gibi, ertesi gün ikinci vakti koltuk değneğine yaslına yaslına çıktı geldi babam.”(KYG:61)

Çıkıp gelen kim?

Babam: Özne

“Dede başımı salladı ama bir şey demedi.”(KHK:63)

Demeyen kim?

Dede: Özne

b)İsteme Kiplerinde

Tümce isteme kiplerinden biriyle kurulmuşsa yüklem eylemliğe dönüştürülür ve ardından *gereken* sözcüğü getirilerek soru sorulur.

“Bu erikle asmayı keselim.”(KYG:209)

Kesmesi gereken kim?

Biz: Özne

“Biz koca kışı aç geçirmeyelim, karnımız açlıktan guruldadıkça el eline bakmayalım.”(KYG:201)

Bakması gereken kim?

Biz: Özne

“O yüzden, evindeymiş gibi düşün kendini ve rahat ol.”(H:155)

Rahat olması gereken kim?

Sen: Özne

“Muhtarlık odasını da açmalıyız.”(G:119)

Açması gerek kim?

Biz: Özne

Sözde Öznenin Bulunması

Edilgen çatılı eylemlerle kurulu tümcelerde sözde özne bulunur.

“Masanın bacakları kırıldı.”(KYG:173)

Kırılan ne?

Masanın bacakları: Özne öbeği

“O sırada, belediye binasının önündeki tahta kürsüde, insanların millî duygularını okşayan ateşli şiirler okunurdu.”(SN:58)

Okunan ne?

İnsanların millî duygularını okşayan ateşli şiirler: Özne öbeği

Örtülü Öznenin Bulunması

Örtülü özne edilgen çatılı fiillerde bulunur ve bir birliğin tamamlayıcısı görevindedir.

“Hep ezilirdim ortalarında, topuklarım, yürüyüş boyunca yediğim tekmeler yüzünden mosmor kesilirdi.”(SN:56)

Tümcesinde, örtülü özne, *yediğim tekmeler*dir. Ancak bu öbek yüzünden sözcüğü ile bütünleşmiştir.

“Muhtar bitkindi; başını ellerinin arasına almış, durup dinlenmeden Cennet’in oğlu tarafından yaratılan hiç kimseyi düşünüyordu.”(G:81)

Tümcesinin örtülü öznesi *Cennet’in oğlu* ifadesidir.

Ortak Öznenin Bulunması

Sıralı tümcelerde karşımıza çıkan aynı öznenin ya olduğu gibi ya da açıklayıcı bir kalıba girmesinden oluşan önelere ortak özne adı verilir.

“Ben de başımı çevirip gitgide kararan penceredeki dağlara baktım bu yüzden, kayalıkların tepesinde gezinen bulutlara baktım, genişleyip daralan bulutların arasındaki boşluklara baktım ve içimi çektim yavaşça.”(KYG:99)

Bakan ve içini çeken kim?

Ben: Özne

“Böyle dedikten sonra da yüzünü cama döndü ve gözlerinin önünden akıp giden taşlı araziye bakarak uzun uzun Şehmuz’u düşündü.”(H:217)

Dönen ve düşünen kim?

O: Özne

Seslenmeli Öznenin Bulunması

Bazı ünlemler ve seslenmeler özne görevinde karşımıza çıkar.

“Sonra, ilk izlenimin verdiği hoşnutluk düşünülürse, Asuman’ım başlangıcında insanı,”Aaaa. . . su!”haykırışının dikkat toplayıcı şaşkınlığı karşılıyordu.”(SN:102)

Karşılayan ne?

Aaaa. . . su! haykırışı: Özne öbeği

Açıklamalı Öznenin Bulunması

Asıl öznenen ayrı düşünemeyeceğimiz ve tümce çözümlenirken ikisini bir arada alıp değerlendireceğimiz özne çeşididir.

“Yaz aylarının sonuna doğru, âdet olduğu üzere, aile gezileri başlardı o zamanlar.”(SN:76)

Başlayan ne?

Adet olduğu için başlayan aile gezileri: Açıklamalı özne öbeği

Yinelenmiş Öznenin Bulunması

Tümce içerisindeki aynı öznenin ya olduğu gibi ya da açıklayıcı bir şekilde kalıba girmesiyle oluşur.

“Kasabanın her gününe, her saatine, her dakikasına ve her saniyesine kimi yürüten, kimi duran, kimi ağlayıp kimi gülen birer Bedran bırakılmıştı.”(SN:10)

Bırakılan ne?

Kimi duran, kimi ağlayıp kimi gülen birer Bedran: Özne öbeği

Pekiştirilmiş Öznenin Bulunması

Tümcelerde bu özne kişi adlarıyla ya da bağlaçla pekiştirilmiş şekilde karşımıza çıkar.

“Her şey düşünüldüğü gibi yolunda giderse, elbette erkeğin kim olduğunu ben kendi kendime bulacaktım.”(G:143)

Bulacak olan kim?

Ben kendim: Pekiştirilmiş özne öbeği

“Onun önünde bir av gibi hissetmişim ben kendim.”(SN:11)

Hisseden kim?

Ben kendim: Pekiştirilmiş özne öbeği

Kalıplaşmış Öznenin Bulunması

“Kırılğan bir abla ama bu, buyurgan ve Bendegül’ü uzaktan uzağa kollayan...”(SN:182)

Kollayan kim?

Kırılğan bir abla ama bu: Kalıplaşmış özne öbeği

5.1.2.2. Ad Tümcelerinde Öznenin Bulunması

Ad tûmcesinde özneyi bulmak için yüklem olan ne? ya da olan ne? soruları sorulur.

“Demem o ki, şu yalan dünyada beterin beteri var a güzel kızım, beterin beteri var.”(H:94)

Var olan ne?

Beterin beteri: Özne öbeği

“Hamazın hikâyesi de ilk günkü gibi değildi tabii.”(H:95)

İlk günkü gibi olmayan ne?

Hamazın hikâyesi: Özne öbeği

“Şehir denen şey kılık değiştirmiş kötülükler yuvasıdır.”(UD:163)

Kötülükler yuvası olan ne?

Şehir denen şey: Özne öbeği

“Zamanlar hem senin hem de benim aklımin alamayacağı kadar genişmiş tabî o zamanlar.”(UD:220)

Geniş olan ne?

Zamanlar: Özne

5.1.3. Nesnenin Bulunması

5.1.3.1. Eylem Tümcelerinde Nesnenin Bulunması

Belirtisiz Nesnenin Bulunması

Belirtisiz nesneyi bulmak için geçişli etken çatılı eylemlerde yüklem ne? neler? gibi sorular sorulur.

“Bu filmde, geçimini duvarcılıkla sağlayan sinir küpü mü sinir küpü bir baba olurdu.”(KHK:174)

Ne olurdu?

Sinir küpü mü sinir küpü bir baba: Belirtisiz nesne öbeği

Belirtili Nesnenin Bulunması

Belirtili nesneyi bulmak için yüklem neyi?, neleri?, kim?, kimleri? Gibi sorular sorulur.

“Her zamanki gibi besmelemi çektim orada güzelce.”(KHK:139)

Neyi çektim?

Besmelemi: Özne

Ortak Nesnenin Bulunması

Ortak nesne sıralı tümcelerde görülür.

“Dillerinin ucunda biriken kelimeleri duruşlara döküyor, akıtıyor.”(KHK:179)

Neyi döküyor neyi akıtıyor?

Dillerinin ucunda biriken kelimeleri: Ortak nesne

“Ardından, o hızla evin altını üstüne getiren *upuzun haykırıışları*, haykırıışların arasından akan *hıçkırık sellerini* ve bu sellerin kıyısında ışıdayıp duran babamın bakışlarını da aşmış.”(UD:221)

Açıklamalı Nesnenin Bulunması

Tümcede açıklamalı nesne, belirtili nesne şeklinde karşımıza çıkar. Açıklamalı nesne asıl nesne ile birlikte ele alınır.

“Bir de herhangi bir mal ele geçirilmediğini ve *kaçakçılar mayınlı sahanın ortasından geri döndükleri için*, iz tarlasının temiz olduğunu belirtti.”(H:285)

Neyi belirtti?

Herhangi bir mal ele geçirilmediğini: Açıklamalı nesne öbeği

Yinelenmiş Nesnenin Bulunması

“Belki saatler sonra, sesime tutuna tutuna annem geliyordu yanıma; ellerimi buluyordu önce, yalnızca ellerimden ibaretmişim ya da insanlar karanlıkta yalnızca elleriyle var olabilirlermiş gibi uzun uzun okşuyordu onları, avuçlarına hapsediyor ve teninin sıcaklığını sessizce sıcaklığıma aktarıyordu.”(SN:75)

5.1.3.2. Ad Tümcelerinde Nesnenin Bulunması

Ad tümcelerinde genel itibariyle nesne bulunmaz. Fakat yüklem geçişli çatıda eylemsilerden ise ya da gerek, var, yok, lâzım, değil gibi sözcüklerden oluşan ad tümceleri nesne alabilir.

“Doğrusu, ellerindeki gazeteleri hışırtyla katlayan, camlardan dışarı bakan, mırıltıyla konuşan, başlarını koltuklardan sarkıtarak yolu gözetleyen, ya da uyumaya çalışan yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu.”(SN:11)

Ne yok?

Ellerindeki gazeteleri hışırtıyla katlayan, camlardan dışarı bakan, mırıltıyla konuşan, başlarını koltuklardan sarkıtarak yolu gözetleyen, ya da uyumaya çalışan yolcuların hiç de avcıya benzer yanları: Nesne öbeği

“Cennet’in oğlununkinin hiç farkı yoktu.”(G:171)

Ne yok?

Farkı: Nesne

5.1.4. Dolaylı Tümlenin Bulunması

5.1.4.1. Eylem Tümcelerinde Dolaylı Tümlenin Bulunması

Yönelme Tümlerinin Bulunması

Tümcede –e, den... e durum takısını almış tümlere denir.

Yönelme tümlerini bulmak için yükleme kime?,kimlere?, nelere?, nereye?, nerelere?, kaç?, soruları sorulur.

“Üflediğim dumanların gerisinden yine uzaklara bakmaya başladım.”(KYG:97)

Nereye bakmaya başladım?

Uzaklara: Yönelme tümleri

Kalma Tümlerinin Bulunması

Tümcede –de durum takısını almış tümlere denir.

Kalma tümlerini bulmak için yükleme kimde?, nerede?, nerelerde?, neresinde?, gibi sorular sorulur.

“Büyük patron orada oturuyor.”(KYG:124)

Nerede oturuyor?

Orada: Kalma tümleri

Çıkma Tümlerinin Bulunması

Tümcede –den durum takısını almış tümlere denir.

Çıkma tümlerini bulmak için yükleme kimden?,neden?, nereden?, nerelerden?, kaçtan? gibi sorular sorulur.

“Her şeyden önce Güvercin, henüz muradına erememiş körpecik bir fidandı, namusu yediden yetmişe bütün köylüden sorulurdu.”(G:88)

Kimden sorulurdu?

Köylüden: Çıkma Tümlenci

Ortak Dolaylı Tümlenin Bulunması

“Çımarın gölgesindeki köylüler birdenbire ayağa kalkmışlardı.”(G:97)

Neye kalkmışlardı?

Ayağa: Yönelme tümlenci

Açıklamalı Dolaylı Tümlenin Bulunması

“Çekimine kapıldığım dünyanın görüntülerde soluk alıp veren ruhuna doğru, nereye gittiğimin farkına varmadan yürüyecektim yani. . .”(SN:97)

Nereye yürüyecektim?

Çekimine kapıldığım dünyanın görüntülerde soluk alıp veren ruhuna doğru: Açıklamalı dolaylı tümlenç öbeği

Yinelenmiş Dolaylı Tümlenin Bulunması

“Otomobilde kaç kişi olduğunu bilmiyorum gerçi, otomobilde neler var bilmiyorum.”(SN:98)

Nerede kaç kişi olduğunu bilmiyorum?

Otomobilde: Yinelenmiş dolaylı tümlenç

Karma Dolaylı Tümlenin Bulunması

“Bu konuda pek umutlu da değildim artık; giderek, yazgımın beni çeşitli yollardan, zamanlardan ve olaylardan geçirip yine kendime *getirdiğine* ve bunun hep böyle *süreçeğine inanmaya* başlamıştım.”(SN:100)

5.1.4. 2. Ad Tümlerinde Dolaylı Tümlenin Bulunması

Eylem tümlerinde dolaylı tümlenci hangi sorularla buluyorsak ad tümlerinde de aynı sorularla buluruz.

“**Baktığı noktada** birkaç dakika öncesine kadar hiç görmediği, bulanık bir karaltı vardı.”(H:324)

“İşin kötüsü, **yanında** ona bakacak ne karısı var ne çocuğu.”(H:331)

5.1.5. Belirteç Tümlecinin Bulunması

5.1.5.1. Zaman Belirteci Tümleçlerinin Bulunması

“Hem de öyle büyük bir korkuya kapıldılar ki, gün boyu ağızlarını bıçak açmadı.”(H:219)

Ne zaman bıçak açmadı?

Gün boyu: Zaman belirteci

“İşte o vakit, neden hapis yattıklarına ve sınırda görev yaparken neler yaşadıklarına dair korkunç hikâyeler anlattı bu mahkûmlar.”(H:219)

Ne zaman anlattı?

İşte o vakit: Zaman belirteci

5.1.5.2. Durum Belirteci Tümleçlerinin Bulunması

“Omuzlarına çengelli iğnelerle rengârenk birer poşu tutturulan damatla sağdııcı alıp sokaklarda gezdire gezdire yavaş adımlarla yeniden avluya döndüler.”(H:115)

Nasıl döndüler?

Omuzlarına çengelli iğnelerle rengârenk birer poşu tutturulan damatla sağdııcı alıp sokaklarda gezdire gezdire yavaş adımlarla: Durum belirteci tümleci

“Kendisine, bu üç aracı birden nasıl kullanacağı sorulduğunda gözlerini uzaklara dikip yalnızca gülümsüyordu.”(SN:151)

Nasıl gülümsüyordu?

Gözlerini uzaklara dikip: Durum belirteci tümleci

5.1.5.3. Nicelik Belirteci Tümleçlerinin Bulunması

“Kasabanın çevresinde ikinci vitesle aheste aheste birkaç tur atıyor.”(SN:151)

Ne kadar tur atıyor?

Birkaç tur: Nicelik Belirteci Tümleci

“Ne var ki asla böyle bir şeyi yapamayacağımı anlamam pek uzun sürmedi.”(G:94)

Ne kadar uzun sürmedi?

Pek: Nicelik belirteci

5.1.5.4. Yer Belirteci Tümleçlerinin Bulunması

“Evin bahçesine derin bir sessizlik çöküyordu yani ve içerideki çocuk hâlâ hapur hupur şeker yiyordu da biz ona gene kısa bir göz atıp alelacele dışarı çıkıyorduk.”(KHK:15)

Nereye çıktı?

Dışarı: Yer belirteci tümleci

5.1.5.5. Soru Belirteci Tümleçlerinin Bulunması

Soru belirtecini bulmak için diğer belirteçleri bulmak için kullandığımız tarzda özel sorular yoktur. Yüklemin anlamını soru yoluyla belirleyen tümleçlerdir.

5.1.5.6. Ortak Belirteç Tümlecinin Bulunması

“Biraz daha sokuldu kapıya, kulağımı iyice yapıştırarak gözlerini kapadı tekrar. . .”(G:181)

Nasıl kapadı? Nasıl sokuldu?

İyice: Durum belirteci Tümleci

5.1.5.7. Açıklamalı Belirteç Tümleçlerinin Bulunması

“Değişimin dile getirilemeyecek kadar nazik oluşuysa, büsbütün korkutuyor beni; telaşlanıyorum kimi zaman, ne yapacağımı bilemiyor ve yüzümü yastıklara gömüp derin uykulara dalyorum.”(SN:47)

Nasıl dalyorum?

Ne yapacağımı bilmeyip ve yüzümü yastıklara gömüp: Durum belirteci tümleci

5.1.5. 8. Yinelenmiş Belirteç Tümlecinin Bulunması

“Herkes gitmişti. Hayır hayır. Bu kadarı fazla değildi.”(G:65)

Bu kadarı fazla değil miydi?

Hayır hayır: durum belirteci

“Belki saatler sonra, hiçbir şey göremez oldular baka baka; ya da yüz kendiliğinden kayboldu.”(G:102)

Nasıl göremez oldular?

Baka baka: Durum belirteci tümleci

5.1.5.9. Karma Belirteç Tümlecinin Bulunması

“Bu yüzden olsa gerek, badem bıyıklı adam sabahın ilk ışıklarıyla birlikte **aksıra tıksıra gelip kapıyı açtığı**nda, sakın görünmeye çalışan tehlikeli bir akıl hastasına bakar gibi, **gözlerini kısarak** bir zaman **öylece** bakmış dedeme.”(UD:168)

5.2. TÜMCELERİN ÇÖZÜMLENMESİ

Tümcelerin çözümlenmesi için yargılı birim ögelere ayrılmalıdır.

Tezimizin bu bölümünde farklı türdeki tümcelerin nasıl çözümleneceği hakkında inceleme yapılacaktır. Öncelikle tümce türlerinin örnekleri yapılacak, bir başka bölümde ise tümcelerin ayrıntılı çözümleri gösterilecektir.

Tümceleri olumlu, olumsuz, soru, buyruk, ünlem, dilek şeklinde ayrılabilir.

5.2.1. Olumlu Tümcelerin Çözümlemesi

5.2.1.1. Olumlu Ad Tümcelerinin Çözümlemesi

a) Biçimce ve Anlamca Olumlu Ad Tümceleri

“O köyde yapacakları bir şey vardı çünkü.”(H:91)

Vardı: yüklem

Var olan ne?

Yapacakları bir şey: Özne öbeği

Nerede vardı?

O köyde: Dolaylı tümleç öbeği

Çünkü: bağlaç

“İnsanlar kamçılardan habersizlerdi.”(SN:123)

Habersizlerdi: yüklem

Kim habersizdi?

İnsanlar: Özne

Neyden habersizlerdi?

Kamçılardan: Dolaylı tümleç

“Babamın eve seyrek gelip sık gittiği yıllarda açılmış yaralarım vardı yüreğimde.”(SN:122)

Vardı: yüklem

Var olan ne?

Açılmış yaralar: özne öbeği

Ne zaman vardı?

Babamın eve seyrek gelip gittiği yıllarda: Durum belirteci öbeği

Nerede vardı?

Yüreğimde: dolaylı tümleç

b)Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Ad Tümceleri

Bu tümcelerde yüklem değil koşacı ile birlikte kullanılır.

“Nedenini hâlâ anlayabilmiş değilim.”(SN:22)

Anlayabilmiş değilim: Yüklem

Kim anlayabilmiş değil?

Ben: Özne

Neyi anlayabilmiş değilim?

Nedenini: Belirtili nesne

Ne zaman anlayabilmiş değilim?

Hâlâ: Zaman zarfı

Bazı tümcelerde de yok sözcüğü ile değil koşacı ulanır.

“Ama berber yoktu kalabalığın içinde.”(G:30)

Yoktu: Yüklem

Yok olan ne?

Berber: Özne

Nerede yoktu?

Kalabalığın içinde: Dolaylı tümleç öbeği

Değil koşacı ile kurulmuş tümcelerde öğeleri bulmak için olmayan kim(kimler?), olmayan ne(neler?) soruları sorulur.

“Belki olup bitenler hiç de böyle değildir.”(G:197)

Böyle değildir: Yüklem

Olmayan ne?

Olap bitenler: Özne öbeği

Yok sözcüğü ile kurulmuş olumsuz sorulu tümcelerde öğeleri bulmak için yükleme yok olmayan kim?(kimler?), yok olmayan ne?(neler?) soruları sorulur.

“Berber yok mu?” (G:163)

Yok mu? : Yüklem öbeği

Yok olmayan ne?

Berber: Özne

“Huuu bizim gelin huuu, Celil yok mu?”(KHK:253)

Yok mu? : Yükleme öbeği

Yok olan kim?

Celil: Özne

Huuu: Seslenme ifadesi

5.2.1.2. Olumlu Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi

a) Biçimce ve Anlamca Olumlu Eylem Tümceleri

“Nefise dönüp küçük bir tepsinin üstüne aceleyle birkaç gözleme koydu.”(H:153)

Koydu: Yükleme

Koyan kim?

Nefise: Özne

Ne koydu?

Birkaç gözleme: Belirtisiz Nesne Öbeği

Nereye koydu?

Küçük bir tepsinin üstüne: Dolaylı Tümler

Nasıl koydu?

Dönüp aceleyle: Belirteç tümler

“Caddenin kenarındaki duvarın üstünde kırmızı harflerle KATİL BELİK yazıyordu.”(H:229)

Yazıyordu: Yükleme

Ne yazıyordu?

Katil Belik: Özne öbeği

Nerede yazıyordu?

Caddenin kenarındaki duvarın üstünde: Dolaylı tümler öbeği

Nasıl yazıyordu?

Kırmızı harflerle: Belirteç Tümler

b) Biçimce Olumsuz Anlamca Olumlu Eylem Tümceleri

“Bazen sürçü lisan edip öldüm diyorumdur belki ben ama, sen tutup onu doydum, anlıyorsundur, olamaz mı?”(KHK:49)

5.2.2. Olumsuz Tümcelerin Çözümlemesi

5.2.2.1. Olumsuz Ad Tümcelerinin Çözümlemesi

a)Biçimce ve Anlamca Olumsuz Ad Tümceleri

1. Değil koşacına dayalı ad tümceleri:

Bu şekilde kurulmuş tümcelerde özneyi bulmak için kim?, kimler?, olmayan ne?, olmayan neler? soruları sorulur.

“Hem hâkim falan değilim ben.”(KHK:27)

Değilim: Yüklem

Olmayan kim?

Ben: Özne

Ne değilim?

Hâkim falan: Nesne öbeği

2. Değil koşacına bağlı bir çekimli eylemle kurulmuş ad tümceleri:

Bu şekilde kurulmuş tümcelerde özneyi bulmak için koşaçtan önceki eylem olumsuzla çevrilip –en ortaç eki getirilir ve soru buna sorulur.

“Nedenini hâlâ anlayabilmiş değilim.”(SN:22)

Anlayabilmiş değilim: Yüklem öbeği

Anlayabilmeyen kim?

Ben: Özne

Hâlâ: Zaman zarf tümleci öbeği

Neyi anlayabilmiş değilim?

Nedenini: Belirtili Nesne Öbeği

3. Yok sözcüğüne dayalı ad tümceleri:

“Gözlerinde yanıp sönen pervasız parıltılar da yoktu.”(UD:24)

Yoktu: Yüklem

Yok olan ne?

Gözlerinde yanıp sönen pervasız parıltılar: Özne öbeği

Da: Bağlaç

4. siz ekine dayalı ad tümceleri:

“Şahlanmış at sürüsüne benzeyen sehpalarsa, henüz hareketsizdi.”(SN:170)

Hareketsizdi: Yüklem

Hareketsiz olan ne?

Şahlanmış at sürüsüne benzeyen sehpalalar: Özne öbeği

Ne zaman hareketsizdi?

Henüz: Zaman belirteci

b)Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Ad Tümceleri

Bu şekilde kurulan tümcelerde yüklemdeki var sözcüğü yok sözcüğüne dönüştürülüp sorular sorulur.

“Ne bulutlar vardı, ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır. . .”(SN:14)

Var: Yüklem

Yok olan ne?

Ne bulutlar, ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır: Özne öbeği

5.2.2.2. Olumsuz Eylem Tümcelerinin Çözümlemesi

a)Biçimce ve Anlamca Olumsuz Eylem Tümceleri

Bu tümcelerdeki öğeleri bulmak için olumlu eylemlere sorulan tümceler sorulur. Tek fark, -en ortaç eki almış soruları eylemin olumsuzluk takısı almış bölümüne sorulmasıdır.

“Mezara girmekten başka kaybolma yolu bilmeyen şu köylülerden birinin, kendi kendini ortalıktan sileceğine inanamıyordu.”(G:14)

İnanamıyordu: Yüklem

İnanamayan kim?

O: Özne

Neye inanamıyordu?

Mezara girmekten başka kaybolma yolu bilmeyen şu köylülerden birinin, kendi kendini ortalıktan sileceğine: Dolaylı tümleç öbeği

“Ağzından saçılan dumanların arasından yan gözle hafifçe bakarak, hatta sen de asla bir başkasına göstermeyeceksin.”(UD:219)

Göstermeyeceksin: Yüklem

Kim göstermeyecek?

Sen: Özne

Kime göstermeyeceksin?

Bir başkasına: Dolaylı tümleç öbeği

Nasıl göstermeyeceksin?

Ağzından saçılan dumanların arasından yan gözle hafifçe bakarak: Belirteç tümleci öbeği

Hatta- Asla: Belirteç tümleci

b)Biçimce Olumlu Anlamca Olumsuz Eylem Tümceleri

1. Tümcenin içinde ne... ne bağlaçları varsa yüklem olumluya çevrilip sorular sorulur.

“Ne bulutlar vardı, ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır. . .”(SN:14)

Var: Yüklem

Yok olan ne?

Ne bulutlar, ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır: Özne öbeği

2. Kendinden önceki eyleme –mez olumsuz ortaç ekiyle kurulmuş olmak yardımcı eylemine dayalı tümcelerde yardımcı eyleme –en ortaç eki getirilir öğeler bulunur.

“Aşağıya indiklerinde bunu da beceremez oldu artık.”(G:10)

Beceremez oldu: Yüklem

Beceremez olan kim?

Onlar: Özne

Ne zaman beceremez oldu?

Aşağıya indiklerinde: Belirteç tümleci öbeği

Artık: Belirteç tümleci

3. Öznesi belirsiz tümcelerin kimisi biçimce olumlu anlamca olumsuzdur. Bu tümcelerde özne belli değildir, sezinleme yoluyla bilinir. Yüklem olumsuza çevrilerek öğeler bulunur.

“Şimdi ikiniz de yola düşüp ayrı yönlere doğru gidin, atınızı hangi köye dek sürebilerseniz sürün.”(G:46)

Sürebilerseniz sürün: Yüklem öbeği

Süremeyecek olan kim?

İkiniz: Özne

Nereye süremeyeceksiniz?

Hangi köye dek: Dolaylı Tümleç öbeği

Neyi süremeyeceksiniz?

Atını: Belirtili Nesne

4. Yüklem olumlu şekline e!,a! ünlemlerinin ulanmasıyla oluşmuş tümceler anlamca olumsuzdur.

5. Bazı olumlu sorulu eylem tümceleri anlamca olumsuzdur. Bu Şekilde oluŐuŐ tümcelerde eylem olumsuza çevrilip –en ortaç eki getirilir, sorular öyle sorulur.

“Komutan atılıyor hemen; neden gitti peki, insan böyle bir durumda çekip gider mi?”(gitmez) (KHK:24)

ekip gider mi? :Yüklem beği

Gitmeyen kim?

İnsan: Özne

6. Olmak yardımcı eylemi kullanarak oluşturulan soru tümceleri anlamca olumsuzdur.

“Mektupsuz olur mu hiç?”(SN:65)

Olur mu? : Yüklem beği

Olmayan ne?

Mektupsuz: Özne

Hiç: Belirteç tümleci

5.2.3. Soru Tümcelerinin zmlenmesi

Tümcede öğelerin bulunması tümcenin ad ya da eylem tümcesi olmasına, sorunun olumlu olumsuz olmasına göre farklı Şekillerde karşımıza çıkar.

Farklı Şekilde soru cümleleri karşımıza çıkabileceği için soru tümcelerinde tek bir kalıp soru ifadesi vardır demek yanlış olur.

5.2.3.1. Sorulu Ad Tümcelerinin çözümlenmesi

a)Olumlu Sorulu Ad Tümceleri

1. Bu tümcelerde öğeleri bulmak için yüklem üzerinde ol- yardımcı eylemi -en ekiyle, kimi zaman da ortasız sorular sorulur.

“ayın var mı?”(G:90)

Var mı? : Yüklem

Var olan ne?

ay: Özne

2. Soru takısı dışında dil birliğiyle kurulmuş tümcelerde soru öğesi, birliğin kendisidir.

“**Kimdi** o?”(H:123)

b)Olumsuz Sorulu Ad Tümceleri

1. Değil koşacı ile kurulan tümcelerde farklı sorular sorularak öğeler çözümlenir.

“Evden vazgeçtin değil mi?”(KYG:98)

Vazgeçtin değil mi? : Yüklem

Vazgeçen kim?

Sen: Özne

Neyden vazgeçtin?

Evden: Dolaylı Tümluç

Uyarı:

1. Tümcenin yüklemi yok sözcüğü ile kurulmuş olumsuz sorulu bir tümcce ise uygun düşen sorular sorulur.

“Huuu bizim gelin, Celil evde yok mu?”(KHK:253)

Yok mu? : Yüklem öbeği

Yok olan kim?

Celil: Özne

Nerede yok?

Evde: Dolaylı tümluç

5.2.3.2. Sorulu Eylem Tümcelerinin Çözümlenmesi

a) Olumlu Sorulu Eylem Tümceleri

1. Soru takısıyla kurulmuş olumlu sorulu eylem tümceleri olumlu sorular gibi çözümlenir.

“Bacağından bir bıçak sıyrığı almakla insan ölür mü?”(H:368)

Ölür mü? : Yüklem öbeği

Ölen kim?

İnsan: Özne

Ne ile ölür?

Bacağından bir bıçak sıyrığı almakla: İlgeç tümluci öbeği

2. Tümcce de soru takısı dışında dil birliğiyle kurulu tümceler de diğer tümceler gibi çözümlenir.

“Nerede kaldımız?”(H:107)

Kaldımız: Yüklem

Kalan kim?

Siz: Özne

Nerede: Dolaylı tümleç

“Seni neden çağırdığımı sormayacak mısın?”(G:92)

Sormayacak mısın? : Yüklem

Kim sormayacak?

Sen: Özne

Neyi sormayacak mısın?

Neden çağırdığımı: Belirtili Nesne Öbeği

b)Olumsuz Sorulu Eylem Tümceleri

1. Soru takısıyla kurulmuş olumsuz sorulu eylem tümceleri olumsuz eylem tümcesi gibi çözümlenir.

“Tepemizde dam yok bre adam, göğün altında yaşıyoruz anlamıyor musun?”(KHK:137)

Yaşıyoruz anlamıyor musun?: Yüklem

Yok: Yüklem

Anlamayan kim?

Adam: Özne

Nerede yaşıyoruz?

Göğün altında: Dolaylı tümleç öbeği

Yok olan ne?

Dam: Özne

Nerede yok?

Tepemizde: Dolaylı tümleç

2. Tümcede soru takısı dışında dil birliğiyle kurulu tümceler de diğer tümceler gibi çözümlenir.

5.2.4. Buyruk Tümcelerinin Çözümlemesi

Çözümlemesi tümcedeki yüklem olumlu ya da olumsuz olmasına göre farklı şekilde yapılır.

“Gel hadi içeri gel.”(UD:86)

Gel: Yüklem

Gelmesi gereken kim?

Sen: Özne

Nereye gel?

İçeri: Yer yön belirteci

“Başka bir şey bu, söz ver bana.”(H:264)

Söz ver: Yükleme öbeği

Söz verecek olan kim?

Sen: Özne

Kime söz ver?

Bana: Dolaylı tümleç

5.2.5. Ünlem Tümcelerinin Çözümlemesi

Ünlem tımceleri çözümlenirken yargılı ya da yargısız olma durumuna göre farklı şekillerde çözümlenir.

Yargısız Ünlem Tümceleri

Bu tımcelerin çözümlenmesi yapılamaz. Çünkü tımcede yargıyı üstüne alan bir ifade yoktur ve diğer öğeleri bulmak için soruları sorabileceğimiz yargı bulunmamaktadır.

“Amm da ha!”(KHK:9)

“Evet pekini!”(KHK:15)

Yargılı Ünlem Tümcelerinin Çözümlemesi

Bu tımceleri olumlu ya da olumsuz olmasına göre farklı şekillerde çözümlenmek mümkündür.

“Çocuk ancak o zaman defnedilir!”(KHK:19)

Defnedilir: Yükleme

Defnedilen ne?

Çocuk: Özne

Ne zaman defnedilir?

O zaman: Belirteç tümleci

Ancak: Sadece anlamında kullanılmış ilgeç

“Bu çocuk ben gelene dek asla mezara konmayacak!”(KHK:20)

Konmayacak: Yükleme

Konmayacak olan kim?

Bu çocuk: Özne

Ben gelene dek: Belirteç tümleci öbeği

Asla: Belirteç tümleci

5.2.6. Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi

Dilek tümcelerinin zaman takıları yoktur, kesin yargı bildirmezler ve kesik tümce niteliğindedir.

5.2.6.1. Dilek’li Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi

“Şu bayramı bitirebilsek.”(SN:59)

Bitirebilsek: Yüklem

Bitirmesi gereken kim?

Biz: Özne

Neyi bitirebilsek?

Bayramı: Nesne

“Ah bir bilebilsem içindekileri.”(G:173)

Bilebilsem: Yüklem

Bilmesi gereken kim?

Ben: Özne

Neyi bilebilsem?

İçindekileri: Nesne

Nasıl bilebilsem?

Bir: Durum belirteci

Ah: Ünlem ve seslenme

5.2.6.2. İstek’li Dilek Tümcelerinin Çözümlemesi

“Kızın yerini söyle bana, söyle ki babasıyla konuşup işi tatlıya bağlayalım.”(G:80)

1. Kızın yerini söyle bana.

Söyle: Yüklem

Söylemesi gereken kim?

Sen: Özne

Neyi söyle?

Kızın yerini: Nesne öbeği

Kime söyle?

Bana: Dolaylı tümleç

2. Babasıyla konuşup işi tatlıya bağlayalım.

Tatlıya bağlayalım: Yüklem

Bağlayacak olan kim?

Biz: Özne

Neyi tatlıya bağlayalım?

İşi: Nesne

Nasıl tatlıya bağlayalım?

Babasıyla konuşup: Belirteç tümleci öbeği

“Herkes açılabilirdiğince açılış, iyice yayılıp geniş bir alanı tarayabilelim.”(G:226)

1. Herkes açılabilirdiğince açılış.

Açılış: Yüklem

Açılacak olan kim?

Herkes: Özne

Nasıl açılış?

Açılabilirdiğince: Belirteç tümleci

2. İyice yayılıp geniş bir alanı tarayabilelim.

Tarayabilelim: Yüklem

Tarayabilecek olan kim?

Biz: Özne

Neyi tarayalım?

Geniş bir alanı: Nesne öbeği

Nasıl tarayalım?

İyice yayılıp: Belirteç tümleci öbeği

5.2.6.3. Koşullu Dilek Tümcəsi

Yüklemi koşul bileşik zaman olan tümcelerin çözümlenmesi yapılamaz çünkü koşul bileşik zaman temel yargı bildirmez.

“Doğrusunu istersen, içimdeki hikâyenin hangi cümleden başlayacağını bilemiyordum o sırada.”(UD:7)

“Kraivatım gevşemişse ne olsun daha.”(UD:19)

5.2.7.1. Yalın Tümcelerin Çözümlemesi

Yalın tümcenin içerisinde içtümce, tümcemsi, yantümce bulunmaz. Eğer bunlardan bir varsa o cümle bileşik tümcedir.

5.2.7.1. İçinde Eylemsi Bulunmayan Yalın Tümcelerin Çözümlemesi

“Başını salladı Körükçü Kazım.”(H:366)

Salladı: Yüklem

Kim salladı?

Körükçü Kazım: Özne

Neyi salladı?

Başını: Nesne

“Ziya’nın yüzü alev alev yandı o sırada.”(H:225)

Yandı: Yüklem

Yanan ne?

Ziya’nın yüzü: Özne

Nasıl yandı?

Alev alev: Durum belirteci

Ne zaman yandı?

O sırada: Zaman belirteci

5.2.7.2. İçinde Eylemsi Bulunan Yalın Tümcelerin Çözümlemesi

“Ardından da dikkatli bir şekilde, elini sağ bacağına üstünde tutarak, yavaş yavaş ilerleyip duvarın dibindeki sandalyeye oturdu.”(H:355)

Oturdu: Yüklem

Oturan kim?

O: Özne

Nasıl oturdu?

Dikkatli bir şekilde, elini sağ bacağına üstünde tutarak, yavaş yavaş ilerleyip: Durum belirteci öbeği

Nereye oturdu?

Duvarın dibindeki sandalyeye: Dolaylı tümleç öbeği

Ne zaman oturdu?

Ardından: Zaman belirteci

“O gün böyle yürürken birdenbire bağ evinin önünde buldu kendini.”(H:369)

Buldu: Yükleme

Kim buldu?

O: Özne

Kimi buldu?

Kendini: Nesne

Nasıl buldu?

Böyle yürürken birdenbire: Durum belirteci tümleci

Ne zaman buldu?

O gün: Zaman belirteci tümleci

5.2.8. Bileşik Tümcelerin Çözümlemesi

İçerisinde bir tane temel cümle ve yan yargı taşıyan bu yan yargısı içtümce, yantümce, tümcemsiden oluşan cümlelere bileşik tümce adı verilir. Yan yargı birden çok olabilir ama temel tümce tektir.

5.2.8.1. Girişik Tümcelerin Çözümlemesi

Yan yargısı tümcemsiyeye dayanan tümcelere girişik tümce adı verilir. Aşağıda çözümlenecek örnek tümcelerde eylemsiler italikle gösterilecektir.

“Üzüm faslı sona *erince*, bu sefer de *tutup* bana falanca ne yapıyor, feşmekanca nasıl, o oğlunu everdi mi, beriki kızını çıkardı mı diye kasabadaki insanları *sormaya* başlıyordu.”(KYG:27)

Sormaya başlıyordu: Yükleme

Başlayan kim?

O: Özne

Kimi sormaya başlıyordu?

Kasabadaki insanları: Nesne

Ne zaman sormaya başlıyordu?

Üzüm faslı sona erince: Zaman belirteci tümleci

Nasıl sormaya başlıyordu?

Bu sefer de tutup bana falanca ne yapıyor, feşmekanca nasıl, o oğlunu everdi mi, beriki kızını çıkardı mı diye: Durum belirteci tümleci

5.2.8.2. Kaynaşık Tümcelerin Çözümlemesi

Yan yargısı içtümceye dayalı tümcelere kaynaşık tümce adı verilir. Buradaki içtümce adlaşmıştır ve belirtili nesne görevindedir. Aşağıda incelenecek örneklerde iç tümceler italikle gösterilmiştir.

“Ta odanın en uzak köşesine kadar gidip uzaktan seyretmiştir *ala köpeğin ellerinde kalan ellerinin titreyişini. . .*”(KHK:105)

Seyretmiştir: Yüklem

Seyreden kim?

O: Özne

Neyi seyretmiştir?

Ala köpeğin ellerinde kalan ellerinin titreyişini: Belirtili nesne öbeği

Nasıl seyretmiştir?

Ta odanın en uzak köşesine kadar gidip: Durum belirteci tümleci

“İşte o vakit ağzıyla birlikte gözlerinden de fişkıryormuş gibi görünen kalın bir sesle, *kesin lan, karılar hamamına çevirdiniz burayı, kesin,* diye bağırdı çavuş.”(H:188)

Bağırdı: Yüklem

Bağırın kim?

Çavuş: Özne

Nasıl bağırdı?

Ağzıyla birlikte gözlerinden de fişkıryormuş gibi görünen kalın bir sesle:

Durum belirteci tümleci

Ne diye bağırdı?

Kesin lan, karılar hamamına çevirdiniz burayı, kesin: Nesne öbeği

“Hamdi, *“Filmin adı neydi?”* dedi fısıltıyla.”(KHK :5)

Dedi: Yüklem

Kim dedi?

Hamdi: Özne

Nasıl dedi?

Fısıltıyla: Durum belirteci

Ne dedi?

Filmin adı neydi? : Belirtisiz nesne öbeği

“*Doğrusunu istersen birazcık korktum,* demiş öteki de.”(UD:55)

Demiş: Yüklem

Kim demiş?

Öteki: Özne

Ne demiş?

Doğrusunu istersen birazcık korktum: Belirtisiz nesne öbeği

5.2.8.3. Koşul Tümcelerinin Çözümlemesi

Yan yargısı dilek ya da koşul kipinden oluşan tûmcelerdir. Bu yan yargılar genellikle belirteç tûmleci olarak karşımıza çıkar.

“Şunu bir üflese yıkılacak gibi olur her yer.”(H:234)

Yıkılacak gibi olur: Yüklem

Yıkılacak gibi olan ne?

Her yer: Özne

Ne zaman yıkılacak gibi olur?

Şunu bir üflese: Zaman belirteci tûmleci

“Bana inanmıyorsan, bunu Yabu’nun kendisine sorabilirsin.”(H:258)

Sorabilirsin: Yüklem

Kim sorabilir?

Sen: Özne

Neyi sorabilirsin?

Bunu: Belirtili nesne

Kime sorabilirsin?

Yabu’nun kendisine: Dolaylı tûmleç

Ne zaman sorabilirsin?

Bana inanmıyorsan: Zaman belirteci tûmleci öbeği

“Ortalığı sarsan kalın kahkahalar eşliğinde takır takır silah sesi duyarsan, o sırada Kepuçuran geçiyordur.”(H:265)

Geçiyordur: Yüklem

Kim geçiyordur?

Kepuçuran: Özne

Ne zaman geçiyordur?

Ortalığı sarsan kalın kahkahalar eşliğinde takır takır silah sesi duyarsan o sırada: Zaman belirteci tûmleci

5.2.8.4. İlgi Tümcelerinin Çözümlemesi

İlgi tümceleri kuruluşu bakımından Türkçe sözdizimine uymaz bu yüzden de çözümlemeleri yapılamaz. Çözümlemek için normal tümceye çevirmek gerekebilir bu sefer de tümcenin asıl yapısı değişir bu da çözümlemenin temel ilkelerine aykırılık olur.

Bununla birlikte bazı ilgi tümceleri çözümlemeye uygundur. Aradaki ki bağlacı kaldırılarak bağımsız sıralı tümceye dönüştürülür ve çözümleme ilkelere aykırı olmadan gerçekleştirilebilir.

Aşağıdaki tümceleri bu bağlamda inceleyelim.

“Daha sonraki olaylara geçip kelimeden kelimeye seken şu aklımı sel sularına kaptırmadan önce hemen belirteyim /ki/; bu uzun boylu adam, sanıldığı gibi hiç de pısrık değilmiş.”(UD:12)

“Neredeyse adamın ayaklarına kapanacaktı /ki/; muhtar kollarından tutup onu bir sandalyeye oturttu.”(G:28)

Bu tümcelerden görülebileceği gibi ki bağlacının kaldırılması herhangi bir anlam ya da tümce düşüklüğüne sebebiyet vermemektedir.

Bazı ilgi tümceleri ise bu ayrımın dışında kalır, yani ki bağlacı kaldırılırsa anlam ilişkisi kalmaz ve tümce çözümleme ilkelerine aykırılık ortaya çıkar.

“Gene de, odaya sinen sapsan bok kokusu bir türlü uçup gitmiyor olmalı /ki/, yarım saat sonra yanıma geldiğinde, sanki içeride başka kaplar varmış da gizliyormuşum gibi kuşkuyla çevresine bakmıyor.”(SN:78)

5.2.8.5. Katmerli Bileşik Tümcelerin Çözümlemesi

Farklı türden en az iki yan yargıdan oluşan bileşik tümceye katmerli bileşik tümce adı verilir. Katmerli birleşik tümcede, en az: bir koşullu yan tümce ile bir girişik tümce, bir tümcemsi ile bir kaynaşık tümce, bir koşullu yantümce ile bir kaynaşık tümce bulunmaktadır.

“Uyuyor olsa bile, (1) arada bir onun geldiğini hissediyormuş dedem. (2) (UD:229)

Yukarıdaki örnekte bir koşullu yantümce(1) ve kaynaşık tümce(2) bulunur.

Hissediormuş: Yükleme

Hisseden kim?

Dedem: Özne

Nasıl hissediyormuş?

Uyuyor olsa bile: Durum belirteci tümleci

Neyi hissediyormuş?

Arada bir onun geldiğini: Belirtili nesne öbeği

“Sineklerin vızıltısını bastıran azimli bir sesle, (1) hadi bakalım, artık işe koyulalım, demiş (2)badem bıyıklı adam.”(UD:169)

Yukarıdaki örnek tümcemsi(1) ve kaynaşık tümceden(2) oluşmuştur.

Demiş: Yüklem

Kim demiş?

Badem bıyıklı adam: Özne öbeği

Ne demiş?

Hadi bakalım, artık işe koyulalım demiş: Belirtisiz nesne öbeği

Nasıl demiş?

Sineklerin vızıltısını bastıran azimli bir sesle: Durum belirteci tümlec

5.2.9. Sıralı Tümcelerin Çözümlemesi

Sıralı tümceler çözümlenirken bazı özelliklere dikkate etmek gerekir. Sıralı tümcelerde her tümce tek tek çözümlenmelidir.

Ortak yüklemli bir tümcede bütün öğelere tek tek yüklem getirilmez tek yükleme göre öğeler bulunur.

Sıralı tümcede son tümce bileşik zamanlı ise ve kişi takısı almışsa diğer tümceler almasalar bile zaman ve kişi bakımından son tümceye bağlıdır.

Sıralı tümce ad tümcelerinden oluşuyorsa bazı tümceler koşaç ya da çoğul takısı almayabilir. Fakat varmış gibi düşünülür ve ona göre çözümlenir.

Öznenin, dolaylı tümlecini, nesnenin, belirteç tümlecini, ilgeç tümlecini ortak olduğu tümcelerde ortak öğe hangi tümcede ise çözümlemeye o tümce esas alınır.

Bağımsız Sıralı Tümcelerin Çözümlemesi

Farklı nitelikteki bağımsız sıralı tümceler aşağıda çözümlenecektir.

“Sonra işte böyle yürürken ortalık aydınlandı birdenbire, orman kayboldu ve Ziya da nasıl olduğunu bile anlayamadan kendini Silvan’dan çıkıp Malabadi Köprüsü’ne doğru giden asfalt yolun kenarında buldu.”(H:185)

1. Sonra işte böyle yürürken ortalık aydınlandı birdenbire.

Aydınlandı: Yüklem

Aydınlanan ne?

Ortalık: Özne

Nasıl aydınlandı?

Birdenbire: Durum belirteci

Ne zaman aydınlandı?

Sonra işte böyle yürürken: Zarf belirteci tümleci

2. Orman kayboldu.

Kayboldu: Yüklem

Kaybolan kim?

Orman: Özne

3. Ziya da nasıl olduğunu bile anlayamadan kendini Silvan'dan çıkıp Malabadi Köprüsü'ne doğru giden asfalt yolun kenarında buldu.

Buldu: Yüklem

Bulan kim?

Ziya: Özne

Nerede buldu?

Silvan'dan çıkıp Malabadi Köprüsü'ne doğru giden asfalt yolun kenarında: Dolaylı Tümleç öbeği

Kimi buldu?

Kendini: Nesne

Nasıl buldu?

Nasıl olduğunu bile anlayamadan: Durum belirteci tümleci

Bağımlı Sıralı Tümcelerin Çözümlemesi

Bağımlı sıralı tümcelerin çözümü bağımsız sıralı tümcelerin çözümü gibidir.

“Nuri telgrafi almış ve ne yapacağını kestiremeden, yarım yamalak bir tebessümle bekçinin yüzüne bakıyordu.”(G:126)

1. Nuri telgrafi almış.

Almış: Yüklem

Alan kim?

Nuri: Özne

Neyi almış?

Telgrafi: Belirtisiz Nesne

2. Nuri ne yapacağını kestiremeden, yarım yamalak bir tebessümle bekçinin yüzüne bakıyordu.

Bakıyordu: Yüklem

Bakan kim?

Nuri: Özne

Nasıl bakıyor?

Ne yapacağını kestiremeden yarım yamalak bir tebessümle: Durum belirteci tümleci

Neye bakıyor?

Bekçinin yüzüne: Dolaylı tümleç öbeği

“Hemen uyuduğum için öteki yarısını da unutuyordum ben, işitip işitmediğimi bile hatırlamıyor, hatta bunu hiç düşünmüyor ve düşünmeyi aklımın ucundan da geçirmiyordum.”(KHK :131)

1. Hemen uyuduğum için öteki yarısını da unutuyordum ben.

Unutuyordum: Yüklem

Unutan kim?

Ben: Özne

Neyi unutuyordum?

Öteki yarısını: Belirtisiz nesne öbeği

Neden unutuyordum?

Hemen uyuduğum için: Belirteç tümleci öbeği

2. Ben işitip işitmediğimi bile hatırlamıyor(um).

Hatırlamıyorum: Yüklem

Hatırlamayan kim?

Ben: Özne

Neyi hatırlamıyorum?

İşitip işitmediğimi: Nesne öbeği

Bile: Belirteç

3. Hatta ben bunu hiç düşünmüyor(um).

Düşünmüyorum: Yüklem

Düşünmeyen kim?

Ben: Özne

Neyi düşünmüyorum?

Bunu: Nesne

Hatta: bağlaç

Hiç: belirteç

4. Ben düşünmeyi aklımın ucundan da geçirmiyordum.

Geçirmiyordum: Yüklem

Geçirmeyen kim?

Ben: Özne

Neyi düşünmüyordum?

Düşünmeyi: Nesne

Nereden geçirmiyordum?

Aklımın ucundan: Dolaylı tümleç öbeği

“İnsanların çoğu bilmez bunu, hatta düşünmezler ve en büyük sorunlarından habersiz yaşarlar.”(SN:64)

1. İnsanların çoğu bilmez bunu.

Bilmez: Yüklem

Bilmeyen kim?

İnsanların çoğu: Özne öbeği

Neyi bilmezler?

Bunu: Belirtili nesne

2. Hatta insanların çoğu bunu düşünmezler.

Düşünmezler: Yüklem

Düşünmeyen kim?

İnsanların çoğu: Özne öbeği

Neyi düşünmezler?

Bunu: Belirtili nesne

Hatta: Bağlaç

3. İnsanların çoğu en büyük sorunlarından habersiz yaşarlar.

Habersiz yaşarlar: Yüklem

Kim habersiz yaşar?

İnsanların çoğu: Özne öbeği

Neden habersiz yaşarlar?

En büyük sorunlarından: Belirteç tümleci

Açıklamalı Sıralı Tümcelerin Çözümlemesi

Açıklamalı sıralı tımcelerin çözümlü bağımlı ve bağımsız sıralı tımcelerin çözümlü gibidir. Tımceler tek tek ele alınarak çözümlenir.

“Belki de bu yüzden, boş bir çuvala benziyordu sokaklarda yürürken, (1) boş bir çuval gibi duvar diplerine yığılıp yığılıp kalıyordu. (2)

1. Belki de bu yüzden, boş bir çuvala benziyordu sokaklarda yürürken.

Benziyordu: Yükleml

Benzeyen kim?

O: Özne

Neye benziyordu?

Boş bir çuvala: Dolaylı tümleç öbeğı

Neden benziyordu?

Belki de bu yüzden: Belirteç tümleci öbeğı

2. Boş bir çuval gibi duvar diplerine yığılıp yığılıp kalıyordu.

Yığılıp yığılıp kalıyordu: Yükleml

Kim yığılıp yığılıp kalıyordu?

O: Özne

Nasıl yığılıp kalıyordu?

Boş bir çuval gibi: Belirteç tümleci öbeğı

Nereye yığılıp kalıyordu?

Duvar diplerine: Dolaylı tümleç öbeğı

Birinci tımcenin sonunda ki bağlacı bulunan açıklamalı sıralı tımceleri çözmek için ki bağlacı atılır ve yükleml cümlenin sonuna alınır, bu durumda tümce devrik kaynaşık tımceden düz kaynaşık tımceye dönüşür.

“Ardından da, şimdi sırası mı ulan deyip korkuyor olmalı ki garibim, ellerini önüne kavuşturup endişeyle bekliyor.”(KHK:21)

Bu tımceyi yukarıdaki kurala göre çözümlersek:

“Ardından da, şimdi sırası mı ulan deyip garibim, ellerini önüne kavuşturup endişeyle bekliyor, korkuyor olmalı.”

Bekliyor, korkuyor olmalı: Yükleml

Kim?

Garibim: Özne

Nasıl bekliyor, korkuyor olmalı?

Şimdi sırası mı ulan deyip, ellerini önüne kavuşturup endişeyle: Belirteç tümleci öbeği

Ne zaman bekliyor, korkuyor olmalı?

Ardından: Zaman belirteci tümleci

Karma Sıralı Tümcelerin Çözümlemesi

Karma sıralı tımcelerin çözümlü de bağımlı- bağımsız sıralı tımcelerininki gibidir.

“Okulları listeye göre dağıttık öyle değil mi, diye bağırdı ve Hacı Veli onun arkasından gövdesini hafifçe öne eğerek; peşkir gönderdiğimiz evlere mendil, mendil göndereceklerimize sabun, sabun göndereceklerimize de kibrit göndermiş olmayalım, ha? dedi.”(H:105)

1. Okulları listeye göre dağıttık öyle değil mi, diye bağırdı ve Hacı Veli.

Bağırdı: Yüklem

Bağıran kim?

Hacı Veli: Özne

Ne diye bağırdı?

Okulları listeye göre dağıttık öyle değil mi? : Belirtisiz nesne öbeği

2. Hacı Veli onun arkasından gövdesini hafifçe öne eğerek; peşkir gönderdiğimiz evlere mendil, mendil göndereceklerimize sabun, sabun göndereceklerimize de kibrit göndermiş olmayalım, ha? dedi.

Dedi: Yüklem

Kim dedi?

Hacı Veli: Özne

Ne dedi?

Peşkir gönderdiğimiz evlere mendil, mendil göndereceklerimize sabun, sabun göndereceklerimize de kibrit göndermiş olmayalım, ha? : Belirtisiz nesne öbeği

Nasıl dedi?

Gövdesini hafifçe öne eğerek: Durum belirteci tümleci

Nereden dedi?

Onun arkasından: Dolaylı tümleç öbeği

“Mezarlık diye gösterdiği yer bir çeşit sonsuzluğa benziyordu aslında ve bu sonsuzluğun bitişiğinde bulunan gri renkli bölgeden de göğe doğru, dumanlar içinde, girintili çıkıntılı kocaman bir bina yükseliyordu.”(UD:188)

1. Mezarlık diye gösterdiği yer bir çeşit sonsuzluğa benziyordu aslında.

Benziyordu: Yüklem

Benzeyen ne?

Mezarlık diye gösterdiği yer: Özne öbeği

Neye benziyordu?

Bir çeşit sonsuzluğa: Dolaylı tümleç öbeği

2. Bu sonsuzluğun bitişiğinde bulunan gri renkli bölgeden de göğe doğru, dumanlar içinde, girintili çıkıntılı kocaman bir bina yükseliyordu.

Yükseliyordu: Yüklem

Yükselen ne?

Girintili çıkıntılı kocaman bir bina: Özne öbeği

Nereye yükseliyordu?

Bu sonsuzluğun bitişiğinde bulunan gri renkli bölgeden de göğe doğru:

Dolaylı tümleç öbeği

Nerede yükseliyordu?

Dumanlar içinde: Dolaylı tümleç öbeği

5.2.10. Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Türkçede farklı türde ayraç tümceleri bulunmaktadır. Bunların her birinin çözümlemesi farklı özelliklere göre yapılır.

Ara Tümceli Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

İçerisinde bir asıl bir de yardımcı tümce(aratümce) bulunan tümcelere aratümceli ayraç tümcesi adı verilir. Aratümce genel itibariyle asıl tümcenin bir ögesi değildir. (≠)

Aratümce cümleden çıkarılıp tümceler çözümlenebilir.

“İzmir’de –çocukluğum orada geçtiği için çok mutluydum- yaşanan bu olaylar hepimizi üzüyordu.”

Aratümceyi tümceden çıkarıp çözümleme yapalım.

“İzmir’de yaşanan bu olaylar hepimizi üzüyordu.”

Üzüyordu: Yüklem

Üzen ne?

İzmir’de yaşanan bu olaylar: Özne öbeği

Kimi üzüyordu?

Hepimizi: Belirtili nesne

Arasözlü Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Temel tümcenin bir ögesi ya da bir ögenin belirteni, tümleyeni olan arasözler arasözlü ayraç tümcəsi adını alır. Bu tümceler diğer tümceler gibi çözümlenir.

“Hiç kuşkusuz, bir tür ölümdü bu; *ayakları yere basmasa da, basit ve küçük görünse de, bütün ölümlerden daha gerçek, daha acı ve daha berbat bir ölümdü.* .”(SN: 76)

Bir tür ölümdü: Yüklem

Ne bir tür ölümdü?

Bu: Özne

Nasıl bir tür ölümdü?

Hiç kuşkusuz: Belirteç tümlenci

Nasıl bir ölüm?

Ayakları yere basmasa da, basit ve küçük görünse de, bütün ölümlerden daha gerçek, daha acı ve daha berbat bir ölümdü: Belirteç tümlenci öbeği

“Babam, üzerinde “*YANIK HÜSREV PAŞA - Made in China*” yazısıyla birlikte bir de ölü kelebek figürü bulunan, bir sile uzunluğundaki bu mızıkayı görünce sevinmiş mi bilemiyorum.”(UD:227)

Bilemiyorum: Yüklem

Bilemeyen kim?

Ben: Özne

Neyi bilemiyorum?

Babam, üzerinde “YANIK HÜSREV PAŞA - Made in China” yazısıyla birlikte bir de ölü kelebek figürü bulunan, bir sile uzunluğundaki bu mızıkayı görünce sevinmiş mi? : Belirtili nesne öbeği

Bağlaçlı Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Aratümcenin başında ya da sonunda bağlaç varsa bu tümcelere bağlaçla ayraç tümcəsi adı verilir.

“Doğrusu, benim nicedir hayalini kurduğum ve ne yazık ki dedem yıllar önce öldüğü için asla gerçekleştiremediğim cesur bir davranıştı onun yaptığı.”(KHK:8)

Bağlaçlı aratümceler Türkçenin dizgisine aykırıdır, böyle tümcelerde bağlaçla aratümce dikkate alınmadan çözümleme yapılır.

“Daha sonraki olaylara geçip kelimedenden kelimeye seken şu aklımı sel sularına kaptırmadan önce *hemen belirteyim ki*, bu uzun boylu adam, sanıldığı gibi hiç de pısrık değilmiş.”

Daha sonraki olaylara geçip kelimedenden kelimeye seken şu aklımı sel sularına kaptırmadan önce bu uzun boylu adam, sanıldığı gibi hiç de pısrık değilmiş.

Pısrık değilmiş: Yüklem

Pısrık olmayan kim?

Bu uzun boylu adam: Özne öbeği

Nasıl pısrık değilmiş?

Sanıldığı gibi hiç: Durum belirteci tümleci

Ne zaman pısrık değilmiş?

Daha sonraki olaylara geçip kelimedenden kelimeye seken şu aklımı sel sularına kaptırmadan önce: Zaman belirteci tümleci

Bağlaç ara cümlelerin sonunda, ortasında ya da başında bulunabilir.

“Çay ocağında pinekleyip durmasını, gün boyunca sağda solda çene çalmasını, göze yakın aklı uzak bir köşeye çekilip bulmaca çözmesini, *ya da ne bileyim*, emekli olacağı âna dek gelip ikide bir odaların kapısından öteki çalışanlara imrenerek bakmasını istemişler.”(UD:13)

Devrik Ayraç Tümcelerinin Çözümlemesi

Devrik ayraç tümceleri kaynaşık tümceler gibi çözümlenir. Fakat bu iki tümce çeşidi içinde kuruluşça ayrımlar vardır.

Devrik ayraç tümcelerinde iki içtümce bulunmaktadır. Yüklem iki içtümce arasında.

İçtümceler belirtisiz nesne görevinde karşımıza çıkar. Yargıyı üzerine alan yüklem sona alınır ve çözümleme öyle yapılır.

“Bijonları arada bir yokla, dedi; ihmal etme. Yolda da lastikler ve balatalar ısınır bir müddet sonra, yorulmamış olsan bile mola ver, soğusunlar.”(KYG: 63)

Bijonları arada bir yokla, ihmal etme. Yolda da lastikler ve balatalar ısınır bir müddet sonra, yorulmamış olsan bile mola ver, soğusunlar, dedi.

Dedi: Yükleme

Kim dedi?

O: Özne

Ne dedi?

Bijonları arada bir yokla, ihmal etme. Yolda da lastikler ve balatalar ısınır bir müddet sonra, yorulmamış olsan bile mola ver, soğusunlar: Belirtisiz nesne öbeği

“İyi de dedim; sanıyorum birçok türü var lenformanın, doktor hangi tedaviyi önerdi, kemoterapi mi uygulanacak?”(KYG:132)

İyi de, sanıyorum birçok türü var lenformanın, doktor hangi tedaviyi önerdi, kemoterapi mi uygulanacak? dedim.

Dedim: Yükleme

Kim dedi?

Ben: Özne

Ne dedim?

İyi de, sanıyorum birçok türü var lenformanın, doktor hangi tedaviyi önerdi, kemoterapi mi uygulanacak? : Belirtisiz nesne öbeği

5.2.11. Devrik Tümcelerin Çözümlemesi

Devrik tümceler düz tümceye dönüştürülür, çözümleme öyle yapılır.

“Cenâbıhak yazımı böyle yazmış demek ki dedim kendi kendime.”(H:145)

Dedim: Yükleme

Kim dedi?

Ben: Özne

Nasıl dedim?

Kendi kendime: Durum belirteci

Ne dedim?

Cenâbıhak yazımı böyle yazmış demek ki: Belirtisiz nesne öbeği

“Kimi zaman açıklıktan ölen mucitlerin, müzisyenlerin, yazarların ve büyük düşünürlerin hikâyelerine doğru yürüdüğü ve oralarda yaşanan sefaletin boyutlarına bakarak derin derin iç çektiği de olurmuş hatta.”

Olurmuş: Yükleme

Olan ne?

Açlıktan ölen mucitlerin, müzisyenlerin, yazarların ve büyük düşünürlerin hikâyelerine doğru yürüdüğü ve oralarda yaşanan sefaletin boyutlarına bakarak derin derin iç çektiği: Özne öbeği

Ne zaman olurmuş?

Kimi zaman: Zaman belirteci

Hatta: Bağlaç

5.2.12. Kesik Tümcelerin Çözümlemesi

Kesik tümceler türlerine göre farklı şekillerde çözümlenir.

Yüklemsiz Kesik Tümcelerin Çözümlemesi

Bu tümceler yargı bildirmediği için çözümlemeleri yapılamaz. Aşağıda verilecek örnekler bu şekildedir.

“Bir bakıma, burayı basit bir şey yüzünden açtım. Ya da, basit görünecek kadar karmaşık bir şey yüzünden. . .”(UD:135)

“Müşterilerim sonra; kimi genç kimi yaşlı, kimi konuşkan kimi sessiz. . .”(G:9)

Yanlı Kesik Tümcelerin Çözümlemesi

Bu tümcelerin yanıtı tek eylem ya da sözcükten oluşuyorsa çözümlemesi yapılabilir. Fakat tümcenin yanıtı anlamca soru tuncesine bağlı olduğundan ve diğer öğelerden yoksun olduğundan çözümleme yapmaya gerek duyulmaz.

“Senin arabadaki bijon anahtarı da mı J şeklinde?”

Evet, dedim.” (KYG:107)

“Hemşerim, Necati isminde biri var mı?”

Yok, yok.”(KYG:170)

Ortak Yüklemler Kesik Tümcelerin Çözümlemesi

Ortak yüklem bilindiği üzere sıralı tümcelerde karşımıza çıkar. Bu tümcelerin çözümü ortak yüklemlerle sıralı tümcelerininki gibidir.

Yüklem, tümcenin birinde bulunur fakat diğer tümce ya da tümcelerle de ilgili olduğu için onlara da ortak yüklem eklenir ve çözümleme öyle yapılır.

“Hiç bitmeyecekmiş gibi uzanan ve güneşin altında ince ince tüten kapkara bir asfalt yol kalıyordu geriye; bir de eğri büğrü duruşlarıyla, haberleşme kolaylığına duyulan güveni zayıflatan telgraf direkleri. . .”(SN:13)

Bu tümcede ortak yüklem kullanılmıştır (kalyordu), ikinci tümce kesiktir.

Hiç bitmeyecekmiş gibi uzanan ve güneşin altında ince ince tüten kapkara bir asfalt yol kalyordu geriye. (1)

Kalyordu: Yüklem

Kalan ne?

Hiç bitmeyecekmiş gibi uzanan ve güneşin altında ince ince tüten kapkara bir asfalt yol: Özne beği

Nereye kalyordu?

Geriye: Dolaylı tümleç

Bir de eğri büğrü duruşlarıyla, haberleşme kolaylığına duyulan güveni zayıflatan telgraf direkleri. . . (Kalyordu)

Kalyordu: Yüklem

Kalan ne?

Eğri büğrü duruşlarıyla, haberleşme kolaylığına duyulan güveni zayıflatan telgraf direkleri: Özne beği

Nasıl kalyordu?

Bir de: Durum belirteci

“Camlardan geçi geçiveren grntlerse silinmişti artık; ne bulutlar vardı, ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır. . .”(SN:14)

1. Camlardan geçi geçiveren grntlerse silinmişti artık.

Silinmişti: Yüklem

Silinen ne?

Camlardan geçi geçiveren görüntüler: Özne

Nasıl silinmişti?

Artık: Durum belirteci

2. Ne bulutlar vardı.

Vardı: Yüklem

Var olan ne?

Bulutlar: Özne

Ne... ne: Bağlaç

3. Ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır (vardı)

Vardı: Yüklem

Var olan ne?

Gökyüzü, uzak tepeler, aşağılarda kalan bozkır: Özne beği

Dilek’li Kesik Tümcelerin Çözümlemesi

Bu şekildeki tümceler istek, dilek bildirir.

“Yine çekip gitsem buralardan...”(G:156)

Çekip gitsem: Yüklem

(Ben): Gizli Özne

Yine: Nicelik belirteci

Buralardan: Dolaylı tümleç öbeği

Bağlaçlı Kesik Tümcelerin Çözümlemesi

Bu tümcelerin çözümü diğer tümcelerinki gibidir.

“Belki de dikilir, nereden biliyoruz ki. . .”(UD:197)

Dikilir: Yüklem

Belki: Belirteç

Biliyoruz ki: Yüklem

(Biz): Gizli Özne

Nereden: Dolaylı tümleç öbeği

“Şu kapının dışında neler olmuyor ki...”(G:170)

Olmuyor ki: Yüklem

Neler: Özne

Şu kapının dışında: Dolaylı tümleç öbeği

Açıklamalı Kesik Tümcelerin Çözümlemesi

Açıklamalı kesik tümceler farklı niteliklerde olduğunda çözümlemeleri de değişir.

Her ikisi de yüklemsiz ise bu tümceler çözümlenemez.

Yargılı ve kesik tümcelerden oluşuyorsa yargılı olan tümce çözümlenebilir.

“Müşterilerim sonra; kimi genç kimi yaşlı, kimi konuşkan kimi sessiz. . . Bir de dertlerim. Ardından, müşterilerin dertleri. Alamadım satamadımlar, yapamadımlar, diyemedimler, gidemedimler. . .”(G:11)

4.2.13. Ayrıntılı Tümce Çözümlemesi

Tümceyi oluşturan birliklerin, kapsamlı olarak, çeşitli yönlerden incelenmesi ayrıntılı tümce çözümlemesini oluşturur.

Ayrıntılı tümce çözümlemesinde sadece öğelerin bulunması yeterli değildir. Tümcedeki öğelerin yapıları, hangi dil birliklerinden meydana geldikleri, tümcede

yer alan sözcüklerin türleri, durumları; yüklemın kipi, zamanı, kişisi, türü, çatısı da belirtilir. Bu sebeple bir tümcenin ayrıntılı şekilde çözümlemesi çok uzun sürebilir.

Ayrıntılı tümce çözümlemesinde şöyle bir sıra izlenmelidir:

1. Öğeler bulunur ve adlandırılır.
2. Öğelerdeki birlikler ortaya konulur, bu birliklerdeki sözcüklerin yapısı, türü, durumu ortaya konulur.
3. Yüklemın kişisi, kipi, yapısı, çatısı ortaya konulur.
4. Tümcenin türü belirlenir.
  - a)Yüklemın türüne göre: Ad tümcesi, eylem tümcesi
  - b)Anlamlarına göre: Olumlu- olumsuz tümce, buyruk tümcesi, soru tümcesi, ünlem ve dilek tümcesi.
  - c)Kuruluşlarına göre: Düz –devrik-ayraç-kesik tümce
  - d)Sıralanışlarına göre: Bağımsız sıralı tümce, bağımlı sıralı tümce, açıklamalı sıralı tümce, karma sıralı tümce.
  - e)Yapılarına göre: Yalın tümce, girişik tümce, kaynaşık tümce, ilgi tümcesi, koşul tümcesi, karmaşık tümce.

AYRINTILI TÜMCE ÇÖZÜMLEMESİ ÖRNEKLERİ

1.

“Ardından da, şu dünyada insan nelere alışmıyor ki dedi kendi kendine ve çarçabuk giyinerek hem etrafı görmek hem de birazcık temiz hava alabilmek için dışarı çıktı.”(H:121)

1. Ardından da, şu dünyada insan nelere alışmıyor ki dedi kendi kendine.

Yüklem: Dedi, belirli geçmiş zaman, tekil üçüncü kişi

Özne: O, Şahıs zamiri

Belirtisiz nesne: Şu dünyada insan nelere alışmıyor ki

Belirteç tümleci: Ardından, kendi kendine

Söz Öbekleri:

Şu dünyada: Sıfat tamlaması

2. Çarçabuk giyinerek hem etrafı görmek hem de birazcık temiz hava alabilmek için dışarı çıktı.

Yüklem: Çıktı, belirli geçmiş zaman, tekil üçüncü kişi

Özne: O, Şahıs zamiri

Belirteç: Dışarı (Yer-yön)

Belirteç: Çarçabuk giyinerek (Durum belirteci)

Belirteç: Hem etrafı görmek hem de birazcık temiz hava alabilmek için (Sebepe-sonuç)

Söz Öbekleri:

Hem etrafı görmek hem de birazcık temiz hava alabilmek için: Sözcük öbeği

Temiz hava: sıfat tamlaması

Birazcık temiz hava: Miktar belirteci almış sıfat tamlaması

Tümce nin tümündeki sözcüklerin durumu:

Art(d)+1+n+dan şu dünya+da insan ne+ler+e alış-mı-yor ki de-di kendi kendi+n+e ve çar+çabuk giy-in-erek hem etraf+1 gör-mek hem de biraz+cık temiz hava

al-abil-mek için dışarı+1 çık-tı

Ardından: Cins adı, basit ad, tekil ad,

Şu: Zamir, işaret, tekil

Dünyada: Cins ad, tekil ad, bulunma hal eki almış basit ad

İnsan: Cins ad, tekil ad, basit ad

Nelere: Soru zamiri isimleşmiş, çoğul ad, yönelme hal ekini almış basit ad

Alışmıyor: Alış- eylemi olumsuzluk eki ve şimdiki zaman kip eki almış, basit fiil

Dedi: de- eylemi basit yapıda

Kendi kendine: Dönüşlük adlı ikileme kurmuş, ikincisi yönelme hali eki almış

Çarçabuk: Pekiştirilmiş durum belirteci

Giyinerek: Giy- eylemine –in fiilden fiil yapım eki getirilmiş, erek bağ fiil, türemiş fiil

Hem... hem: bağlaç

Etrafı: Cins adı, tekil ad, belirtme durum eki almış

Görmek: Gör- eylemi ad eylem olarak adlaşmıştır

Birazcık: küçültme eki almış miktar belirteci

Temiz: Cins ad, tekil ad, basit ad

Hava: Cins ad, tekil ad, basit ad

Alabilmek: Al- eylemine –ebil getirilerek kurallı birleşik eylemi oluşmuş

İçin: edat

Dışarı: Yer yön belirteci

Çıktı:Çık- eylemine bilinen geçmiş zaman kipi getirilmiş, basit fiil

Tümcenin Türü:

a)Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi

b)Anlamına göre: Olumlu tümce

c)Kuruluşuna göre: Devrik- Düz

d)Yapına göre: Sıralı bağlı tümce

2.

“Aralarından bazısı da, şımarıklığın doruk noktasına tırmanıp oradan kapıya doğru terbiyesiz terbiyesiz el hareketleri yapıyordu.”(KHK:150)

Yüklem: Yapıyordu, yap etken eylem, şimdiki zamanın hikayesi, tekil üçüncü kişi

Özne: Aralarından bazısı

Belirteç tümleci: şımarıklığın doruk noktasına tırmanıp oradan kapıya doğru

Belirtisiz nesne: terbiyesiz terbiyesiz el hareketleri

Söz Öbekleri:

Şımarıklığın doruk noktası: zincirleme isim tamlaması

El hareketleri: belirtisiz isim tamlaması

Terbiyesiz terbiyesiz el hareketleri: sıfat tamlaması

Şımarıklığın doruk noktasına tırmanıp: ulaş öbeği

Kapıya doğru: Edat grubu

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Ara+ları+n+dan bazı+sı da şımarık+lığ+ın doruk nokta+sı+na tırman-ıpora+dankapı+ya doğru terbiye+sizterbiye+siz el hareket+ler+i yap-ıyor-du

Aralarından: Cins adı, çoğul ad, dan durum eki

Bazısı: Belgisiz zamir, -sı iyelik eki

Şımarıklığın: şımarık cins ismine -lık isimden isim yapım eki, -ın durum eki

Doruk: Tekil ad, cins ad

Noktasma: tekil cins isim, -sı iyelik eki, -n kaynaştırma harfı, -a yönelme hâli

Tırmanıp: tırman filine-ıp ulaç eki

Oradan: o yer kelime grubu kaynaşması, -dan ayrılma durumu eki

Kapıya doğru: cins, tekil ad, -e doğru edat grubu

Terbiyesiz: cins, tekil isim, -siz isimden isim yapım eki

El: Cins ad, tekil ad, yalın ad

Hareketleri: cins ad, -ler çoğul eki, -i belirtme eki

Yapıyordu: eylem kökü, şimdiki zamanın hikayesi, 3. tekil kişi

Tümcenin türü:

- a)Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi
- b)Anlamına göre: Olumlu tümce
- c)Kuruluşuna göre: Düz tümce
- d)Yapısına göre: Girişik (bileşik) tümce

3.

“Karanlıkta neredeyse incecik bir cırıltı çıkararak bir çift film bobini gibi fırl fırl dönen gözleriyle gene yüzüme bakıyordu.”(KHK:241)

Yüklem: bakıyordu

Özne: O (gizli özne)

Belirteç tümleci: Karanlıkta neredeyse incecik bir cırıltı çıkararak bir çift film bobini gibi fırl fırl dönen gözleriyle

Dolaylı tümleç: yüzüme

Sözcük Öbekleri:

İncecik bir cırıltı: Sıfat tamlaması

Film bobini: Belirtisiz isim tamlaması

Bir çift: Sıfat tamlaması

Bir çift film bobini gibi: Edat tümleci öbeği

Fırl fırl dönen gözleriyle: Ortaç öbeği

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Kara+n+lık+ta neredey+se ince+cik bir cır+ıl+tı çık-ar-arak bir çift film bobin+i gibi fır+ıl+fır+ıl dön-en göz+ler+i+y+le gene yüz+üm+e bak-ıyor-du

Karanlıkta: Cins adı, -lık yapım eki, -ta bulunma hali eki

Neredeyse: Soru belirteci, yaklaşıklık anlamında, ise bağlacı

İncecik: Cin ad, -cik küçültmek eki

Bir: Sayı sıfatı, tekil ad

Cırtlı: Yansıma kökenli sözcük, -tı yapım eki

Çıkararak: Eylem kökü, -ar geniş zaman kip eki, -arak ulaç eki

Çift: Tekil ad, cins adı

Film: tekil ad, cins adı

Bobini: ad kökü, tekil ad, cins ad, -i tekil 3. şahıs iyelik eki

Gibi: benzetme edatı

Fırıl fırıl: yansıma kökenli ikileme

Dönen: eylem kökü, -en ortaç eki

Gözleriyle: ad kökü, teki ve cins ad, -i iyelik eki,-ile edatı

Gene: Durum belirteci

Yüzüme: ad kökü, -üm tekil birinci şahıs iyelik eki, -e yönelme hali eki

Bakıyordu: eylem kökü, şimdiki zamanın hikayesi, tekil 3. şahıs iyelik eki

Tümcenin Türü

a)Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi

b)Anlamına göre: Olumlu tümce

c)Kuruluşuna göre: Devrik Tümce

d)Yapısına göre: Girişik(bileşik) tümce

4.

“Belki biraz köyün başucundan yükselen dağlara da bulaşrdı bu hikâye.”(H:164)

Yüklem: bulaşrdı

Özne: bu hikâye

Dolaylı tümleç: köyün başucundan yükselen dağlara

Belirteç tümleci: biraz

Söz Öbekleri:**Köyün başucu:** Belirtili isim tamlaması**Köyün başucundan yükselen dağlara:** Ortaç öbeği**Bu hikâye:** Sıfat tamlaması**Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu:**

Belki bir+az köy+ün baş+ucu+n+dan yükse+l-en dağ+lar+a da bulaş-ır-dı bu hikâye

Belki: İlgeç**Biraz:** Cins adı, birleşik ad**Köyün:** Ad kökü, -ün tamlayan eki**Başucundan:** Birleşik sözcük, -dan ayrılma eki**Yükselen:** ad kökü, -l isimden fil yapım eki, -en ortaç eki**Dağlara:** ad kökü, çoğul eki, -a yönelme hali eki**Da:** bağlaç**Bulaşırđı:** eylem kökü, geniş zamanın hikâyesi, tekil 3. Şahıs**Bu:** işaret sıfatı,**Hikâye:** yalın ad, tekil ad, cins ad**Tümcenin Türü:**

- a)Yüklemi cinsine göre: Eylem tümcesi
- b)Anlamına göre: Olumlu tümce
- c)Kuruluşuna göre: Devrik tümce
- d)Yapısına göre: Girişik(bileşik) tümce

5.

“Kadehlerimizi usulca tokuşturduktan sonra o sırada ben de bu kızıl sakallı genç akademisyene, romanlarımı göğ-e çıkarabilir yahut yerin dibine batırabilirsin, orasına zerrece karışmam, zaten karışmaya da hakkım yoktur fakat hayatıma ve yakınlarıma dair yalan yanlış cümleler olursa onlara müdahale ederim, demiştim.”(KYG:17)

Yüklem: Demiştim**Özne:** Ben**Dolaylı tümleç:** Bu kızıl sakallı genç akademisyene

Belirteç tümleci: Kadehlerimizi tokuşturduktan sonra o sırada

Belirtisiz nesne: Romanlarımı göğe çıkarabilir yahut yerin dibine batrabilirsin, orasına zerrece karışmam, zaten karışmaya da hakkım yoktur fakat hayatıma ve yakınlarıma dair yalan yanlış cümleler olursa onlara müdahale ederim

Söz Öbekleri:

Kadehlerimizi usulca tokuşturduktan sonra: Ortaç öbeği

O sırada: Sıfat tamlaması

Bu kızıl sakallı genç akademisyene: Sıfat tamlaması

Yerin dibi: Belirtili isim tamlaması

Yalan yanlış: ikileme

Yalan yanlış cümleler: sıfat tamlaması

Müdahale ederim: birleşik yapılı fiil grubu

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu

Kadeh+ler+imiz+iusul+catokuş-tur-duk+tan sonra o sıra+da ben de bu kızıl sakal+lı genç akademisyen+e, roman+lar+ım+ıgöğ+e çık-ar-abil-ir yahut yer+indib+i+ne bat-ır-abil-ir-sin, ora+sı+n+azerre+ce karış-ma-m, zaten karış-ma+y+a da hak+k+myok+tur fakat hayat+ım+a ve yakın+lar+ım+a dair yalan yanlış cümle+ler ol-ur-sao+nlar+a müdahale ed-er-im, de-miş-ti-m

Kadehlerimizi: ad kökü, çoğul eki, iyelik eki, belirtme eki

Usulca: ad kökü, isimden isim yapım eki

Tokuşturduktan: eylem kökü, fiilden fiil yapım eki, ortaç eki, ayrılma hali eki

Sonra: belirteç tümleci

O: işaret sıfatı

Sırada: ad kökü, bulunma hal eki

Ben: şahıs zamiri

De: bağlaç

Bu: işaret sıfatı

Kızıl: yalın sıfat

Sakallı: ad kökü, isimden isim yapım eki

Genç: yalın sıfat

Akademisyene: ad kökü, tekil ad, yönelme hal eki

Romanlarımı: ad kökü, çoğul eki, iyelik eki, belirtme hali eki

Göge: ad kökü, yönelme hali eki

Çıkarabilir: eylem kökü, yeterlilik eylemi, kip eki, birleşik yapılı eylem

Yahut: Bağlaç

Yerin: ad kökü, tamlayan eki

Dibine: ad kökü, iyelik eki, kaynaştırma harfi, yönelme hali eki

Batırabilirsin: eylem kökü, yeterlilik eylemi, kip eki, birleşik yapılı eylem

Orasına: (o+yer), iyelik eki, kaynaştırma harfi, yönelme hali eki

Zerrece: ad kökü, yapım eki

Karışmam: eylem kökü, olumsuzluk eki, şahıs eki

Karışmaya: eylem kökü, ad eylem eki, kaynaştırma harfi, yönelme hali eki

Hakkım: ad kökü, iyelik eki

Yoktur: ad kökü, bildirme kip eki, ek eylem

Fakat: bağlaç

Hayatıma: ad kökü, iyelik eki, yönelme hal eki

Ve: bağlaç

Yakınlarıma: ad kökü, çoğul eki, iyelik eki, yönelme hal eki

Yalan yanlış: yakın anlamlı sözcüklerle kurulu ikileme

Cümleler: ad kökü, çoğul eki

Olursa: eylem kökü, geniş zamanın şartı birleşik zaman

Onlara: şahıs zamiri, yönelme hal eki

Müdahale ederim: Yardımcı eylemle kurulmuş birleşik yapılı fiil

Demiştim: eylem kökü, duyulan geçmiş zamanın hikâyesi, şahıs eki

Tümcenin Türü:

a)Yüklem cinsine göre: Eylem tümcesi

b)Anlamına göre: Olumlu tümce

c)Kuruluşuna göre: Düz tümce

d)Yapısına göre: İç içe bileşik tümce

6.

“Yaz kış yerinde duran kuzinenin arkasında sırtını duvara dayamıştı ve annem de ona bakıyordu.”(KYG:126)

Yüklem: dayamıştı

Yüklem: bakıyordu

Özne: O (gizli özne)

Özne: Annem

Belirtili nesne: sırtını

Dolaylı tümleç: Yaz kış yerinde duran kuzinenin arkasında

Dolaylı tümleç: Duvara

Dolaylı tümleç: Ona

Söz öbekleri:

Yaz kış: ikileme grubu

Yaz kış yerinde duran kuzine: Ortaç öbeği

Kuzinenin arkası: belirtili isim tamlaması

Tümcenin tümündeki sözcüklerin durumu:

Yaz kış yer+i+n+de dur-an kuzine+n+in arka+sı+n+da sırt+i+nı duvar+a
daya-mış-tı ve annem de o+na bak-ıyor-du

Yaz kış: Karşıt sözcüklerin tekrarı il oluşmuş ikileme

Yerinde: ad kökü, iyelik eki, kaynaştırma harfi, bulunma hal eki

Duran: eylem kökü, ortaç eki

Kuzinenin: ad kökü, kaynaştırma harfi, tamlayan eki

Arkasında: ad kökü, iyelik eki, kaynaştırma harfi, bulunma hal eki

Sırtını: ad kökü, iyelik eki, kaynaştırma harfi, belirtme durum eki

Duvara: ad kökü, yönelme hal eki

Dayamıştı: eylem kökü, duyulan geçmiş zamanın hikâyesi

Ve: bağlaç

Annem: Yalın ad, tekil ad, cins ad, iyelik eki

De: bağlaç

Ona: Şahıs zamiri, yönelme hal eki

Bakıyordu: eylem kökü, şimdiki zamanın hikâyesi

KARŞILAŞTIRMALI CÜMLE İNCELEMESİ

1. Hikmet Dizdaroğlu'na Göre:

(Tümce Bilgisi 1976)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

Ögeler:

Diyemem, yalvaramam: Yüklem (Birleşik yapı, yeterlilik eyleminin olumsuz, geniş zaman tekil 1.kişi)

Diyemeyen, yalvaramayan kim?

Ben: Özne (Açıkça söylenmemiştir, yüklemdeki –m takısı tekil 2. Kişiyi belirler.)

Ne diyemem?

Gitme: Cümle şeklinde kurulmuş belirtisiz nesne öbeği

Kime diyemem?

Ona: Dolaylı tümleç

Çekip gitmeye kalksa: Durum belirteci öbeği(koşullu yan tümce öbeği)

Şimdi: Zaman belirteci

Bu yüzden: Sıfat tamlaması

Tümcenin Türü:

a)Yüklem Cinsine Göre: Birleşik yapı eylem tümcesi

b)Anlamına Göre: Olumsuz tümce

c)Kuruluşuna Göre: Düz tümce

d)Yapısına Göre: Şartlı birleşik tümce

e)Sıralanışına Göre: Kurallı tümce

2. Neşe Atabay, Sevgi Özel, Ayfer Çam'a Göre:

(Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi 1981)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

a) **Yüklem cinsine göre:** Eylem tümcesi

b) **Yapısına göre:** Bileşik tümce

b1).**Yargı sayısına göre:** Yan tümcesi dilek koşul bildiren tümce

b2) **Ögelerinin dizilişine göre:** Kurallı tümce

b) **Anlamına göre:** Olumlu tümce

c) **Kuruluşuna göre:** Düz tümce

Diyemem, yalvaramam: Yüklem

Ben: Özne

Gitme: Belirtisiz nesne öbeği

Ona: Dolaylı tümleç

Çekip gitmeye kalksa: Durum belirteci öbeği

Şimdi: Zaman belirteci

3. Vecihe Hatipoğlu'na Göre:

(Türkçenin Söz Dizimi 1972)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

a) Yapı bakımından: Koşullu yantümce

- b) Yargı bakımından: Olumsuz Eylem Tümcəsi
 c) Yüklem bakımından: Eylem Tümcəsi
 d) Ögeleri bakımından: *Diyemem* ve *yalvaramam* bilmek yardımcı eyleminden yüklem

Ona: -e yönelme ekini almış düz tümleş
 Ben: Özne
 Gitme: Belirtisiz nesne öbeği
 Çekip gitmeye kalksa: Durum belirteci öbeği
 Şimdi: Zaman belirteci

Bu yüzden: Sıfat tamlaması

4. Mazhar Kükey'e Göre:

(Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Söz Dizimi 1975)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

- a) Yüklem soyuna göre: Eylem tümcəsi
 b) Yüklem yerine göre: Kurallı tümce
 c) Anlamına göre: Olumsuz tümce
 d) Yapısına göre: Şartlı bileşik tümce

Şimdi çekip gitmeye kalksa: Yan tümcecik (şart tümcecığı)
 Diyemem, yalvaramam: Yüklem
 Ben: Özne
 Gitme: Belirtisiz nesne öbeği
 Ona: Dolaylı tümleş
 Çekip gitmeye kalksa: Durum belirteci öbeği
 Şimdi: Zaman belirteci

5. Rasim Şimşek'e Göre:

(Örneklerle Türkçe Söz Dizimi 1987)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

- a) Yüklem soyuna göre: Geniş zaman anlatma cümlesi
 b) Yüklem yerine göre: Düz tümce
 c) Anlamına göre: Düz, olumsuz tümce
 d) Yapısına göre: Koşullu bileşik tümce

Başlam tümcésinin öznesi “ben” adlıdır.
 Başlam tümcésinin yüklemi bir eylem öbeğidir (belirteç tümlecine dayalı yüklem öbeği)

6. Leyla Karahan'a Göre:

(Türkçede Söz Dizimi 1999)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

- a) Yapısına göre: Şartlı birleşik tümce
- b) Yüklem türüne göre: Fiil cümlesi
- c) Yüklem yerine göre: Kurallı tümce
- d) Anlamına göre: Olumsuz tümce

Diyemem, yalvaramam: Yüklem (Birleşik yapı, yeterlilik eyleminin olumsuz, geniş zaman tekil 1.kişi)

Ben: Özne (Açıkça söylenmemiştir, yüklemdeki -m takısı tekil 2. Kişiyi belirler.)

Gitme: Cümle şeklinde kurulmuş belirtisiz nesne öbeği

Ona: Dolaylı tümleç

Çekip gitmeye kalksa: Durum belirteci öbeği(koşullu yan tümce öbeği)

Şimdi: Zaman belirteci

Kelime Grupları

Diyemem: Birleşik Fiil

Yalvaramam: Birleşik Fiil

Bu yüzden: Sıfat tamlaması

Çekip: Zarf fiil

Gitmeye: İsim fiil

7. Metin Karaörs'e Göre:

(Örneklerle Türkçe Söz Dizimi 1987)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

Bu cümle: Şartlı birleşik cümle 'dir.

Yardımcı cümlelerin unsurları:

Kalksa: Fiil

O: Gizli Özne

Şimdi çekip gitmeye kalksa: Zarf

Kelime Grupları:

Diyemem: Birleşik Fiil (Kurallı birleşik fiilin olumsuz)

Yalvaramam: Birleşik Fiil (Kurallı birleşik fiilin olumsuz)

Bu yüzden: Sıfat tamlaması (Bu sıfat, yüzden isimdir)

Çekip: Zarf fiil

Gitmeye: İsim fiil

8.Meriç Güven'e Göre:

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, (A) işte bu yüzden gitme diyemem ona,(B)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, (A) işte bu yüzden yalvaramam.”(C)

+

$$C_m = (A+B)+(A+C) = (A+B+C)$$

Yukarıdaki cümlede:

Şart cümleleri aynı, bu sebeple cümle bir defa

Temel cümleleri farklı bu sebeple farklı cümlelerin sayısı kadar cümle (tüm cümleler) alınır. Taraf tarafa toplanır ve üsteki cümle elde edilir.

Bu cümlelerde her bir büyük harf bir cümleyi, her küçük harf o cümleyi oluşturan öğeleri gösterecek *biçimde formüllendirilecek* olursa, cümleler ve cümle öğeleri arasında şöyle bir bağlantı kurulabilir:

$$C_m = A+B+C = [A(a_1+a_2+a_3+a_4)+B(b_1+b_2+b_3)+ve+C(c_1+c_2+c_3)]$$

C_m: Cümle(Şartlı birleşik cümle)

A: Yardımcı cümle (şartlı cümle)

a₁: Yardımcı cümleyi oluşturan 1. öge

a₂: Yardımcı cümleyi oluşturan 2. öge

a₃: Yardımcı cümleyi oluşturan 3. öge

a₄: Yardımcı cümleyi oluşturan 4. öge

B: 1.Temel cümle (fiil cümlesi)

b₁: Temel cümleyi oluşturan 1. öge

b₂: Temel cümleyi oluşturan 2. öge

b₃: Temel cümleyi oluşturan 3. öge

C: 2.Temel cümle (fiil cümlesi)

c₁: Temel cümleyi oluşturan 1. öge

c₂: Temel cümleyi oluşturan 2. öge

c₃: Temel cümleyi oluşturan 3. öge

C_m= Şartlı birleşik cümle

A=Yardımcı cümle (*şart cümlesi*)

a₁: Yardımcı cümlelerin öznesi (*ben*)

a₂: Yardımcı cümlelerin zarf tümleci (*çekip gitmeye kalksa*)

a₃: Yardımcı cümlelerin zarf tümleci (*şimdi*)

a₄: Yardımcı cümlelerin yüklemi (*kalksa*)

B= 1.Temel cümle (*olumsuz, devrik, fiil, şart cümlesi*)

b₁: Temel cümlelerin öznesi (*ben*)

b₂: Temel cümlelerin zarf tümleci (*çekip gitmeye kalksa*)

b₃: Temel cümlelerin yüklemi (*diyemem*)

C= 2.Temel cümle (*olumsuz, kurallı, fiil, cümlesi*)

c₁: Temel cümlelerin öznesi (*ben*)

c₂: Temel cümlelerin zarf tümleci: (*işte bu yüzden*)

c₃: Temel cümlelerin yüklemi (*diyemem, yalvaramam*)

- Yapısına göre: Şartlı birleşik cümle
- Yüklemin türüne göre: Fiil cümlesi
- Yüklemin yerine göre: Kurallı cümle
- Anlamına göre: Olumsuz cümle

9. Tez Danışmanı ve Öğrencisine Göre:

(Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman 2005)

“Şimdi çekip gitmeye kalksa, işte bu yüzden gitme diyemem ona, işte bu yüzden yalvaramam.”

- a) Yapısına göre: Şartlı birleşik tümce
- b) Yüklemin türüne göre: Fiil cümlesi
- c) Yüklemin yerine göre: Kurallı tümce
- d) Anlamına göre: Olumsuz cümle

Cümle Unsurları:

Ona: Dolaylı tümleç

Çekip gitmeye kalksa: Durum belirteci öbeği(koşullu yan tümce öbeği)

Şimdi: Zaman belirteci

Gitme: Nesne

Diyemem: Yüklem

Yalvaramam: Yüklem

Kelime Grupları:

Diyemem: Birleşik Fiil

Yalvaramam: Birleşik Fiil

Bu yüzden: Sıfat tamlaması

Çekip: Zarf fiil

Gitmeye: İsim fiil

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız bu çalışmada Hasan Ali Toptaş'ın altı romanını; cümlenin temel öğeleri, cümlenin yardımcı öğeleri, cümle türleri ve tümce tahlilleri yönünden incelenmiştir. Bu tez çalışmasındaki tümceler üzerinde yaptığımız cümle bilimsel çalışmanın sonunda ulaştığımız neticeyi, çalışma ile ilgili edindiğimiz kanaat ve intibayı, bir değerlendirme ile şöyle özetleyebiliriz:

1. Tezde incelenen romanlar; Heba, Kuşlar Yasına Gider, Sonsuzluğa Nokta, Uykuların Doğusu, Kayıp Hayaller Kitabı, Gölgesizler' den oluşan toplamda altı eserdir.

2. Romanlarda bütün tümce türleri tek tek örneklendirilmiş ve uzun tümcelerin sayısı dikkat çekmektedir. Kullanılan kelime sayısını örneklendirmek gerekirse "Sonsuzluğa Nokta" adlı romanda kullanılan bir tümcede 49 kelime olduğu, yazarımızın diğer romanlarında da bunu desteklediği görülmüştür.

3. Romanlarda, betimlemelerin olduğu cümlelerin uzun, diyalogların olduğu cümleler kısadır. Örneğin yazarın "Gölgesizler" romanında diyaloglar fazlacadır.

4. İncelemede esas alınan Hikmet Dizdaroğlu'nun Tümcebilgisi kitabından hareketle örneklenen tümcelere ilgili örneklerle altı romanda da rastlanmış; çalışmada bu tümcelere ilgili en az birer örnek verilmiştir.

5. Hikmet Dizdaroğlu'nun sesler, heceler, takılar ve eklerin cümle öğesi olarak kullanımlarıyla ilgili cümleler inceleme kısmında (≠) işareti ile gösterilmiştir.

6. İncelenen romanlarda hem hal ekleri hem de edatlar bolca kullanılmıştır. Edatların ve bağlaçların kullanımı anlatıma zenginlik katmıştır.

7. Hasan Ali Toptaş'ın gerek yöresel dili kullanmadaki güzelliği gerek üslubu onun çok geniş bir kültür birikimi ve hayal gücüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Kullanılan dil bugünkü Türkiye Türkçesidir ve Denizli ilinin ağız özellikleri –yazarımız oralıdır- eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin "Kuşlar Yasına Gider" adlı romanı yazar sanki kendi ailesini ve köyünü betimler gibi ortaya koymuştur. Hatta aynı eserin 138-139. sayfalarında anlatıcının yazarın ta kendisi olduğunu düşünmemek neredeyse imkânsızdır.

8. Romanlarda isim cümleleri az, fiil cümleleri çok kullanılmıştır. Cümleler genel itibarıyla kısadır ve hareket ortaya koymaktadır. Uzun cümlelerin varlığı da göz ardı edilmemelidir.

9.Romanlarda şekil ve içerik bakımından da herhangi bir başarısızlık söz konusu değildir. Yazarın varoluşçuluk felsefesine dayanarak kurduğu olay örgüsü ve akışlar bizce başarılıdır.

10.Romanlarda üslûp, romanın örgüsüne ve kahramanların hayat düzenine uygundur. Benzetme öğeleri fazladır. Bu benzetmeler hem betimleyici hem de değerlendiricidir.

11.İncelenen romanlarda niteleme bildiren sıfat fiiller ile tarz ve nicelik bildiren zarf fiiller bolca kullanılmıştır.

12.Hasan Ali Toptaş'ın bu altı romanında kullandığı dil göz önüne alındığında yerli ve milli roman dilimizin oluşmasında, gelişmesinde ve dilin zenginleşmesinde yazarımızın da katkısı olduğu yadsınmaz.

13.İlgeç(edat) tümlecinin işlev bakımından bir tanımlama olmayıp kuruluşu bakımından bir adlandırmaya sahip olmasından dolayı, akademisyenlerin de görüş ve kabulleri doğrultusunda ilgeç tümlecini varlığını biz de kabul etmemeyi uygun gördük. Bu sebeple bu başlık belirteç tümleci başlığı içinde verilmiştir.

14. Türkçenin zenginliğini ve cümle tipolojisini ortaya koymak adına yapılan çalışmalar ne yazık ki günümüzde yetersiz kalmaktadır. Eksiklerin giderilmesi ve ayrıntılı dil çalışmalarının daha çok eser üzerinde yapılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akçataş, Ahmet. (2005). *Türkiye Türkçesinde Cümlede Süreye Bağlı Zaman*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Aksan, Doğan. (2003). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atabay, Neşe; Sevgi, Özel; Ayfer, Çam. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. İstanbul: Papatya.
- Balkan, Nevide. (1998). *Sevinç Çokum'un Hikâyelerinde Sentaks Çalışması*. Pamukkale Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Banguoğlu, Tahsin. (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. Kaya. (1963). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Cemiloğlu, İsmet. (1994). *14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiya Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Delice, H. İbrahim, *Türkçe Sözdiziminde Tümleş.*
(Delice:www.ibrahimdelice.com/FileUpload/ks423106/File/014sts)
- Delice, H. İbrahim. (2001), *Türkçe Sözdizimi*, Sivas: Dilek Matbaası.
- Deny, Jean. (1941), *Türk Dil Grameri*, (Tercüme Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Sosyal Bilimler Dergisi
- Dizdaroğlu, Hikmet. (1974). *Tümce Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ediskun, Haydar. (1988). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Emre, Ahmet Cevat. (1945). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: TDK Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2002). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım-Yayım.
- Gece, Mehmet. (1991). *Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Hikâyelerinde Sentatik Yapı*. (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun.
- Gemalmaz, Efrasiyap (1995). *Dil Bilimi ve Dil Bilgisi*. Ankara: Türk Dili Yayınları
- Gencan Tahir Nejat.(2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hatipoğlu, Vecihe. (1972). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Hengirmen, Mehmet. (2002). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara.
- Karahan, Leyla. (1999). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaörs, M. Metin. (1993). *Türkçenin Söz Dizimi ve Tümce Tahlilleri*.Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Kerimoğlu, Caner (2006). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Öğeleri). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*. 20, 119-129.

Koç, Nurettin. (1996). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Kodal, Türkân. (1997). *Tarık Buğra'nın Hikâyelerinde Sentaks Çalışması*, Pamukkale Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

Kolukısa, Ayşe Bürke. (2004). *Peyami Safa'nın 'Sözde Kızlar' Adlı Eseri Üzerine Tümce (Sentaks) Çalışması*, Niğde Üniversitesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde.

